

Анатолий
Кудласевич

Тринаццацъ
ДЗЭН

Анатоль Кудласевіч

Трынаццаць дзён

(зборнік духоўнай прозы і паэзіі)

Мінск
«Галіяфы»
2014

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бел)
К88

Кудласевіч, А.

К88 Трынаццаць дзён: зборнік духоўнай прозы і паэзіі / Анатоль Кудласевіч. — Мінск :
Галіяфы, 2014. — 318 с.
ISBN 978-985-7021-57-4.

У зборнік духоўнай прозы і паэзіі Анатоля Кудласевіча «Трынаццаць дзён» уваходзяць творы, якія часткова друкаваліся ў перыядыцы або выходзілі асобнымі выданнямі. Кніга зацікавіць перш за ўсё людзей увацаркоўленых або тых, хто толькі набліжаецца да царквы і пачынае самастойна шукаць адказы на вечныя пытанні. Аўтарскае крэда палягае ў думцы, што літаратура павінна абуджаць душу і розум чалавека, каб скіраваць яго да вечных каштоўнасцей і пракавечных ісцін, кажучы на іншаму, літаратура і мастацтва, калі яно сапраўднае, падштурхоўвае чалавека да храма». Вечныя пытанні быцця, пытанні жыцця і смерці, месца чалавека на зямлі, яго адказнасць перад Богам і перад напгчадкамі — усё гэта хвалюе аўтара: рэлігія, філасофія, чалавек — асноўныя тэмы зборніка.

Для шырокага кола чытачоў.

УДК 821.161.3-3
ББК 84(4Бел)

ISBN 978-985-7021-57-4

© Кудласевіч А. Н., 2014
© Афармленне. ПВУП «Галіяфы», 2014

Трынаццаць дзён з дзённіка Антона Кудлатага

Прадмова ад аўтара

Я не ведаю, што гэта: аповед ці пераказ, споведзь ці пронаведзь, адкрыццё ці духоўны вопыт? Я нічога не выдумаў, а ўсё, што апісваецца, перажыў на самай справе. Не напісаць гэта я не мог, але пытанне: ці я пісаў? Дакладней, я проста запісаў — гэта мой выратавальны круг, кінуты вышэйшай Сілай, каб я змог выплысці да людзей.

Таго, хто сумняваецца, што гэта чысцюткая праўда, адсылаю да людзей, якія сутыкаліся са мной з 26 кастрычніка па 7 лістапада мінулага года, або да тых літаратараў, якія штодзённа запісваюць свае ўражання і думкі. Колькі ні прымушаў сябе, не мог рэгулярна весці такія запісы, а толькі тады, калі нейкія Сілы абступаюць мяне з усіх бакоў сцяною і ў мяне застаецца вузенькі віхлясты калідор, па якім я выбягаю да сябе нармальнага, — вось у такія часы я і ханаюся за «дзённік» і запісваю ўсё, што са мной адбываецца.

Наколькі гэта магчыма для чалавека, захаваў усё так, як было ў маіх абрывістых і ліхаманкавых запісах: штосьці згубілася, штосьці я парваў і выкінуў ці спаліў — яго ўжо ніколі не вернеш, як нельга павярнуць назад нават імгненне нашага жыцця. Я захаваў усе словы, думкі (нават недарэчныя), якія прыйшлі ў «тым» стане, захаваў паслядоўнасць запісаў і храналогію датаў, калі гэта адбы-

валася. Адзінае, што прыўнёс ад сябе, — гэта архітэктоніка. Безумоўна, лепш было б надрукаваць так, як было ва ўрыўках, напісаных маёю рукою: на пачках цыгарэт, на старонках кніг, газет і часопісаў (што трапілася пад руку), нават на шпалерах і на далоні сваёй рукі, — але гэта немагчыма таму, што мой почырк магу чытаць толькі я і пішу іншы раз не толькі словамі, а і знакамі, «меткамі», вядомымі толькі мне «вузлякамі на памяць». Безумоўна, рукапісны варыянт лепей пераконваў бы ў тым, што я не ўмею хлусіць у такіх рэчах.

Шмат загадак і таямніц звязана і з машынапісным тэкстам. Калі пачаў пераводзіць рукапіс на машынку, са мной і вакол мяне таксама адбываліся непаразуменні і дзівосы, па якіх я вывяраў і перацвяржаў правільнасць і праўдзівасць шляхоў свайго тэксту. Напрыклад, сарваліся са сцяны і ўпалі дзве кніжныя паліцы (я сам іх прыбываў здаравеннымі дзюблямі!), упалі ў пяці ад галавы майго сына, які гуляў на падлозе з цацкамі; або, калі я выдрукоўваў «Д'яблага кола» — ноччу прыснілася, што ўзарвалася машынка «Ятрань», выбухнула, нібы ядзерная бомба, а на другі дзень, калі ў гадзіны чатыры ночы жонка зазірнула ў кабінет, а я сяджу і ўсё выстукваю «кола», — яна моцна пакрыўдзілася і разлавалася, не паспела легчы ў ложка, як тут жа лопнула лямпачка, — я зразумеў, яна мае рацыю — ужо запісаўся не ў той бок, хуценька памаліўся і ў пасцель: «Прабач, я вінаваты. Больш не буду, вунь мой анёлак нават лямпачку ў кабінете разбіў, каб ты не хвалявалася».

Я даўно зразумеў: выпадковасцей няма! Выпадковасці ўяўлення, і толькі тады — калі яшчэ глядзіш на свет цялеснымі вачыма. Калі пачынаеш хоць крышачку разумець штосьці, бачыш, што нават муха, якая села табе на руку, або абліцовачная плітка, што сарвалася са сцяны як бы сама сабою, настолькі абгрунтаваная ў сваім палёце і падзенні, настолькі выпякае з мільярдаў прычын і вынікаў, з усяго твайго жыцця, настолькі падпарадкаваная вышэйшай логіцы, што сапраўды «ні адзін волас не ўпадзе» без волі Божай. Вось вам і «яблык Ньютана», які пераварочвае светаногляд: трэба ж упасці на тую галаву, у твая думкі і ў той час — ці не зашмат супадзенняў?

Я захаваў усё, наколькі мог, адзінае, паўтараю, што прыўнёс ад сябе, — архітэктоніка. У сваё апраўданне скажу, што гэта таксама не «выпендрож» і літаратуршчына — рабіў дзеля таго, каб максімальна наблізіць машынапісны варыянт да рукапісу і перадаць тое, што немагчыма данесці звычайнай фразай. Пісалася ўсё на адным дыханні: і «крыж», і «клетка», і ўсё астатняе — адно, з чым прыйшлося паваждацца, гэта «круг долі», менавіта тады — і «машынка» ўзарвалася, і лямпачка лопнула, і шмат чаго іншага здарылася. Хутчэй за ўсё «круг» — гэта пастка, у якую заціснулі маю душу і энергію (першапачатковы сэнс я захоўваў

у любым выпадку, проста ўтрамбоўваў гэты сэнс у зададзеную форму). Варыянтаў «кола» было сем ці восем, а мо і ўсе трынаццаць, я не лічыў: чым больш намагаўся ўдасканаліць «кола», тым больш яно павялічвалася ў памерах, як снежная гурба, станавілася вуглаватым, тым больш заставаўся я незадаволены вынікам, і тым большае жаданне ўзгаралася зрабіць яго безаганым, без сучка і задзірынкі. А потым я зразумеў, што мяне «злавілі» якраз на жаданні славы, на тым, каб ніхто і ніколі не змог перасягнуць мяне ў майстэрстве, на ганарыстасці, на якую купіўся і сам Люцынар.

На маю думку, гэтая рэч без пашкоджанняў будзе існаваць толькі ў беларускім літаратурным сусвеце, яе нельга перакласці на іншую мову, хаця б таму, што ў беларускай мове слова «Ісус» складаецца з чатырох літар, а ў рускай з пяці; што слова «вось» у роднай мове гэта і ўказальная часціца, і стрыжань, на якім штосьці круціцца, што «справа» — гэта значыць з правага боку і, калі сказаць па-руску, то гэта яшчэ і «дело» і г. д., што яшчэ раз пераконвае: беларус, паляк, (латыш, іспанец...) можа вытлумачыць і спазнаць сябе, спасцігнуць нейкія ісціны толькі той мовай, якую даў Бог, таму што перад тым Ён даў яму душу беларуса або іспанца, а ўжо потым ён пачаў вучыць СВАЮ мову як адэкватнае адлюстраванне беларускай ці іспанскай душы, замацаванае ў слове. Вывучаючы мову — спазнаеш сябе, а спазнаваць сябе праз іншую мову — тое ж самае, што калоць дрывы хірургічным скальпелем. Мова не цацка, мова — Дух!

Шмат таямнічага звязана і з машынапісным тэкстам, і я папрашу рэдакцыю, калі гэта магчыма, — пакінуць маю нумарацыю старонак! Чаму? Не ведаю, напэўна, і яны штосьці значаць? Іначай нельга, так трэба. Чаму? А чаму я быў 13 дзён як у ліхаманцы? Чаму ўсё пачалося менавіта 26 чысла? Чаму я жыву у 26-м пакоі, калі насіў мянушку Кудлаты? Чаму, калі ад майго ўзроста адняць 26, то атрымаем 7 гадоў, час, калі вядуць дзіця на першую споведзь? Чаму скончылася «ліхаманка» з 6-га на 7-е лістапада? Чаму ў 1917 годзе ў гэтыя чыслы рэвалюцыя? Чаму «дэманічнае нападзе» было ў «сатанінскі» дзень? Чаму 13 дзён — гэта прорва, якая ляжыць паміж старым стылем летаблічэння і новым? Чаму верш, ахвяраваны Сысу, пачынаецца на 13-й старонцы? Чаму праваслаўны крыж выпаў на старонку № 33? Чаму мне зараз 33 гады? Чаму лік 13 праследуе мяне заўсёды? — я не ведаю, вы — таксама, дык няма чаго мяняць і нумарацыю старонак: так далі мне, так вы павінны перадаць у часопісе іншым.

А пачыналася ўсё звычайна: 20 кастрычніка пасварыўся з жонкай, а 26 яна сказала: «Хопіць! Маё цярашэнне скончылася...» — пазней я прачытаў у Першым Пасланні Апостала Паўла Карынціянам: «Для мяне найменшая рэч, як судзіце пра мяне вы, ці як судзіць людзі; я й сам не суджу сябе», прачытаў і падумаў,

вазьму кавалак жыцця, як ёсць, без прыхарошванняў, як прыйдзе, без прыўкрас, і пакладу на паперу, можа пасля гэтага штосьці зразумею, і сустрэнуся з сабой маладым і найўным, колішнім, якога любіў калісьці за дабрату і шчырасць, які баяўся біць чалавека па твары і, дурны, мучыўся, што — баязлівец, які любіў усіх людзей і гэты свет і так верыў у людскую дабрыню, што мог бы ўзысці за гэтую веру хоць на самую Галгофу, і з якім я размінуўся недзе, якога згубіў, і якога любілі людзі, таму што ён яшчэ нічога не ведаў, а жыў толькі сэрцам, — можа, калі пакладу кавалак жыцця на паперу, то і сустрэнуся з сабою, з тым, з якім размінуўся?

1

— Хопіць, — сказала жонка, — маё цярыненне скончылася! Калі для цябе работа ўсё, а сям'я — толькі прыдатак, дык і жыві работай: забірай канану ў кабінет, гатуй сабе ежу, мый бялізну, адзенне... А то, як я пагляджу, ты нядрэнна ўладкаваўся на ўсім гатовенькім...

Усё ж такі яна дапамагла мне перацягнуць канану. Не ісці ж мне было праціць аб гэтым суседа? Навошта выносіць смецце з хаты: мы калісьці ўбытвалі ў сямейныя праблемы родных і суседзяў — нічога добрага з гэтага не атрымлівалася. Ну і цудоўна, падумаў я, нарэшце вольны! Трэба прымаць жыццё такім, якім яно прыходзіць. Што будзе — таго не мінеш. Здолее, адважыцца, каб развесціся, хопіць у яе на гэта сілы — калі ласка. Трымаць не буду, але сам і палыцам не паварушу для разводу. А не — дык пыль жыцця некуды вынясе, знойдзе сабе рэчышча: не можа вада біцца ў адну і тую ж загату, каб урэшце не разбурыць яе дашчэнт!

Да нядаўняга часу я думаў, што работа, сапраўды, галоўная ў маім жыцці, і зайсёды гаварыў жонцы: «Зразумей, калі цябе яшчэ не было, то моё захапленне, мая творчасць жыла ўва мне, дакладней, я жыў ёю. Калі б не творчасць, па-першае, мы нават не сустрэліся б з табою, а па-другое, сядзець бы мне ў якой-небудзь псіхушцы да канца дзён маіх. Уратавала твочасць. Мяне няма без творчасці як чалавека, а ты яшчэ крыўдуеш: не магу ж я секчы сук, на якім сяджу? Калі мне дадзена, я павінен аддаць, гэта ж не маё, бо яшчэ прыйдзецца трымаць адказ перад Тым, ад Каго атрымаў дар, — гэта шлях майго выратавання.

Вядома, як усе грэшныя людзі, я шмат нарабіў памылак у жыцці, не ведаю, ці магчыма іх выправіць. Ну, скажыце, хто дадумаўся б да такога: «Любая, — гаварыў я адразу ж пасля пранановы, каб выходзіла за мяне замуж (трэба ж быць такім дурнем!), — любая, — кажу, — я хачу, каб ты ведала: я паэт, а потым ужо

чалавек, муж, бацька...». (Чамусьці я часта размяжоўваў у сабе чалавека і паэта. Доўга вагаўся, што ж першаснае і галоўнае? Падумаў аднойчы: самае галоўнае — чалавек, а ўжо потым ён ці паэт, ці слесар, ці хто іншы... Але прыходзіць час і ўсё пераварочваецца з ног на галаву, пачынаеш разумець, што твой асноўны чалавек, — гэта паэт у табе. Паэзіяй ты апраўдаешся перад Усявышнім. Тады ўсё чалавечае становіцца такім нікчэмным і неабавязковым, а з пункту гледжання абывацеля: такой брыдой! Але хто такі звычайны чалавек? Чалавек, які жыве мудрасцю гэтага свету. А сказана было: той, хто для свету стане дурным, будзе разумным перад Богам, хто не адыне «мудрасць» гэтага свету — не спазнае мудрасці Божай).

Падступіць іншы раз з усіх бакоў, і здаецца, калі не сядзеш зараз за пісьмовы стол, надыдзе канец свету, або выбухнеш вулканам, што клячча ўнутры. Так я і жыў, разрываючы сябе паміж паэтам і чалавекам. Рэдка ўдавалася прымірыць гэтых двух ворагаў, хіба толькі як знаходзіў іх у гармоніі, і дапаўняў паэт чалавека, і толькі тады мог лічыць сябе шчаслівым.

Дык вось і кажу жонцы: калі добра ў мяне будзе складвацца ў творчасці — добра будзе і ўсёй сям'і, мала таго, як бы я ні любіў цябе, як бы ні любіў тых дзяцей, што народзяцца потым, хачу, каб ты ведала, калі аднойчы пытанне стане рубам: або сям'я, або работа — для мяне галоўнае апошняе. Вядома, не праца за хлеб штодзённы, а менавіта «магчымасць пісаць» і ўсё, што з гэтым звязана. Пачуўшы такія словы, жонка, напэўна, як і ўсякая жанчына, падумала: «Ты гавары-гавары, вось паставяць у пашпарце пячатку, надыдзе і мая чарга сказаць важнае слоўца, і тады па-іншаму заспяваеш: зробім з цябе чалавека!» — і на першым часе ніколі не ўспамінала той размовы. Хто ведае, можа жыццё пагоршала, можа што іншае, але за апошні год я не аднойчы чуў: «Канечне, у цябе ж сям'я на семнаццацім месцы», або: «Калі б ты павярнуўся да мяне тварам, то быў бы самым шчаслівым, я табе ўсе ўмовы стварыла б для працы, ты сам не ведаеш, колькі губляеш, заняўшы такую пазіцыю!» Што яна вярзе, думаў я, нібыта не клікаў яе ў сваю творчасць, нібыта не хацеў зацікавіць яе тым, што пішу? Ці мо не дапамагаю на хатняй гаспадарцы? І на крамах бегаю, і грошай не праціваю, а пад добры настрой магу нават вячэру згатаваць ды бялізну памыць... Можа, праўду кажуць людзі, чым больш жанчыне аддаеш часу, тым хутчэй яна хоча зарабаваць цябе цалкам, каб дыхаў і жыў кожнай думкай толькі ёю адной? Я ж таксама мог бы выкласці на яе рахунак тысячы прэтэнзій, але ж маўчу. Няўжо яна думае, што ідэальная? І ці многа мне трэба? Толькі б не перашкаджала, не заходзіла ў кабінет, калі я за пісьмовым сталом, не клікала, адрываючы ад працы, глядзець «Вакол смеху» — і ўсяго толькі... Ну, прабачыла б іншы раз маю нехайнасць: не

выгаворвала б, што не туды нешта паставіў ці не зачыніў дзвярэй, — вось і ўсё! Напэўна, я чагосьці не разумею, і вось вынік: яна прынесла прасцірадлы, коўдру і падушку — шпурнула ўсё гэта на канапу:

— Жыві тут! Гэта таксама будзеш мыць сам. — «Ці магу я да разводу карыстацца электрычнай плітой? — з'эдліва спытаў я». — Пакуль дазваляю, а там пагляджу: калі не будзеш прыбіраць пасля сябе, купіш керагаз і будзеш гатаваць ежу ў кабінёце.

Нічога, падумаў я, паразводзіцца ды і перастане. Колькі разоў я сам парываўся развесціся, колькі разоў яна пагражала разводам, аднак жывём жа да гэтага часу? Што «кумедзь ламаць», вырашыў я, добрая яна жонка, ідэальных няма зусім, ды і сын у мяне, якога люблю вельмі, грэх гэта вялікі, пакідаць дзяцей сіротамі, але калі ўжо ёй так няўсцери — хай паспрабуе, я і пальцам не паварушу для разводу. А шчасце, на якое я раней спадзяваўся, сямейная гармонія — дык яе няма ў жыцці, цвёрда ў гэтым пераканаўся. Усё прыдумкі, не дзеля гэтага чалавек прыходзіць на зямлю. Для нечага большага. Галоўнае, з якімі рахункамі прыйдзем у вечнасць, як будзем трымаць адказ перад Госнадам?

Калі пасля авансу яна запатрабавала 25 працэнтаў на сына як аліменты, я зразумеў: на гэты раз усё сур'ёзна — развядзенца! Што ж, падлічыў я: заява, падзел маёмасці, суды — гэта можа цягнуцца гадамі, але на горшы выпадак у мяне ёсць два-тры месяцы, іх трэба скарыстаць...

2

(26 кастрычніка 1994 года)

І я засеў за працу. Час прыспешваў. Адзінае, на што мог спадзявацца пры разводзе, — інтэрнат: шум, бязладдзе, неспрасыненыя п'янкі і вечны прахадны двор, калі заставацца сам-насам змагу толькі глыбокай ноччу.

Спачатку разбіраў свае паперы, корнаўся ў старых рукапісах, адбіраў найбольш важныя і расфасоўваў іх у папкі. Потым тры ночы запар унісваўся ў навелу, высільваўся, каб нарэшце зладзіць з галоўным героем. Нічога не атрымлівалася. Герою навелы раптам адкрылася будучыня, ён становіцца прарокам і ў той жа час забывае сваё мінулае. Матэрыял распаўзаўся і распухаў, і я ніяк не мог давесці яго да ладу, разабрацца з героем было цяжка: уявіце сабе чалавека, які помніць толькі будучыню? З гора і злосці на сябе вырашыў напіцца. Пасля работы пайшоў у Дом літаратара... Шукаў Сыса, які заўсёды там ашываўся. Як цудоўна было раней, калі працаваў бар, яго заўсёды можна было там знайсці вечарам за столікам. Вакол Сыса заўжды кучкаваліся свае хлопцы. Шмат змянілася апошнім часам, але нехта казаў, нібыта працуе кафэ?

...А першы раз я ўбачыў Сыса ў 1989 годзе на свяце маладой літаратуры ў Іслачы. Фэстываль працягваўся дні чатыры. Ён прыехаў, здаецца, на другі дзень. Яшчэ да прыезду толькі і гаворкі было, што пра яго: «Сыс зрабіў... Сыс сказаў... Сыс пасварыўся... пахваліў, пакрыўдзіся, раззлаваўся...». Вядома, я заінтрыгаваны: што за фрукт такі гэты Сыс? І вось яго нарэшце прывезлі на чорнай «Волзе». Увесь натоўп маладых літаратараў рваўся на вуліцу сустракаць свайго куміра. Нехта схахміў і кінуўся па-лакейску адчыняць дзверцы, сагнуўшыся да зямлі ў паклоне. Усе мы любім пажартаваць, асабліва ў маладосці. Вечарам зладзілі «капуснік». І тут я ўбачыў нешта, што ніяк не ўкладвалася ў маё ўяўленне пра нармальныя чалавечыя паводзіны. Уразіла не тое, што Сыс, вычвараючыся, выкінуў зусім непрыстойны жарт, а здзівіла, што ўсе гэты прынялі як належнае: глядзелі яму ў вочы і любя ўсміхаліся. Не знайшлося чалавека, які б запярэчыў. Я настолькі быў шакіраваны нечаканасцю, што таксама прамаўчаў. Але пасля бяссоннай ночы раніцай на ганку выказаў яму наступнае:

— Як ты думаеш, мог бы той чалавек, што забіваў цвікі ў рукі Хрыста, напісаць верш, каб расчуліць іншага?

— Не ведаю... — сказаў ён праз паўзу. Ён прагаворваў словы, быццам абсмоктваючы іх у роце, нібы ўзважваў кожнае на языку. — А хто забіваў цвікі?

І тут мяне ўзарвала. «Я не ведаю, што ты там за паэт такі, — закрычаў я, — тут усе гавораць: геній, геній... Я не ведаю, я цябе не чытаў! Я не чытаў ЦЯБЕ — у цябе не можа быць вершаў!»

— Дарма, — абарваў ён.

— Чаму дарма? Я што — дурны? Я бачыў, які ты чалавек, і з мяне досыць! Ты маёй душы нічога не зможаш даць. Я не чытаў і ніколі не буду чытаць тваіх вершаў! Запомні гэта! — здаецца, я крычаў тады і гаварыў апантана.

Жахаюся сябе ў такія моманты, нейкі чорны дух апаноўвае мяне, цалкам забірае нада мной уладу, і праз які час мне становіцца страшна: мог бы зрабіць непапраўнае... А ён стаяў і толькі ўсміхаўся: «Давай лепш спрачацца вершамі», — сказаў нарэшце.

— Як гэта вершамі? — асекся я, — я не пішу вершаў на зададзеную тэму.

— Дык лепш, чым дарэмна крычаць тут, сеў бы і напісаў верш.

...Так і разышліся. Але пасля размовы ён стаў чорны, як хмара, хоць мне здавалася, што яго немагчыма «прабіць» ніякімі словамі. Да гэтага смяўся, жартваў, адкідваў нумары, а тут ходзіць моўчкі, і нішто не можа яго вывесці з унутраннай зацятасці. Усе толькі й пытаюцца: «Анатоль, што з табою? Што здарылася? Хто цябе пакрыўдзіў? Чаму ты такі?» Я адчуваў, што віною наша размова на ганку. Мне зрабілася не па сабе: што я ведаю пра яго, пра гэтых

людзей? (Я тады ўпершыню трапіў у беларускамоўнае літаратурнае асяроддзе. Гаварыў на трасянцы, і ўвогуле было адкрыццём, што на-беларуску пішуць, размаўляюць, чытаюць цудоўныя вершы і нават спяваюць песні пад гітару. Мне здавалася, што жывая беларуская літаратура засталася ў мінулым. А тут маладыя хлопцы майго ўзросту...). На душы было брыдка. А яшчэ горшала ад таго, што ён не «выдаваў» мяне. Я нікога не разумеў і не знаходзіў свайго месца. То здавалася, што я адзін дурны сярод іх, а ўсе яны разумныя і нешта спазналі такое, да чаго мне ніколі не дарасці, то ўяўлялася, што ўсе гуляюць у нейкую гульню, а я живу сапраўдна, то наадварот, нібыта я распачаў і раскруціў якісьці сцэнарый... Гэта нельга было спісаць на нявопытнасць багемных зносін: за плячыма было два гады Літаратурнага інстытута... Адзіны чалавек, з якім я знайшоў агульную мову, — гэта малады прэзіік Андрэй Худзенькі. Я таксама любіў Талстога, які быў для яго кумірам, што нас і зблізіла. Помню: прачынаецца Андрэй раніцай, штосьці шукае пад падушкай, выварочвае навалачку, заглядвае ў тумбачку і раптам:

— Ну гэтыя пісьменнікі і свінні!

— Што такое? — здзіўляюся я. — Гэта ж схаваў пад падушку бутэльку гарэлкі, а нехта ўкраў. Ты не бачыў, хто заходзіў сюды, калі я спаў?

— Не... — адказаў разгублена: «Яшчэ падумаюць, што я сцягнуў іхнюю гарэлку?» — занепакоіўся я, толькі гэтага мне і не хапала, а ўголас дадаў: — Здаецца, ніхто не заходзіў.

Напэўна, Сус. Гэта яго работа. Больш ніхто, акром яго, — вырашыў ён.

І калі я спытаўся ў Андрэя, што за паэт гэты Сус, — той адказаў: «Добрыя вершы ў яго, пачытай абавязкова». Адзіны чалавек, які быў мне сімпатычны, і той гаварыў супраць майго цвёрдага пераканання. Значыцца, я штосьці зрабіў не так або чагосьці не разумею, ад таго і няма спакою ў душы.

Перад ад'ездам я падышоў да Суса: «Анатоль, прабач... Я, можа, нагаварыў што лішняе, ты не бяры да сэрца...»

Ён толькі махнуў рукою, ат, маўляў, не варта ўвагі — але, здаецца, пасвятлеў тварам.

Тады на ганку, калі ён прапаноўваў спрачацца вершамі, я ўсё-такі запісаў яго адрас, хоць быў упэўнены, што ён не спатрэбіцца мне. І на прыездзе ў Давыд-Гарадок (жыў у той час на Палессі) адразу купіў яго «Агмень». Прачытаў. Хоць і адкрываў кніжку з патаемнай злараднай зласлівасцю і цвёрдым скепісісам, што не знайду на старонках вершаў. Прачытаў яшчэ: «Ёсць жа вершы, ёсць жывое слова ад сэрца! Вядома, гэта не Цютчаў, якога прымаю цалкам, шмат тлумнага і незразумелага, але ж ёсць дзесятка вершаў, якія «прабіваюць»! Гэтага хопіць,

каб называцца паэтам». Вось і паўстала перада мною праблема: чалавек і паэт, геній і ліхадзейства — як ужываецца гэта ў адной асобе?

3

Дзесьці праз год пераехаў жыць у Мінск. І не збіраўся ж, здаецца, жаніцца, але закруціўся ў віры кахання і панесла...

Праз месяц справа дайшла да вяселля. Напэўна, такі мой лёс, якога не ўцячэш. Неяк, перапісваючы адрасы ў новы нататнік, выявіў, што Сыс жыве ў тым жа інтэрнаце, што і мы. Пытаюся ў жонкі, ці ведае яна такога паэта Анатоля Сыса?

— А чаму ж не, ён жыве наверхам ніжэй, у нас на тэлебачанні працуе.

— Што ён за чалавек?

Жонка адказала не адразу, неяк сумелася: «Пачакай, я пайду пачышчу зубы, памыюся, а потым скажу». Калі вярнулася з умывальні, на хаду выпціраючы ручніком рукі, адразу ж падышла да паліцы, стала на дыбачкі і дастала яго новую кніжку «Пан лес» — «До убожества безлика моя мысль пред Верой в Нику» — прачытаў я дарчы надпіс па-руску, што мяне здзівіла, таму што ведаў яго як апантанага нацыяналіста, ён заўжды здэкваўся з рускамоўных беларусаў: «Звініце, я на руском мову не разумею». Маю жонку звалі сапраўды Верай, але двухсэнсоўнасць у надпісе аздачыла мяне:

— Дык гэта табе надпісана? — жонка кінула галавою. — Напісаў бы проста: Садоўскай Веры Іванаўне, ад такога-та, а то не разбярэш: ці жартам, ці ўсур'ёз? Ён, напэўна, шмат думае аб сабе?

— Не ведаю, у нас былі з ім канфлікты, але ён мяне паважае.

Мы запрасілі яго на мой дзень нараджэння. Ён зрабіў выгляд, што бачыць мне ўпершыню, а можа, сапраўды забыўся, таму што, калі пазней я нагадваў яму выпадак у Іслачы, Анатолю гаварыў: «Не разумею, пра што ты гаворыш. Ужо каторы раз, ты, напэўна, мяне з кімсьці блытаеш? Нічога не помню! — ён хапаўся дзвюма рукамі за галаву, нібы намагаўся далонямі закрыць вушы, — адчапіцца вы ад мяне, самі штосьці наблытаеце, а потым чэпіцца з пытаннямі». Як ні намагаўся, я не мог зразумець, што робіцца ў яго душы: калі ён гаворыць сур'ёзна і шчыра, а калі іграе нейкую завучаную ролю. Мяне вельмі здзівіла: ён сцвярджаў, што да 27 гадоў зусім не ціў гарэлкі і цярынец не мог, нават ненавідзеў і'яных дюдзей. Але чаму ён зараз не прасыхае? Сяды-тады я спускаўся ў яго пакойчык, і амаль заўсёды там быў хто-небудзь з ягоных сяброў: цілі гарэлку або піва. Я не ведаю, калі ён працаваў, і ці працаваў увогуле? Можа, таму і ціць

пачаў, што нічога не пісалася? Кніжкі гурбамі як пашала валяліся тут і там, было прадчуванне, нібы гаспадар збіраецца хутка пераязджаць на новае месца, што ён тут часова, але праходзіў месяц, два, прайшоў год, а ён не перасяляўся. Яшчэ некалькі разоў мы запрашалі яго ў госці: за сталом ён гаварыў мала, больш маўчаў, паглыблены ў свае думкі, а калі адпускаў ці то жартам, ці то ўсур'ёз якое-небудзь брыдкае слова, то маім вушам гэта чулася настолькі фальшыва і штучна, што я гатоў быў званітаваць тут жа за сталом. Брыдкаслоўе не пасавала яго інтанацыі, здавалася, брыдкасловіць не ён, а той, хто ў ім сядзіць. Разгадаць яго немагчыма, вырашыў на тады я, але бяспрэчна тое, што ён, як кожны паэт, ранімы, а ўсё астатняе — толькі знешняя абарончая абалонка. Шчырай размовы ў нас ніколі не атрымлівалася. Для мяне ён заставаўся загадкай. Спытаешся што-небудзь, вымавіць у адказ два-тры словы, і — маўчанне. Спачатку гэта мяне раздражняла, а пасля звык. Калі доўга не бачыш яго, хочацца сустрэцца, а пасядзіш побач хвілін пяць — і адчуваеш няёмкасць, нават цяжар на душы і думаеш: як бы гэта пайсці, але так, каб не пакрыўдзіць яго. Было адчуванне, што ён чытае думкі і бачыць людзей наскрозь. То раптам здаецца мёртвым чалавекам, то іншым разам — самы жывы з усіх нас. Вельмі добра запомніўся пераезд на новую кватэру: мы ўдвух узвалаклі на трэці паверх усю нашу няхітрую мэблю — тады ў ім бачыўся чалавек. Аднойчы я вырашыў, што мне разбірацца з чужою душою, тут і са сваёй не заўсёды як след уладуешся, і падумаў: «Анатоль добры паэт, нармальны чалавек, які дапаможа ў цяжкую хвіліну і ні пры якіх умовах не здрадзіць (я амаль фізічна адчуваў гэта) — але яго мала хто разумее... Трэба прымаць Сыса такім, які ёсць».

Чамусьці многім хочацца бачыць сваіх паэтаў акуратненька прычасанымі, у манішчы, пры матыльку, у адпрасаваных портках і накрухмаленай кашулі — а на тое забываемся, што Высоцкі быў алкаголікам і наркаманам, Ясенін забіякам, непераборлівым у жанчынах і амаль алкаголікам, што співаўся Стральцоў і Сербантовіч, што Дастаеўскі хадзіў у лахманах і суткамі праседжваў за карцёжнымі сталамі, прагульваючы ганарары за яшчэ ненапісаныя кнігі, зага няючы сябе ў кабалу, што Талстой — высокі мараліст і непраціўленец — усё жыццё здэкваўся са свайго сямейства і памёр, як самы апошні грэшнік, без споведзі і прычасця, што нават Пушкін у паводзінах быў невыносным чалавекам: трынаццаць разоў страляў на дуэлі — хіба ж гэта нармальна? І хто такія паэты, як не прадрвеснікі Царства Богага? Як не тонкі чуллівы нябесны арган? Ці не таму Гасподзь праводзіць іх па самым днішчы жыццёвага некла, што любіць іх, як сваіх дзяцей? Каб яны аднакутавалі тут і пазбеглі апраметнай пасля жыцця? «Не здаровыя патрабуюць урача, а хворыя». І хворыя не яны, а вы, усе

вы, што вечна задаволеныя жыццём і сабою, усе вы, што ведаеце, як трэба рабіць, а як не трэба, вы, што судзіце паэтаў! Вы, што лічыце сябе здаровымі, а іх вар'ятамі, — яны хоць ведаюць, што «мир во грехе лежит», а што ведаеце вы? Ці не хадзіў Хрыстос сярод мыгнікаў і грэшнікаў, ці не піў разам з імі віно? А каго першага ўваскрасіў, каго найпершага забраў з сабою ў царства нябеснае, яшчэ нават патрыярхі іўдзейскія трывалі пакуты ў прадонні? Ну, адкажыце, вы ж усё ведаеце, вы так лёгка судзіце, хто вінаваты, хто не, ну ўспомніце? А першага забраў з сабою разбойніка, што быў укрыжаваны праваруч Госпада.

А вам хочацца бачыць сваіх паэтаў прыпудраных і акадэмічна беззаганных і не заўважаць іх балячак і язваў, а яны ж таксама былі жывымі людзьмі! Калі б вы не наводзілі на іх знешні глянец, не прыкрывалі, нібы каляровымі лашчэткамі, іх чалавечую брыдоту напісанымі творамі, можа самі даўно сталі б больш дасканалымі, таму што ідэал любімцаў не быў бы такі недасягальны: звычайныя простыя людзі, якія змагаліся са сваімі заганамі, а не сядзелі склаўшы рукі.

Дык вось, трэба прымаць Сыса такім, які ёсць.

Перайшоўшы на працу ў Бюро прапаганды мастацкай літаратуры, я крыху ўведаў Анатоля і з творчага боку. Скажу толькі, што ніхто не ўмее чытаць сваіх вершаў, як ён... Сыс валодаў нейкай магіяй уздзеяння на людзей, нейкім гіпнатызмам. Толькі выйдзе, яшчэ і слова не прамовіў, толькі ўпершыню позіркам у прастору — мёртвая цішыня ў зале: усе чакаюць, вось-вось здарыцца чуд. І чуд надыходзіў: ён пачынаў чытаць вершы. Яго слухалі, намагаліся не прапусціць ні аднаго слова, лавілі кожны гук, інтанацыю. Іншы раз ён шчыра і па-чалавечы цёпла распавядаў пра свае прыгоды людзям, якіх бачыў упершыню. Гэта падкупляла. Менш здольныя паэты павінны былі яму зайздросціць. Яго нельга было не любіць у такія моманты: кудысьці выветрываўся яго заўсёдны эпатаж, дзесьці знікала прыліплая да твару акторская маска. На той час ён нідзе не працаваў, а на выступленні пагаджаўся зрэдку — сякія-такія грошы за гэта плацілі: не ведаю, з чаго і на што ён жыў...

4

Я адчуваў, што Сыс шукае свае пагібелі, ці можа мне толькі здавалася: ён знарок рабіў так, каб усе адварнуліся ад яго, і — потым ужо... Я не ведаю, чаго ён хацеў, але ўявіў, калі б ад мяне адварнуліся ўсе, хто любіў (а яго трымалі на шчыце ўсе першыя гады перабудовы), калі б мяне выкінулі за дзверы, як вавывага ката, — пайсці на самагубства было б няцяжка... Мне блюзнілася, ён дабіваўся менавіта гэтага, але такім чынам, каб усе засталіся вінаватымі, каб

усе пакутавалі. Смерць сапраўднага паэта, калі яна ляжыць на сумленні многіх людзей, прымушае і ўнукаў уздрыгануцца і закрычаць у гневе і роспачы: «Куды вы глядзелі?!»

Тады і напісаўся верш, які два гады трымаў мяне на ўзводзе і змушаў дзень і ноч думаць пра яго.

АНАТОЛІУ СЫСУ

**Музаю чорнай вянчаны,
Заручаны д'ябальскім злом,
Брыдзеш у разгуле п'яным
І душы вядзеш на злом.
А Юда — не той, хто чорны,
І жыд — не гарбаты нос,
А той, хто ў вясёлых жорнах
Расплюшчыць славянскі лёс.
І ты сярод іх найпершы
Прыблудны Іскарыёт:
За трыццаць прадажных вершаў
На здзек аддасі свой род.
І што ў цябе там, пад маскай, —
Са скурай хіба сарваць:
Жыдоўская хіжасць ласкі,
Пярэварацень, паяц?
Па душах людскіх і сэрцах,
Нібы пад нагамі брук.
А потым паплачаш вершам —
І ўсё гэтак лёгка з рук.
Папера і болей сцерпіць,
Баліць не табе — жывым!
Скажы, ты не пішаш вершы
Крывёю чужой душы?**

Я наўмысна браў за жывое, ведаў, што будзе балець, думаў, можа, хоць гэтым змушу ўстрапянуцца яго і задумацца. Перадрукаваў верш на машынцы, павесіў на дошку аб'яў у Доме літаратара і адзін экзэмпляр аднёс яму ў бар. На другі дзень якраз быў з'езд ТБМ, Дом літаратара гудзеў, як вулей. Праз палову гадзіны заходзіць Сус, працягвае руку:

— О, вялікі беларускі паэт, здароў! — (Рукі я не падаў). — А чаго так? — раз-

губіўся ён.

— Вось, калі адкажаш мне дастойна вершам, тады і пацісну табе руку.

— Што, усе?! Усе ад мяне адварнуліся?

Мне яго зрабілася шкада, хацелася падысці, як тады ў Іслачы, і сказаць: «Прабач, Анатоль, не бяры да сэрца» — ён сапраўды застаўся АДЗІН, а мне так хацелася, каб ён зноў пасвятлеў... Але я стрымаўся.

Неўзабаве зноў перастрае мяне на калідоры і неяк вінавата цягне руку: «Ну, што ты?» — але, як толькі паціскаю ягоную руку, — ён адскоквае ўбок, нібы ўкушаны: «А я тваім вершам смаркачы выцер!»

— А мне што да гэтага? Што хочаш, тое і рабі.

— Можаш размножыць і хоць на верталёце раскідвай свае вершы, а мне ўсё гэта цьфу, — смачна сілёўвае ён, грэбліва скрываўшы губы, і махнуў рукою каля прарэзі, — вось да гэтага месца.

— Ну, толькі ў мяне й праблем, што Сыс... Ты што думаеш: ты пуп зямлі? У мяне сваіх турбот поўны рот, хопіць з цябе і аднаго верша. Адкажы, ну што ж ты?

— Я ананізмам у паэзіі не займаюся!

— Вось якраз ты ім і займаешся. Успомні: чатыры гады назад у Іслачы ці не ты гаварыў, давай спрачацца вершамі? Я напісаў, чарга за табою!

І тут падскочыла адна жанчына і таксама накінула на яго, ёй падалося, што мы збіраемся зводзіць рахункі па-мужчынску: «Што, біцца надумаў! Я табе пакажу, ты, алкаголік і п'янтос! Ты нічога больш не напішаш, а вось ён пісаў і будзе пісаць...» Яна выплюхнула на яго ўсе ранейшыя крыўды, якія раней цярыліва пераносіла.

Усе мне паціскалі руку, гаворачы: «Малайчына! Так яму і трэба! Даўно пара было» — але радасці не было. Падтыкала запытацца ва ўсіх, хто віншаваў мяне: «Ці не вы хацелі яго бачыць менавіта такім? Ці не вы зрабілі яго такім сваім улюлюкваннем, ці не ваша віна ў гэтым?» Я баяўся, што мой верш маглі выкарыстаць не зусім сумленныя людзі, якіх заўсёды шмат круцілася вакол Сыса, і, скарыстаўшы момант, зусім дабіць... Трэба сказаць, не далёка быў ад ісціны. Літаральна на другі дзень падышоў адзін з функцыянераў Саюза пісьменнікаў і сказаў: «Давай напішам калектыўны ліст яго маці, каб яна дала дазвол на прымуовае лячэнне ў ЛПП».

— Вы што, падурэлі? Як можна? Ніякага ліста я падпісваць не буду, ён жа Паэт! Хто вас падвучыў?! І не ўздумайце рабіць гэта.

Мае трывогі напярэдадні аказаліся небеспадстаўнымі, яго, нібы ваўка, пачалі абстаўляць сцяжкамі і з улюлюканнем гнаць на «паляўнічых». Я адчуваў, што нехта хацеў нашымі рукамі пазбавіцца ад Сыса і казырнай картай разлічвалі

зробіць мяне, зробіўшы выснову, што ён мне ў чымсьці здорава насаліў. Не ведаю, каму гэта было трэба. На шчасце, ён выйшаў на мяне і праз дзень-другі, нібы нічога не здарылася, падаваў па-ранейшаму руку, а пра верш сказаў толькі: «Напісаў, дык тваё права» — і дарэмна паляўнічыя, разлічаныя па нумарах, сляпілі вочы свае, чакаючы «звера» ў падрыхтаваную пастку.

Пра той верш мы з Сысам больш не гаварылі. Але неяк праз паўгода, калі ён прыехаў з «гарошкаўскіх вакацый» (летам надоўга з'язджае ў сваю вёску), і вось па прыездзе адразу зайшоў да нас, і за шклянкай гарэлка сказаў: «Давайце вып'ем за тое, каб мы ніколі не забывалі адзін аднаго, а заўсёды помнілі. Вось я цэлае лета быў у Гарошкаве, і кожны дзень вы былі са мною: і ты, Ядзя, і ты, Арына, і ты... І як мне прыемна было ад думкі, што вы таксама помніце мяне, — і раптам звярнуўся толькі да мяне, — ты што, думаеш, я не помню, што ты напісаў? Думаеш, мне не баліць?»

Потым, і ў бары, і пры будзённых сустрэчах, і ў час, калі ён рэдагаваў мае апазданні, зноў ніколі не вяртаўся да гэтай размовы.

5

(1-га ці 2-га лістапада 1994 года — тады яшчэ ў кафэ журналісты ладзілі нейкі банкет, можаце спытаць пра гэта ў Трафімчука, Стрыжака, Жалязоўскага, Супрунчука...)

...І вось я ішоў у Дом літаратара, каб проста напіцца, забыцца на сваю сямейную драму, адагнаць дакучлівыя вобразы і хады недапісанай навелы, якія праследавалі мяне. Я шукаў Сыса. Увогуле, заўважыў даўно, калі ён ад'язджае на некалькі месяцаў у Гарошкаў, жыццё ў Саюзе пісьменнікаў застоіваецца, нібы ў балоце, быццам усе пісакі, упадаючы ў анабіёз, зусім сканалі ў спячцы: пачынаеш фізічна адчуваць смурод. Сыс — нібы індыкатар на подласць, як лакмусавая паперка, што выяўляе гніласць і брыду чалавечых адносін. Пры ім, мне здаецца, ніхто не адважыцца двурушнічаць і шукаць свае карысці, прыкрываючыся любоўю да радзімы: што думае, тое і гаворыць.

З'явіўся ён нечакана, у светлым і, здаецца, цеснаватым касцюме, адразу падшоў да мяне. Я з радасцю павітаўся: моцна ціснуў і трос яго руку. За лета ён амаль не змяніўся, толькі крыху пакруглеў твар, ды на носе выскачыла бліскучая чырванаватая гуля ці свішч — так і карцела: прапароць яго голкаю і выпусціць гной, белы стрыжань якога віднеўся якраз пасярэдзіне балячкі. Праз хвілін пяць мы ўжо сядзім утрох за сталікам кафэ: Андрэй Худзенькі, Анатоль і я. Гаворым пра новую «Крыніцу», часопіс, два нумары якога нядаўна выйшлі. Анатоль ска-

заў, што ноччу пасварыўся з-за часопіса з Някляевым.

— А чаго яны на кожнай старонцы: «Я», «Мы», «Ты» — што за мудрагелістасць такая? — спытаўся я. — Для чаго гэта?

— Ну, гэта нібы на «эўрапейскім» узроўні. Там яшчэ і «Яно» ёсць, — засмяяўся Худзенькі.

— Ай, сабраліся адны жыды, — сумна прагаварыў Сыс.

— Во, ты ж таксама назваў у сваім вершы Сыса жыдам, — звярнуўся да мяне Худзенькі, — няўжо ён не пакрыўдзіўся? А, Анатоль? — падскокваў Андрэй на табурэтцы, смыкаючы яго за рукаў.

Сыс маўчаў. Мне таксама было няёмка, што краналі балючае.

Праз нейкі час ён падняў на мяне мутнаватыя ад гарэлкі вочы: «Напішы абвяржэнне ў „ЛіМ“»...

— Як гэта?... Я думаў, хоць ты разумееш...

— О-о! — запляскаў у ладкі Худзенькі, — усё-такі пакрыўдзіўся! Малайчына! Гэта ж трэба, Сыса прабраў... А што, на самай справе, напішы. Надрукуюць... Калі дзеля рэкламы... во, тады яны пакруціцца..

У той вечар мы напіліся. І гэта было апошняя ноч, у якую я спаў спакойна.

6

(Вечар 4-га лістапада 1994 года — праваслаўныя Дзяды, і ноч з 4-га на 5-е)

А яшчэ праз дзень, вечарам жонка сказала, што ў нас чатырохгадовы юбілей: «Адсвяткуем апошні раз...» Паклікалі суседзяў. Пасядзелі. Выпілі. Пагаманілі. І калі яны разышліся, я засеў за працу. Вырасьціў: напішу артыкул, выкажу свае думкі наконт прызначэння літаратуры і паспрабую растлумачыць, паказць гэта на прыкладзе верша, ахвяраванага Сысу, які не так зразумелі. Здаецца, я намацаў некалькі базісных ісцін. Яны простыя.

«Што ёсць ісціна?» — напісаў я і задумаўся. Не, я пастаўлю словы Пілата ў загаловак. Гэта будзе канцэпцыя: я не бачу на гэтым чалавеку віны, я ўмываю рукі — гэта вы хочаце яго распнуць, і яго кроў будзе на вашым сумленні. Ад загаловка будзе прасочвацца ўвесь падтэкст. Напісаў я так: «Не аднойчы пераконваўся, што лепш за ўсё мне працуецца на ўзводзе, калі палец увесь час на спускавым курку, націснеш — і стрэліць! Ты нават не ведаеш, куды: у сябе самога, у сябра ці ворага... Творца, як граната, з якое вырвалі чакун: адзін, два, тры... дзесяць секунд — выбух! І вось гэтыя дзесяць секунд да выбуху і ёсць сапраўдны момант творчасці».

Хачу звязаць думкі словамі, асэнсаваць тое, што адчувае душа, — а слоў няма.

Ісціна выслізгвае, як рыбіна з невада. Каб апісаць праўду сэрца, мала адных слоў, думаў я, ёсць звычайныя простыя словы, але не заўсёды прачытваецца сэнс, азначаны імі, іншы раз ён не ўгадваецца. Калі я пачну перачытваць гэтыя ж словы ў другім душэўным стане, можа так здарыцца, што яны змярцвеюць, пададуцца пудзіламі ісціны — грубыя каркасы, прадзьмутыя скразнякамі бессэнсоўя. Чаму так? Тыя ж самыя словы, а робяцца пустапарожнімі?! Ім не даеш веры, чагосыці бракуе. Не хапае галоўнага: душэўнай інтанацыі, гарэння. Схапіць ісціну словамі — тое ж самае, што злавіць камара ў сілок для птушак або прывязаць за нітачку сонца: гэта немагчыма. Ці не з гэтай прычыны сам Хрыстос не запісаў ні слова? Чаму так? Мы словамі ўсё ж такі здольны даносіць нейкі сэнс. А чаму не заўсёды бачым прыгажосць вакол сябе, а толькі калі-нікалі заўважаем яе? Чаму трэба пражыць трыццаць вёснаў, каб толькі аднойчы ўбачыць і сказаць, што прыйшла ВЯСНА? Хто яго ведае. Напэўна яшчэ і таму, думаў я, што словы як разменная манета ў зносінах паміж людзьмі: ад частага ўжывання трацяць сваю вагу, сціраюцца і абясцэнхваюцца. Золатам сэнсу, што закладзена ў Слова Усявышнім, аплачваюць брыдоту і гніль матэрыяльнага існавання, ужываючы словы дзе трэба і не трэба, да месца і наўздагад, без меры і ўсякай патрэбы... Вось чаму маўчанне — золата.

«Адна з мэт паэзіі, — запісаў я, — вяртаць словам страчаны сэнс, напаўняць іх згубленай вартасцю.

Ёсць боязь, што словамі можна напалохаць ісціну, панатыкаўшы іх, нібы чучалаў; пустыя і падробныя, яны паглынаюць святло, расейваюць промні ісціны ў прасторы. Мэта мастацтва — так выкласці на тканіне твора словы-люстэркі, каб яны кучна давалі святло.

Тлумачыць напісаны верш — марны занятак. І я не буду гэтым займацца, хоць мог бы абараніць кожны радок і вобраз, абгрунтаваўшы адзіны верш мноствам бяспрэчных ісцін і сілагізмаў, але для гэтага патрэбна было б напісаць яшчэ дзесяць тамоў сваіх пачуццяў і думак, каб вам стала зразумела, альбо апісаць усё жыццё амаль ад нараджэння, каб вы прынялі маю ісціну... І ўсё адно: вам не забаліць тое, што баліць мне. Не вырываўце верш з кантэксту жыцця, і калі ўжо сапраўды хочаце зразумець хоць нешта, то прачытайце хаця б папярэдні верш.

Няпраўда, што ёсць элітарная паэзія. Такой не існуе! Усе людзі дыхаюць аднолькавым паветрам (элітарнага прырода не прыдумала), усе глядзяць вачыма, умеюць радавацца прыгажосці — усім баліць! Элітарнасць? — гэта апраўданне, калі ніхто не разумее, прыкрыццё слабасці, гэта вывернутыя словы, нібы лустэркі, павернутыя да чытача не срэбнай паверхняй, а смаліста-чорнай. Сма-

ла нічога не адлюстроўвае, яна проста аберагае ад драпін срэбнае напыленне. Нельга ўявіць сімфонію, гарманічнае суладдзе гукаў, калі яны не выпякаюць адзін з аднаго, не папярэджваюць і не прадвызначаюць паслядоўнасці, калі яны не ўпарадкаваны і не аб'яднаны агульнай мэтай: будзе проста нясцерпны шум, какафонія — так і са словамі ў літаратурным, быццам бы ў „элітарным творы“, — напісаў я і задумаўся.

«Вядома, — пісаў далей, — у кожнай душы свой вопыт, сваё разуменне і адчуванне мастацтва, асабовая, калі хочаце (не люблю гэтага слова) і н т э л е к т у а л ь н а я п а д р ы х т а в а н а с ц ь, але калі чалавек прыходзіць з жывою душою (не думаю, што ёсць мёртвыя!), то яна хоць слабым водбліскам, але адсвечвае... Паэзія ажыўляе душы».

На гэтым я скончыў пісаць і зноў паглыбіўся ў думкі: навошта літаратура, калі ёсць Евангелле, Слова, дадзенае Богам? Навошта людзі высільваюцца, пішучы свае дробненькія і нікчэмныя «дабравесці»? Ці на самай справе ДАБРАвесці? Можа, ім толькі здаецца так? Творчасць — ці не самы вялікі грэх? Упадобицца Тварцу, спрабуючы падпіраць, удасканаліць, палешшыць створанае? Ці не ад д'ябла ўся літаратура, ці не ад празмернай чалавечай ганарлівасці і славалюбства? Мы называем сябе ўлюбёнцамі багоў, а ці не з'яўляемся паслугачамі і наймітамі «Князя мира сего», які адведу імкнецца нашкодзіць і разбурыць створанае. Ці не пасыльныя цемры, каб уводзіць чалавека ў зман? Чаму я пішу, хто дазволіў мне, хто даў мне права несці ўласную ісціну? Хіба яна нечым лепшая ад іншых? Я ж ведаю, што самы горшы за ўсіх — я, дык што магу прынесці светлага людзям? У Бібліі ёсць усё! Няма нічога новага пад гэтым сонцам. Што я магу дадаць да сказанага? Але ж ёсць літаратура, нікуды не дзенешся ад гэтага: чытаюць і будуць чытаць. Я сам упершыню ўзяў у рукі Біблію з падачы Талстога, якога палюбіў, якога Царква аддала анафеме... Але ж ён і падштурхнуў мяне? Я паверыў спачатку яму, а потым ужо, сасмягнуўшы, дакрануўся да вечных ведаў. Мяне ўражвае, што Евангелле не ўсе разумеюць, не ўсе нават чыталі — у многіх застаўся сорам, прышчэплены часамі цемрашальства: нібыта толькі цёмныя людзі вераць у Бога. Калі я спытаўся ў аднаго «паэта», які мае нават вучоную ступень доктара філалагічных навук: «Ці чыталі вы Біблію?», то ў адказ пачуў, што ўсё няма часу. Божа мой, Божа, падумаў я, і гэты чалавек, якому хутка паміраць, гэты чалавек, які піша вершы і дысертацыі па мовазнаўстве і літаратуры, — няўжо не ведае, што амаль уся еўрапейская літаратура ад біблейскага? З гэтага боку мая маці больш дасведчаны і адукаваны чалавек, хоць і скончыла чатыры класы і за ўсё жыццё прачытала толькі тры кнігі, але ў тым ліку і Вечную. Літаратура не патрэбна як апошня ісціна, літаратура павінна гаварыць, падказваць, наводзіць, што ёсць

Евангелле. На ўсёй сусветнай літаратуры павінен стаяць (ды і стаіць, але не кожны і не заўсёды здольны прачытаць яго) надпіс: ЧЫТАЙЦЕ СЛОВА БОЖАЕ! Яна як указальнік на дарозе жыцця, што скіроўвае да пракавечных ісцін. Але ж ёсць іншая... чорная літаратура? Якая гаворыць адваротнае. Усё правільна, таму што літаратура — злепак, адлюстраванне рэчаіснасці, як і ў жыцці, так і ў літаратуры ідзе вечная барацьба светлых і дэманічных сіл.

Я зразумеў, што верш, напісаны два гады назад, вытлумачыць немагчыма. Каб расставіць правільныя акцэнтны для разумення верша другімі, патрэбна растлумачыць, што такое літаратура, чалавек, жыццё... Але ж зноў: растлумачыць не тое, што ёсць на самай справе, а растлумачыць так, як гэта адкрываецца мне, і каб чытач з маёй званіцы, па-новаму прачытаў той самы верш, — гэта немагчыма. Тым больш мне, слабаму і грэшнаму чалавеку. Трэба проста напісаць другі верш, вырашыў я, можа пасля яго штосьці праясніцца? Я ўзяў чарнавік і напісаў першае, што прыйшло ў галаву:

Ці ведаеш ты сваю глыб?
Ці бачыш яе так, бы відупчыя,
Вешчунны і прарокі?
Сусветы хістаюцца ў цябе пад нагамі,
А што калі гэта апошні шанец?
Ці чуеш ты, ці ты аглух?
А раптам трэсне зямная вось —
І што тады?
А ты ж мог...
Ці ведаеш ты?

«Што ведаеш? — падумаў я, — штосьці не тое: тлумна і незразумела! Немагчыма выказаць сябе і растлумачыць тое, што ведаеш».

А што я ведаю? Нічога. Не ведаю, не знаю, нічога не ўмею... Не магу выказаць... Няма слоў, няма думак, няма пачуццяў... Як няма? Ёсць жа яны, ёсць. Ёсць!!! Як змагчы з імі? І тут я ўспомніў, што днём куціў два нумары «Крыніцы». Едучы ў аўтобусе, прачытаў слова Кірыла Тураўскага ў перакладзе Разанава, нават здзівіўся яшчэ: як гэта ён адважыўся Святога ператлумачваць на сучасную мову? Але пераказ не рэзаў слых. Калі я зусім бяздарны, падумаў, то трэба паглядзець, як пішуць іншыя. Прачытаў Асташонка — штосьці ёсць: але ж каго яны чакаюць? Можа, мяне? Хто ідзе да іх? А магчыма, гэты я павінен прыйсці? Таксама цёмна... І што за мудрагелістасць на кожнай старонцы: «Я», «ТЫ», «МЫ»? Ад чыйго імя гавораць яны пад рубрыкай «Я», да каго звяртаюцца пад указальнікам «ТЫ»? Успомніліся словы Андрэя Худзенькага: «Барыс Пятровіч — гэта

„НАШ“ — што ён меў на ўвазе? Што ж там напісаў Пятровіч? Я трымаў часопіс у руках, перагортваў старонкі, торкаўся вачыма то ў адно, то ў другое месца. Я нешта адчуваў, нейкая падспудная ісціна прабівалася да мяне звонку, такая ж ісціна вырывалася насустрач з глыбіняў маёй душы, намагаючыся злучыцца ў адну НЕПАДЗЕЛЬНУЮ. Іншы раз здавалася, я выразна бачыў Нешта, але баяўся прызнацца ў гэтым сам сабе.

Што яны згаварыліся з гэтымі «Я», «МЫ», «ТЫ»? Навошта гэта? Як добра, што яна паставілі Ніцшэ на старонцы «ЁН», але было б лягчэй прадыхнуць зараз, калі б Ніцшэ стаяў пад займеннікам «ЯНО». Як усё-ткі трэба быць асцярожным са словамі!

Прабач, Госпадзе, грахі мае! Даруй слабасць маю. Што ж я не веру? Эх, які брыдкі. Агідны сабе!! Які нікчэмны! Дрыжу за сваю шкуру, сябе шкадую... Які я мізэрны і слабы... Слабы, Госпадзе, дык дай сілы, дай моцы мне!!! Блаславі...

Госпадзе, зноў я знайшоў гэтую ісціну. І ўсё так проста. Так зразумела. Чаму ж людзі... Ці я зноў звар'яцеў, зноў тое ж самае, што было... Зноў тысячы супадзенняў. Што гэта, Госпадзе? Ратуй мяне, Божа мой! Ці я не такі, як усе, ці ўсе не такія, як я? Памажы мне, Госпадзе, не крыўлю перад Табою, Ты ж ведаеш! Як на духу, усю праўду... Знаю, як нясцерпина гэта, як страш... Жах! Няўжо я зноў памыляюся? Ці зноў звар'яцеў? Беражы мяне, Божа, барані ад зло... Хай тое ліха на балота ды ў куг'е! Што рабіць, Госпадзе, каб не скруціўся розум у гэтым д'ябавым коле? Знаю, каго Ты хочаш пакараць, таго назбаўляеш розуму, але ж калі я хачу, каб усім было добра? Калі па Тваіх словах? Няўжо і гэта вар'яцтва? Як і ТОЙ восенню... Няўжо павядеш мяне па старых шляхах... А ты ж на крыжы. Я што, хіба прыняў Твой крыж? Твае пакуты? Мне ж не баліць пакуль, ды і што такое фізічны боль у параўнанні з пакутай душэўнай...

Я лёг на канапу. Выключыў святло. Думкі не давалі спакою, выйшлі з-пад маёй улады, здавалася, яны прыраслі да пачуццяў і бунтавалі душу. Я адбіваўся ад іх, увесь час гаварыў тры малітвы: «Ойча наш», Ісусаву малітву і малітву Мытара: «Будзь лігасцівы, Божа, і да мяне грэшнага...» Тры малітвы, якія ведаў на памяць. Але, о жудасці! Нават словы малітваў, якія добра ведаў, блыталіся. Заснуць я не змог. Колькі прайшло часу? — не ведаў... Быццам глытаў разам з паветрам расплаўленае жалеза: то ўскокваў, то зноў кідаўся на пасцель...

Уключыў святло. Зноў ухапіў «Крыніцу». Знайшоў «Планіду» Пятровіча... Чытаю... Тое ж самае... І ён ведае! У яго тое ж кола, з якога трэба вырвацца. Тыя ж праблемы: зачараванае кола, кругаварот жыцця, замкнуты ланцуг падзей і здарэнняў, кругавая параўнальнасць людзей і дзеяў, параўнальнасць хлусні і няшчырасці — словам, квадратура круга, і для таго каб выжыць, трэба рашыць гэтую задачу. Я плакаў...

Пачуў, што нехта ходзіць у суседнім пакоі. Жонка? Асцярожна падкраўся да дзвярэй і зачыніўся на замок. Здаецца, не чула майго галашэння? Д'яблага кола! У кожнага чалавека гэта падобна. Як лёгка дыхалася «Глінай» Разанава, але ж ён нейкі там рэрыхавец... Ці ходзіць у царкву Пятровіч?...

Дастаў дзённік. Што ж было ў мяне ТОЙ восенню? Чытаў, перагортваў старонкі, пераконваўся: усё тое ж самае! Паўтараецца!!! Я зноў ступаю на свае сляды. Я пазнаў іх: такія ж хісткія і безнадзейныя, акропленыя потам і крывёю, такія ж спешныя і адпакутаваныя — я на сваіх слядах! Гэта мае, пакінутыя калісьці, калі я спяшаўся, уцякаючы ад сябе самога, калі хацеў збегчы ад свайго лёсу, і жыццё наноў завярнула мяне на старую дарогу: я ступаю след у след, я пазнаю сваю мінулую хаду — вось сляды, да краёў поўныя чырвонай вадзіцы — то кроў мая, цёплая, і пара падымаецца над слядамі, і паветра яшчэ не ахалодала ад колішняй ліхаманкі... Я зноў на сваіх слядах.

«Значыць, вясною?!» — бліснула думка. Не! Не... Не хачу! Мяне ловяць у пастку! Яны хочуць залыгаць мяне. Хто яны — не ведаю, але адчуваю іх чорныя цені за спінаю... збоку... яны вісяць над маім ложкам, адбіраюць словы малітваў... чытаюць мае думкі, сочаць за кожным рухам...

Столькі супадзенняў сёння. А ўчора? Падумаў пра Жука — і праз пяць хвілін сустрэўся з ім у метро... Пра Трафімчука падумаў, што добра было б убачыць яго, — і вось спадкаў адразу ж каля Дома літаратара. Што гэта? Усё робіцца само сабою. Канешне, другую ноч не сплю. Столькі супадзенняў за той дзень! За тую ноч і за гэты дзень, і за гэтую ноч, што не хочацца класціся спаць. Цёмная ноч-зладзейка забярэ ўсё. І ці можа паўтарыцца ТОЕ ж імгненне яшчэ раз? І ці будзе залежыць ад мяне?

Я ўхапіў чарнавік і таропка пачаў пісаць.

**Баюся, што прасплюся,
прачнуся заўтра
і ўсё зноў зробіцца будзённым і шэрым.
Здаецца, вечна не клаўся б спаць
і вечна трымаўся б за хвост ісціны.
А навошта спаць?
Але ж усе спяць.
Так спакон веку было.
А хто не клаўся ў пасцель
дзень, два ці тры —
той, напэўна, вар'яцеў...
А можа сон, гэта прыдумка?**

Можа, калі не класціся спаць —
 дык і наступае вечнасць.
 Можа, гэта і ёсць уваскрасненне:
 не спаць!
 Ну, пэўна ж, я вар'ят —
 не слухайце лепш.
 Спіце!
 Але ж нехта гаварыў, што хоча ўваскрэснуць,
 а яшчэ НЕХТА...
 Даруй, Госпадзе!
 Думайце самі, мне за вас не ўваскрасаць,
 кожны ўваскрасае паасобку!

7

І тут нешта грукнулася на вуліцы. Я ўскочыў, доўга трывожна ўглядаўся ў акно — нічога: цёмная ноч. Цішыня. Гора «спіць»? А чаму ж маю душу раздзіраюць крыкі?

Ухапіў чарнавік, каб прачытаць напісанае, доўга круціў яго ў руках і не мог разабрацца: дзе ж пачатак? Мяне здзівіла, што радкі былі выраўнены не з таго боку, як звычайна. Гэта аздачыла, і ў той жа час мурашкі забегалі па спіне, ад чагосьці нетутэйшага стала страшнавата, пакуль я не зразумеў — усё проста: калі пісаў, на чарнавіку ляжаў тоўсты слоўнік, а я настолькі быў захоплены, што не заўважаў гэтага і рука, даходзячы да перапоны, аўтаматычна адскоквала на пачатак. «Я магу вырвацца з кола сваім словам!» — падумаў я.

«Дык мы ўсе разам, ці кожны паасобку? На гэтым трымаюцца сусветы. Ці кожны асобна, — думаў я, — у дамавіне-коконе? У сваёй шкарлупіне? Калі разам — дык давайце нешта рабіць! А калі кожны ў сваёй шкарлупіне — дык трэба трупчыць і выходзіць на свет Божы. Пакуль не разарвецца кокан — матыль не навучыцца лётаць», — падумаў я і пачаў пісаць далей. Словы клаліся як заўгодна.

У пакутах нараджаецца новае,
 Праз пакуты пазнаецца вечнае,
 і толькі цераз пакуты ўваскрасненне!
 А недзе Сыс сядзіць,
 таксама боль у яго,
 і таксама, магчыма,
 не спіць.

???

Не, ён проста нажэрся гарэлкі і
«вырубіўся»...

Божа, Божачка, ці я звар'яцеў,

ці ўсе...

Анатоль Сус: «Напішы абвяржэнне!» Ага, але ж тваё імя па бацьку ЦІХА-навіч? Гэта значыць: ціха, ціха... цышш... Абы ціха, абы асцярожна і не ўпасці куды ў яям-уу!

У-уух!!!

Мне зноў зрабілася страшна, жах заварочаўся ў душы. Няўжо я адзін такі ненармальны? Няўжо адзін нічога не разумею? Усе людзі як людзі, адзін я нібы пракажоны... Хіба мне больш за ўсіх трэба? Страшна кранаць свае вершы: што там — бездань душы, ці зейра, праз якую адчыняецца прадонне космасу? «Замрите, проклятые книги!»

Калі сляпы вядзе сляпога, ці не ўпадуць яны разам у ЯМУ? Яму трэба верыць... Трэба верыць, заплюшчу вочы.. І вось яно, бяздонне, перада мною: яны навучыліся хлусіць і падманваць — я не развучыўся гаварыць параўду. Як выблытацца з гэтага? Я пісаў і, пішучы, заўважыў, што ў літарах часта паўтараецца «я», «м» і «а», што значыць я м а, і пачаў выдзяляць іх пры друкаванні, чым далей пісаў, тым цяжэй мне было выбрацца, дапісацца да кропкі, тым глыбей я загрузаў у сэнсе ямы. Я доўга не мог скончыць той верш, атрымлівалася, што я сцвярджаў, выдзяляючы літары: Я — яма, або вінаваціў людзей, у тым, што яны ямы, а мне не хацелася ні таго, ні другога. І было там яшчэ выслоўе: Яму вер і не трапіш у яму, — можа яно і ўратавала мяне, таму што душа, нібыта правальвалася ў бездань.

Так, я баюся чорных людзей, пра якіх згадваў у тым вершы і якія падманам могуць пасадзіць у псіхушку... Усе ведаюць, што яны ненармальныя, не такія, як усе, але баяцца прызнацца ў гэтым. Не людзей я баюся, а д'яблаў, што валадараць людзьмі. Не кожны ведае, што ў ім сядзіць? Але ж паэты... Іх так і ўспрымаюць... Ну і што? Усе пад Богам! Але кажуць: душа захварэла... А можа, яна выздаравела? Адкуль вы ведаеце, можа, у вас заўжды хворая была і засталася такою? Чаму ж вы п'яце сасмяглымі губамі словы і песні, спароджаныя нібыта хворымі душамі паэтаў? (У восеньскім садзе, абцяжараным пладамі, яблык падае на галаву Ньютана, і ён з гэтай прычыны адкрывае закон сусветнага прыцягнення. Але ж яблыкі падалі на зямлю і да Ньютана? Мільёнам людзей падалі на галовы — ніхто не адкрыў, значыць, Ньютан вар'ят? Не? Але ж яблыкі падаюць? Няўжо, каб адкрыць закон касмічнага прыцягнення душаў, яблык павінен упас-

ці ў сусвет? Такого закону пакуль не існуе. Але ж душы людскія прыцягваюцца ўвесь Час... Значыць, мы вар'яты? Архімед бег голым па вуліцы і крычаў «Эўрыка!» — пэўна, вар'ят! Ніхто не бегае па вуліцы галышом, але ёсць рычаг Архімеда, ёсць законы яго, а што застанецца пасля цябе, разумнік? А ці забыўся, за каго прымалі такія, як ты, Хрыста? — пачытай Евангелле, усюпомні).

Кажуць, душа захварэла, а можа яна выздаравела?

Чаго баюся я?

**Чорных і злых дэманаў, што круцяць людзьмі,
як ім уздумаецца і хочацца.**

**Яны нацкуюць на мяне добрых людзей, і людзі
пасадыць мяне ў псіхушку...**

Але ж паэты заўжды вар'яты, калі яны сапраўдныя.

Я бачыў сёння іх тут усіх,

калі жонка не спала,

яны прыходзілі да мяне з першых і другіх

«Крыніцаў»: сядзелі і вялі гамонку да трэціх

пеўняў. Вось толькі аднаго Юду я выгнаў за дзверы...

Някляеў?.. Разанаў?.. Пятровіч...

Як плакаў я, Пятровіч, над тваёю «Планідаю», горкімі слязьмі...

Нават жонка, напэўна, пачула, але прытварылася...

Аднаго Юду я выгнаў за дзверы.

Не люблю яго,

ён сам гаварыў (а можа не ён?),

што трэба забіваць слабых.

Ён — нішто!

Але чаму я баюся назваць імя яго?

Страшна памыліцца,

нават яго (нішто) не магу забіць!

А раптам, гэтае нішто, і ёсць — «Я»?

Якім важкім можа быць слова!! Як цяжка бывае падняць адно-адзінёханькае слоўца над сваёю душой. Якую адказнасць павінны несці мы, тыя, хто гаворыць гэтае слова, асабліва калі гаворым не аднаму чалавеку — многім, тыя, хто засявае насенне слоў у душы чалавечыя. «За кожнае слова дасце адказ!» Як трэба баяцца легкадумнасці ў слове. Я зразумеў, чаму такім маўчуном быў мой дзед Мікалай, за ўвесь дзень ад яго можна было пачуць два-тры сказы — ён ведаў, што такое СЛОВА. Мог гадзінамі корнацца каля сваіх вулляў, назіраючы за працай пчол, і як раздражняла яго маё балбатанне. «Трэба падумаць, перад тым як сказаць, —

вучыў дзед мяне, — сказаў, як звязаў, нібыта адрэзаў, каб ніхто не паправіў. Словы як цагліны: ляжыць адно да аднаго ў падмурку, і нішто іх не можа зрушыць. І хата стаіць. А што было б, калі б панакідалі цэглы, як ты слоў?... Эх, дзед Мікалай, дзед Мікалай, як табе там цяпер?

Класціся спаць ці не? І тут я ўспомніў, што сёння ж праваслаўныя Дзяды. Асяніны. Успомніў сваіх памёрлых: Міколу, Пятра, Паўла, Антончыка, Івана, Данілу... Дзяды, яны глядзяць на мяне. Яны чакаюць! Спадзяюцца...

Госпадзе, няхай будзе так, як Ты хочаш.

Сяджу і не сплю —

Гэта і ёсць вечнасць? (Не!)

А так хочацца на дыбачках падкрасціся да маёй жончкі і паглядзець: спіць яна ці не?

Але вельмі асцярожна, каб не разбудзіць незнарок перад тым, як падкрасціся.

Калі я не сплю — і яна павінна не спаць.

Калі мне баліць — ёй таксама.

А можа, цяпер усе людзі не спяць?

Толькі таму, што я не сплю...

У іх жа ёсць душы!

Яны такія ўпэўненыя, што ёсць.

Яны кожны дзень крычаць пра гэта.

Я ўсё чую, хоць яны і не ведаюць!

Не магу ж я класціся спаць, калі на мне завязвалася.

А то лягу спаць — і...

Ненармальна гэта! Але усё адно пайду ціхенечка-ціхутка на дыбачках і паслухаю: спіць жонка ці не? Як мякка ступаюць босыя ногі, якая цёпла падлога:

Спаць? — Не! Спаць? — Не!

Спяць? — Так! Спяць? — Так.

Спяць? — Не... Спаць — Не!

Усяго дванаццаць крокаў да ісціны, а колькі можна не спаць, вы ведаеце? Вечнасць? Што ж маўчыце?... — я ішоў у спальню, на хаду шукаючы прычыну, па якой быццам бы мне трэба зайсці. Уключыў святло. Праз імгненне жонка расплюшчыла вачы: «Што ты?».

— Ды вось, гадзіннік спыніўся... А ты спала?

— Ну вядома. Пытаецца яшчэ. Цішэй, малога разбудзіш!

Я так і не зразумеў: спала яна ці не? — я падмануў, што быццам бы гадзіннік

спыніўся, а яна — таксама схлусіла, што нібыта спала...

Сяджу і не сплю.

Гэта і ёсць вечнасць! (?)

Можа, сёння ўсе людзі не спяць,

Толькі таму, што я не сплю!

А я лягу спаць зараз,

А на мне ўсе вузлы заціснутыя былі...

А сёння ж праваслаўныя Дзяды,

А я не сплю з каталіцкіх:

Жонка ж у касцёле хрышчаная...

Не даюць Дзяды заснуць, таму што і другі паэт не спіць!

Хочуць Дзяды ўваскрашэння!!!

Ад каталіцкіх да праваслаўных так мала,

А мы пальцам баімося паварушыць...

Падумаеш, не паспаць тры дні — смехата!

Давайце разам закрычым на ўсю зямлю: «Ну,

Уваскрэсніце, Дзяды!!!» —

Іх жа столькі палегла за нас —

Без споведзі, без прычасця... Што ж мы?

Яны ж толькі праз нас могуць падняцца,

Іх жа надзея ў нашых душах живе;

Калі мы кожны паасобку не ўваскрэснем — і Яны

Памруць на векі вечныя.

Можа, штосьці ў гэтым ёсць? Як бяжыць час... «Час — гэта тое, што праходзіць: было, ёсць, будзе — усе гэта час?» — «Не, час — гэта тое, што я пражываю. Без мяне не будзе часу. Як не будзе яго без цябе, без нас. Калі б не было на зямлі нікога — не было б і часу. Хто сачыў бы за ім? Я — вымярэнне і мера. Я быў, я ёсць, і буду. Я — вечны!». Але ж не могуць на адным чалавеку завязвацца ўсе вузлы зямныя? А Хрыстос жа ўзяў на сябе пакуты? Дык ён жа Бога-Чалавек! А я — чалавек Бога. Яго Крыжам мы ўратуемся, і кожны нясе свой крыж. Ёсць нейкая тайна ў Крыжы Гасподнім, падумаў я, нават у самім знаку крыжа: вось бы паспрабаваць уласці словы верша ў крыж, можа тады што-небудзь стала б зразумелым?

Раптам!!! Разуменне ўсіх людзей адразу. Куды ні торкнешся — усё ведаеш... Напэўна, так вар'яцеюць.

«Дык гэта ж не знікае, калі ўжо было аднойчы? — падумаў я і тут жа дадаў: — А хто яго ведае...»

Мне чуліся абрыўкі нейкіх дыялогаў і спірэчак: «Так не можа быць: каб усіх ды

адразу, цалкам увесь свет і абняць», — гаварыў адзін голас.

— А чаму б і не? Што мы ведаем пра сябе і пра сусвет?... І для чаго? І як? — перэчыў другі.

Усё зразумела з самім сабою: вельмі проста тут, адзін на адзін; вельмі складана там, з людзьмі — дзе ісціна: тут? Там? Пасярэдзіне, паміж людзьмі і мною? Дзе? — ісцін не можа быць дзве. Мяне зноў уразіла трыадзінства ў пытаннях і ў адказах. Зноў трыадзінства Божае, якім прасякнута ўсё! Я вырашыў паказаць гэта графічна і сеў за машынку:

Чаму вельмі проста тут адзін на адзін?

І чаму вельмі складана там?....

Дзе ж можа быць

І

С

Ц

І

Н

?А?

Ці тут? Ці там?

Ці яна пасярэдзіне?

І тут ісціна. І там яна. І пасярэдзіне.

Паспрабуй падняць — і развязацца пун. Гэта прыходзіць не часта, можа, раз у трынаццаць, ці ў дзесяць гадоў — хто іх лічыў? Гэта было апошні раз, таму што да 2000-га (???) засталася толькі шэсць з палавінаю..... А мне трыццаць тры гады — **І сёння Дзяды**

ПРАВАСЛАЎНЫЯ

Я адчуваю, што на НЕБЕ чакаюць ад мяне нейкага рашэння. Назіраюць за маімі паводзінамі, што недзе там ідзе страшэнная барацьба за маю душу, і кожная думка кладзецца на шалі вечных вагаў: ці за, ці супраць... Ці светлае, ці чорнае. Там НЕБА, там ведаюць УСЁ! Мне некалі пакажуць, што адбываецца ў гэты момант на самай справе, калі я адстукваю на машынцы, выліваючы з літараў свайго сэрца форму ПРАВАСЛАЎНАГА КРЫЖА, некалі потым, калі душа адляціць ад грэшнага цела і буду стаяць я на апошнім, на Страшным Судзе перад ПРАСВЕТЛЫМ л і к а м

Я Г О

І С Ц І Н Ы:

ХРЫСТОВАЙ АДЗІНАЙ.

ІСЦІНА — ГЭТА МЕЧ
ДВУГОСТРЫ. ІСЦІНА, ГЭТА
ЗМЯЯ З ДВАЙНЫМ ДЖАЛАМ,
УХОПІШ ЯЕ ЗА БРЫДОТНЫ
ХВОСТ, КАЎЗАНЕЦЦА
РУКА, ВЫПРУГНЕЦЦА,

ВЫСЛІЗНЕЦЦА ГАДЗЮКА І ПЫРСНЕ АТРУТАЮ ПРОСТА Ё ВОЧЫ, ДЖАНАЕ Ё
ТВАР І СМЕРЦЬ! КАЛІ ЁЖО ХАПАЦЬ ГЭТУЮ ГАДАЎКУ, ДЫК ТОЛЬКІ ЗА ГАЛАВУ
НІЖЭЙ, ЗА ШЫЮ, КАБ УСЁЙ МОЦАЙ ЗАЦІСНУЦЬ ЯЕ ТРЫКЛЯТУЮ, КАБ

АДНО ЗДРЫГАНУЛАСЯ,
ЗАБІЛАСЯ Ё СУТАРГАХ І
ВЫСАЛАПІЛА РАССЕЧАНАЕ
ДЖАЛА. НЯХАЙ СЦЯКАЕ,
КАПАЕ СМЕРТАНОСНЫ

ЯД НА ЗЯМЛЮ, — НЯХАЙ УГНОЙВАЕ
ГЛЕБУ, ЦЯПЕР ЁН УЖО НЕШКАДЛІВЫ.

МОЖА, ШТО ВЫРАСЦЕ ДОБРАЕ ПАСЛЯ АД

ЯГО СА ЗЛЯКАНАЙ ЧУ-

ЖОЙ ДУШЫ, НІЖЭЙ НОГ

ГОСПАДА, З ЧЭРАПА АД-

АМА, ЯКІ ЛЯЖЫЦЬ ПАД

КРЫЖАМ, УВАСКРЭСНЕМ,

КАЛІ НЕ РАСПІНЁМ ЗНОЎ.

БОГАВА КРОЎ ЦУРЧЫЦЬ

КОЖНЫ ДЗЕНЬ НАНОВА,

І МАЦНЕЙШАЯ ЗА ЁВЕСЬ

ДЭМАНІЧНЫ ЯД ХЛУСЛІ-

ВАЙ ПРАЎДЫ ЧАЛА-

ВЕЧАЯ ВЕЧНАЯ

ІС-ЦІ-НА

ІСЦІ-

НА!

Калі я адстукаў на машынцы знак крыжа, мне зрабілася спакайнай, больш упэўнена я адчуў сябе. Я адчуў, што Сіла за мною, хоць не мая Сіла, але яна мяне абароніць. Мусібыць, прыйшла ў маю душу Вера. Вера — аснова. Аснова — доўгія ніткі, што намотваюцца на калаўрот кроснаў. Якой даўжыні аснова — такім будзе і сувой палатна. Вера — гэта аснова жыцця. Яна пранізвае ў чалавеку ўсё ад пачатку да канца, ад калыскі да труны. На веру, нібы на аснову, тчэцца жыццёвы сувой нашай долі, толькі дзякуючы веры, аснове, кладуцца на палатно лёсу вяселькавыя ўзоры і арнаменты. Выцягні з палатна аснову — яно распадзецца на шматок каляровых нітак. Знікне суладдзе і гармонія.

Нават немаўлятка робіць першы крок з прычыны веры: ходзіць маці, бацька, людзі, якія навокал, — а яно такое падобнае да іх... Яно верыць у тое, што будзе хадзіць!

Чалавек ніколі не навучыўся б ні чытаць, ні пісаць, ні шмат чаго іншага, калі б не верыў, што гэта магчыма. Вялікая вера — вялікія здзяйсненні! Вера — гэта павадыр, які вядзе сляпога чалавека па дарозе лёсу, гэта аснова, на якой трымаецца палатно долі.

А чалавек менавіта сляпы, і вышуквае, і бачыць тое, што яму не патрэбна. Мой супакой быў кароткім. Я доўга ўглядаўся ў крыжовы меч ісціны і заўважыў, што з правага боку крыжа тры словы «Ад», па-беларуску: «шэкла». Чаму з правага? З правага павінен быць праведнік? Што я наблытаў? Зноў неразбярыха!

І я зноў ухачуся за дзённік. Так, гэта было восенню 83-га года, таксама ў лістападзе. Сёння 94-ты. А заўтра субота: я таксама павінен ісці ў цырк. Жонка даўно ўжо, яшчэ да сваркі, узяла білеты, так што не адкруцішся — абяцаў! Я лічыў: колькі ж гадоў прайшло? Лічыў і не мог зрабіць простае арыфметычнае дзеянне: думкі блыталіся, не давалі засяродзіцца. Рукі трэсліся. Спачатку атрымалася 9 гадоў, потым 10 і, нарэшце, інтэрвал паміж гадамі аказаўся 13. Можна, таму я памыліўся, што напісаў гады слупочкам і хутка зусім забытаўся, які прамежак, паміж якімі гадамі я пралічваю ў даны момант часу. Потым я адначасова пралічваю адрыўкі гадоў восені 82 года і вяснаў 84 і 86, звязаныя з духоўнымі катаклізмамі, вядомымі толькі мне аднаму. Штосьці прыпадала на вясну 96 года і на 99 год. Калі атрымалася «13» — зразумеў: гэта канец!

Я адчуў, яны злавiлі мяне. Гоняць на загубу. Як мне вырвацца з гэтага кола? Але ж я магу не пайсці ў цырк? Жонка не зразумее. Усё зноў забытваецца і ўскладняецца. Калі пайду — усё вырвецца з-пад майго кантролю, так мне ўяўлялася. Назад ходу не будзе, думаў я. Можна... Мне што навучыцца лгаць? Падмануць? А ці змагу?... Заўтра, не, сёння ранкам перад цыркам, трэба прарвацца ў царкву. Гэта важна: на споведзь! Тады я быў без Бога, з Богам усё будзе іначай. Ён не пакіне, уратуе. Божа, не дай аступіцца, завядзі мяне заўтра на споведзь.

Госпадзе, Ісусе Хрысце, Сыне Божы, памілуй мя.

«Барані мяне сваім крыжам насподнім... Насподнім?» — жажнуўся я вымаўленага слова. Дык якому крыжу я малюся, якога Бога прашу?

Я зноў выключыў святло. Але праз хвіліну падхапіўся, нейкая сіла шаптала і падказвала мне: пішы, пішы, пішы... Занатоўвай, а то зноў усё пераблытаеш і забудзеш. Мой розум пралічваў тысячы варыянтаў, шукаючы мне выратавальны шлях: адно, адзінае выйсце! Яно павінна быць!

Усё паўтараецца. Вечны калаўрот, як у таго праклятага Ніцшэ, але я не хачу прымаць яго халодную, ганарлівую «ісціну». Мне добра з Богам.

Я зноў ступаю на свае сляды. Вечнае вяртанне — гэта тупік, лабірынт. Дзе ж ты, нітачка Арыядны, — пуцяводная ніць? Тупік!

Ёсць тупіковыя сітуацыі, але няма безвыходных. Выйсце заўсёды ёсць! Павінна быць! З тупіка можна павярнуць назад.

Радуйся, калі ідзеш з тупіка зваротным шляхам, ты ўсё адно рушыш наперад. Адмоўны вопыт таксама патрэбны. Не апякаючыся, не навучышыся баяцца агню — і тады згарыш аднойчы.

Па тупіку праходзяць двойчы: першы раз, як заходзяць у яго, ідуць з упэўненасцю, што гэта пуцявіна вядзе да мэты, і другі раз, калі вяртаюцца назад з веданнем, што гэтая дарога выводзіць з тупіка. Калі ступаеш на сляды свае, выходзячы з тупіка, ты ўсё роўна ідзеш наперад. Да мэты. На сляды свае?... Я на слядах... Але... Але як вырвацца з круга? З вечнага круга вяртання?

Ці ёсць у крузе пачатак? Дзе ў крузе канец?

З якой кропкі ні пачынай рух, яна праз нейкі час стане канцом. Няма ў крузе пачатку — няма і канца. Круг — гэта сістэма, якая пачынаецца і канчаецца ў кожнай кропцы часу адначасова.

Ці ёсць пачатак майго жыцця? Нараджэнне. А да народзінаў дзе мой пачатак? Не было б бацькі — не было б і мяне. Мой выток ад бацькі. Але бацька таксама быў камусьці сынам. Да бацькі мой пачатак у дзядоў (а сёння ж яны, Дзяды!)... І так бясконца. Няма ў мяне пачатку. Дзе ж канец? Я памру... Але Хрыстос сцвярджае і пераконвае падзвігам (і я веру Яму), што душа ўваскрэсне і будзе жыць вечна!

Чалавек — гэта сістэма, якая пачынаецца і канчаецца ў кожнай кропцы часу? Чалавек — гэта прамая? Але куды вядзе яго шлях? Чалавек — гэта...

«Дарога — гэта гасцінец, па якім я іду», — сказаў адзін голас. «Не! Дарога — гэта тое, што я праходжу. Гасцінец будзе і без мяне, а без маёй хады шляху не будзе...» — запырэчыў другі.

Чалавек — гэта крыж! Яму трэба верыць, яго несці, ім ратавацца. Трэба ісці!

Начхаць мне на іхнія кругі і петлі, на гэта д'яблава кола, пайду нацянькі! Да лямпачкі мне, што сатаннё каламуціць ваду, пайду напралом, нап्राстркі, я свячу гэта чортава кола і выведу іх на чыстую ваду! Што мне з таго: дзесяць, трынаццаць? Плюнуць! І расцерці!

Памажы мне, Госпадзе! І я зноў засеў на машынку.

ВОСЬ

МОЙ ЛЁС,

ВОСЬ ЁН — ВОСЬ

КРРРУЦІЦЦА І РРРЫ-ЫПІЦЬ,

ГРУКАЕ, КОЦІЦЦА КОЛА ЗА МНОЙ,

КОЛА ДОЛІ МАЁЙ НАСЦІГАЕ: БЛЖЭЙ І БЛЖЭЙ.

І ЁЎСЁ ДАЛЕЙ І ДАЛЕЙ АДБЯГАЕ ДЗЁН ЛІХІХ КАЛАЎРОТ,

ФАТУМУ КРУГАЗВАРОТ. БО Ё ТАКІ Ж САМЫ ВОСЕНЬСКІ ЧАС,

ЯК І ТРЫНАЦЦАЦЬ ГАДОЎ НАЗАД, НА МНЕ ЯНО ЗНОЎ. ЗНОЎКУ ПАДАЕ

З ДРЭЎ ШЭРХЛАЕ ЛІСЦЕ... А БЫЦЬ МОЖА, ДЗЕСЯЦЬ ЛЕТАЎ І ЗІМ ПРАЙШЛО?

БО НІХТО І НІКОЛІ ІХ НЕ ПАДЛІЧВАЎ? НА МНЕ ЯНО ЗНОЎ! ПЛАНІДЫ СВАЁЙ НЕ ПАЗБЕГ, ЦЯПЕР ГРУВАСЦІЦЦА ЗНОЎ НА ДУХ МОЙ, ДУШУ І НА ЦЕЛА, НЕ УЦЯЧЭШ

АД ЯГО, ЗРАБІЛА ПАЭТАМ, — «Я» УСЯРЭДЗІНЕ КОЛА, НІБЫТА ВАВЁРКА ВЁРТКАЯ Я

І ЗНАДВОРКУ, ЗА КОЛАМ «Я», І ВОООСЬ ДЗІВА: КРУГАМ МЯНЕ СПАРАДЗІЛА, АЛЕ ПРА-

ЛЕЗ ПРАЗ ЯКІЯ ПАКУТЫ, ЯК ГЛІНА — ВЕДАЕ ТОЛЬКІ МАЦІ: «ЯК І ЗАЙЦАМ БЫЎ „Я“,

ЯК БЫЎ ПАЯЦАМ, І ДЛЯ ЗДЗЕКУ САБРАЎ НАРОД» — ЧЫТАЎ Я КАЛІСЬЦІ Ё СЫСА, —

ЦІКАВА, ЦІ САМ ЁН ПАЗБЕГНУЎ «КРЕСТА КОЛЕСА»? А КОЛЬКІ Ж ГАДОЧКАЎ МНЕ

ПРЫЙШЛОСЯ АЧОМВАЦЦА, КАБ ЗНОЎ ПАЧУЦЬ У САБЕ ЧАЛАВЕКА, ЯК ЗАГ-

РАБАЎ Я ВЯСЛОМ ПАЭЗІІ НАЗЛОМ (НА ЗЛО ВОРАГАМ ГЛУХІМ), ВЯСНОЙ

ПАЭЗІІ ГРОБ ПА ЖЫЦЦЁВАЙ ПЛЫНІ, НІБЫ Ё «ГРОБ» ГРОБ Я, КАБ

НАРЭШЦЕ СКАЗАЦЬ САБЕ, ШТО ТАКІ Ж, ЯК І ЁЎСЁ АСТАТНІЯ,

АЛЕ Ж, ЯКІМ БОЛЕМ ДАЛОСЯ МНЕ ГЭТА, І ВАКОЛ

ЯКОЙ ТАКОЙ ВОСІ ЦЯПЕРАКА Я КРУЦІЎСЯ

І СКРЫПЕЎ СПЕЎ ПЯРОМ СМЕРЦІ —

ВОСЬ І ВЫСЬ ГЭТАЙ ДОЛІ І ДАЛІ

СПЯВАЕ ТОЛІК, І ЗНАЕ

БОГ

І боль мой крыху суцішыўся зноў і адышоў. Я доўга ўглядваўся ў круг сваёй долі — ён атрымаўся нейкі квадратны: «Квадратура круга, — падумаў я, нёвырашальная задача, а квадратура крыжа — непасільная». Колькі ж было гэтых

кругоў у маім жыцці? Адно крыху ўсцешыла і яшчэ раз абнадзеіла: Бог апынуўся за колам. Значыць, гэта мяне д'ябал круціў? Не, цяпер ён нікуды не дзенецца: ваяваць дык ваяваць!

«Хто душу сваю пакладзе за другі свая, — мовіў мой Цар Хрыстос, — той у пашане будзе і займее вянец жыцця вечнага». Як спілаціць мне пазыкі Табе, вечны раб Твой, і вечны прыслужнік у Слова Твайго, дай мне зброю ў рукі, дай мне Духа Святога, барані шчытом веры і шаломам малітвы мяне ахіні, я пайду на вайну, мо з яе не вярнуся ніколі, пракавечны даўжнік — упаду галавою ў траву-палыны, ты мяне не пакінь сярод жарсцяў зямных, добрым словам тады памяні, буду плакаць калі пад лазоравым купалам неба, Ты мяне не шкадуі, бо бядою гартуецца воля, я пайду на вайну, мо назад не вярнуся ніколі, дай мне моцы, Гасподзь, дай мне сілы Свае пад заплаканым небам Айчыны, Ты прымі, атулі, нібы блуднага сына свайго... Я пайду на вайну... я пайду... я іду...

Кажуць: праз вызначанья прамежкі часу вырак спасцігае чалавека. Якая працягласць гэтых прамежкаў — дакладна ведаюць на НЕБЕ. Можа, для кожнага існуе свой інтэрвал паміж ударамі лёсу? Я не ведаю! Адно спазнаў дакладна — гэта тое, што забытаўся ў сваім жыцці, заблудзіўся сярод віхлястых сцяжынак лёсу, і вочы разбягаюцца, і галава ідзе кругам, забытаўся ў сабе і ў людзях, адно я пэўна ведаю: штосьці падобнае здаралася ўжо аднойчы, ці дзесяць, ці трынаццаць гадоў назад, цяпер я ўжо знаю, як мне выйсці на светлы шлях, я знайшоў сабе павадыра, ён выведзе з лабірынта. Я зрабіў клетку, і хутка заганю туды злодзея, што завязвае людзям вочы, што заблытвае іх жыццёвыя шляхі, там, у КЛЕТЦЫ, ён пакажа свой агідны твар, выявіць сваё паганае аблічча і вышчарыць зубы гнілыя свае. Ён доўга круціў мяне, але Святое Пісанне гаворыць: не капай ямы другому!

Чаго хочуць, што чакаюць ад мяне на гэты раз — я таксама не ведаю! Для нагляднасці параўнаю ўдары Судзьбіны-долі так: першы раз — нібы ўкус кама-ра, другі — быццам шэршань гваздануў цябе ў лоб; трэці — нібыта абухом па галаве, чацвёрты і — заганяе па вушы ў зямлю... пяты... шосты... сёмы... Колькі іх можа быць?! Не знаю! Але прадчуваю, які страшэнна-магутны і жахлівы, напэўна, бывае апошні ўдар, пасля смерці, ад якога залежыць усё. Каб пазбегнуць яго: рабіце добра справу сваю, рабачаямі будзьце, жывіце па сумленню і добра справу рабіце, таму што справай сваёю мы апраўдаемся перад Госпадам і справай сваёю ж і асудзімся!

Бог — гэта справа, якую мы робім. І справай мы апраўдаемся перад Усявышнім. З правага боку быў укрыжаваны разбойнік, першы з роду людскога, якога Сын ЧАЛАВЕЧЫ ўваскрасіў з памерлых. Як разабрацца, дзе права, дзе лева,

спытаеце вы, — гэта проста зусім і складана. Каб не было памылкі і самападману, зрабіце маленькую справу: уявіце сябе на месцы Хрыстовым, на Крыжы на Гасподнім, сураспініцеся з ім (бо іншага шляху для нас не існуе да ўваскрэсення) — і стане ўсё зразумела вам: глядзіце на свет не ад сябе вы, з крыжа пазірайце вачыма, глядзіце на тэкст мой не ад сябе вы, а з тэксту глядзіце вачыма на словы, на свет і на дзеі свае, душою глядзіце і розумам, сэрцам і Духам — і стане ўсё зразумелым: дзе права, дзе лева, і дзеяй і справай якой апраўдацца нам перад Хрыстом, таму што:

* *

* *

* *

БОГ — СПРАВА і...

І вось я, і кола крыжа ў дваццаць тры не заўважыў, і туТ
Сам без Яго падказкі, наўрад ці адчуў бы яГО, хоць цяпеР
Узрост мой на радасць не той, бо зараз мне трыццаць тры
Сённяя зноў прагнуў злавіць і звязаць мяне вораг — гэта ёН
Бог — гэта справа, Ён з правага боку, а злева заўжды сатана
Ойча дзякуй Табе, бо Я маю цяпер іншую правую сілу і моЦ

Госпада нашага сілу Хрыста абарону — рагаты супраць куЦ
Што, хочаце ўведаць яшчэ вы пра інтэрвалы ўдараў крыжа і кола
А? Бог наш справа і на крыжы. Прамая дарога ў пекла, болей ніЦ
Не скажу вам — умеце літары чытаць, ягамосць, і радкі лічыць
...**СЛОВА!** *

* *

Я адстукаў клетку на машынцы і шмат чаго зразумеў для сябе, многае адкрываю ў тэксце і па сённяшні дзень. Дзесяць радкоў — дзесяць заповедзяў: Ісус Бог, акравершам як бы спускаецца з нябёсаў на зямлю, але для таго, каб Ён стаў нашым Богам, чалавеку трэба падымацца да Яго разумення, калі Бог зрабіў сем крокаў да чалавека, даючы людзям ШАНС, то вымагае чалавека падняцца хаця б на тры крокі ўверх, тады і атрымаецца ІСУС БОГ НАШ. Дзесяць заветаў і лік трынаццаць, які я графічна выдзяліў літарамі акраверша (з «левага»-«правага» боку — усё залежыць як чытаць і як разглядаць «клетку»: сураспініцеся!). Але ж якім было маё здзіўленне, калі з «боку «Сатаны-Трынаццаці» я адлічыў трыццаць тры інтэрвалы і трыццаць трэці якраз прайшоў пасярэдзіне Хрыста. Той, каму адкрыта, усё зразумее, хто сляпы і не бачыць, я не магу яго зрабіць відучым, я грэшны чалавек і не магу ацаліць ад слепаты — можа, схадзіце ў царкву, калі жывяце ў Мінску — на Прытыцкага ёсць Вялікая царква «Усіх тужлівых радасць»,

у маленькай палатцы, на ўзбоччы дарогі, але пасярэдзіне Жураўлінага Шляху; можаце наведаць Кафедральны Сабор, ён на ўзгорку стаіць, на Плошчы Волі... Дарэчы, цэркаўку заўсёды на высокім месцы будавалі, паблісквае на сонцы залатымі купаламі, адсвечвае чырвоным золатам вечнага жыцця, і б'юць званы, звонаць: бом! бом!! бом!!! Склікаюць сляпых і невідушчых, каб бачылі.

А каму зусім не адкрыта, і хто зусім сляпы і невідушчы і мае каменнае сэрца, адколатае з помніка якому-небудзь правадару, хай помніць, што Бог навучыць болей. Хай моліць і просіць Бога, каб Ен вывучыў праз боль, пакуль ёсць яшчэ час, пакуль не грывнуў удар у апошні раз. Кінь чытаць маё трызненне і бяжы да царквы, не думай, што будзе час, што яшчэ паспееш, што ў іншы раз...

Іншы раз бывае карысна не толькі чытаць, але і лічыць, не толькі грошы, гады-барышы, але і словы, радкі, нават інтэрвалы, каб разабрацца або яшчэ раз пераканацца ў Хрыстовай ісціне.

Мы нічога не ведаем, мы робім так, як звыклі, мы вечныя рабы звычак, каб вылушчыцца са старой скуры, бывае карысна чытаць і паглядзець на свет новымі вачыма, а затым, выцершы ногі свае аб прывычку, атросшы пыл з вобуя свайго, прачытаць, напрыклад, зверху ўніз, або знізу ўверх, — тады іншым разам шмат чаго зразумееш і яшчэ раз пераканаешся ў праўдзе Божай і ў праўдзе сэрца свайго.

**Тады я кола не заўважыў,
Таму што яно было маленькім,
А я быў вельмі маладым,
І мне было проста нясцерпна і цяжка:
Мяне вязалі!
І толькі азірнуўшыся на пражытае,
Праз колькі год я зразумеў:
Штосьці было са мною...
Штосьці ад мяне хацелі і чакалі...
Што?!
Я так і не даўмеўся.
Першы раз праехала —
І я стаў паэтам.
Усе знакі гавораць, што яно зноў на мне
І трушчыць костку майго Духу.
Госпадзе, дай сілы супрацьстаяць, дай моцы мне,
Блаславі!**

Я зноў выключыў святло. Чытаў пра сябе малітвы. Падумалася: калі засну, хоць на пяць хвілін, — гэта стане маім канцом. Не! Колькі гадзін? Палова шостаі! Рана яшчэ... Але я ўстаў і пачаў апранацца. Пакінуў жонцы запіску: «Я ПАЙ-ШОЎ У ЦАРКВУ». Баяўся, каб што-небудзь не перашкодзіла трапіць туды. Доўга чакаў аўтобуса, падалося: спыніўся час — мне захацелася бегчы напрасткі, а гэта кіламетраў сем: «Толькі б нічога не здарылася і я трапіў у царкву», — непакоіўся я. Вам смешна? Што магло здарыцца, пытаеце вы? У вас што, сястра ў войску службыць, ці страх паехала? Пытаюцца яшчэ, іш ты? Нічога не магло б здарыцца? Вы што?! А калі б мяне зарэзалі па дарозе да царквы? Што б тады? Га? А калі б я трапіў пад колы аўтамабіля? Калі б забралі ў міліцыю ці, скажам, абвінавацілі, што я ў той цёткі кашалёк з грашыма ўкраў — і сведкі б маглі знайсціся. А што, казалі б, стаяў побач, можа і ён? Я ж не на гульбішча еду, а ў царкву, а гэта вам не жартачкі. Гэта па вечнае жыццё. Гэта не ў піўнушку схадзіць. Ведаеце, колькі небяспечнага падсцерагае нас на кожным кроку? Ведаеце? Асабліва калі ідзеш у царкву (легіёны не дрэмлюць, як мая маці казалі), сотні дэманаў высільваюцца, каб не пусціць вас, гэта вам не уркаган за вуглом у цёмным завулачку — гэта дэман. Ён падсуне тысячы прычын і думак, і людзей нават падашле, абы вы казалі: «Потым, будзе яшчэ час!» А часу — раз! — і не застанецца ні кроплі: цюк-бразь! — грывнулася цагліна на галаву, і панеслі вас уперад нагамі без споведзі і прычасця, ну і цяперака, дзе ваш час? І святкуе прадронне сваю перамогу. Не думайце, я не з пужлівага дзсятка, але... але... але... Але калі думаеш пра вечнае, але калі ідзеш у царкву, калі адчуваеш, што па вечнае жыццё ідзеш, і ведаеш, які цяжар грахоў нясеш за плячыма, — зведайце, як боязна тады і жахліва!

Яшчэ ў аўтобусе я заплакаў. І як толькі выскачыў на прыпынку Пятра Глебкі — ірвануўся да царквы. Людзей было мала. Не так даўно пачалі збірацца: у печках «буржуйках», што служаць для абагрэву «палаткі» зімой, разгараліся нядаўна распаленыя дровы.

— Мне патрэбна да Святога Айца! Мне трэба на споведзь!

Людзі спачатку здзіўлена паглядвалі на мяне: «Усім, маўляў, патрэбна на споведзь, усе па гэта прыйшлі», — выразна гаварылі іх маўклівыя твары. Я ведаў, што ён павінен быць за царскімі «варотамі», але ўварвацца ў святая святых мяне штосьці не пусціла.

Мяне супакоілі, казалі, што бацюшка хутка прыйдзе. Яго, напэўна, нехта паклікаў, таму што сапраўды ён неўзабаве надыйшоў да мяне.

— Што здарылася?

— Ведаеце, Святы Айцец, мне трэба спавядацца!

— Пачакайце, праз хвілін дваццаць пачнём.

— Мне трэба зараз! Неадкладна, я баюся, штосьці можа здарыцца і я не паспавядаюся, і тады загіну. Гэта сур'ёзна, у мяне было раней так, я адчуваю гэта.

Я нешта гаварыў яшчэ, а бацюшка стаяў і слухаў, і, калі я нарэшце, замаўчайшы, паглядзеў яму ў вочы, ён сказаў:

— Не бойцеся, вы пад абаронай царквы, Гасподзь вас не пакіне, нічога не здарыцца. Супакойцеся. Ніхто вас не дасць у крыўду. Тут вораг не мае ўлады, яго валадарства там, за дзвярыма. Вы прыйшлі да Бога, а ён усясьліны, усяміласцівы... Я раней крышку сёння пачну, дзеля вас. Станыце каля іконкі і ціхенечка маліцеся пра сябе, Ён усё чуе і бачыць. Калі пачнецца споведзь, гаварыце ўсё, што хацелі сказаць, не саромцеся, усе мы грэшныя, адзін Гасподзь беззаганны, галоўнае — не баяцца выкласці свае грахі перад Богам, шчыра пакаяцца ў іх... — бацюшка гаварыў размерана і спакойна, ціха, але пераканаўча, мне падалося нават, што яму нехта раскажаў усё, што адбывалася са мной ноччу, што ён ведае ўсё, што мне патрэбна і як мне дапамагчы.

І сапраўды праз нейкі час наступіла цішыня, я супакойўся, упэўніўся, няхай зараз трэсне зямля напалам, ці землятрус які задарыцца — усё адно я паспавядаюся сёння. Адстаяў службу. Вярнуўся дахаты. Жонка сустрэла не так непрыязна, як напярэдадні.

— Ну, дзякаваць Богу, прыйшоў, — уздыхнула яна, — а сын ускочыў раницай і адразу ў кабінет: «А дзе папа, папа пайшоў, папа пайшоў? Папа прыйдзе яшчэ?» — я таксама спалохалася адразу, толькі потым ужо тваю запіску ўбачыла.

Паснедалі разам. Прадстаўленне ў цырку пачыналася акурат пасля абеду. У запасе было яшчэ гадзіны тры. Думкі мае сцішыліся, ураўнаважыліся і больш прыземліліся. Не ведаю для чаго, я вырашыў адрукаваць на машынцы з дзясятка сваіх начных верлібраў, каб была нейкая сувязь і цэльнасць. Я адчуваў патрэбу падзяліцца з кім-небудзь начным кашмарам і адкрыццём. Мне падалося, што нейкая вялікая і дагэтуль наспасціжная ісіціна рапатам адкрылася перада мною ва ўсёй велічы.

Падумалася раптам, чаму чалавек так адстойвае сваю праўду, маленькую ісіціну, спрачаецца, сустракае ў штыкі аргументы, якія прыводзяцца супраць, раздражняецца нават, калі прырэчаць яму, — не таму, што ў яго дрэнны характар, не, а ўсё ад таго, што хоча суладдзя. Хочацца чуць адгалосак унутранага чуцця і бачання ісіціны ў іншых чалавечых сэрцах. Чым больш у цябе аднадумцаў, тым мацней ты стаіш на зямлі. Я спрачаюся не ад жадання быць вышэйшым за кагось-

ці, разумнейшым, не ад прагі пахвалы людской — начхаць мне, што падумаюць і скажуць людзі, спрэчка ад памкнення яшчэ раз выверыць і пераправерыць знойдзеную ісціну, і калі чуеш станойчы адгалосак у іншых сэрцах — тады становішся больш упэўненым у сабе, тады ўжываешся ў рэчаіснасць напоўніцу ўсім розумам і душою без аглядкі. Жаданне быць зразуметым, падзяліцца з кім-небудзь таксама ад гэтага. «Можа ў цырку сустрэну каго знаёмага, — падумаў я — тады верлібры якраз і спатрэбяцца».

«Што там Ніцшэ наплёў?

Ёсць нейкія прабліскі...

Але мне здаецца, што гэта штосьці гнілое і смярдзючае,

Калі ён Бога адмовіў,

Які выратаваў мяне сёння ў царкве:

Людзі бачылі гэта.

Так, з гною растуць кветы,

Але гэта не гаворыць аб тым,

Што глеба, на якой стаім,

Павінна мяшацца з Небам і быць, прабачце, з гэтага самага...

Каб мы ў ім па калена,

па пуп, па глотку...

Хопіць ужо, наглыталіся!

Што, Ніцшэ ўкрыжоўвалі, ці вы ўсе Юды???????

Ніц жа за ім няма,

За Ніцшэ, за ім — НИШТО!» — адстукаў я на машыныцы, разбіраючы свае каракулі.

Нарэшце я назваў яго імя, дык ён і сам называў сябе Антыхрыстам — гэта яго сапраўднае імя, і яшчэ імя ўсёй падобнай філасофіі і літаратуры.

Верлібры — заблытаная рэч, імі можна круціць, як хочацца, мы, напэўна, не разумеем верлібраў, можа сам Пан Бог ратуе сваіх паэтаў верлібрамі? Я ж так ясна бачыў Нешта ў цемрыве ночы... Што гэта? Як паказаць гэта? Калі гавораць дзве сілы, сутыкаюцца паміж сабою два варагуючыя полюсы — у час такога дыялогу, як паміж супрацьлеглымі зарадамі, ўзнікае іскра. Можа, гэта і ёсць ісціна?

— Што вы ўсё выкручваеце алегорыям рукі, — запісаў я, — туману напускаеце! Усе вы, так званыя паэты і філосафы, робіце выгляд, быццам сапраўды нешта ведаеце...

— А чаму б і не? Ведаем! Скажы я табе праўду ў лоб — ты ж не паверыш! Гэта ж проста, як Божы дзень: зверху яно ляжыць. Вось і вымушаны я напускаяць туману, каб ты праз вобразы дакапаўся да таго, што ляжыць зверху: так ясна

ўсё і проста. Але сонца слепіць вочы — можа, ты хоць праз туман убачыш? Той дакапаецца і ўбачыць ісціну, хто думаць навучыўся, хто не ўмее — для таго туман ніколі не расеецца. Але ў кім яшчэ трымціць жывая душа, таго мы спачатку плакаць навучым (прымусім?!). Душа, што ўмее плакаць, — вучыцца думаць.

Я паставіў кропку, але запісанае не зусім задаволіла мяне: адкуль яно? Чыя размова? Кавалак нечага вялікага. Так можна пісаць кіламетрамі, і ўсё адно знойдзецца чалавек, якому будзе здавацца, што нешта ёсць там... а на самай справе — звычайная гульня словамі і жангліраванне вобразамі. «А пад паэта закасіць лягчэй, чым сена косяць», — пісаў мой цёзка нядаўна.

Трэба нешта простае і зразумелае, накшталт правілаў альбо афарызмаў.

1. Праз не магу — нельга! — запісаў і задумаўся. Правільна, уся бяда чалавека, што ён хоча і праз «не магу!», думае, можна скочыць вышэй за сябе самога, укусіць свой локаць, прабіць галавою сцяну, што можна не спаць цэлую вечнасць... і г. д.

2. Нельга ўсё адразу: патроху і паціху! — пісаў я далей і ўсміхнуўся, успомніўшы выпадак з дзяцінства. (Мне тады было гадоў сем, вярталіся з дзедом з сенакосу і пачулі, як у возеры нешта квола боўгала, падышлі: здаравенны шчупак трымаў у пашчы вялізнага карася, ніяк не мог справіцца з ім, выбіўшыся з сіл, ён ляпаў хвостом па вадзе каля берага — дзед з разгону брохнуўся ў ваду і грудзямі наскочыў на рыбін, грабнуў уверх рукамі і выкінуў абедзвюх на бераг. Радасныя, мы неслі дахаты неспадзяваны ўлоў, і, пасміхаючыся ў вус, дзед сказаў тады: «Во, заглынуць хацеў, а цяпер самога з'ядуць, так і з чалавекам, які шмат глынуць хоча»).

3. Чалавек спачатку шукае кнігу па назве, потым па прозвішчы таго ці іншага аўтара, а некалі будзе шукаць адно СЛОВА!

4. Ён гаварыў: напішу, напішу, напішу... потым, потым, потым... Але так і не напісаў нічога, таму што жыў у абсурдзе, а трэба было проста схадзіць у царкву.

5. Не люблю абсурду — гэта не маё! Але як часта кажу: потым...

6. Баюся, баюся, баюся... Мурашка пранаўзе па сталю, а мне страшна: раптам яна не туды ступіць і Сусвет разарвецца на часткі... Як добра, што ёсць Бог у небе для ўсяго і царква на зямлі толькі для чалавека.

7. У царкву не ідуць, а пруща, душачыся сваімі грахамі, што сплываюць салёнымі слязьмі і прарываюцца скрозь слёзы, уцякаюць ад грахоў, і паганяюцца таксама грахамі — нібы бізуны, сцёбаюць яны па спіне і балюча б'юць па пятках... І нясуць, цягнуць, валакуць за сабою і ў сабе цяжэзныя грахі ў царкву... І не пускаяюць у царкву таксама грахі...

(Дзень 5 лістапада 94 года)

Мне зноў зрабілася страшна, і я кінуў пісаць.

Ехаць у цырк, тым больш пасля ачышчэння, пасля царквы не хацелася, можа нават блюзнерствам было б паехаць пасля такога? (З першымі хрысціянамі рымляне распраўляліся амаль што на цыркавых арэнах сваіх амфітэатраў).

Я спрабаваў заікнуцца жонцы, маўляў, з'ездзілі б самі, а я лепш адначуў бы дома, але яна і слухаць не хацела.

Неахвотна пачаў збірацца. Каб не «накруціць яе на новы віток» незадаволенасці і не раззлаваць канчаткова, апранаў тое, што яна гаварыла, і не спрачаўся. Што будзе — тое і будзе! Запіхнуў у кішэню верлібры, узяў нататнік з адрасамі і тэлефонамі, на ўсякі выпадак паглядзеў, ці ёсць грошы.

Горад мне здаўся чужым. Я нават не мог арыентавацца: дзе знаходзіцца цырк? Яна ведае — хай вязе. Прыглядаўся да людзей, прыслухваўся да іх гамонкі — ці не зразумелі яны што за гэтую ноч? Усё будзённае: звычайныя размовы, штодзённыя клопаты і праблемы. Ніхто не трывожыцца, ніхто не гаворыць пра душу і не думае пра вечнасць. Яны што, усе спяць? Ходзяць, гавораць, нешта робяць і спяць на хад? Няўжо яны не адчуваюць набліжэння? Гэта ж можа здарыцца ў любы момант? А яны? — толькі востраць думкі і цюкаюць імі адзін аднаго, для свайго шкадлівага задавальнення, цюкаюць, быццам сапраўды нешта ведаюць лепш за астатніх, быццам у іх наперадзе тысячагоддзі жыцця і ўсё яны яшчэ паспеюць зрабіць.

Каля цырка выйшлі: я здзівіўся яшчэ, што цырк аказаўся ўсяго толькі метраў семсот ад Дома літаратара, хоць заўсёды ведаў гэта, але на момант выскачыла з галавы.

Мяне вабна паклікала воля: прайсці па праспекце Францішка Скарыны, і можна сустрэць Сыса, ці на крайні выпадак — якога-небудзь Пазнякевіча, гэта ж так проста. І дзянёк такі цудоўны, усё адно як бабіна лета: сонца, людзі, глыбокае сіняе Неба. Як я люблю, калі ападае лісце, калі яно шамаціць пад нагамі, калі спяваюць тужлівую песню, адлятаючы ў вырай, жураўлі. Некалі і мы, кожны з нас паляціць за нябеснымі птахамі шляхам апошнім... Тут на сэрцы: як крычаць жураўлі! Мо клічуць нас услед за сабою? А лісце падае, кружыцца, шоргаецца пад нагамі. Вунь бы прайсціся ў парк Горкага ўсёй сям'ёй і проста пасядзець на лавачцы. І гэты дзень ніколі больш не паўторыцца, і я запомніў бы яго на ўсё жыццё, успамінаў бы і там, за аблокамі: як весела шчабеча і смяецца сын, падкідаючы апалае лісце ўгару і падстаўляючы светлую галоўку, як заліваецца срэбным званочкам: «Мама, папа, глядзіце, я зрабіў дожджык! Дожджык не „вы-

макае“ мяне. Дожджык з лісцікаў...». А мы сядзелі б з жонкай і ўсміхаліся б, і нам было б добра. І яны запомнілі б гэты дзень... Але ёсць нейкія білеты ў цырк... Цесная, душная будыніна, што зрабілі людзі, а тут такі дасканалы свет навокал... Але...

— У колькі пачынаецца?

— У тры гадзіны.

Я зірнуў на гадзіннік: «Сорак хвілін да пачатку!»

— Давай пагуляем?

— Яшчэ чаго не хапала! — незадаволена бзыкнула жонка.

— Ну што я буду сядзець там цэлую гадзіну? Давай білет, ніхто ж не зойме маё месца. Я знайду вас...

Глянуў у квіток, і нешта абарвалася ўсярэдзіне: 13 рад, 31-е месца, — прачытай я. «Цырк — гэта пастка, мне не трэба туды ісці».

— Не хочаш — як хочаш, а я пайду прайдуся, — услых сказаў я.

9

(Дзень і вечар 5 лістапада 1994 года)

І не хлусіў, я так і думаў: калі не сустрэну нікога — вярнуся назад. Няхай будзе не мая воля: чалавек адчувае, калі падманвае, — схаджу да Дома літаратара, а там — будзе бачна. Мне трэба было падзяліцца з кім-небудзь страшнай тайнай, якая апякала мяне, была ўпэўненасць, што я абавязаны сказаць камусьці. «А раптам гэта не набытак бяссоннай ночы, а мой непасрэдны доўг, ускладзены на плечы, і некалі потым мяне спытаюць: што ж гэта — Я прыадкрыў табе таямніцу, каб ты пераканаў іншых, Я выбраў цябе для гэтай ролі, а ты не адчуў волі маёй, збаяўся... Збаяўся быць асмяяным, ці ты не чытаў, як Мяне лічылі за вар'ята?» — думаў я. Ну хоць бы якога паэта сустрэць і сказаць ні то жартам, ні то ўсур'ёз: «Давай уваскрэсім памерлых?!» — не зразумеў бы, можна было б ляпнуць для апраўдання, маўляў, шыза зайшла, суперідэя: мне стала б лягчэй... Паэт зразумеў бы, магчыма... Аблягчыў бы маю ношу — але ўжо адказнасць была б раздзелена на дваіх.

Як на тое, нікога не сустрэў па дарозе. У Доме літаратара таксама — не знайшоў нікога са знаёмых. Я шукаў Сыса. Пазваніў з дзяжурнага тэлефона яго суседцы, што жыла паверхам ніжэй, яшчэ званіў камусьці, але адказам — толькі доўгія гудкі...

Падняўся на другі паверх у кафэ. Спытаўся: ці не бачылі Сыса?

— Ён казаў, каб ты да яго прыехаў!

— Сур'ёзна? — уразіўся я. — Адкуль ён ведаў, што я буду яго шукаць? Дакладна? Ён нікуды не з'ехаў?

— Ну, казаў жа, што будзе дома, калі хто будзе пытацца.

Ах вось яно што? Я выскачыў на вуліцу. Не стаў тлуміць галавы, чым лепш даехаць да Чарвякова, а пайшоў пешкі (добра, што прыхапіў нататнік з адрасамі, з маёй дзіравай памяццю не знайшоў бы яго кватэры). Да «Белай вежы», думаў я, а там ужо патраплю. Падумалася: не блага было б узяць бутэльку гарэлкі — і ўсміхнуўся гэтай думцы: «Эх, вы, паэты?» Куды я іду? — уваскрашаць чалавецтва! Як жа можна так легкадумна рабіць сур'ёзную справу на п'яную галаву. Вось наша галоўная немач і памылка: усё добрае замочваем і абмываем і ўсё вялікае пачынаем у час п'янкі або пасля перапою.

Гарэлкі я, праўда, не ўзяў. Сур'ёзныя справы робяцца нацвяроза, нават калі яны ўяўныя і прывідныя.

Сыс сапраўды аказаўся дома.

— Ты?! — здзівіўся ён, адчыняючы дзверы. — Вось ужо каго не чакаў сёння, дык гэта цябе... Усё-такі ты мяне любіш! Праходзь!

— У мяне тут ідзя...

— Што такое?

— Разумееш... Як бы гэта табе сказаць... Ну, словам... Бачыш, ішоў да цябе — усё было ясна, а цяпер баюся, што не зразумееш... Ты толькі не смейся, я можа буду гарадзіць дурноту...

— Ды гавары ты і не стой у парозе. Праходзь. Я зараз чайнік пастаўлю. — Я распрануўся, сабраўся з духам і, калі ён вярнуўся з кухні, выклаў яму: — Давай уваскрэсім чалавецтва! Ты толькі не смейся, гэта гучна сказана, але я сур'ёзна, усё сходзіцца... Я пралічыў, не ведаю праўда, што для гэтага трэба канкрэтна рабіць?... Не, піць не буду! Не налівай. Разумееш, трэба дапамагчы, — я паказаў рукою ўверх, — без нас не атрымаецца ўваскрашэння! Ты не ведаеш, што рабіць? Нешта трэба... Можа спытацца ў каго?... Тут у мяне вершы, паглядзі, ці не праясніцца што...

— Пакладзі іх куды-небудзь, я потым пагляджу.

— Ну і Бог з імі, — кінуў я вершы на стол, адразу страціўшы цікавасць да іх, — потым. Жонка ў цырк пайшла, а я збег, не мог жа я адразу ў цырк пасля ўсяго... Можа, першы раз у жыцці падмануў, ха-ха-ха! Хаця не... Разумееш, трынаццаць гадоў таму, у такі ж самы час, восенню, я гэтак жа хадзіў у цырк... А сёння не змог, пасля царквы... І добра, што так. У цябе. Разумееш? Скажаш, супадзенне? Не, хлопчык, ці не зашмат? У мяне запісана ўсё... Хоціць! Колькі можна круціцца ў д'яблавым коле? Трэба штосьці рабіць! Во, глядзі, пашпарт, бачыш, трынац-

цаць, трыццаць адзін, зноў трынаццаць... дваццаць тры... Ты не крыўдуеш за верш той? Не... Малайчына, значыць усё разумееш. Дык вось, трынаццаць... Ну, гэта не так важна, хоць і гэта, усё да аднаго. Адкуль мы знаем, што важна, а што не? Бог ведае. У Давыд-Гарадку я жыў у трыццаць першым пакоі, на Ваўпшасава дом быў 31, на Гамарніка пакойчык таксама N 23, а цяпер, успомні, якая мая кватэра?

— Адкуль я ведаю.

— Ты ж дапамагаў пераязджаць? Мэблю насілі. Тройка, адзінка і двойка заўсёды прысутнічаюць. Які нумар, ну?

— Што я кампутар: усё запамінаць? Будзе трэба — знайду. Ну і што, калі ў цябе кватэра пад трынаццатым нумарам, што з таго зменіцца?

— Анічога! У мяне кватэра N 231, але гэта мала што гаворыць, хоць можа і гэта нейкую ролю іграе, разумееш? Мне трыццаць тры гады! Бачыш, бачыш, які ў мяне быў квіток у цырк? — дэманстраваў я білеты, як нейкі неабвяргальны доказ. — 13-ы рад, 31-е месца. Разумееш, гэта ўсё знакі, той чытае, хто бачыць, разумееш? Трэба штосьці рабіць!

— Ты не крыўдуй, — вяла прагаварыў ён, — але я нічога не разабраў з таго, што ты нагарадзіў...

— Сур'ёзна? — я прыгледзеўся да яго: «Не, здаецца, не падманвае». — Ты што, не верыш у Бога?

Ён маўчаў.

— Я думаў, ты... Гэта нельга сказаць у лоб, павінна заставацца недаказанасць, каб кожны чалавек узрастаў самастойна, даходзячы, высільваюся сваім розумам і душой...

— Давай лепш вып'ем! Прыбег, разбудзіў тут...

— Не, не, не!.. Я не буду піць, а то страху паедзе... Разбудзіў? Я вунь трое сутак не сплю, і нармальна...

...І ўсё ж мы выпілі...

— Дык ты што, уцёк ад жонкі? — спытаўся ён як даўмеўшыся.

— Канечне! Надакучыла ўсё. Не разумее яна...

— Вы ўсё роўна як дзеці, наробице дзялоў, а мне за вас аддувайся.

— Яна ў цырк пайшла... Не мог жа я пасля споведзі... Ну, дык «падымем» памерлых?! Дапаможам? Учора ж былі Дзяды...

— Сур'ёзна? А я і не ведаў... Дзяды.

— Не даюць Дзяды заснуць! Хочуць Дзяды ўваскрэсення! А колькі можна не спаць, ты ведаеш? Што ж маўчыш?

— Ты што, шызануўся ці прыкідваешся? — Ён схадзіў на кухню і прынёс чайнік, які даўно ўжо свістаў там. — Ты быў у бальніцы?

— А ты што, хіба не быў? Калі не быў, значыць, вар'ят!

— Бляха! Да мяне адны шызанутыя лішнуць, як мёдам для вас намазана, — з крыўдай і адчаем прагаварыў ён.

— Не хвалойся, я — нармальны! Што дрэннага ў тым, што я хацеў, каб усім было добра? Людзі злыя былі... Ці ты ў Бога не верыш? — тады іншая справа і другія меркі... Проста мяне не зразумелі тады... І ты быў, я ведаю, іначай не прыйшоў бы да цябе. А дурных увогуле няма, Толя! Ёсць шалёныя, «беснаватыя» па-руску. Гэта жахліва! Яны ўсе вар'яты і ненармальныя, гэта ім нічога не трэба, абы живот набіць! Ці можа ты іхняю меркаю хочаш мераць нас? Вочы разуй, Толя! І кінь піць!

— Сыноч, хопіць мяне вучыць! Ты з сабой разбярыся спачатку. Давай лепш вып'ем яшчэ, зараз Галубовіч павінен прыйсці.

Мы дапілі гарэлку. Курьлі і пілі гарбату. Праз паўгадзіны прыйшоў Галубовіч. Дапілі астачу. Гаварылі пра жыццё, паэзію і пра Бога. Анатоць даў мне яшчэ грошай на бутэльку, доўга і нудна тлумачыў, як знайсці гастронам: «Пойдзеш прама, потым направа, сто метраў убок і праз дворык...».

— Не тлумі галавы, што я — малы? Спытаюся. Язык да Кіева давядзе, а як вельмі доўгі, то і да Калмы, галоўнае — запісваю не забыцца з тваім адрасам.

Я ішоў і радаваўся, які малайчына Сыс, як ён усё талкова разумее, а толькі прыкідваецца недалёкім, і як мне патрэбна зараз, каб не глядзелі на мяне сямікапеечнымі вачыма... Успомнілася, як у час «улазін-наваселля» пасля двухдзённага банкетавання скончылася гарэлка, кінулі жэрабя: выпала ісці Сысу. І як усе разгубіліся, кожны шкадаваў, напэўна, што жэрабя выпала не яму, баяліся за Сыса: тлумачылі, як не заблудзіцца. І пасля таго, як ён выйшаў, жонка мая сказала: «Не трэба з ім насіцца, як дурні з пісанаю торбаю, ён такі ж чалавек, як і мы...» (Усё-такі, якая яна ў мяне разумніца!). І як мы радаваліся, калі ён прыйшоў з цыгарэтамі і гарэлкай, жывы і здаровы.

Я таксама не заблудзіўся. Мы выпілі яшчэ і за Дзядоў... У хуткім часе заснуў моцным сном, упершыню за апошнія тры сутак. Прачнуўся, ужо было позна: гарэла святло, за вокнамі стаяла глыбокая ноч — разбудзіў гучны голас Грышановіча. Потым яны павезлі мяне дахаты. І так затлумілі галаву таксісту, што той спыніўся пасярод горада, разгублены, не ведаючы, куды далей ехаць і дзе ён увогуле знаходзіцца. Мне прыйшла думка: «Калі сабраць трынаццаць аднадумцаў, аб'яднаць іх Святой ідэяй — можна перавярнуць свет, калі трынаццаць душ зліваюцца ў адну — прыходзіць тайна. Апосталаў з Хрыстом было менавіта столькі. Нас толькі тры, і то — якімі вачамі глядзіць на нас шафёр, як на нейкі цуд». Мне здалася, што ў яго душы распачалася вялікая работа.

Жонка сустрэла ветліва. Непаразуме́ння і разводаў як і не было. Я пачуваў сябе шчаслівым: іграў на гітары; Грышановіч голасна чытаў свае доўгія вершы; шафёр быў збіты з панталыку незвычайнай кампаніяй; а Сыс, як заўсёды, сядзеў у сваім сховішчы, цікаваў за тым, што адбываецца, і час ад часу кідаў нейкія фразы. Здаецца, яму таксама было добра, ён радаваўся, напэўна, што зрабіў нас шчаслівымі. Праз гадзіну яны паехалі, і мы засталіся з жонкай.

Як добра, што я прымірыўся з Верай. Ціхая, спакойная радасць ахінула мяне сваёй пяшчотай. Лагодна і ўтульна. Я прыгрэўся і прытуліўся да сваёй жонкі: усім сэрцам верыў — усё будзе добра.

Я быў паміж сном і рэальнасцю ў дрымотным стане. Велічныя і высокія думкі. Упэўненасць у заўтрашнім дні. Сулярэчлівы заціснуты вузел паволі пачынаў разблытвацца, так мне падалося. Чаму такі спакой і упэўненасць? Нешта стаіць за мною, моцнае і магутнае, вялікая сіла, што не дасць аступіцца і сарвацца ў прадонне. Як добра, калі не пакутуеш сумленнем, калі прымірыўся з усімі, пакаюся. Як цудоўна, што ёсць у небе Вялікае і Святое... Дзякую Табе за ўсё: за жонку, за сына, за гэтае жыццё, якім Ты адарыў мяне, за сяброў, што не падвялі ў цяжкую хвіліну, не пасмяяліся і зразумелі: што і як трэба рабіць; за ўсіх людзей, з якімі жыву на гэтай зямлі... Якія ж яны добрыя, людзі!

10

(Ноч з 5 на 6 лістапада 1994 года)

Я не ведаю, спаў я ці мроіў наяве — але мне было добра, супакойна і сціхотна. Я адчуваў, што Нехта думае пра мяне, Нехта клапоціцца і аберагае. Напэўна, людзі завуць Яго Богам. Ён Нябачны, Неспасцігальны і Вечны, Ён Нязменны, Бязмежны, Бясконцы і Ёсцюдысны; Усёведны, Звышмудры і Ёсемагутны, Добры, Святы і Праведны, Ён Сапраўдны і Справядлівы, Ён Творца гэтага свету, Ахоўнік яго і Вышэйшая Сіла і Воля, Ён Доўгацярылівы і Літасцівы — усё гэта Бог. Ён ненавідзіць зло і карае няпраўду, але Ён хоча ратунку для ўсіх, таму што Ён ёсць Любоў, і Сына Свайго аддаў на ахвяру за нашы грахі, Ён Свято, — Бесмяротны, Нятленны і Вечны. За ім тайна і неразгаданасць, бясконцасць і ўсеабдымнасць. Куды падзелася мая заўсёдная хваравітая цікаўнасць? Я ведаю цяпер: не ахапіць мне Яго ўсяіснасці. Як з ім добра і ўпэўнена. Жыццё стварае новыя законы. Зямля, зоры, сусвет — усё падуладна і ўпарадкавана Яго гарманічным законам. Маленькая зёлачка — і яна цягнецца да сонца. Сусвет. Вечнасць. Любоў. «Мир движим любовью». Яна пранікае ўсюды. Усім кіруе. Нешта і я значу ў гэтым вялізным сусвеце? І я патрэбен. Дзякую Табе за ўсё.

«Жыццё стварае новыя законы», твораць... жыццё стварае... Жыццё кую... Жыццё кую свае законы, жыццё кую свае законы...

Жыццё, жы-ц-цё-ё — цягучае, цякучае і салодкае, нібы мёд. Жыццё кую свае законы! Што за гэтымі рукамі? Тайна... Вечнасць... Быццё... Якія яны далікатныя, пльвучыя і цякучыя, як само жыццё. «Жыццё кую свае законы» — гэта яны пішуць. Для мяне? Навошта? Запомніць гэта? Жыццё кую свае законы. Жы-ццё кую-е-е сва-е-е за-ко-о-ны. «Итак, не заботьтесь о дне завтрашнем, ибо завтрашний день сам позаботится о своем, довольно у каждого дня своей заботы». Жыццё кую свае законы. Што заўтра будзе... «Не рассуждай, не хлопочи». Што заўтра будзе... «Дневные раны сном лечи». Што заўтра будзе — невядома. «А завтра быть чему-то...». Спазнаеш заўтра. Запомніць гэта? «Запомні». Запаведзь? Першая? Не. Не! Першая: возлюби Бога... Кожнаму свая? Жыццё кую свае законы. Жыццё... А колькі іх павінна быць, запавядзей? Дзесяць. А дзе ж астатнія? «Усяму свой час». Майсею дзесяць давалі? «Не спяшайся». Жыццё кую свае законы. «Запомні хоць гэтую». Жыццё... «Дай руку, калі хочаш. Лічы. Загінай пальцы». На. «Жыццё кую свае законы» — адзін. «Любі Бога» — два. «Любі бліжняга» — тры. «Не забі» — чатыры. «Не крадзь» — пяць. «Не чужалож» — шэсць. Сем. «Колькі налічыў?». Сем, але ж павінна быць дзесяць? Я добра помню: дзесяць, гэта грахоў сем, а запаведзяў дзесяць! «Добра, добра, дзесяць, але ўспомні хоць гэтыя сем». Хмг. «Чаму рука сіцснутая?». Лічыў. «Што лічыў?». Запаведзі. «Колькі там?». Сем. «Успомні!». Не магу. «Ну, бач ты які? Давай спачатку: жыццё кую свае законы...». Адзін. Але ж першая не гэтая? — любі Бога! «Мне лепш знаць, што для цябе павінна быць першым». Добра, буду, як скажаце. «Для цябе важней зараз гэта — жыццё кую свае законы — жыві кожны дзень па-новаму. Прыслухвайся да жыцця. Яно дасць на ўсё адказ. Прыслухвайся да свайго сэрца — яно не падмане. Бачыў тайну? Круціў? Круціў! Што зразумеў? «Нічога». Што ведаеш? «Нічога». А вось глядзі, ты кажаш — круціў, удумайся ў слова. «Ну, што ёсць у гэтым слове: слова як слова, нічога цікавага». Эх ты! Глядзі, слухай: круціў, круціў, круціў... Чуеш, як варочаюцца жорны вечнасці? Мелюць хлеб: кру-кру-кру — рышыяць яны, зямныя жорны, трушчаць зерне... «Ага-ага! Чую». А потым: ціў — гэта вось ціўкнула, на якой жорны круцяцца, чуеш, як ціўкнула вось? Круціў, ціў... Зразумеў? Круціў, круціў! Бачыш тайну? «Ага!». Нават тут, у простым слове, а колькі слоў ведаеш? Колькі ўсіх? І ў кожным — тайна. Глядзі, колькі слоў, як пяску марскога, як зорак на небе. Бачыш у кожным тайну? Бачыш рэчышча мовы свай? Глыбей, глыбей. Бачыш? Яшчэ глыбей. Вось тры ракі зліваюцца ў адну. Бачыш рэчышча славянскіх моў? Зразумеў? Яшчэ глыбей! Бачыш, усе словы цякуць з аднаго вытоку? Чуеш сэнс? Бачыш, адкуль выплываюць словы?

І куды плывуць? І дзеля чаго? Чуеш вялікае рэчышча моў? Бачыш яго? Жыгчэ. Жыццё. Жыць.

Лібэн. Любіць. Кохаць. Кахаць... Мутэр. Мать. Матка. Матуля. Маці. Дитя. Дытына. Дзіця. Дзецко. Отец, Ойцец. Бацька. Ойча. Яхве... Бачыш, у кожным слове тайна. А табе заповедзі падавай, як напісана. За-па-ве-дзі. Букі, ведзі. Вядзі! Ведаць. ВЕды. Вясці Вясці за... Заповедзі. Дух дыхае, дзе хоча. Літара забівае — Дух жыватворыць. Даю — бяры, і не пытайся. Падай руку: адзін, два, тры, чатыры, пяць... Што ў кулаку? Колькі? «Пяць». Успомні — не магу... Хоць адну? Нічога не помню! Зусім тупы я. «Вось бачыш? Запомні першую: жыццё куе свае законы». Я іх у кабінеце павешу, як лозунгі, добра? «Як будзе трэба, так і зробіш. Жыццё...». Але, Госпадзе, можа я лепш вершам запомню? «Як хочаш». Я назваў Цябе гэтым іменем? Гэта і ёсць Ты? «Ну давай вершам, як лягчэй».

Жыццё куе свае законы — бачыш, як яно куе? Бачыш, якія законы? Якія яны далікатныя? Цякучыя. Як мяняюцца...

На кожны дзень, на кожны дзень — чуеш, як ляскаціць? Нібы ў кузні: на кожны дзень, на кожны дзень — ляскаціць: дзень, дзень, дзень... Як не падобны адзін дзень на другі! Дзін! Дзень — дзін, дзень — дзін — бяжыць час.

Што заўтра будзе, невядома — адчувае тайну заўтра? Ты думаеш, будзе снег, а ідзе дождж, ты збіраешся ісці ў госці, а захварэў і сядзіш дома. Заўтра — гэта маё, я ведаю, ты — не; заўтра ў цябе будзе выпрабаванне, не забудзься ўспомніць Імя маё. Няма іншага Імені пад сонцам, якім чалавек уратуецца... няма імені іншага... няма імені... не забудзься...

А час цячэ, а час ідзе — адчуваеш, як цячэ час? Які ён плынны і цякучы, нібы мёд жыцця. Чуеш, як ён ідзе? Ці-кі-та, ці-кі-та, ці-кі-та! ДзІнь! Цікае гадзіннік вечнасці. Ці-кі-так, ці-кі-так! Толькі так. Час ідзе, час цячэ, як жыццё. Я — жыццё! Я — законы жыцця. Я — кую законы на кожны дзень. Я — кожны дзень. Я — заўтра. Заўтра, якое не вядома табе. Заўтра не забудзься ўспомніць. Я — час, які цячэ. Я — час, той, што ідзе, набліжаецца... Я вечнасць... Я за... Я па... Я ве... дзі... ..».

Прачнуўшыся раніцай, я доўга думаў: што было са мною ноччу? Дзівосныя рукі нешта пісалі. Гэта я сніў? Але ж добра помню, як расілюшчаў вочы, помню, мацаў руку сваю — яна была сіснутая: у ёй нешта было... Я спрабаваў успомніць: што там? — і не мог. Нібы я раскручваў сусвет, нібы мне дазволілі зазірнуць у таямніцу. Нехта пісаў для мяне вершы: далікатна, неназойліва. Якія дзівосныя рукі! Як я любіў гэтыя Рукі: неадрыўна глядзеў бы ўсё жыццё, як яны пішуць вершы. Яны тварылі ўсё ад пачатку? Прыйшоў на памяць радок маёй аднакурсніцы: «В руцы Господа попросясь...». В руцы Господа...

(6 лістапада 1994 года. Днём.)

Днём я пайшоў у Кафедральны Сабор. Была нядзеля. Заўсёды раней, калі я заходзіў у царкву, адчуваў сябе няёмка, нібыта голы паказваўся на людзях. Звычайнай скаванасці не было, наадварот: я трымаўся проста і свабодна, і ў той жа час узвышаны душэўны стан: велічныя і ўзнёслыя думкі, урачыстасць і святочнасць — гэтыя пачуцці перапаўнялі мяне. Хрыстос за «царскай брамай» настолькі падаўся жывым і цялесным, што я нават прыўзняўся на дыбачкі і зазірнуў праз галовы людзей: «А хто ж там стаіць? Хто гэта такі прыгожы?»

«Святы Боже, Святы Крепкі, Святы Безсмертны, помилуй нас!

Святы Боже, Святы Крепкі, Святы Безсмертны, помилуй нас!!

Святы Боже, Святы Крепкі, Святы Безсмертны, по-ми-луй на-а-ас!!!» — спявала пеўчая.

«Слава Отцу и Сыну и Святому Духу, и ныне и присно и во веки веков. Аминь» — падхоплівала людское рознагалоссе.

Гэта быў Хрыстос: аб'ёмнае, фізічнае адчуванне яго выявы бачылася мне ў роўне ладану. «Жывы Бог!! Ён Жывы!!!» — крычаў я ў сэрцы сваім. Я нават не здзіўся б, калі б Ён раптам узяў дых выйшаў да людзей, што маліліся перад алтарам. Вунь Ён, за прастолам, у горным месцы, у зялёным плашчы паверх плячэй, з працягнутаю ўперад рукою, увесь у парыве свайго сэрца ідзе да людзей. Я адчуваў Яго прысутнасць і тут, усярэдзіне храма. Паглядзеў па баках: лікі святых, іконы, абразы гэтак жа абнавіліся і былі нібы жывыя. Чаму я раней не бачыў гэтага? У царкве лунаў Дух Святасці. А спевы, спевы! — вось дзе сапраўды анёльскае славаслоўе, нябесная музыка. Уздым. Узнёсласць. Веліч Боскай усёмагутнасці. Усеабдымнасць! Служба скончылася.

Я рушыў дахаты інакшы. Глядзеў на ўсё па-новаму. І раптам да мяне даляцеў плач. Галасіла жанчына каля ўвахода ў метро, што непадалёк царквы.

— Што з вамі? Што здарылася?

— Ключы, ключы... — захлапалася яна, — выцягнулі ў аўтобусе, укралі. Ад складоў, ой-ой! Ключоў, ключоў столькі... гэта ж замкі трэба мяняць, дзе я грошы возьму, мяне ж з работы выжануць... і ад кватэры... Як я ўлезу... Што мне рабіць... — галасіла яна.

Я здзіўся супадзенню: у пятніцу гэтак жа пасеяў недзе ключы. Гэта не проста супадзенне, падумаў я, і ўбачыў прамую сувязь паміж здарэннямі. Жанчына,

магчыма, таксама ішла ў царкву, ды з-за ключоў так і не патрапіла. Гады тры назад, калі я збіраўся на першую споведзь, — выпадкова амаль не спаліў пакойчык у інтэрнаце: забыўся выключыць кіпяцільнік, ужо пачалі плавіцца фіранкі — я з жахам падумаў тады: ці да споведзі мне было б, калі б сапраўды загарэлася? «Гэта ўсё д'ябальскія хітрыкі, каб адцягнуць нашу ўвагу ад галоўнага...» — падумаў я.

— Жанчынка, не хвалойцеся, не плачце... Ключы дробязь, можа знойдуцца яшчэ, прычына не ў ключах, прычына ў вашай душы. Я пазаўчора таксама згубіў ключы, гэта не выпадковасць, гэта нейкі знак... Трэба было так, гэтага ўжо не правіш. Схадзіце лепш, памаліцеся, гэта д'ябал ловіць вашу душу ключамі, душу вашую ловіць: галоўнае душа, яе трэба ратаваць...

На кароткі час словы, здаецца, пранялі яе, жанчына сцішылася, але потым яшчэ галасней запрывытала:

— Што ж я буду раб-і-іць? Ку-уды-ы-ы ж я пайду! — я адчуваў сваю бездапаможнасць паправіць што-небудзь, данамагчы ў чалавечай бядзе. — Мяне ж з работы выганяць. Столькі замкоў, столькі замкоў... Дзе ж я возьму гро-ша-ай...

Я памкнуўся дастаць апошнія дзве тысячы, што былі ў мяне, але стрымаўся: якія ж гэта грошы — смех, хіба што дзве шрубкі на іх купіш: давяду яшчэ да большага адчаю.

— Не плачце, ну... Чым жа мне вам данамагчы? Давайце завяду вас дахаты. Дзе вы жывяце? Вы не даедзеце ў такім стане, куды ехаць?

Аказалася, што яна была са сваёй маці (старэнькай бабулькай, апранутай, нібы манашка, ва ўсё чорнае) — яна моўчкі і цяргліва пераносіла даччынае гора: сціснуўшы ў прамую лінію губы, здаецца, набялелі ад напругі.

«Ой, колькі ж яшчэ на свеце бяды, — падумаў я, — на кожным кроку нас падсцерагае спакуса і небяспека, колькі гора людскога і слёз чалавечых навокал, рана я пачаў радавацца. Колькі яшчэ работы, каб наблізіць царства... Царства нябеснае бярэцца намаганнем, талакою бярэцца царства...».

Не спяшаючыся, я пераходзіў ад прыпынку да прыпынку. Углядаўся ў людзей. Нібыта прачнуўся ад жахлівай сляці: убачыў сябе, ранейшага, збоку. Заўсёды некуды спяшаўся, мітусіўся туды-сюды, як чаўнок у кроснах, нібы аўтамат з зададзенай праграмай. Быццам зомбі: чалавек-робат. Не бачыў вакол сябе нікога. Мне здавалася: людзі таксама заўсёды спяшаюцца, блытаюцца пад нагамі — а яны ў той час жылі размераным, спакойным жыццём, прыглядаліся адзін да аднаго, захапляліся прыгажосцю. Чатыры гады я насіўся па гэтых вуліцах, нібы ўчадзеўшы, нікога і нічога не заўважаючы. Упершыню за апошні час я ішоў з пу-

стымі рукамі: ні дышламата, які стаў часткай майго цела, ні авоські з прадуктамі, ні сумкі — вольныя рукі! Яшчэ жартаваў, дурнота, хваліўся: «Усё маё са мною!» А ўсе гэтыя гады навокал жылі людзі, якіх я не бачыў: смяяліся, плакалі, глядзелі ўлюбёнымі вачыма адзін на аднаго і, напэўна, здзіўляліся, бачачы мяне, мітуслівага дзівака...

Маленькі хлогчык на прыпынку, растапырыўшы рукі і смешна раскарчыўшы крывенькія ножкі, чыкільдаў за галубамі: падбягаў, калываючыся, да птушак, нахіляўся і ўсё хацеў злавіць рукамі. «Хоп!» — пляскаў ён далонькамі. А яго маці стаяла воддаль і ўсміхалася.

О, як я ганарыўся сваімі заўсёднымі справамі, вечнай заклапочанасцю, як пагарджаў тымі людзьмі, што не ўмеюць выкарыстоўваць свой час, людзьмі павольнымі, што ўсякую справу робяць засяроджана і абдуманая. А я? Ускочыў у аўтобус і радаваўся, што паспеў менавіта на гэты, дагнаў яго, сэканоміў пяць хвілін: уткнешся ў часопіс ці кнігу, чытаеш, выскачыш на прыпынку — і бягом, бягом, упоханкі... На работу, у краму, дахаты! І — за працу, хутчэй за працу! Увесь час нешта трэба тэрмінова зрабіць, баішся некуды спазніцца, не паспець. А ці трэба спяшацца? Можа лепш спыніцца, зазірнуць у душу і спытацца: «А што ж я хачу?» О, як ганарыўся я, што ўмею плённа выкарыстоўваць час — ні адной вольнай хвіліны, каб агледзецца, адумацца. А яны ж заўсёды назіралі за мной. Якую ісціну я мог даць ім? Чаму я мог навучыць добраму? Яны ведаюць лепш за мяне, як трэба жыць! Хіба, назіраючы мяне збоку, заўсёды затурканага, заведзенага чалавека-аўтамата, могуць яны паверыць таму, што я пішу? Не... Чалавек, што носіць у сабе ісціну, не такі: ён ходзіць павольна і асцярожна, нібы цяжарная жанчына, баючыся, каб не пашкодзіць тое, што выношвае ў сабе, — такому чалавеку няма куды спяшацца, ён ужо знайшоў галоўнае.

Я бачыў аднойчы ў юнацтве двух манахаў, даўно гэта было, але, нібыта ўчора, так і стаяць перад вачыма: два чырванашчокія манахі, у чорным адзенні, нават з невялікімі живоцікамі, але жываты не выклікалі агіды, а наадварот — пацеху: нібы дзіцячыя... У выразе іх твараў сапраўды свяцілася ісціна! Вось хто нясе праўду Божую. Якія прасветленыя абліччы былі ў манахаў, нібы лікі святых, што сышлі з абразоў, як павольна, паважна і памяркоўна аб нечым яны размаўлялі паміж сабой, якімі вачыма глядзелі на свет і на людзей. Тады, стоячы ў Століне на прыпынку, я падумаў: «Гэтыя людзі штосьці ведаюць. Вось бы і мне даведацца тое ж... А можа падысці і спытацца: што знаеце вы, манахі? Навучыце мяне жыць! Як мне стаць такім жа, як вы?»

Дома жонка сустрэла з радасцю ў вачах, здаецца, і не сварыліся нядаўна. Яна выйшла на вуліцу тэлефанаваць свайму брату, а я застаўся з сынам. Стаяў ля акна і глядзеў на вуліцу. Па радыё гучала песня. Неяк нязвыкла па-новаму гучала песня і вяшчала радыё.

Колькі іх, памерлых, загінуўшых? Нас, жывых, — жменька. І ўсе яны чакаюць, каб мы дапамаглі ім сваёю малітваю. Ім не было калі спавядацца, пакласці на сябе хроснае знаменне, яны загінулі за нас, а мы павінны адмаліцца за іх.

Гучала песня, цудоўная шчыmlівая мелодыя на словы Гамзатава пра салдат, якія ляцяць журавамі ў вечнасць.

О, Госпадзе, веру ў тваё ўваскрэсенне! Яны ўстануць аднойчы ўсе да аднаго: святага і пакутніка, тысячы простых людзей, загінуўшых за Тваю справу. Устануць аднойчы мае продкі, усе адышоўшыя прыйдуць, уваскрэснуць памерлыя, Госпадзе, і без Твайго імені на вуснах, Госпадзе, даруй ім, я живу таму, што яны пакутавалі, ім, можа, не было калі памаліцца, але яны сумленна пражылі жыццё, Госпадзе, не пакінь іх!

Веру ў Тваё ўваскрашэнне, верую ў Цябе, Ісусе Хрысце, бачыў сёння ў царкве:
ТЫ ЖЫВЫ І ВЕЧНЫ!

Няўжо і ад мяне залежыць, каб яны ўваскрэслі? Няўжо і я магу наблізіць царства нябеснае? Вечнае царства...

Прыйшла жонка. «Можа па сто грамаў на вячэру?» — спыталася яна. Як мне не хацелася разбаўляць настрой гарэлкай, але, баючыся, што яна зноў пакрыўдзіцца, я пагадзіўся.

Мы селі за стол. Яна парэзала дробнымі скрылікамі сухую каўбасу, дастала з лядоўні салат і зняла з пліты гарачую бульбу, ад якой падымалася пахкая пара, а я наліў у шклянкі гарэлкі.

— Давай, за нашу сям'ю, за нас і за сына! — дзынкнула шкло.

Выпілі. Я расказаў жонцы, што бачыў у царкве. Ужо каторы раз за гэтыя суткі глядзеў на яе і не пазнаваў. Мне было дзіўна: чаму раней мы не разумелі адно аднаго? Нібыта гаварылі на розных мовах. Увогуле, чаму людзі не могуць паразумецца? Не таму, што ў іх няма жадання (пры адсутнасці жадання не ідуць на кантакт), а таму, што жывуць на розных паверхах быцця і спрабуюць зносіцца паміж сабой: чуюць урыўкі слоў і сказаў, але не знаходзяць сувязі, не бачаць твару таго, хто гаворыць, не ўлоўліваюць адценняў інтанацыі... Гэта тое ж самае, што чытаць тэкст з аднымі галоснымі або зычнымі. Вельмі цяжка зразумець

адно аднаго, калі там, дзе ў першага над галавою столь, у другога тое ж месца ўжо пад нагамі. Немагчыма, жывучы на розных паверхах быцця, аднолькава бачыць ісціну: з вышыні Эйфелевай вежы чалавеку адкрываецца ўся панарама Парыжа; са скляпення ён бачыць смецце перад акном ды мураша, які ўзбіраецца па травінцы.

Людзі, што жывуць на розных паверхах быцця, ніколі не зразумеюць адно аднаго: паразуменне бывае толькі на лесвіцы, калі адзін апусціцца, а другі падыецца — так адбылося і ў нас, праўда, я не ведаю: хто зрабіў ласку і хто першы падняўся ці апусціўся да другога? Аказалася, што мы ўдваіх хочам аднаго і таго ж. Яна гаварыла маімі словамі, гаварыла тое, чаго я намагаўся ад яе чатыры доўгі гады.

— Не трэба нічога ўскладняць, — гаварыла жонка. — Калі гэта бутэлька, як яе ні круці, усё роўна яна і застаецца бутэлькай, але лепш, каб яна стаяла на донцы. Можна, канечне, паспрабаваць паставіць і на рыльца, але рана ці позна яна ўпадзе, а калі і пастаіць крыху — дык будзе стаяць дагары. Навошта яе ставіць дагары? Мне трэба зусім нямнога: лагоды і крышачку цеплыні, як і ўсякай жанчыне, каліва ўвагі. Усё астатняе прыйдзе само. У нас сын, за якога мы адказваем перад Богам, якога павінны выгадаваць і выхаваць, каб ён стаў нармальным чалавекам. Хочаш працаваць, калі ласка, я табе ўсе ўмовы ствару для працы, але каб работа не засланяла асноўнага: сям'і! Каб ты хоць час ад часу заўважаў, што побач з табой жывыя людзі. Уся твая творчасць — гэта смецце, выкідыш, аборт сапраўднага жыцця.

Яна гаварыла праўду, і я пагаджаўся. Я ўпершыню ўбачыў наша адзінства, зразумеў: мы адно. Убачыў сямейную еднасць, як трыадзінства Божае: я — айцец, вось сын мой, якому пайшоў чацвёрты год, але які ўжо ўсё разумее і адчувае імгненныя рухі душы; вось жонка мая — усюдысны дух, які адухаўляе і дышае, дзе хоча. Бог на зямлі, сярод людзей — гэта наша сям'я. Недарэмна, думаў я, адно з царкоўных таінстваў — вячанне, ды і сама царква часта параўноўваецца з жаною, а Хрыстос — муж яе. Мне здалася нават, што жонка чытае мае думкі: не паспею засумнявацца ў чым, як яна тут жа: «Ну што ты зноў, не думай пра гэта!» — абрывае мяне. Сапраўды, можа, мы багі, якія спуściліся на зямлю, каб паглядзець, што змянілася сярод людзей за апошнія дзве тысячы гадоў? — падумалася мне. Што мы павінны рабіць? З якой мэтай прыйшлі да людзей? Якая яна ў мяне прыгожая, мая багіня! А хто ж у нас галоўны? Ну, калі бацька я, дык пэўна, што я! Але ж мы АДНО ў трох асобах, мы тры часткі аднаго цэлага, якое называецца сям'я!

Пасля вячэры селі перад тэлевізарам. Ішла кінакамедыя, знятая яшчэ да вайны: рэвалюцыйны час, энтузіязм працоўных, пераацэнка ўсіх каштоўнасцяў — але звярнуў увагу я, што ні мне, ні жонцы не смешна: твары сур'ёзныя і застылыя, нібы высечаныя з каменю. «Хто ж так глядзіць камедыю?» — падумалася мне, нейкія ненармальныя мы, гатовыя ледзь не заплакаць.

— Пераключы на другую праграму, — папрасіла жонка, пэўна, адчуўшы маю заклапочанасць.

— Таму так успрымаецца, — паспрабаваў растлумачыць я, — што фільм антырэлігійны, тады з гэтага смяяліся, а зараз трэба плакаць і жахацца свайго вар'яцтва.

Па другой праграме паказвалі канцэрт. Маладая спявачка выводзіла сакавітым голасам лірычна-тужлівую песню. Я патануў у мяккім крэсле. Сын валтузіўся каля маіх ног з цацкамі, побач сядзела жонка — і ў той момант, калі я прыўзняў рукі, каб сашчапіць іх за галавою, — убачыў: тое ж самае адначасова са мною робіць на экране спявачка! Гэты жэст мы рабілі адначасова. «Як Крышна», — падумалася мне міжволі. Гэткая ж поза была ў Крышны, калі ён ствараў сусветы — я бачыў гэта калісьці на малюнку «Бхагавадгіты» ў той час, як чытаў яе. Мой сын неўзабаве пачаў пяшчотна туліцца да мяне, быццам баючыся, што я хутка знікну. І тут я адчуў у сабе нейкую чужасную прысутнасць. Пазней, успамінаючы гэты момант, мне часта прыходзіла ў галаву фраза «і бес вошел в него» — здаецца, яна з Бібліі, па-іншаму я не магу ахарактарызаваць гэты момант. «Што ж будзе далей?» — цікаvasць засмактала мяне ў небяспечнае і невядомае. Я бязвольна падпаў пад валадарства нейкай варагавітай сілы, расслабіўся і, вывучаючы яе, праводзіў эксперымент на сабе: пільна прыслухоўваўся, што ж адбываецца са мною? Сын валтузіўся і поўзаў па мне — і праз яго мне бачылася ўсё, дакладней, нейкая іншая сіла паказвала мне праз яго. Я бачыў, як зарадзілася жыццё, як выходзілі з вады жывыя істоты, як па часе яны самаўдасканаліся і дарасталі да чалавека. Вось сын бегае перада мною, як малпачка, вось узяў палку і збівае арэхі... А вось проста і гаворыць: «Я абіз'янка, бачыш?» (Але ж гэта тэорыя эвалюцыі па Дарвіну, якую я адхіліў у свой час?!). Што гэта, зноў пастка, што ўмела расставілі для мяне? — я не знайшоў адказу. Але што ж будзе далей? Мне здаецца, я бачыў бездапаможнага і кволага чалавека, што спрабуе вырвацца ў космас. Жонка таксама адчула: са мною адбываецца нешта нядобрае. «Антон, што з табою?» — устрывожылася яна, тузала за рукаў, але я маўчаў. Ляжаў

на падлозе пад валадарствам невядомага і прыслухоўваўся да сябе. Сын поўзаў па мне і гэтым, як мне падавалася, паказваў узаемаадносіны паміж людзьмі: вось ён сеў на галаву, і я пачаў задыхацца, ён стаў на мяне нагамі — і я зрабіў выснову: калі сын падрасце і стане на ногі, мне будзе цяжка дыхаць — вечная праблема бацькоў і дзяцей.

— Антон, што з табою!

Я заплюшчыў вочы і ўбачыў святло: «И увидел свет великий, и воссиял свет», — міжволі наплылі словы Дабравесця.

— Антон, што з табой?! — крычала яна, схіліўшыся нада мной. — Кінь гэта!!! Зараз жа выкінь!!! (Пазней, успамінаючы гэты момант, яна гаварыла, што ёй здалося, быццам у мяне гараць мазгі, галава ахопленая жарам і палае). А я адчуваў бессэнсоўнасць існавання ўсяго жывога, спустошанасць і выхаладжанасць усякага сэнсу і мэты — тугу і самоту сусветна-планетарных абдымкаў, нечалавечую журботу, якую нельга ўявіць у звычайным стане.

Я лёг на спіну, раскінуўшы рукі. Часта такія малюнкi ёсць на вокладках папулярных часопісаў: зямны шар або космас з арбітамі спадарожнікаў і сузор'яў, на фоне якога чалавек з раскінутымі рукамі і шырока разведзенымі нагамі. Я нічога не рабіў, але раптам сама сабою паднялася рука, і гэтак жа бязвольна ўпала (я не варушыў ніводным мускулам!), тое ж здарылася з нагою. Мне стала вусцішна, было прадчуванне, што зараз мяне могуць забраць кудысьці навекі, проста ў цэле.

— Антон! Антон!! Ты чуеш мяне?! — крычала зверху жонка.

Я ўстаў — і тут быццам з мяне дасталі душу. Я прыставіў палец да сваіх вуснаў, ведаў, што калі паспрабую нешта сказаць, усё парушыцца, ды і што я мог сказаць, калі сам яшчэ не разабраўся: што гэта? Яна абхапіла мяне ззаду рукамі, потым забегла наперад, пачала трэсці. Самі сабою зрабіліся некалькі фрыкцыйных рухаў: «Што гэта значыць? Мне паказалі, з кім я павінен жыць па закону?» Раптам падкасіліся ногі, і я асеў на падлогу. Трэба шукаць ратунку! Мне зрабілася невыносна, я кідаўся туды-сюды па кватэры і помню, калі зірнуў у люстра — адбіўся ад яго, як сонечны прамень. Напэўна, тое, Нешта, што апанавала мяне, не хацела бачыць сябе ў люстэрку ці баялася, каб я не ўбачыў яго. У такім стане чалавек не можа доўга быць, мне стала зразумела, чаму людзі іншы раз кідаюцца ў акно: калі не знаходзіш выйсця — выхад можа заставацца адзін... Я кідаўся з пакоя ў пакой, не ведаючы, што рабіць. З жахам заўважыў, што маёй уласнай волі з кожным імгненнем застаецца ўсё менш і менш: калі спачатку я сам не хацеў гаварыць, каб не спалохаць Нешта, то цяпер адчуў — яшчэ трохі і не змагу вымавіць слова ніколі. Застануся навечна ў турме. Ніколі не растлумачу, што

было са мною, ніхто не зразумеє: я страчу сувязь з гэтым светам назаўсёды, буду толькі прысутнічаць целама, як звар'яцелы. Як жонцы даць знак, каб яна дапамагла мне?

Ухапіў чысты аркуш паперы і пачаў маляваць алоўкам праваслаўны крыжык («Так становяцца мастакамі!» — міжволі падумалася мне), — гэта было выйсце: нешта адступілася ад мяне на імгненне, хто ведае, можа адзінае, таму што душа пачала як бы вяртацца: я адчуў у час малявання крыжа — у грудзях цяплее. Жонка стаяла за спіною, потым схілілася і заглянула мне ў вочы, потым на крыж. Папера парвалася. Паміж маляваным крыжам і маёй душой была жывая сувязь. «А як жа кропка?» — нібы «кодам» падумаў я, спрабуючы разабрацца з медытацыямі і выхадамі ў астрал. Пачаў ставіць кропку ў крыж, пратыкаў алоўкам, нібы дзідай, і адчуў, што, калі я праколваю крыж, адначасова адчуваю боль пад рэбрамі, быццам хтосьці коле туды. Я ўстаў. Погляд каўзануўся на сценах.

— Што з табою? — яшчэ раз спыталася жонка.

Я хацеў нешта паказаць на мігі. Але пачала пабольваць галава, зразумеў: мне нагадалі, пагразілі, што ёсць яшчэ і фізічны боль.

І тут міжволі прагаварылася: «КРЫІ!!!...» — я спалохаўся і задушыў апошні склад намаганнем волі, якая яшчэ засталася, упэўнены, што ён быў бы: «ШНА», а потым з мяне паліліся б словы, я стаў бы чайсыці магутнай зброяй, аракулам цёмных сіл. Не ведаю, што было б на самай справе, але знаю, што гэта была мяжа, да якой мяне падпіхнулі, данамогшы зрабіць першы крок, потым быў бы другі, трэці, сёмы... — мяжа, за якой я страціў бы сваю душу навечна.

У пошуках падмогі я зноў мітусліва пачаў глядзець па баках, і вочы спыніліся на выяве Спаса Нерукатворнага, які ў свой час быў на праваслаўным календары і, калі год скончыўся, я акуратна абрэзаў лічбы і прыклеіў вобраз на шпалеры. Я глядзеў на Спаса — такі ж самы, толькі аздоблены па краёх перлінамі, вісеў на выхадзе царквы «Усіх тужлівых радасць». Упіваўся вачыма ў ікону. Сілы і воля пачалі аднаўляцца. Душа адтайвала, у грудзях цяплела.

— Маліся!!! — нарэшце змог выкрыкнуць я.

І з усёй моцы бразнуўся лбом перад іконаю — яшчэ раз!!! Яшчэ!!!

Спешна маліўся і хрысціўся. Жонка забылася нават, як кладзецца каталіцкі крыж, і, разгубленая, стаяла пасярод пакоя, не ведаючы, што рабіць... Душа па-ступова вярталася... Увесь гэты час сын глядзеў на мяне спалоханымі, шырока адкрытымі вачыма і маўчаў. (Потым, праз колькі дзён, ён часта падыходзіў да іконы, гразліва патрасаў пальчыкам і гаварыў: «Божанька сварыцца...»), а ў вачах была такая глыбіня і не дзіцячая дасведчанасць, што халадок закрадаўся ў маю душу).

— Ой, я нічога не зразумела, — спахапілася жонка, — што гэта было?

— Ух, гэта жаж! — ускочыў я з каленяў, спрабуючы растлумачыць, — я быў на самым дне пекла, гэта не перадаць, я бачыў яго, гэта сатана, мы паказалі яму дулю — вось яму, хай выкусіць! Маліся, чаго ты стаіш, маліся!..

І мы ўпалі на калені перад Спасам Нерукатворным.

...Цяжка выказаць, што было са мною. Думкі і пачуцці вярталіся, і, нібыта нядаўна народжаны, я вучыўся думаць і адчуваць. Як толькі расшалопаў, якой небяспецы падваргаўся, як толькі спасцігнуў, Хто выпцягнуў мяне з гэтага пекла і ўратаваў, — я адразу глянуў на свой пісьмовы стол і даў клятву... Да канца дзён маіх...

Прачытаў малітвы і заснуў.

Раніцай балела шыя, так моцна гваздануўся галавою аб падлогу. Яшчэ не пакінула прадчуванне, што мае думкі ведаюць недзе наверху, чытаюць іх, адсочваюць і чакаюць ад мяне нечага. Што я павінен рабіць? Калі мяне выбралі для той місіі, пра якую нават страшна падумаць, няхай запалаяцца вунь тыя тры акны. Няхай пададуць знак. Я чакаў цэлых пятнаццаць хвілін, паглядаючы на гадзіннік, — запалілася толькі адно...

Я стаяў ля акна і глядзеў на прыцішаны Божы свет. Вымытае, як крышталь, неба. Горад толькі пачынаў прачынацца: запальваліся вокны ў суседнім доме, сёй-той ужо спяшаўся на працу. Расчынаўся новы дзень. Як доўга не вяртаўся я да людзей. Як моцна спаў, нібы ў летаргічным сне.

Я зразумеў, што такое творчасць. Узяў гітару і заспяваў сваю любімую песню: пра восень і пра сына... Пра свой лёс.

**Спраўляла восень атрасіны, імжэла восень,
А ты не бойся, любы сыне, зімы не бойся.
Стаяць дрыготкія асіны, трапечуць лісцем,
Спраўляе восень атрасіны, і вецер свішча.**

Я зноў плакаў, як некалі тады, два гады назад, калі пісалася песня, але слёзы ўжо былі інакшымі: чыстымі, радаснымі і, напэўна, салодкімі, як шчасце.

**Папросіць восень у нябёсаў сабе спагады.
Лісток абросены з бярозы дадолу падаў.
І клін журлівы, жураўліны ляцеў у вырай...
А ты не бойся, любы сыне, любові шчырай...**

Я зразумеў, што такое творчасць. Мяне ратавалі і рыхтавалі да гэтай восені яшчэ два гады таму назад, я плакаў за два гады да гэтага дня аб сённешніх сваіх пакутах. Мне далі песню, каб я ўратаваўся ёю.

Я ўзяў чысцютку, белы-белы аркуш паперы і запісаў чатырохрадкоўе:

**Я ратаваўся сам, турбуючыся сынам —
Таму, напэўна, людзі любяць «Атрасіны»?
Ці трэба песні жыццём і ветрам наспяванья з ліста? —
Пад небам вечным нам трэба верыць і любіць Хрыста.**

І быў ранак, і мне было добра: я зразумеў, што такое творчасць. І яшчэ я зразумеў, што ў нас страляюць на ўзлёце, калі мы чыстыя і прасветленыя рвёмся ў нябёсы. Брудныя мы нікому не патрэбны, нават тым, што палююць за душамі: брудныя мы і так іхнія.

І быў ранак...

А днём на працу пазваніў айцец Уладзімір. Аказалася, што я няправільна назваў на споведзі свой хатні адрас, калі дамаўляўся з ім. Вечарам ён прыехаў і асвяціў кватэру. Мы пілі віно «Монастырская изба» і доўга гаварылі. Зайшоўшы ў мой кабінет і глянуўшы на пярэстыя паліцы з кнігамі, айцец Уладзімір спачувальна пахітаў галавою і мякка прамовіў: «Ой-ёй! Што тут у вас робіцца... У агонь іх, у агонь». Позна вечарам я праводзіў яго да аўтобуса прыпынку. І ўжо, калі ён быў у аўтобусе, заўважыў, як бацюшка праз шкло перахрысціў мяне на дарогу.

І было жыццё... І праз колькі дзён раніцай я доўга перабіраў у кабінете свае кніжкі, іх назбіралася добрага паўмеха. «А можа... — падумалася мне, — у нас жа нават на хлеб не засталася?...» Не, як жа гэта я буду смяротнай атрутай гандляваць... Яны ж амаль не загубілі мяне. Толькі туды! Я ўзваліў мех на плечы, а потым нёс цяжкую ношу далёка ад людскіх вачэй, ад жылых пабудоваў... І доўга гарэў ачышчальны агонь... «Дрэва, што не дае плода добрага, сякуць і ў агонь кідаюць», — успомніліся мне словы Дабравесця. «Праўду, праўду кажу вам, яны ўжо цяпер атрымліваюць тое, што заслужылі, — гаварыў некалі Хрыстос, — па пладах і ўведаеце іх». Доўга гарэла цалючае полымя... «Вось вам, «исчадне ада», вот вам, — прыгаворваў я, — гарыце! Вы хацелі загубіць маю душу? Вось мая плата!» — падграбаў я палкаю кнігі ў вогнішча, — вось вам, Іса, Муса, Сын Майрам, як жа ты добра гарыш, Каран, — гэта вам за тое, што пісалі, быццам нам прымроілася, што ўваскрос Хрыстос, што ўкралі Яго, што Ён быў усяго толькі прарокам...» А вось і табе: «Бхагавадгіта», «Жамчужына ўпанішад», «Навука пра самасвядомасць» — харэ-харэ! Гары гарам! Вось вам — «Агні-Ёга», вось твой агонь, «Прававесніца агню» і «Абшчына»... А гэта ты, вялікі тэасоф, Штэйнер? Давай-давай, прагарай! Я рваў гараскопы Вронскага, адрываў тоўстыя вокладкі тамоў Ніцшэ і Блавацкай ды іншых аўтараў, якія пасягалі на Святыню, якія пасяялі ў маёй душы злое і ганарлівае насенне, сумненне ў той Праўдзе, якую я чуў сэрцам з маленства. Скручваліся старонкі, гарэлі словы, некалі падкрэсленыя мною, усыпаныя маімі знакамі зачаравання і пакланення, чытаныя і перачытаныя ў часы

бяссонных начэй. Вы зрабілі сваю справу, дапамаглі разабрацца, што ўся ваша пісаніна — трызненне і хлусня, вы скіравалі да сапраўднай Ісціны — болей вы не патрэбныя, цяпер вы — вярхоўка, якая аблытвае ногі. Доўга гарэў агонь... «Праўду кажу вам, яны ўжо атрымліваюць сваё» — няхай спраўдзіцца яшчэ раз Тваё Слова, Госпадзе Ісусе Хрысце, прымі маю пасільную ахвяру на алтар славы Тваёй. О, як яны гараць, як кідаюцца попелам у вочы! Не падабаецца, ага? Ідзіце туды, адкуль прыйшлі! У агонь вечны! Там ваша бібліятэка. Гары агонь у славу Тваю, Госпадзе!

Старонкі скручваліся спачатку ў трубочкі, дымелі, пасля нахопліваліся вясёлым агеньчыкам, і полымя з'ядала літары, малюнкi, розныя дэманічныя знакі і сімвалы. Праз палову гадзіны засталася гурбачка шэрага попелу. Наляцеў вецер, расшамутаў шматкі згарэлай паперы. Я дапамог яму: разгроб попел палкаю, праверыў, каб не засталася ніводнай літары, насычанай атрутай пагібелі. «Якім судом судзіце, такім і вас будуць судзіць!» — няхай паляць мае кніжкі, усе да адной, калі яны зробіць камусьці дрэннае! Кніга — пацяруха, парахня, попел... «Таму што полымем выпрабоўваюцца благія і добрыя справы». Тое слова не згарыць, якое засталася ў сэрцы, тое СЛОВА ад Бога, што не баіцца агню.

Так, я дзікун! Затое я, магчыма, уратую сваю душу, я зрабіў для гэтага першы крок, я ўжо ХАЧУ ўратаваць — а гэта не мала. А вы, культурныя, чытайце, чытайце... Дачытаецеся! Займайцеся медытацыямі і выхадамі ў астрал — бокам усё гэта выйдзе вам, практыкуйцеся, вы яшчэ не ведаеце, што гэта! Да каго шчэміцеся? Спахопіцеся, ды позна будзе! «Се гряду!» Я дзікун, а вы, цывілізаваныя, прылепівайце вочы свае да блакітнага д'ябла: «галава ў хаце, хвост на страсе»... Раскашуйце — не за гарамі, хутка, хутка ўжо прыйдзе!

...Не, усё ж я спалю свае дзённікі і кіну курыць цыгарэтны фіміям д'яблу, яны пакуль яшчэ трымаюць мяне гэтым — хай пацешацца, але вельмі хутка і гэтая ўлада нада мной скончыцца.

Холадна, холадна! Які пранізлівы вецер на гэтай зямлі. Холадна на зямлі, не сагрэцца... Але — якое сіняе неба!

Я ішоў назад лёгкі, светлы і чысты, як у дзяцінстве, калі мама сілай вымывала мне твар з мылам. Свяціла халоднае сонца, але было сіняе-сіняе неба над галавою. Я ішоў і чытаў пра сябе немаведама адкуль нахлынуўшыя словы:

**Жыццё куче свае законы:
На кожны дзень, на кожны дзень!
Што заўтра будзе — невядома,
А час цячэ, а час ідзе...
Стварае новыя законы**

**На кожны дзень жыццё!
Пражыць павінен ты сягоння —
Спазнаеш заўтра адкрыццё.**

І свяціла сонца... І было жыццё.....
.....
.....

Пастскрыптур

Вось мой адказ таму чалавеку, які сказаў: не пішы, можа, гэта цябе д'ябал спакушае? Вось не мой адказ — за мяне сказалі Апосталы: «Служыце адзін аднаму кожны тым дарам, які атрымаў», — прачытаў я ў Першым пасланні Пятра, вось мой адказ служыцелю Гасподняму. «Умілаваныя! Не цурайцеся вогненнай спакусы, дзеля выпрабавання вам пасыланае, хоць бы дзіўнае здарылася вам», — прачытаў я ў тым жа Пасланні. Дзякую Вам, айцец Уладзімір, гэта Ваш цэзка тысячу гадоў назад ахрысціў паганскую Русь, але ж можаце прачытаць і гэтае ў Пасланні Паўла да Рымлянаў: «Калі ж па дадзенай нам ласцы маем розныя здольнасці, дык калі прароцтва, прароч па меры веры; калі служэнне, службы; калі навучаеш, вучы...».

Але ніхто не мае права сказаць паэту: не пішы! Гэта тое ж, што сказаць чалавеку: не дыхай! Паэт не можа не пісаць! Калі Бог забярэ дар — ён і без вашай падказкі перастане і ніколі, паверце, не вымавіць ні слова — не ад сябе ён піша. Калі піша — значыць, Бог дае і патрабуе ад яго.

Чым паэт розніцца ад звычайнага чалавека? — ды нічым! н такі ж, як і ўсе астатнія, толькі Бог азначыў яго, і даў яму цяжар крыжа, і падараваў талент і сказаў: «Не закопвай яго ў зямлю!» — а толькі тым адметны, што двойчы перажывае сваю радасць, і гэтым шчаслівы; тым ён інакшы ад іншых, што яму трэба адважыцца і другі, і трэці раз ступіць на крываваы сляды свае, але ступае ён, як і ў першы раз: зноў можа праваліцца ў прадонне і не ведае, ці вернецца назад жывы і здаровы!

Хто даў мне права ўслаўляць Імя Госпада? А Той даў права, Хто даў і жыццё. І за гэта з мяне спытаецца, а не з вас. А хто вам даў права гаварыць, калі не вы давалі мне?.. Я ўспомніў, успомніў, што падумаў у першае імгненне, калі мяне ўратаваў «Спас Нерукатворны», успомніў, якую клятву даў тады, зірнуўшы на пісьмовы стол, — і цяпер не забуду ніколі.

Ладуючы рукапіс для часопіса, я зноў пусціўся ў невядомае і неспазнанае.

Быў такі момант, калі хацелася скончыць так:

**Я распнуў сваю ісціну на крыжы,
Загнаў Сатану ў клетку і замкнуў яго там,
А потым вярнуўся і доўга ганяўся за д'яблам па чортавым коле,
Пакуль не скруціўся розум, —
І Люцьпар, збіўшы замкі, выскачыў з клеткі і злавіў мяне
Ў апошні раз, і тады ісціна мая паблякла...**

Але калі даверыў гэтыя словы паперы, раштам з жахам заўважыў, што гэта не проста верш, а — акраверш, першыя літары радкоў якога складваліся ў здзеклівае папярэджванне: Я — З-А-П-І-Ў...

Гэта быў яшчэ адзін, і, відаць, не апошні ўрок. Зарана я ўявіў сябе пераможцам, і таму перад тым, як пастаўлю кропку, кажу вам свой завет, здабыты і зразуметы на краі бездані: бойцеся зачараваных кругоў і не ганяйцеся за Сатаною па чортавым коле, не рабіце яму клеткі і не намагайцеся смяяцца з яго, а то пасмяецца ён з вас, як пасмяяўся некалі з Гогаля, які спаліўвае рукапісы...

Той, Хто даў жыццё, даў права казаць гэтыя словы, даў сілы і абарону, таму скончу так, як і было задумана раней.

Слава Яму! Слава Айцу, і Сыну, і Святому Духу, цяпер і ўвесь час, і на векі вякоў. Амін.

(Часопіс «Крыніца», 11, № 6-1995 г.)

2

Сустрэча з Ярасветам

1

Чорны, як ноч, і стары, як жыццё, крумкач прашумеў цяжкімі крыламі і важка апусціўся на каржакаватую таполю. Пад яго цяжарам галіна пругка пахілілася долу. Калі ён перамінаўся і падстаўляў пад кручкаватую гліугу то адну, то другую шурпнатую лану, цярэбячы дзюбай паміж кішчюроў, адрываў шматкі заскарузлай скуры ці варушыў крыламі, якія спаўзалі ўніз, уладкоўваючы іх на спіне, — галіна гойдалася, хістаючы ў цемрыве змрочны абрыс вешчай птушкі.

«Кар-р», — выцягваў сваю шыю груган, і розгалас крумкачовага крыку разлятаўся па наваколлі: «Ка-арр! Кар-рр-р!» — і, здавалася, сама цемра адгукаецца на гэты крык.

* * *

Другую ноч чалавек не мог заснуць: правальваўся ў нейкае забыццё — яно межавалася з мроівам, — і зноў расплюшчваў вочы. Было прадчуванне чагосьці значнага, вось-вось нешта павінна здарыцца, ён быццам чакаў нечага вельмі важнага для сябе, да чаго даўно ўжо рыхтаваўся. Як кажуць, корпаўся ў пражытым і перажытым. Вось і сёння — даўно пераваліла за поўнач, але сон не ішоў.

Успамінаўся ўчарашні жак. «Мусіць, я крычаў учора? — падумаў чалавек, — пэўна крычаў! Інакш маці не прыбегла б з суседняга пакоя... А раптам яна пачула сэрцам? Здарася ж так раней, што за дзясяткі кіламетраў адчувала, што робіцца ў маёй душы...».

Цемра сціснулася, вязка згрудзілася на падлозе, сталася цішынёю, быццам у яе пераняло дыханне, і напружана затрымцела чаканнем, нібы звер, зрыхтаваўшыся да рыўка...

Нешта прашамацела на вуліцы, і неспадзявана бліз акна закрычала варона.

2

Учарашняю ноч ён таксама праседзеў на гэтай жа галіне. Крумкач пільнаваў надыход чалавечай смерці. Ён адчуваў яе набліжэнне за некалькі дзён. І ўчора, і сёння прылятаў сюды, уладкоўваўся на старой таполі і віжаваў за суседняй хатай, каб атрымаць асалоду ад набліжэння чаруючага подыху кашчавай, хоць даўно ўжо чалавечая смерць не прыносіла яму ніякай спахывы, але ён усё адно прагна чакаў. Прылятаў сюды, і сто, і дзвесце гадоў таму... Грутан насычаўся памяццю.

* * *

Ён тады быў блізкі да самагубства. Уявілася: жыццё скончана, далей ён проста не зможа граць сваю ролю ў ганебным фарсе. Навошта жыць, калі тая, адзіная, якую кахаў да бяспамяцтва і да вар'ятва, з якой звязваліся ўсе ягонныя мары і спадзяванні, так бессаромна, пры людзях... І не плёткі: на свае вочы... Як прыкра гэта, балюча і брыдка. Пасля такога жыць нельга, і ён вырашыць проста: рассячэ забытаны вузел раз і назаўсёды, каб потым не падманвацца ілюзіяй. Навошта быць нікчэмным баластам для чыёйці самазадаволенасці? Досьць! Ён зможа! Толькі б вартаўнік не ўбачыў... І раптам сярод ночы — тэлефонны званок: рэзкі, пранізлівы і патрабавальны.

— Сынок, што з табою?! — пачуўся ў трубцы ўстрыжованы голас маці.

«Адкуль яна ведае, што я тут? Адкуль дазналася, што я рашыўся? Я ж ні з кім пра гэта не гаварыў», — ён зірнуў на гадзіннік: стрэлкі паказвалі чатыры гадзіны раніцы.

— Момо, як ты адчула? — толькі і змог выдыхнуць — і страсянуў са сваіх рук заціснутую ў кулаку вяроўчыну.

Тады маці аберагла яго, сама таго, мажліва, не ведаючы, уратавала: ён так і не адважыўся на апошні, адчайны крок. Званок прывязаў да жыцця, надарыўся,

можа, адзінай нігачкай, якая стрымала на краі пагібелі, не дазволіла сарвацца ў бездань і вывела потым з тупіка. Праз дзень маці гаварыла, што ноччу прысніўся страшны сон — прачнулася: трывожна! Першая думка: штосці з табою! Супакоілася толькі тады, калі пачала круціць тэлефонны дыск.

Гэта было даўно. А сёння за акном крычала варона.

3

Даўно ўжо адлязгалі звонкімі мячамі крываваыя сечы, расцягнулі ваўкі па гушчарах абгрызеныя белыя косткі мужных ваяроў — вырасла на гэтым некалі пустым месцы вялікая вёска. Але гарачай памяццю пабоішча яшчэ дыхаюць нетры гэтай зямлі, і, здаецца, цёплая пара падымаецца над сялянскімі хатамі ды лунае ў паветры салёны водар крыві. Уваскрасаюць у памяці чорнай птушкі відочныя малюнкi сытых трапез: вочы... вочы апошняга воіна, якія ён выпіў дзвесце ці трыста гадоў таму... Ніколі не забыць іх! О, якімі салодкімі яны былі... Уявілася ў той час крумкачу, што ён п'е сіняе неба, ён, чорны як ноч, выпіў са славянскіх светлых вачэй воіна сіняе неба. Хіба мог ён падумаць тады, што гэта будзе апошні глыток нябёсаў? Крумкач упіваўся памяццю...

* * *

Чалавек пашнарыў рукою па сталю, адшукаў шнур і ўключыў настольную лампу. Прыўстаў, дацягнуўся да кніжнай паліцы, узяў тоўстую кнігу, паклаў яе на калені, падагнуўшы ногі пад сябе, каб было зручней пісаць, і праз хвілінку на вокладку лёг чысты аркуш паперы.

«Але што ж такое душа? — напісаў ён і паглыбіўся ў сябе. — Кажуць, душа — гэта тое, што ад Бога. А цела? Яно што, хіба ад д'ябла? Таксама ж Бог дае (усміхнуся сваёй думцы: чаму менавіта з чырвонай гліны? Намёк на колер крыві?). — Што ж першаснае: душа ці цела? — пісаў далей чалавек. — Бог зляпіў чалавека, а потым удзьмухнуў у яго жывую душу: значыць, цела першаснае? Але ж ці быў гэты бяздушны злепак, звычайны кавалак чырвонай гліны, толькі знешне падобны да чалавека, ці быў ён па сваёй сутнасці чалавекам? Што ж першаснае? Ці не з гэтага пытання пычынаюцца спрэчкі ўсіх філасофскіх сістэм: душа з'яўляецца потым, калі чалавек вырастае і ў яго развіваецца свядомасць, або яна існуе ад самага пачатку, і чалавек толькі з часам пачынае разумець і адчуваць яе? Калі так, то навошта тады займацца выхаваннем дзіцяці? Усё бессэнсоўна! Калі з самага пачатку ёсць душа, не прывучыш чалавека рабіць дабро і пазбягаць зла: усё гэта

альбо ёсць, альбо няма ад нараджэння. Чалавек жа не можа змяніць душу? Душа даруецца Богам, дык ад чаго ж столькі зла на зямлі? Адкуль яно бярэцца? Хіба Творца аднаму дае добрую душу, а другому — злую? І калі так, то ці вінаваты сам чалавек у сваіх грахах, атрымаўшы ад Бога дрэнную душу? Можа, акрамя божага семени падсяваецца яшчэ і д'яблава, як самасейнае зелле на жытнёвым полі, і калі чалавек забывае клапаціцца аб сваёй душы, дык буяе і глушыць астатнія злыбеда, як гарчак на ніўцы нерадлівага гаспадара, як васількі ў жыцце: нібыта прыгожыя, а па сваёй сутнасці — шкодныя. Але ж многа залежыць і ад самога чалавека. Яму даецца выбар, і выбар гэты — жыццё. Шлях яго шырокі: ад аднаго краю да другога, ад граху да святасці. І як чалавек пройдзе жыццёвы шлях — тую ж долю і зазнае. сць выбар, і чалавек у ім гаспадар: як жыць, да чаго хіліцца — усё ж такі вырашае сам».

Аловак запіс над паперай, нібы раздумваючы, што пісаць далей.

Чалавек не памятаў, навошта прызвычаіўся запісваць думкі. Ужо гады тры, як бяссоннымі ночамі браў чысты аркуш паперы і прывязваў думкі словамі. Але спачатку думку патрэбна было злавіць, як ловіць каўбой дзікага мустанга, трапна накідваючы на яго шыю ласо. Злавіць і звязаць, як звязваюць буйнага вар'ята, каб ён не нашкодзіў (думкі таксама бунтуюць душу), злавіць, звязаць і разгледзець, як разглядае цікаўны заолаг якіх-небудзь матылькоў: а што яны сабой уяўляюць? Для ўсяго гэтага выкарыстоўваліся словы: прывязаная словамі да паперы думка ўжо не ўяўлялася такой жудаснай, а была хутчэй безабароннай і прастай. Гэта дапамагала. Калі ў галаве праяснялася і забытанае пытанне становілася зразумелым, ён тут жа камечыў скрэманыя аркушы і больш ніколі да іх не вяртаўся. Часта напісанае дапамагала зразумець сябе. Але сёння выпрабаваная метода не спрацоўвала. Нешта зрушылася. Чалавек грыз аловак, спілёўваў чорную ад графіту сліну і ніяк не мог разабрацца са сваёй душою

« сць цела, ёсць душа, а ёсць яшчэ і Дух, — зноў запісаў ён, — якую ролю выконвае Дух? Глумленне над ім недаравальна ні ў гэтым веку, ні ў будучым. Можа, ён першааснова ўсяго існага?»... «І Дух Божы насіўся на водамі...» Нехта казаў, што цела — гэта храміна душы, значыць, сама душа — гэта, магчыма, скарбонка Духу? Але для чаго такая складанасць?» — чалавек адклаў спісаны ліст і задумаўся. Зноў успомнілася ўчарашняе: прыснілася ці адбывалася на самай справе? Пачыналася як звычайны сон: цягучае паглыбленне ў дрымотнае падсвядомае быццё, але потым пачало чаўпісціся штосьці невытлумачальнае: ні сон, ні ява, ні прывід, ні мроя... нешта сярэдняе.

Гэта было гадоў дзвесце ці трыста таму (птушкі не ўмеюць лічыць), яму тады было ўсяго гадоў трыццаць, і ён нічога яшчэ не ведаў. Старыя крумкачы, якім даўно пераваліла за трэцію сотню, яшчэ за тыдзень пачалі злятацца на лысую паляну. Першы прыляцеў вajak — пяцьсот гадоў яму было, і ён прыляцеў сюды паміраць. Агледзеў паляну мутным падсленаватым вокам, уцягнуў у сябе паветра — кожная жылка затрымцела ў старэчым целе, кожная жылка адказала яму на пытанне: «Тут!»

«Кар-рр-р!» — закрычаў крумкач. І самыя старыя крумкачы за дзясяткі кіламетраў пачулі ягоны кліч. Груганы гуртаваліся ў ілойму. Пад вечар іх сабралася вельмі шмат. На другі дзень прыляцелі крумкачы сярэдняга ўзросту. Шэсць дзён зляталіся крумкачы на паляну.

Малодшы з іх, чорны як ноч, цяпер сядзеў на галіне каржакаватай таполі, — прыляцеў тады амаль самы апошні, на сёмы дзень. Дрэвы ад мноства птушак здаваліся жывымі і былі таксама чорнымі, хоць і стаяла сярэдзіна лета. Апоўдні і з правага, і з левага боку завылі ваўкі, дзесьці заенчылі лісіцы. Вajak насцярожыўся і, сабраўшы ўсю моц, гучна каркнуў тры разы: «Кар! Кар! Кар!» — чуццё і апошні раз не падманула яго. Птушкі ўстрывожыліся, сотнямі пазляталі з дрэваў і з карканнем насіліся над палянай — тысячы галодных глотак зліваліся ў адзін жудасны рык, нібы пад зямлёю абудзілася і зарычэла вялізная драпежная звяруга. Ад мноства чорных крылаў зацьмілася сонца, падалося, што насунулася ноч. Спачатку ледзь чутна, а потым усё мацней і мацней залязгала дзесьці зброя, заіржалі коні, пачуўся тупат тысяч і тысяч чалавечых ног, конскіх капытоў, скрып калёс. І з левага і з правага боку набліжаліся войскі. Вajak прадбачыў правільна: будзе сеча!

* * *

... н быццам узбег па трапе і ўціснуўся ў кабiну не то самалёта, не то нейкай ракеты. Чалавек добра памятаў, што атрымаў важнае заданне: хто яго даваў — ён забыўся, але само заданне павiнна быць выканана. Рвануў на сябе штурвал, і машына, разбегшыся па ўзлётнай паласе, набрала хуткасць і паляцела.

У ілюмінатары заміргацелі зоркі.

«Тут ёсць нейкі падман, — падумалася яму, — сяджу ў кабiне (за шклом!), — а валасы трэiле вецер! Куды я лячу? — успыхнула думка, — што ад мяне хочуць? Мне патрэбна назад! Там, унізе, без мяне здарыцца штосьці важнае...». н добра

помніў, што, адлятаючы, пакінуў нейкую частку сябе на зямлі, з якой заставаўся звязаны (гэта і непакоіла), быццам раздвоіўся і цяпер знаходзіўся адначасова ў двух месцах. «Так не можа быць! Не бывае гэтак, — думаў чалавек, — гэта нешта звывшнатуральнае і незвычайнае». Невядомая сіла як магнітам цягнула яго да долу, а другая, такая ж таямнічая і магутная, несла наперад. Хоць ніколі ў жыцці не лётаў ні самалётам, ні іншым апаратам, чалавек налёг на штурвал усім целам і павольна змяніў курс. «Хутчэй, хутчэй!» — прыснешваў паслухмяную машыну. І неўзабаве зноў апынуўся на зямлі. Штосьці нязвычайнае адразу ўразіла яго.

«Што ж гэта? Што?!» За той час, як яго не было, тут здарылася нешта жахлівае, быццам адбыўся нейкі жудасны сусветны катаклізм. «А можа, прайшлі мільёны гадоў за час майго палёту? — служаўся чалавек. — Куды я прыляцеў: у мінулае, калі нічога яшчэ не пачыналася, ці ў будучае, калі ўжо даўно ўсё скончылася?». Людзей не было, не было нават жывёл і раслін — мёртвая прырода вакол. За кароткі, як падалося яму, час усё некуды знікла. Чорная, абгарэлая зямля пад нагамі. Сям-там пабліскваюць згасаючыя агеньчыкі: клубы дыму, якімі плюецца агонь напаследак, атрутай выядаюць вочы. Вязкі, свінцова-хісткі туман, і нікога наўкола — аніводнай душы. Адзін! Цягучая, прыліплая цішыня абступіла яго з усіх бакоў. Як зацкаваны звер, кідаецца ён з аднаго боку ў другі ад невядомай, але адчувальнай небяспекі: «Куды зніклі людзі? Чаму яны забыліся пра мяне?» Штосьці падобнае ён адчуваў калісьці ў дзяцінстве, як заблудзіўся ў лесе, — касмічная туга па жывым працяла наскрозь: я адзін на зямлі і нікога не будзе ніколі, вечно... Ух, якая ж ты страшэнная, вечнасць у адзіноце! І ўсё ж такі ён і далей упарта прабіраўся скрозь клубы дыму з надзеяй напаткаць каго-небудзь. Хацелася спытаць: а куды ж усе згінулі, што здарылася тут без мяне? Хацелася падзяліцца з кім-небудзь уражаннем аб палёце альбо, нарэшце, проста ўпэўніцца, што ёсць акром яго жывая душа ў гэтым свеце. І раптам яму ўявілася агромністая зямля: бязлюдная і пустая, чамусьці плоская і патрэсканая, у чырвоных расколінах, адкуль шугала пыліма, і ён на гэтай зямлі — а д з і н ! Жывёльны жах, нібы вужака, брыдотна заварочаўся ўсярэдзіне...

Раптам каля вачэй з трэскам выбухнула святло — чалавек адхіснуўся ад нечаканасці і засланіў вочы рукою.

— Што з табой, сынку? — данеслася аднекуль знізу.

Зірнуў уніз і ўбачыў, што стаіць на ложку з паднятымі ўгару рукамі, а каля ложка ў начной сарочцы — устрывожаная маці:

«Яна нешта пыталася ў мяне?» — дайшло да чалавека па чакальным позірку маці.

— Ой, — уздыхнуў ён, страсаючы рэшткі навалы, — не ведаю, кашмар нейкі.

Што здарылася з ім, ён сапраўды не ведаў, не мог гэтага растлумачыць і пазней.

Пасля абеду войскі спыніліся. Першыя стрэлы арбалетаў распужалі птушак — але яны толькі адляцелі воддаль, уселіся на дальнія дрэвы і віжавалі за сечай, якую так прагна чакалі. Залязгалі мячы, зазвінела цеціва лукаў, рассыпаючы градам смертаносныя стрэлы; як маланкі, то тут, то там праляталі, пабліскваючы металёвымі наканечнікамі, дзіды. Палілася першая кроў...

Бой не сціхаў і ноччу: то там, то тут чуліся трывожныя крыкі і стогны параненых.

Раніцай, як толькі развіднела, войскі павылазілі са сваіх сховішчаў і з новай сілай ухапіліся за мячы. Трава на паляне зрабілася чырвонай ад крыві. Птушкі пакуль не асмельваліся набліжацца, назіралі здалёк. Да полудня ўсё скончылася. І ў адзін, і ў другі бок пабрылі натомленыя, пакалечаныя і параненыя славяне — іх засталася па жменьцы, хоць дзень таму войскі налічвалі тысячы. Невядома, што прывяло іх на поле братазабойнай сечы... А груганы пасля абеду лавінай пазляталі з дрэваў на паляну. Пачаўся крываваы жор. У гушчарах, чуючы спахвату, мацней завылі ваўкі, але да ночы пакуль не адважваліся вылазіць з кустоўя. Сіг'янеўшы ад яшчэ цёплай крыві, захлынуўшыся ёю, сканаў нарэшце стары крумкач. Малады груган падляцеў да белакурага хлопца і смела апусціўся яму на грудзіну. Хлопец быў яшчэ жывы, хоць і не варушыўся, — жывымі былі яго сінія вочы. Груган заварожана ўглядаўся ў вочы чалавеку, а пасля дзеўбануў...

* * *

Цэлы дзень пакутаваў ад загадкавага здарэння. Не дапамагло разабрацца і тое, што ён пісаў учора пра душу. Другую ноч ён не мог забыцца. Праверыў градуснік — амаль зашкальвае. Цела гарыць, быццам яго аблілі вярарам. Заснуць нельга. І вось у яго дрымоту настойліва пранікаюць абрыўкі фраз, часта без аніякай сувязі з'яўляюцца малюнкi перажытых успамінаў, бачаных некалі кінафільмаў — потым усё гэта раптам знікае. Часам ён расплюшчвае вочы і бачыць перад сабою цьмяныя сцены пакоя, кніжную паліцу збоку ды акно, завешанае гардзінай. І сцены, і пабеленая крэйдаі столь, здаецца, душаць сваім цяжарам. Хочацца вырвацца з гэтай цеснай клеткі на волю. Аднекуль зверху (ці гэта здаецца?) далятае ніколі не чуты, непаўторны гук: быццам дзесьці трывожна забілі ў набат, потым нібы тысячы званаў адначасова загаварылі і спіляліся ў адным перазвоне. З кожнай хвіляй гук узмацняецца, пераходзіць у дакучлівае гудзенне, і калі дасягае самай высокай і непрыемнай ноты (захацелася нават заткнуць вушы), ча-

лавек адчувае, што цела сціскаецца, нібы жалезным скафандрам. Скура робіцца цвёрдай і халоднай, а сэрца, здаецца, вось-вось выскачыць з грудзей, нібы гарбузік са сціснутаю у руцэ мякаці. Ён бачыць, што «скафандр», які душыць яго, неўзабаве выпягваецца ў даўжыню, ператвараецца ў цьмяную шахту-калідор. Чалавек з цяжкасцю праціскаецца праз гэты калідор, дзе ў канцы мігціць далёкае і выратавальнае святло. З такой упарстасцю, з якой змяя вышчэмліваецца са старой скуры, ён прадзіраецца праз загадкавы тунэль — святло набліжаецца марудна. Высільваецца, паўзе і цягнецца — ні канца ні краю. Здаецца, яму вечна прабірацца... Яркі ўсполах блакіту прыходзіць як збавенне. Калідор скончыўся. У гэты момант яму ўявілася, што нарэшце сабраў сваё «я» (нібы пры выбуху, яно разляталася ў розныя бакі), скруціўся ў танклявую нітачку, прайшоў праз «кропку» і ашынуўся па другі бок (ён не ведаў яшчэ: па другі бок чаго?) — але адразу адчуў, што ён ужо не «тут», а дзесьці ў іншым месцы, дзе лёгка і свабодна.

Чалавек адлюшчыў вочы: ложка, сцены пакоя, дзверы — усё, што ўбачыў, звычайнае, але чамусьці рэчы адбіваюць фасфарычным мігценнем, быццам аднекуль падсвечвае мясечнае святло. «Дзякуй Богу, кашмар скончыўся», — падумаў чалавек. Ад перажытага захацелася піць. Чалавек падняўся з ложка і азірнуўся: на пасцелі нехта ляжаў. Ён гадоў дзесяць спаў адзін, і таму дзіўным было ўгледзець на сваім ложку яшчэ некага, акрамя сябе. Схіліўся над незнаёмцам, зазірнуў яму ў твар і здрыгануўся ад нечаканасці: «Што гэта? Не можа быць! Я!.. Я тут і я там? Гэтага не можа быць!»

На ложку і сапраўды ляжаў ён, ляжаў крышку бокам, падклаўшы пад галаву руку — яго нават зацікавіла: ён першы раз бачыў сябе сонным... Але ж як гэта: ён стаіць і ён жа назірае за гэтым?.. Вось тут, каля свайго ж ложка, стаіць! Штосьці неверагоднае! Містыка! І тут ён заўважае, што зрабіўся вёрткім і рухавым — усё выконвалася без ніякага намагання, нібы само сабою, гуляючы. І зноў здзіўленне — ён адначасова бачыць чатыры сцяны пакоя, падлогу пад сабою і столь уверсе — што такое? Быццам ён з'яўляецца вялізным сферычным вокам, якое аднамомантна глядзіць ва ўсе бакі. Неўзабаве чалавек адчуў што ў пакоі ёсць яшчэ нехта трэці, што той «нехта» пільна сочыць за ім.

Чалавек насцярожыўся, прыслухаўся...

«Не бойся! Я прыйшоў табе дапамагчы», — пачулася чалавеку.

«Але хто ты? Я не бачу цябе», — адказаў чалавек.

— Я твой прадзед Іван, паглядзі, вось я.

— Ён жа памёр гадоў сем таму, як ты можаш быць ім?

— Вось жа я. Я не памёр, а скінуў сваё цела. І прыйшоў табе дапамагчы... Хіба ты не ведаў, што чалавек не ўмірае?

— Не. Нас у школе вучылі, што Бо... — «Што Бога няма!» — хацеў дадаць ён, але яго рэзка спынілі, быццам нябачная рука шчыльна закрыла рот.

— Замойкні!!! Не гавары! Нічога пакуль не гавары. Слухай, — абарваў яго той, хто назваўся прадзедам, — цяпер будзеш ведаць. Тут трэба быць вельмі асцярожным са словамі, з думкамі, ты зусім безабаронны тут. А вага словаў у нас, заўваж, — не тая, што на зямлі. Помні гэта!

Чалавек зірнуў туды-сюды, каб зразумець: адкуль далятаюць думкі? Ня дзвярэй ён прыкмеціў невялічкае светлае воблачка. «Дык вось ты які!» — падумаў чалавек.

— Такі ж, як і ты, — пачулася яму, — я сябе бачу такім, якім быў у жыцці, а ты мне здаешся такім, якім ты бачыш мяне.

«Дзіўна, — адзначыў чалавек, — я ж яму нічога не гаварыў, а толькі падумаў пра сябе... Ён угадвае мае думкі? Не паспею падумаць, як ён ужо ведае, што я хачу прамовіць».

— Так і ёсць. Табе нічога і не трэба гаварыць. Толькі засяроджана думаць, — адказаў на яго разважанні прадед, — і нічога дзіўнага ў гэтым няма. Ты яшчэ не ведаеш, што мы з табою адно і тое ж.

— Дык мы ж розныя людзі?!

— Як паглядзець... Розныя мы для сябе, і кожны з нас помніць толькі сябе, а для Бога мы з табою — адно!

— Слухай, як гэта атрымалася, што я тут з табою размаўляю і вось там, на ложку ляжу?

— Гэта проста: на ложку цябе зараз няма. Чалавек можа быць толькі ў адным месцы, там ляжыць тваё цела — гэта не асноўнае, гэта ёсць не ты... Самае галоўнае для цябе зараз — рыхтуйся да сустрэчы з Ярасветам, — дайшло апошняе да чалавека. І воблачка, якое назвалася прадзедам, раптам знікла. Чалавек занепакоіўся: «Ці не снілася гэта мне?» Нельга сказаць, што ён чуў голас прадеда ці бачыў, чытаў яго думкі, — не! Усё адбывалася адначасова: і быццам бы чуў голас, і чытаў думкі, і бачыў іх... Прадед думаў, а праўнук у той жа час глядзеў і слухаў, што той думае, нібы знаходзячы прадедавы думкі ў сваёй сутнасці. Прадед думаў для праўнука, а праўнук, наадварот, для свайго продка, быццам у іх на дваіх была адна галава.

Хто такі Ярасвет? Што гэта за стварэнне? Можа, ён і ёсць Бог? Але прадед так і сказаў бы: рыхтуйся да сустрэчы з Богам, а то — «з Ярасветам...».

— Ярас-вет! Ярас-свет! Ярасвет! — паўтарыў ён незнаёмае слова колькі разоў. — Ярасвет, Ярасвет, Ярасвет! — як бы клікаў чалавек кагосьці на дапамогу.

І вось неспадзявана пакой напоўніўся святлом. Здалося, што ў правым кутку пад столлю ўзыйшло сонца. Стала ўтульна, суцішна і цёпла. Сонца струменілася дабрынёй. Лёгкае ласкавае пачуццё выходзіла ад Яго і зычлівымі, мяккімі і далікатнымі хвалямі ахутвала чалавека. Яму на імгненне адкрыліся ўсе таямніцы светабудовы: «Вось як яно ўсё зроблена! — застыў чалавек у радасным здзіўленні, — які цуд, ой-ёй-ёй!».

Усё было зусім іншым, як вучылі ў школе: прасторы і сусветы пераліваліся, выпраменьваліся і ўваходзілі адно ў другое, зліваючыся і зноў размяжоўваючыся. Успрымалася гэта не ў паслядоўнасці і ў дынаміцы, як мы ўспрымаем на зямлі, а адразу схоплівалася сутнасць з'яў і дзеянняў. Адначасова бачыўся і пачатак, і канец усяго існага.

— Дык, значыць, ты і ёсць той самы Ярасвет? Гэта Ты мне ўсё паказаш?

— Гэта мільярдная доля таго, што ёсць!

Чалавек адчуў, што Ярасвет глядзіць на яго з замілаваннем, як маці на сваё дзіця: «Ён не зробіць мне дрэннага!». Чалавеку было прыемна купацца ў добра-зычлівых промнях гэтай загадкавай істоты.

— А ну, раскажы, што ты тут натварыў? — быццам бы спытаўся Ярасвет, хоць гэта было лішняе, таму што Ён усё ведаў, але чамусьці патрэбна было пачуць адказ ад самога чалавека.

— Калі? — не зразумеў чалавек.

— Ну вось там, у жыцці, — быццам удакладніў падказкай Ярасвет.

Чалавек збіраўся адказаць, што не ведае, якім чынам апынуўся за целам. Як раптам праваруч ад яго засвяціўся экран, і на ім хутка замільгацелі жывыя малюнкi: маленькі хлопчык ляжыць у калысцы, прачынаецца і пачынае гуляць з цацкамі; вось ён ужо робіць першыя крокі — падае, устае, зноў падае — хістаючыся, трымаецца за табурэтку; вось плача, спужаўшыся сабакі... а зараз корпаецца ў пясочку. «Дзесьці я бачыў гэтага хлопчыка», — падумаў чалавек. Штосьці вельмі знаёмае, блізкае і роднае адчулася яму ў гэтым хлопчыку... Вось хлопчык ужо і падрас, бяжыць у школу... Шкада, што са спіны не бачна твару. Пачакай, прыпамінае чалавек, вось зараз ён зачэпіцца за дрот і раздзярэ руку. Так і ёсць: хлопчык ляціць стрымгалоў і праз хвіліну, скрываўшыся ад болю, закрывае акрываўленую руку... «Адкуль я ведаў загадзя? Ой, дык гэта ж было са мною! Гэта ж я!» — зноў здзіўляецца чалавек.

Глядзіць на Ярасвета: «Ты. А хто ж яшчэ... Паглядзім-паглядзім, хто ты?» — смяецца той.

«Як добра, дзякую табе, ты вярнуў мяне дзяцінства», — радаваўся чалавек. «Я! Гэта я!!! Ха-ха-ха! — смяюся ён, успамінаючы сваю першую няўмелую рыбал-

ку. — Гэта я! Я!!» — заходзіўся ў захапленні і пазнаваў падзеі пазнейшага жыцця. Чалавеку было вельмі прыемна назіраць сваё жыццё з боку, яшчэ большай насалодай перапаўнялася душа, што разам з ім глядзіць на яго жыццё высокая духоўная асоба. Чалавек заўважыў, што Ярасвет з найвялікшай радасцю ўспрымае яго добрыя ўчынкі. Хацелася, каб добрага ў жыцці было як мага больш. Вось чалавек у жменьцы нясе дзясятка трускавак для маці, не з'еў сам, як астатнія хлопцы, а нясе ажно за шэсць кіламетраў (ёй будзе прыемны такі клопат). «Глядзі, глядзі, які я ўдзячны! Бачыш, які добры?!» — быццам крычыць чалавек Ярасвету». Ён не думаў, што гэтыя даўно забытыя трускаўкі пададуцца такімі значнымі, што могуць прынесці столькі насалоды, што за ягадзімі стаіць нешта большае: гэта ўжо учынак! «Глядзі, глядзі, які я міласэрны, якое ў мяне добрае сэрца, як шкадую галубка! Ты бачыш, я плачу над жывой істотай? А вось тут, глядзі, незнаёмай бабульцы памагаю сумкі несці... Як добра, што я гэта зрабіў тады, цяпер — такая радасць ад гэтага. А спачатку да таго ж сорамна было падыйсці і ўзяць тыя сумкі, і як перасцерагаўся, каб не ўгледзеў хто-небудзь з сяброў — і не падняў на смех, яшчэ, чаго добрага, цімураўцам пацвельваць будуць...».

Але што гэта... «Няўжо? — замірае чалавек. — Няўжо і гэта падгледзелі?». Ён сцяўся, схіляе галаву, каб далей не бачыць, — але позірк нельга адвесці, не прыкрыць вачэй — іх няма, і яны ёсць усюды. Несусветны сорам прабірае яго... О, ён усё аддаў бы, каб далей гэтае праклятае «кіно» не круцілася! Дарэмна — панарама няўмольна набліжаецца да яго ганебнай таямніцы — вунь там, за вуглом, ён і робіць гэта... Яму думалася тады, што ніхто на цэлым свеце не даведаецца, і вось жа... «Не хачу! Не хачу, каб ты глядзеў! — кідаецца чалавек да Ярасвета. — Гэта не я, я не такі! Не глядзі туды! Я ж тут, каля цябе, тут я сапраўдны!» — спрабуе чалавек адрактывацца ад сваіх учынкаў: адрактывацца ад самога сябе.

— Гэта дрэнна! І ты ведаў пра тое, яшчэ тады, калі рабіў. Але горш дрэнна не тое, што ты ўсё ж такі не вытрымаў, паспрабаваў, а тое, што адмаўляешся ад відавочнага. Гэта толькі кветачкі, глядзі, глядзі далей, што робіш ты! Вось дзе сапраўдны грэх, бачыш, які ты?

— Я гэтага ніколі не рабіў, — гаворыць чалавек, бо дакладна ведае, што не падманвае на гэты раз, — гэта няпраўда!

— Ну, у цябе ўсё яшчэ наперадзе! Гэта будзе, яшчэ паспееш зрабіць. Глядзі, глядзі, якім ты будзеш.

...Жыццёвая панарама скончылася нечакана, як і пачалася. Зрабілася ціха. Чалавек чакаў. Прагляд доўжыўся нейкае імгненне, не больш, хоць і прайшло ўсё жыццё — гэтае імгненне расцягнулася ў часе: столькі разнастайных пачуццяў, што, здавалася, ён па-новаму, яшчэ раз перажываў сваё жыццё.

Чалавек чакаў: чакаў вынікаў, магчыма, прысуду.

«...Што гэта было? Ты мне паказаў маё жыццё? Адкрыў, што было і што будзе пасля? Дзеля чаго? — баязліва пытаўся чалавек, спрабуючы высветліць, прадвызначыць вырак, адгадаць свой далейшы лёс. — Я дзесьці чуў, што ў момант смерці перад вачыма людзей праходзіць усё, перажытае імі. Для чаго ты мне паказаў усё гэта?».

— Таму, што гэта і ёсць смерць, — зразумеў чалавек адказ Ярасвета.

— Як? — застыў ён пытаннем. — Ты мяне заб'еш?

— Няўжо ты яшчэ не зразумеў, што памёр ужо? — адказаў Ярасвет. — Хоць... яшчэ і можаш жыць, вядома, калі моцна захочаш. Але ж ты бачыў, якім будзеш.

— Я не хачу паміраць так нечакана! — запратэставаў чалавек. — Я хачу яшчэ жыць! Хачу прывычнага.

— А навошта? І дзеля чаго? Каб стаць яшчэ горшым, чым ты ёсць зараз? Ты ж бачыў, што будзе далей. І запомні: смерць заўсёды будзе нечаканасцю. І табе ўсё будзе мала і мала, і заўсёды будзеш прасіць адтэрміноўкі і не нажывешся ніколі, не надыхаешся... І чым болей будзеш жыць, тым цяжэй табе будзе, тым больш пачнеш загрузаць у пазыкі, якія трэба сілчваць... тым цяжэй табе будзе потым адарвацца ад свайго свету... і гэтага не мінеш. І зноў будзеш стаяць перада мною, перад выбарам далейшага, і зноў будзеш прасіцца. Трэба адважыцца! Адзін раз, пасля будзе лягчэй. Усё адно не пазбегнеш выбару: днём раней, днём пазней — але гэта нічога не зменіць, да гэтага прыйдзеш! Сёння ты малады, моцны, а пасля...

— Няўжо, няўжо я нічагуткі не змагу выправіць у тым, што ты мне паказаў?

— Рэдка каму ўдаецца паправіць штосьці ў тым, што павінна адбыцца... Хоць... Усё можа быць. Ты вольны ў выбары і зараз, і потым у жыцці.

Чалавек стаяў і не мог адважыцца. Назад у цела не хацелася — там цесна, няўтульна і цяжка, там гэтак усё запаволена і замаруджана, а тут — усёмагутнасць, тут разуменне сутнасці рэчаў, сябе і сусвету... Вось толькі невядома, што ж там далей? Чаму на гэты крок патрэбна адважыцца? І як жа ісіці мне цяпер па жыцці, пасля ўсяго ўбачанага, калі вярнуцца назад: буду ўсё ведаць, бо шмат бачыў... Буду ведаць, што мяне чакае заўтра, буду глядзець, як паволі насоўваецца злыбеда, і нават ведаць, колькі слёз прыйдзецца выплакаць. Буду ведаць, дзе чакае шчасце мяне. А ці ж шчасце гэта, калі ведаеш? Жыццё стане нейкім апрашнелым і не цікавым.

— Не хвалюйся, калі ты збаішся зараз і выбараш пажыць яшчэ, ты забудзешся пра гэтую сустрэчу і ніколі не здагадаешся, што чакае цябе заўтра, і будзеш

спасцігаць зямную мудрасць па крупіцах, радуючыся кожнаму адкрыццю, як звычайны чалавек. І радавацца будзеш кожнаму новаму дню. Гэта закон, мы не можам парушыць яго. Але ж помні, усё адно прыйдзецца стаяць перад выбарам, некалі трэба адважыцца пераступіць парог. Прыйдзеш да гэтага.

— Калі так, — адказаў чалавек, — дык навошта адкладваць на потым, днём раней, днём пазней, калі да гэтага ўсё адно мушу прыйсці, то давай ужо зараз. Неадкладна! Пайду далей, куды там трэба ісці? — здаецца, вырашыў нарэшце ён.

— Што ж, ты атрымаеш, што заслужыў. У цябе быў час... Я чакаю цябе. Да сустрэчы... — на гэтым словы-думкі Ярасвета абарваліся.

Ён знік. Растварыўся ў наветры, быццам і не было яго толькі што, быццам усё гэта зноў жа — толькі прымроілася чалавеку.

Чалавек агледзеўся. «Не, не мроя, не сон — вось жа цела маё, асобна ад мяне, і вось жа я: па-за целам!». Ён прыпомніў апошнія словы Ярасвета: «Я чакаю цябе... да сустрэчы», — значыць, трэба збірацца? І замітусіўся, заспяшаўся, нібы баючыся спазніцца некуды. «Ці нічога я не забыўся тут? — і раптам успомніў: — Маці! А як жа маці? Яна не перажыве маю смерць!».

«Гош! — усвядоміў знянацку, што стаіць пасярод бацькоўскай спальні, і паспеў здзівіцца яшчэ: Як жа ўваходзіў сюды? Не помню, як адчыняў дзверы? Як зачыняў...».

Маці з бацькам ціха-мірна ляжалі ў ложку, быццам нічога і не здарылася. Сон быў глыбокі. Чадавек спрабуе дабудзіцца, дакрычацца да бацькоў: «Мамо! Мамо... уставай, мамо, чаго ты спіш? Я адыходжу. Мне трэба... Што ж вы не чуеце? Тато, Тато! Уставайце! Чаму ж вы спіце?» — ледзь не плакаў ён ад крыўды: бацькі маўчалі. Голас, відаць, не даходзіў. І тут чалавек зрабіў яшчэ адно жаклівае адкрыццё: рука, якой спрабаваў растармашыць маці, свабодна праходзіла праз яе цела! Не сутыкалася з ім, а ўваходзіла, паглыблялася, нібы ў ваду. Зразумеў: сувязі няма!

Хай бы гэта было сном... Ён апошні раз паглядзеў на бацькоў і зноў падумаў пра сваё цела: «Я тут і я там?» — толькі захацелася пераканацца ў гэтым, яшчэ раз упэўніцца ў неверагодным, як тут жа апынуўся ў сваім пакоі. І новае адкрыццё ўразіла нечаканасцю: ён прайшоў у сваю спальню праз сцяну! Перанёсся сілаю думкі: не паспеў падумаць, з'явілася толькі жаданне яшчэ раз упэўніцца — і вось, калі ласка, ён ужо стаіць тут.

Цела нерухома ляжала на ранейшым месцы, магло падацца, што яно спіць. Чалавек прыгледзеўся: а ці ж дышае ён? Цішыня.

«Мусіць, пара?» — успомніў чалавек свой абавязак. Прыўзняўся над целам, паглядзеў на яго зверху, прайшоў праз столь, дах і памкнуўся ўгару. Панясло,

закруціла... Ён вінтом уразаўся ў неба. Замігцелі зоркі. Чорны, невядомы космас, як вялізная дагістарычная жывёліна, усмоктаў у сваё чэрава.

Хуткасць узрастала: кропачкі зор спачатку ператварыліся ў невялічкія працяжнікі, а потым расцягнуліся ў суцэльныя лініі.

Дзікі, драпежны космас, здавалася, рагатаў, патрасаючы сусветамі, над жменькай кволага жыцця. Таямнічыя варожыя стыхіі шкамуталі бедную душу, уцягвалі ў пякельныя беспрасветныя дзіры, да вар'яцтва раскручвалі ў чорных вірах... «Гібель! Куды мяне нясе? Трэба спыніцца! Не хачу! Затрымацца... Мне яшчэ трэба на зямлю, туды, дзе засталася цела. Не зараз, хоць на хвілінку пазней. Спакою хачу, хоць дзянёк яшчэ пабыць у зямным суладдзі, пад абаронай цела. Мне яшчэ трэба дажыць, выправіць свае памылкі, я ж ведаю цяпер, што такое памылка! Адпакутаваць за грахі, навучыцца... можа, тады будзе інакш. Толькі не цяпер! Назад! Няхай гэта здарыцца потым, некалі потым... Пазней...».

Але затрымацца цяжка — паўсюль пустэча.

Чалавек сцяўся, скурчыўся, падбраў рукі пад жывот, сагнуўся ўсім целам да каленяў, нібы прыняў позу эмбрыёна, нібыта ён яшчэ ва ўлонні маці, не нарадзіўся... О Божа, рух запавольваецца! «Няўжо магчыма?» — варухнулася ў душы слабое спадзяванне; развярнуўся ў супрацьлеглым напрамку і толькі пачаў ліхаманкава шукаць выйсце назад — у імгненне вока апынуўся на зямлі, на ложку, у сваім целе.

Ён не мог зразумець, што ўратавала яго, што дазволіла спыніць шалёны лёт, крутнуцца назад і скінуцца на зямлю, ці так было наканавана з самага пачатку: в я р н у ц ц а. Ці ён зрабіў нешта зусім нядаўна, ужо не ў целе, што прымусіла вякамі адпрацаваную механіку нябёсаў даць збой і дазволіць яму скарыстаць адтэрміноўку. Няўжо па-за целам зрабіў нейкі ўчынак на сваю карысць? Чаму такая жудасць была ў палёце? Жахлівае мяне чакала там, куды я ляцеў, ці пакутківа-невыносным з'явіўся сам касмічны палёт? Што чакала мяне, чаго я так баяўся?

Некалі потым, праз гады жыцця, ён нечакана ўспомніць гэтае здарэнне да драбніц. Але гэта будзе потым, яшчэ не хутка, праз страшэнны прывал жыцця.

А пакуль што, як толькі вярнуўся на ложка, ён усвядоміў, што ляжыць з адплюшчанымі вачыма, але быццам падвешаны ў прасторы. Сцены пакоя, усе рэчы ходзяць ходырам. Усё круціцца вакол яго, нібыта ён цэнтр усяго сусвету. Гукі, надзвычай выразныя і ясныя, б'юць па вушах. Калі ён кранае коўдру — шум падаецца снежнай лавінай. «Шэрх, шэрх, шэрх...» — паўзе муха па столі. «Шэрх-шэрх! Шухі-шухі-шухі!» — ён чуе, як яна перабірае магматымі лапкамі. «Бух!» — узрываецца насычаным шамаценнем цішыня: гэта ён ударыўся лок-

цем аб сцяну. Але ўсё паціху запавольваецца і, нарэшце, спыняецца. Непры-
вычнае знікла, усё стала звычайным.

6

Крумкач наталяўся памяццю... Ён не ведаў тады, што вочы, якія выпіў некалі,
будуць апошнімі чалавечымі вачыма. Але смерць заўсёды вабіла яго... І цяпер ён
таксама, як дзвесце ці трыста гадоў таму, як крумкач, які сканаў на пабоішчы,
упіўшыся крывёю, цяпер ён таксама адчуваў задоўга набліжэнне смерці. Ён га-
товы быў чакаць хоць цэлую вечнасць, абы толькі яшчэ раз выпіць з вачэй сіняе
неба, якое ў апошняя імгненне чалавечага жыцця чамусьці перакульваецца туды.

На ўсходзе ўжо развіднела. Каркнуўшы яшчэ раз, крумкач узмахнуў крыламі
і зляцеў са старой таполі.

* * *

«Пранесла!» — першае, што выдыхнуў чалавек, і знясілена праваліўся ў глы-
бокі сон. Раніцай прачнуўся здаровым: хваробы як не было. (Калі гэта, сапраўды,
была хвароба). І сябры, і знаёмыя заўважылі, што ён вельмі змяніўся апошнім
часам. «Цябе як падмянілі!», «Цябе не пазнаць!», «Ты стаў іншым!» — наперабой
здзіўляліся яны. А сам ён толькі паціскаў плячыма: не ведаю, такі ж самы, як
і быў. Нічога не ведаю...

І быў ранак... І быў дзень... І быў вечар... І прыйшоў другі дзень. І настаў трэці
і чацвёрты... І надыйшло жыццё са сваімі штодзённымі клопатамі і засланіла
ісціну. І чалавек забыўся на сваю сустрэчу з Ярасветам. Забыўся і пачаў жыць,
як і раней. Праўда, аднойчы вельмі здзівіўся, калі заўважыў, што амаль увесь час
перад акном яго дома на таполі сядзіць стары воран.

7

І зноў чорны, як ноч, і стары, як жыццё, крумкач, прашумеў цяжкімі нато-
ленымі крыламі, важна апусціўся на старую таполю. Ён прылятаў сюды кожную
ноч сорок гадоў запар. Галіна, на якую заўсёды садзіўся, — высахла, таму што
кожную ноч крумкач калечыў старое дрэва вострымі кішчорамі.

Чалавек адчыніў акно, высунуўся ў ноч. Воран варухнуўся, павярнуў галаву на
бок і, бліснуўшы слепаватым вокам, замёр. Здалёк можна было падумаць, што
ён прырос да дрэва.

— Чорны воран, — пракрычаў чалавек, — чаму ты так любіш сіняе неба?
— Кар-ар! — адказаў крумкач. «Кар-ар!» — адгукнулася начное рэха.

* * *

І ўсё ўсплыло раптам, праз сорок гадоў жыцця, калі ўнук расказаў чалавеку пра свой жудасны «сон». Чалавек успомніў сваё — і яму стала прыкра і балюча: як жа так? Ён забыўся на самае важнае і галоўнае — жыў, як дзевядзецца, не думаючы ні аб чым, а недзе там, у чорным космасе, яго ўжо даўно чакаюць. І трэба прыйсці і прайсці няпройдзены адрэзак шляху, на які не хапіла смеласці ў маладосці. І там апошняе... Ён даўжнік! Як жа так? Яго ж панярэджвалі? Адпушчаны авансам... І зноў не паспеў. Забыўся. Што ж там? Цемрадзь... Пагібель... Канец... Канец? О, Божа...

(Часопіс «Маладосць». № 11, 1996 г.)

3

Ад Крыжыка да крыжа

1

За паўгода да таго, як споўнілася трыццаць тры гады, ён згубіў свой нацельны крыжык. Звычайная дробязь, але абставіны, пры якіх не стала крыжыка, стрэмкай заселі ў душы. Крыжык быў Віктаравым равеснікам і доўгі час ляжаў, загорнуты ў анучку, на дне абабітай каванымі арнаментамі скрыні разам з яго метрыкамі, са шлюбным пасведчаннем бацькоў і з матчыным медалём «За трудовую доблесть». І вось аднойчы (яму было тады гадоў 26) Віктар звярнуўся да маці.

— Ці ёсць той крыжык, з якім мяне хрысцілі?

— Не ведаю... Трэба паглядзець. Павінен быць дзесьці, — прыпамінала яна. — А навошта ён табе рантам спатрэбіўся?

— Хачу насіць! — адказаў Віктар.

Маці не стала распытваць, чаму гэта рантам сыну захацелася насіць крыжык. «Ці мала якая мода прыходзіць, вунь і артысты на сябе паначаплялі, не тое што раней хаваліся, каб пахрысціць дзіця», — а ўслых сказала толькі:

— Глядзі ж, не згубі, дрэнная прыкмета. На ўсё жыццё памятка. — І палезла ў скрыню.

Доўга перакладала прапахлыя нафталінам сувоі палатна, задаволена перабірала «амерыканскія» хусткі, разгортваючы, пераглядала вышываныя сурвэткі,

ручнікі ды адрэзы матэрыі і, нарэшце, выпцягнула спадыспаду невялікі пудэлак, сцягнула гумку, якой ён быў перахоплены, і зняла накрывку.

— Тут іх два, адзін Святланін, другі твой, — муляла яна зашкарузлымі пальцамі белы і жаўтаваты крыжыкі, нібы правяраючы іх на сапраўднасць. — Не ведаю нават, каторы чый? Далібог, не магу спомніць.

Віктар выбраў сабе медны і адразу паверыў, што менавіта гэты павінен быць ягоным. Пачапіў крыжык на сярэбраны ланцужок, куплены загадзя ў горадзе, і павесіў на шыю. Колькі помніць, з таго часу ніколі не здымаў яго, хіба што аднойчы парваўся ланцужок: перапяў нанова звяно і зноў адзеў.

2

Не скажаш, што Віктар быў набожным чалавекам, у царкву хадзіў зрэдку, маліўся калі ўспомніцца, але рэлігія цікавіла яго заўсёды. Ледзь не кожны дзень дадумваўся ён да вечных пытанняў: для чаго даецца жыццё? Што такое ўвогуле чалавек? Ці можна ведаць будучыню? Апошняе турбавала больш за ўсё, і дакладней было б сказаць так: «Ці можна ЗМЯНІЦЬ будучыню, нейкім чынам паўплываць на яе?» Ці мае чалавек уладу над часам? З гэтай прычыны Віктар перачытаў усе прароцтвы, якія мог знайсці: паштудзіраваў цэнтурыі Настрадамуса, дакапаўся нават да звестак дэльфійскіх аракулаў, пачаў захапляцца гараскопамі, варажбой і шмат якой іншай чартаўшчынай, спрабуючы зазірнуць у заўтрашні дзень. Аднойчы выпадкова натыкнуўся на цікавы гістарычны факт, уразіўся страшэнна, хоць гэта і магло быць простым супадзеннем: аказалася, што Аляксандр Македонскі гэтак жа, як Ісус Хрыстос, памёр у трыццаць тры гады — раптоўна захварэў на ліхаманку і сканаў, а праз год пасля яго смерці памёр Арыстоцель, які з маленства выхоўваў палкаводца. Абодва, і Сын Божы і Аляксандр Вялікі, распачалі, так бы мовіць, сусветную вайну — адзін заваяваў зямлю мячом, другі паланіў духоўна, і абодва памерлі ў трыццаць тры. Пазней яму трапіў у рукі аркуш з параўнальнымі біяграфіямі Напалеона і Гітлера, Вашынгтона і Кенэдзі: параўнальны акцэнт ставіўся на ўзросце палітыкаў, калі яны прыйшлі да ўлады або здзейснілі штосьці значнае — супадзенняў было шмат. Пагадзіўся ён і з Хлебнікавым, што існуе «закон накаленняў», «законы імперый і войнаў» і што людзей з аднолькавымі задачамі ў розныя гістарычныя часы спасцігае падобная ж доля. Усё паўтараецца праз аднолькавыя прамежкі часу ў гісторыі, а ўзрост 33 гады, у любым выпадку, — ракавы, нават быліны Ілля Мурамец і той мусіў «трыццаць тры гады сіднем сядзець на печы», пакуль калікі перахожыя не папрасілі падаць вады.

Віктар ганарыўся тым, што ён «праваслаўны», і лічыў Новы Завет самай вялікай кнігай у гісторыі чалавецтва; часта як сведчанне сваёй «царкоўнасці» паказваў крыжык, якому было столькі ж гадоў, колькі і яму. І вось, зусім недарэчна, крыжыка не стала. Гэта было ўжо пасля таго, як ён скончыў філасофскі факультэт МДУ і, пакінуўшы дома жонку і трохгадовага сына, вырваўся на волю, дакладней на тыднёвы сімпозіум па пытаннях сучасных філасофскіх і новых рэлігійных плыняў.

Жанчына, што яму глянулася на сімпозіуме, сярэдняга росту, з моцнымі акруглымі формамі, светлымі валасамі і, як ні дзіўна для бландзінкі, з чорнымі, як вуголле, вачамі, — падышла да яго першай. Адкрытыя, бессаромныя выбліскі вачэй, прыхаваная ў закутках таўставатых дрыготкіх вуснаў усмешка абяцалі многае... І Віктар загарэўся пажадай да чужога жаноцкага цела: кроў ускішела, і з пачуццямі цяжка было саўладаць. «Крыжык нібы сведка, — няўзнак падумалася яму, — ат, нічога, калі атрымаецца, то здыму ўпотаікі і пакладу ў кішэню». Каханні з «белакурай» так і не атрымалася. І крыжык Віктар не здымаў, ён добра гэта помніў: мільганула толькі думка — але праз дзень, выходзячы з душа, правёў рукою па шыі і здзіўся, што рука непрывычна гладка каўзанулася па скуры. Похапкам памацаў палыцамі і ўстрывожыўся: «Так і ёсць!» — крыжык знік. Ірвануўся ў душ, следам забег у прыбіральню, аблазіў і перашукаў па ўсіх месцах, дзе толькі мог згубіць яго — дарэмна, крыжык не знайшоўся. Нібыта ўкрадлівы шэпт адказаў на яго разважанні: «Калі табе так замінаў крыжык — мы яго забралі, будзь зусім без крыжа...». Можна, словы былі іншымі, але сэнс іх Віктар пачуў дакладна: мы не будзем цябе няволіць, жыві як хочаш, ты вызвалены ад якіх бы то ні было абавязкаў. Такая неспадзяваная воля прынесла страх і трывогу.

Крыжык згубіўся не так сабе. Гэта нейкі знак. Нешта павінна здарыцца. Гэта Нешта зламывае чакала і цікавала за ім наперадзе. «Калі і як адбудзецца?». Віктар адчуваў набліжэнне чагосьці непазбежнага. Таму і ўхапіўся так прагна за рэлігійна-тэасофскія і філасофскія чытанні, баючыся сустрэчы з невядомым. Чытаў усё запар, што хоць якімсьці чынам сцвярджае манашолію на валоданне ісцінай. Намагаўся выйсці ў астрал: практыкаванні не давалі выніку, і ён кінуў займацца медытацыяй. Калісьці, яшчэ ў дзяцінстве, у яго быў выхад у іншасвет, здарылася гэта выпадкова, але Віктар добра запомніў, што па той бок цела будучыня адкрыта як на далоні — там не існуе праблем сэнсу: усё становіцца зразумелым.

Кожны чалавек хоць сяды-тады хоча адным вокам зазірнуць: а што ж будзе заўтра? Вандруючы па смяротнай пустэльні, падарожнік, напэўна, менш пакутуе

ад смагі, чым Віктар хацеў ведаць будучыню. І вось нейкі шлях, да якога ён доўга прабіваўся, блукаючы ў патаемных джунглях свядомасці, раптоўна адкрыўся перад ім. Чамусьці атрымалася зусім не так, як мроілася, ён ажыццявіў, падалося Віктару, заповітнае, ды страціў разам з тым штосьці не менш каштоўнае.

4

«Дзе я?!» — першае, што прыйшло ў галаву Віктару, калі ён расплюшчыў вочы. Агледзеў пакой — усё незнаёмае... З цікавасцю пачаў разглядваць шпалеры на сценах, рэпрадукцыі карцін, мэблю, уважліва ўзіраўся ў металічную з трыма шклянымі плафонамі люстру. «Як я тут апынуўся? Як жа мяне завуць? І ўвогуле, хто я такі?» — усё дарэмна: памяць маўчыць. Побач з ім «незнаёмая» жанчына: падклаўшы руку пад галаву, яна пакуль яшчэ соладка спіць. Зараз яна прачнецца і пачне лаяцца, быццам ён нечым абавязаны ёй, — усё гэта Віктар прыпомніў, гэта толькі яшчэ павінна здарыцца... Але ж, калі... Значыць, яшчэ не было? Адкуль тады ён ведае? Хіба ж можна прыпомніць тое, што толькі адбудзецца?

Жанчына расплюшчыла вочы.

— Во, дрыхне... Колькі будзеш мучыць мяне? — маўчыць некаторы час, потым у яе вачах з'яўляецца вільгаць, і неяк з прыхліпам быццам выціснула з сябе: — за-вя-заў белы свет!

— Прабачце, — азваецца нарэшце Віктар, — хто вы? Як завуць вас і што гэта за пенаты?

— Прыехалі, еці тваю маць! Дафіласофстваваўся! — Яна хутка змахвае далей выступіўшую было слязу. — чаго прыдурваешся? Ці зусім здзяцінеў ужо? Сапраўды, звар'яцеў са сваёй філасофіяй... Ва ўсіх мужы, як мужы, ці табе ў хаце, ці на рабоце, а гэты... Кабель пракляты... Пра-бач-це, як вас за-вуць, — перацвяліла яна. — Ух, брыдота, вочы б мае цябе не бачылі!

Жанчына нацягвае на сытае цела халат, з цяжкасцю зашпільвае гузікі — яны выкручваюцца і становяцца старчаком, Віктару здаецца, што зараз яны з трэскам паразлятаюцца ў розныя бакі. Яна нешта гаворыць і гаворыць — але зразумець сэнс цяжка. Словы бесперастанку вылятаюць з чырвонага слінявага рота, быццам ноччу камары з кустоўя: яму цяжка асэнсаваць іх. «Чаго яна хоча?». Словы ўпіваюцца ў нешта для яго святое і, здаецца, джаляць, кусаюць і смокчуць кроў. Ён не можа даўмецца, з чым звязаны шквал абвінавачванняў, не разумее яго прычыны. «І хто яна такая, па якім праве?» — думае ён. З яе папрокаў аказваецца, што ўчора ён павінен быў здаць бутэлькі, забраць нейкага Сцёпку з дзіцячага садзіка, атрымаць аванс і купіць бульбы, масла і хлеба — вынікае, што

нічога гэтага ён не зрабіў. «Чаму ў мяне столькі абавязкаў? Цікава, што яна сама рабіла?» — падумаў Віктар, але прамаўчаў.

— Дакуль я буду трываць такі здзек? Досьці! Накарміў! — прагаварыла яна, дакладней — пракрычала. — Сёння ж панясу заяву на развод! Я пагляджу, як ты сам пражывеш... Мый за ім, прыбірай, есці вары... Што я, рабыня якая? Канешне, на ўсім гатовенькім можна і філасофстваваць, і аўтатрэнінгі, бач ты яго, вычвараць... Сёння ж панясу! Калі для цябе сям'я на апошнім месцы — жыві сам. Я аднаго не разумею: чаго ты жаніўся?

— Аракулы не жэняцца, а жрыцы не выходзяць замуж...

— Ды што з табой гаварыць, — абрывае яна, — навошта я, дурніца, выпінаюся? Усе вы казлы!.. Мне патрэбен муж, чуеш ты, мужчына, а не летуценнік-філосаф! Якая карысць ад тваіх заняткаў, каму яны патрэбны!.. Ну, чаго маўчыш?! Мыш пракаўтнуў?!

Ён адмахваецца ад яе, нібы ад дакучлівага сабакі, што злоўчваецца цапнуць за руку. «Як добра, што нічога не помню, не звязаны ніякімі абавязкамі з гэтым страшыдлам», — уздыхнуў Віктар, спаўзаючы з ложка. Рукі машынальна каўзануліся пад ложак і пачалі шнарыць па падлозе, пакуль не натыкнуліся на пантофлі, і толькі зараз Віктар зразумеў, што шукаў менавіта іх.

— Глядзі, — звярнуўся да жанчыны чамусьці на «ты», падумаўшы: «Напэўна, з мінулага?», а ўголос дадаў, — асцярожней крыху на разваротах, а то зараз гузак наб'еш!

Ён ведаў, што папярэджваць жанчыну — марна траціць час, жанчына ўсё жыццё зачэпліваецца і падае праз адзін і той жа парог, ёй, мусібыць, прыемна падаць. Можна, нават знарок зачэпліваецца? Бо любіць пачуцьце болю, таму што толькі праз боль адчувае, што жыве па-сапраўднаму — ёсць вінаватая (той, хто папярэджваў), а гэта так неабходна некаторым асобам, каб выплюхнуць на кагосьці злосць.

Сапраўды, у наступны момант жанчына няёмка пацягнула ручку дзвярэй на сябе і адначасова хістнулася ў праём, не паспеўшы як след адчыніць дзверы, — удар прыйшоўся пад левае брыво: «Вох! — усклікнула яна, — чорт пракляты, накаркаў!».

— Я не ведаю, хто вы, але праз пяць хвілін на кухні вы разаб'еце цэлы стос талерак... Калі можна, дык асцярожней крыху, а то зноў прыйдзеца шукаць вінаватага.

— Звіхнуўся! Тут плакаць трэба, а ён выпендрожы строіць... Нічога, хутка ты ў мяне па-іншаму заспяваеш! Я табе абяцаю! — пракрычала яна і пайшла на кухню.

Віктар павольна апранаўся: нацягваў на сябе пакамечаныя штаны, адзяваў праз галаву пацёрты вязаны шведар — а з кухні далятала лаянка. Ён ужо ведаў, што будзе праз хвіліну, якія словы пракрычыць жанчына. Глядзеў на сябе ў люстэрка, быццам на незнаёмага чалавека, і вывучаў: аброслы чорнаю барадою, схуднелы так, што мангольскія скулы і гарбаты нос ненатуральна вытыркаюцца ўперад, здаюцца прыклеенымі. Яму не падабаецца ягоны твар: увагі вартыя толькі вочы, пакрытыя каламутнай плёначкай, але гараць, нібы жарыны, і адсвечваюць фасфарычным бляскам. «Такімі ж зарослымі былі, напэўна, біблейскія прарокі, — думае ён пра сябе. — Іоў, Іярэмія, Ісая... вось і я таксама, — Сівіл...».

— Сівіл? — ужо ўслых паўтарае ён, і голас неяк прасішней ці прасыкаў, нібы ў гадзюкі, якой прышчамілі галаву. — Сівіл!

Ён успомніў нарэшце сваё сапраўднае імя, яго завуць Сівіл. Штосьці зрабілася з памяццю: памятаў толькі будучыню, быццам мінулае і будучае памяняліся месцамі. Забыўся, што было ўчора, але добра ведаў, што будзе праз месяц, год... Пра мінулае ён пакуль што мог толькі здагадацца, як у звычайным стане чалавек робіць прыкідкі аб будучым.

Страшэнны грукат даляець з кухні, а наўздагон яму пачулася галашэнне той самай крыклівай жанчыны — вось яна ўжо і на парозе:

— Што ты вычвараеш, ідал ліхі! — махае рукамі перад самым носам, але баіцца крануць твар. — Ты іх купляў? — пагрозліва патрасае ў наветры кулакамі.

— У чым я вінаваты? — ён зашмаргнуў шнуркі чаравікаў, устаў і працягнуў руку да вешака. — Што вы маеце да мяне? Вы ж самі разбілі талеркі. А я толькі папярэджваў... Я ўсё жыццё папярэджваў! Вунь і цяпер, у вас на кухні сметніца гарыць! Пажар тушыце! Запалку ў вядро кінулі... Яно і загарэлася. Тушыце пажар, позна будзе!

Яна спачатку нічога не разумее: стаіць, не ведаючы, што рабіць, а потым зыркае яму ў вочы, ускрыквае, прыкрыўшы рот рукою, як бы запіхваючы назад слова, што гатовае было сарвацца з языка, і бяжыць на кухню.

Сметніца гарыць на самай справе. Пластмасавыя бакі размякчэлі і плавяцца на блакітным агенчыку. Жанчына хапае сметніцу, бяжыць з ёю ў ванны пакой. «Зноў накаркаў... Як у ваду глядзеў! Ён жа не заходзіў на кухню! Хіба ўбачыў праз сцяну? Відушчы! Ага, — бліснула і анякла думка, — гэта ж у газеце днямі было, як хлопчык падпальваў рэчы... І ён навучыўся...». Рука сутаргавата хапаецца за кранік, з-пад якога вырываецца струмень вады. Шыпенне, пара, дым... Загалавак газетнага артыкула: «Цуды псіхікі», які яна чытала днямі, так і стаіць перад вачыма. «І ён туды ж... Я зараз пакажу яму гэтыя штучкі!»

Ужо калі ён стаяў апрануты каля дзвярэй, яна зноў наляцела на яго.

— Я Сівіл! — адкідае ён жанчыну сваім дзікім крыкам.

Ад нечаканасці яна адхіснулася, нібы ёй смалянулі ў вочы полымем паяльнай лямпы. «Я прарок Сівіл!!!» — штосілы крычыць Віктар. У яе вачах зноў з'яўляецца жывёльны страх, а ён пакідае яе, разгубленую і знямелую, пасярод пакоя і выходзіць на вуліцу.

Калі б ён пастаяў хоць крыху на лесвічнай пляцоўцы, то пачуў бы, як жонка зайшлася крыкам.

5

Жыццё чалавека адносна часу можна параўнаць з вандроўнікам, які ідзе па дарозе задам: не ведае, што чакае яго праз хвіліну, у будучым, але добра бачыць пройдзены шлях. Мінулае — яно ляжыць перад вачыма памяці, як на далоні, праўда, чым далей намагецца чалавек ахапіць зрокам пройдзены ў часе шлях, тым менш звязаныя малюнкi бачыць. «Сівіл» уваходзіў у жыццё не так, як звычайны чалавек: ён ішоў тварам у будучыню, не бачыў таго, што засталася за спінаю, у мінулым, а пры жаданні мог заглянуць на хвіліну, на год, а то і на цэлых дзесяць гадоў наперад. Яму ўявілася, што ў ягоных руках магутная зброя, ён вывядзе чалавецтва на прамую дарогу (ён такі адзін!), выправіць усе людскія лёсы і памылкі, папярэдзіць глабальныя катастрофы. Ён ведае тое, да чаго чалавецтва марна цягнецца ўсю сваю гісторыю: яму адкрыта будучыня!

«Сівіл» зайшоў у парк, сеў на лаўку, агледзеўся. Лістота на дрэвах кранулася жаўцізнай, яшчэ тыдзень-другі і закруціць восень апалае лісце ў паветры, зашамціць яно, зрудэлае і высахлае, пад нагамі праз месяц, а яшчэ праз колькі часу дрэвы будуць калыхацца аголеным сіратлівым голлем і чакаць першага снегу.

Лаўка. Колькі людзей будзе сядзець на ёй, пакуль струхлее з часам: па адным, па двое і трое; удзень, вечарам і ноччу; восенню, зімой і летам, у дождж і ў спякоту; маладыя, старыя і зусім яшчэ дзеці... Колькі людзей перасядзіць на гэтай просценькай лаўцы, пакуль яе нарэшце не звязуць на гарадскую звалку і не спяляць з-за непатрэбнасці? Увесь стракаты калейдаскоп падзей пракруціўся ў яго перад вачыма, як на кінастужцы. «А нехта ж сядзеў тут і да мяне, раней?» — падумаў ён, але мінулае маўчала, быццам ён толькі што нарадзіўся, літаральна сёння раніцай, калі ўбачыў побач з сабой незнаёмую жанчыну, усвядоміў сябе. «Сівіл» разглядаў драўляныя перакладзіны на спінцы, пафарбаваныя ў зялёны колер, і неўзабаве лаўка падалася яму знаёмай: па нейкай драпінцы, выпаўшым сучку пачаў адкрываць, што ён тут часта сядзеў раней. Пакрыху вярталася памяць: як маятнік вялізнага гадзінніка, хістнуўшыся ў адзін бок, даходзіць да са-

май верхняй кропкі, завісае на імгненне і зноў вяртаецца на свой след, так ён пачаў успамінаць сябе.

«Гэта ж мая лавачка! Я і ўчора тут прасядзеў паўдня!». Нібы выбліскам маланкі асвятліўся ўчарашні дзень — успомніў усё да драбніц, стала нават сорамна. Успомнілася пазаўчарашняе, і памяць панесла далей у пражытае: армія... інстытут... школа (фрагменты, дробязі, урыўкі); садзік, калыска... Нараджэнне... дамавіна... Цемра... «Дамавіна?». Пахаванне... «Хаваюць мяне?». Я забытаўся: куды я — будучыню, ці ў мінулае? Было ці будзе? Я?... я... Я! Было! Я прыйшоў з цемры ў святло? Чаму так? Што гэта зноў? Зноў я? Дзед... дарослы... юнак... дзіця... смерць... Зноў у дамавіне? Дамавіна! Стары... дзіця... калыска... дамавіна... Нараджэнне — смерць! Нараджэнне, смерць, нараджэнне... «Да таго, як я нарадзіўся, — я памёр?» — аформілася нарэшце пытанне. Памёр, а пасля гэтага зноў нарадзіўся? Далей... Хутчэй! Яшчэ далей! Стоп! Назад! Хоціці! Толькі гэтае жыццё. Адсякаю лішняе. Забываю! Вось я, сённашні! Як добра без цяжару! Як лёгка дыхаецца! Якое яснае сонца! Аблокі, як і тысячы гадоў назад, — яны тыя ж самыя. Я живу! Я ёсць! Адзін...

Голуб падляцеў да ног, яго можна было дастаць наском чаравіка, калі выпцягнуць нагу. «Сівіл» вывернуў кішэню і вытрусіў на далонь колькі семкаў сланечніка: «Цып-цып-цып!» — голуб адбег, смешна наварочывае галаву, пазіраючы на яго чырвоным вокам, асцярожна дзяўбе семкі, што ўнאלі на зямлю, а потым нясмела падкрадаецца, дзюбае ў далонь і тут жа, узмахнуўшы крыламі, шпарка адскоквае.

Ён шчаслівейшы чалавек. І ніякі не Сівіл — звычайны беларускі хлопец (чаму ён усё яшчэ лічыць сябе хлопцам, калі ўжо за трыццаць?). А тоўстая кабедзіна, што раніцай сварылася з ім, — яго жонка Надзя. «Сцёпка, Сцёпка... — успомніў Віктар, — я ж не забраў яго ўчора з дзіцячага садзіка... Бедны мой хлопчык, напэўна, чакаў мяне, плакаў...».

Вось мой горад, мая сталіца, невялікі гарадок па сутнасці, але адсюль пачнецца!.. На памяць прыйшлі радкі Уладзіміра Караткевіча: «На Беларусі Бог жыве...» — і гэты Бог ён, Віктар Тарашкевіч! Ён выратуе чалавецтва! Зробіць усіх шчаслівымі! «На Беларусі Бог жыве! Людзі, чуеце, Бог жыве на Беларусі! — хочацца крычаць яму. — Гэты Бог — я! Радуйцеся са мною». Вось чаму так пакутавала Беларусь? І Чарнобыль гэты, як коршак з чорнымі крыламі, упіваецца атрутнымі кішчорамаі ў душы маіх людзей...

А вы ўцякалі, ганьбілі яе — а яна, Беларусь, ашляваная і прыніжаная, — выратуе вас усіх. Яна навучыць вас любіць! Святое нараджаецца ў муках, у пакутах павінна нараджацца новае. А гаварылі: няма такога народа, няма такой мовы...

Вы адпрэчвалі яе і строілі кіпіны... Эх, вы! Паглядзіце на паэтаў беларускіх: птушкі маюць гнёзды, лісы маюць норы свае — адным ім, абылганым і зняваным, няма месца на радзіме сваёй, адны яны як выгнаннікі і пракажонныя сярод свайго народа, адны яны як дзве кроплі падобныя і паўтараюць лёс Божага Сына. «А як жа з уваскрашэннем? Як падняць астатніх?» — падумаў Віктар. Кожны чацвёрты загінуўшы, кожны другі, магчыма, сагнецца ў пакаленнях пад цяжарам чарнобыльскай навалы. І раптам дзікая думка прарэзала свядомасць: іх жа няма, памерлых! Не было ніколі! Яны вандруюць па целах, нібы вязні па турмах. Галасы маіх продкаў крычма крычаць ува мне, клічуць, просяць, патрабуюць уваскрашэння!

Вось ён, мой прадзед Іван, гаворыць мне, я гэта добра помню, хоць быў яшчэ зусім маленькім: «Дзіцятка, у табе маё спадзяванне і надзея — у гэтых мазолістых руках праўда зямлі і Божая праўда...». Ці не нам прамаўляў Ісус: «Я паслаў вас жаць тое, над чым вы не працавалі, — іншыя працавалі, а вы прыйшлі на працу іх... каб жнец і сейбіт разам радаваліся». Вось яны, дзяды мае: Мікалай і Пятро, клічуць мяне таксама, гукаюць з дамавіны: «Унучак, мы схадзілі за цябе на Калыму, мы адстаялі сваё і тваё чалавечае. Ці не мы вучылі цябе: не здрадзь! Не забі! Будзь чалавекам! Мы адпакутавалі за гэта, цяпер твая чарга: дапамажы нам падняцца!». О, як прыцягвае долу зямля і не пускае падняцца ў неба. Але ж і крылы дае зямля?..

Ці я не разумею штосьці?.. Госпадзе, памажы мне!

Віктар апусціўся наўколенцы і прыпаў тварам да зямлі. Рэдкія прахожыя здзіўлена азіраліся на яго. Адна малітва, адна спаконвечная малітва: Ойча Нябесны!.. няхай будзе воля Твая і на Зямлі, як на НЕБЕ...

Так-так, штосьці перакруцілі яны, спачатку і на зямлі, а потым ужо, як на небе — таму што там Яго воля заўсёды... Так даваў гэтую малітву Хрыстос, хто меў права вучыць інакш? Два словы пераставілі месцамі — і некла падымаюць за аблокі...

6

«Чаго я сяджу тут? Трэба ратаваць іх».

Ён выбег на плошчу Перамогі: «Яны перамаглі тады, я павінен перамагчы сёння». Прайшоў па праспекце Францыска Скарыны: «Ён даў ім Божае слова на іхняй мове — яны чакаюць, што ім дам я». Каля пешаходнага перахода, што ля моста праз Свіслач, прышыніў жанчыну, якая збіралася ўжо ступіць на дарогу, чакаючы зялёнага святла.

— Жанчына! Тут не хадзіце, лепш падземным пераходам метро, тут блізка, два крокі ўсяго.

— Чаго гэта? — здзівілася яна, перахошліваючы ў правую руку сумку з бульбай і пакантамі кефіру.

— Пераходзьце там... Я ведаю, што будзе: калі не пойдзеце праз пераход — вас саб'е машына...

Жанчына вылупіла вочы на Віктара, углядалася ў яго якую хвіліну, потым зноў перакінула сумку ў левую руку, а ўказальным палцам правай, сагнуўшы яго крукам, пастукала тры разы па сваім ілбе.

— Ходзяць тут прыдуркі розныя, — твар яе агідна перасмыкнуўся, — лезуць у вочы!

Быццам плюнула Віктару пад ногі і пайшла, пайшла сваёй дарогай, ані кроку ўбок... «Куды ж яна? — падумалася Віктару. — Я ж сказаў: нельга!».

— Жанчына! — прахрыпеў ён, і падалося: усё наваколле раскалолася ад грому ягонага голасу. — Жанчына! Вярніцеся!

— Адчапіся, балван! — кінула тая праз плячо. — Ходзяць тут усякія, у псіхічку такіх трэба.

Віктар хацеў дагнаць яе і адцягнуць назад, але на імгненне зазірнуў у будучыню і зразумеў: дарэмна! Жанчына нахабна шпацыравала на той бок вуліцы, дзе каля самай броўкі і павінна ўсё здарыцца... А вунь і машына ўжо ляціць з-за павароту. Віктар адварнуўся, каб не бачыць...

Завіскацелі тармазы — кароткі ўскрык. Цішыня. Падалося на момант, што спыніўся час, а потым бягуць, бягуць людзі. «Жывая!.. Нічога з такой не здарыцца», — даляцела да Віктара з натоўпу. Ён хацеў падыйсці і прыпомніць жанчыне, што папярэджаў яе, дарэчы, няхай будзе праўдзівым сведкам яго прароцтва. Трэба збіраць іх, прароцтвы, каб паверылі. Зараз такія тэхналогіі: усё можна пралічыць, усіх можна пераканаць. Сёння лягчэй, чым калісьці...

— Ды вар'ят нейкі, — ачомаўшыся, лямантавала жанчына, — прычапіўся, затлуміў галаву... А вунь ён стаіць! Лавіце яго! Трэба ў міліцыю здаць.

Віктар з усіх ног кінуўся назад у парк. «Зарэгістраваньне» сведчанне не ўдалося. Ён пачаў ужо сумнявацца: можа, і праўда, калі б ён не папярэдзіў жанчыну — не падляцела б яна пад колы аўто? Можа, у гэтым здарэнні вінаваты і ён, дакладней, у аварыю загадзя быў упісаны і ягоны ўчынак? Аварыя магла б не здарыцца, калі б ён не дапасоваў да падзеі сваёй волі. Але ж ён хацеў дабра.

Зноў усеўся на сваю лаўку, спачатку нервова і пужліва азіраўся па баках, баячыся, што яго сапраўды шукае міліцыя. А потым пачаў сунакойвацца: «Што я такога зрабіў? Не піхнуў жа пад колы тую жанчыну? Наадварот, папярэджаў

яе. Усё добра, — супакойваў сябе Віктар, — у мяне ж на лбе не напісана, што я ведаю таямніцу бягучых дзеянняў. І хто паверыць такому?

З лаўкі назіраў за тым, што дзеелася навокал, каб яшчэ раз пераканацца ў веданні будучыні. Вырасшыў не ўмешвацца, а проста сачыць. Нейкая птушка прысела непадалёк на галіны і пачала шчабятць. «Зараз пераляціць вунь туды», — як бы падумаў-загадаў Віктар, напружана чакаючы, глядзіць на чырвоны клён — і праз хвіліну птушка ўспырхвае і садзіцца якраз на тую галінку, якую ён свідраваў вачыма. Вунь за агароджай парку ідуць па тратуары насустрач два чалавекі, і ён наперад ведае, што яны сустрэнуцца, пастаяць хвіліны тры і пойдучь далей разам да гастранома — так і ёсць. Колькі ні правяраў сябе — усё сыходзілася, як ён і прадабчаваў.

Трэба ісці пагаліць твар, а то, сапраўды, падобны да вар'ята. Так здарылася, што па дарозе дахаты яшчэ раз хацеў папярэдзіць няшчасны выпадак. Толькі апусціўся на сядзенне аўтобуса, сказаў жанчыне, што сядзела побач, каб яна ацпрожней выходзіла, — тая здзіўлена паглядзела на яго і нечакана рассмяялася.

— Шкада, але вы прыпазніліся крыху, я ужо замужам.

— У вас будуць непрыемнасці, калі не паслухаецеся... Лепш праз заднія дзверы выходзьце, раптам абыдзецца.

Яна ў адказ толькі ўсміхнулася. Віктар зразумеў: гаварыць і даказваць што-небудзь — марна, яна не зразумее. Некалькі разоў жанчына спрабавала наладзіць размову, але ўсе сем прыпынкаў Віктар зацята маўчаў. Урэшце, збіраючыся выходзіць, яна гуліва паглядзела на яго, стоячы каля сярэдніх дзвярэй. А як толькі выскачыла з аўтобуса — нага нязручна крутнулася на броўцы, і, растапырыўшы рукі, яна паляцела потырч. Аўтобус яшчэ з хвіліну стаяў, і Віктар бачыў, што нейкі мужчына ў шыракаполым капелюшы надбег, дапамог падняцца, а яна, стогнучы і вохкаючы, устала, прыціскаючы да грудзей зламаную руку. Віктар ведаў, што ў Першай хірургічнай ёй накладучь гііс, праляжыць яна каля двух месяцаў (костка доўга не будзе зрастацца), а за гэты час муж пачне гуляць і праз паўгода яны разведучца, — а пакуль Віктар глядзеў у яе вочы, поўныя нянавісці і злосці. Яму стала прыкра ад такога позірку і ён апусціў галаву.

Заглянуў у будучыню: чаму так? Яму не вераць! Ім непатрэбны такія веды. Ён прадаказвае аўтакатастрофы і сам жа застаецца вінаватым, і ўсё роўна гінуць людзі — усе ідзе так, як і павінна было ісці без яго. Жыццё цячэ сваім ходам. Ну і што з таго, што ён ведае за дзень, месяц ці нават за год аб трагедыі? Яго высілка застаюцца безвыніковымі, ён нічога не можа змяніць. Не мае ўлады над будучым, нават ведаючы яго, таму што, каб змяніць заўтра — трэба, каб людзі змяніліся ўнутры сёння. Аказалася, што веды — гэта нуль. Голья веды не маюць

сілы, патрэбна вера, вера тысяч і тысяч людзей — нішто іншае не можа змяніць свет. Патрэбен страх Божы! «Чым устрашыць іх?!» — падумаў ён.

Ёсць лёс, наканаванасць, ёсць жудасныя перапляценні мільярдаў прычын і вынікаў, канцы якіх губляюцца ў дагістарычным мінулым. Выходзіць, для таго, каб выратаваць людзей сухагруза «Эстонія», трэба, каб пятнаццаць вякоў назад вікінг Берг пайшоў у панядзелак направа, а не ўлева — тады б ён сустрэў Яску з праславянскага племені і ажаніўся б з ёю. У шэсцьдзесят сёмым пакаленні іхніх патомкаў нарадзіўся б чалавек, які быў бы зараз міністрам грамадскага флоту Эстоніі, ён своечасова і паставіў бы сухагруз на рамонт. Але паўтары тысячы гадоў таму, ранкам, у панядзелак, вікінг Берг пайшоў налева і не сустрэўся з Яскай, размінуўся навечна, у іх не нарадзіліся дзеці — такога міністра ўвогуле ні ў Эстоніі, ні ў Галандыі — на ўсёй зямлі няма. Чалавецтва з мільярдаў магчымых шляхоў ступіла і прайшло адным. Той шлях, вынік якога без аварыі, — не пройдзены чалавецтвам, таму што вікінг пайшоў налева. Каб прадухіліць гібель сотні, нават смерць аднаго чалавека, трэба перапісаць гісторыю ўсяго чалавецтва, трэба, каб мільёны людзей, што жылі некалі на зямлі, па-новаму перажылі свае жыцці з папраўкай «Берг пайшоў направа», — і толькі тады было б іначай....

О ты, загадкавы вікінг, дзе шукаць цябе? Якімі пяскамі пазаносіла твае сляды? Якія ветры цалавалі тваю галаву? Чаму ж ты пайшоў не ў той бок? Чаму не сустрэўся з Яскай? Але ж і яна магла пайсці ў другі бок? Ад Яскі таксама залежала: быць ці не быць аварыі. У дваццаць чатыры бакі магла яна скіравацца — і дваццаць чатыры разы па-новаму крутнулася б гісторыя ўсяго чалавецтва: так ці гэтак. І толькі тады было б іначай. Але гэта ўжо была б новая гісторыя, новыя, іншыя людзі, і нас з вамі, магчыма, і не было б на свеце.

Маем тое, што маем, — і ў няшчасці, у горы, і ў смерці ўсякага чалавека кожны з нас вінаваты асабіста. Няма чужой бяды. Калі мы пад адным сонцам — няма! Усе знітаваны паміж сабой, як цукавінай, звязаны крэўнай і роднаснай сувяззю, і таму, напэўна, так шчыміць сэрца, калі рухаецца па вуліцы пахавальная працэсія або чуюцца жалобная музыка пахавання, таму ные ў грудзях, што разумеем: нас стала менш. Адчуваем сваю віну перад памерлым: а раптам, калі б ведалі яго, калі б сустрэліся з ім раней, — ён мог бы яшчэ жыць? Адчуваем смутак, бо гэты чалавек, якога вязуць на катафалку, ніколі ўжо не падорыць нам радасці, не ўсцешыць у горы, не данаможа — ён назаўсёды пайшоў, навекі сыходзіць з гэтай зямлі... Мы абяднелі! Нас абкрадае кожная смерць: ці памірае чалавек на Далёкім Усходзе, ці на Ямайцы, ці ў цэнтры Еўропы — усё адно нейкая крупіначка нашай душы, патэнцыяльная яе магчымасць, маленькі зародачак чагосці адмірае назаўсёды, так і не рэалізаваўшыся. Кожны чалавек унікальны

і непаўторны, і, магчыма, толькі вось гэты і мог бы абудзіць нейкую часціначку нашай душы, якая, не развіўшыся, наўекі памерла ў нас разам з яго смерцю...

7

Віктар пагаліў твар, потым спаласнуўся пад душам, апануў белую кашулю, гальштук і свой адзіны прыстойны, як ён любіў жартаваць, шлюбны касцюм. Аўтобуса доўга не чакаў — падышоў як па заказу.

Жонка сядзела ў загсе і ўжо каторы раз перапісвала нейкую паперку. Віктар убачыў яе, як толькі адчыніў дзверы: яна была павёрнута спінаю да дзвярэй, але спераду, перагароджваючы доўгі стол напалавіну, люстэркам адсвечвала шкло, у якім адбіваўся яе заплаканы твар.

Віктар ціха падышоў збоку і апусціўся каля яе на калені. Маўчаў. Яна гладзіла яго па валасах і ніяк не магла суакоіцца. Потым скамячыла паперкі і кінула іх на стол, затым зграбла рукой у сметніцу: «Пойдзем!». Праз пяць хвілін яны выйшлі на шумную вуліцу: іхнія вочы свяціліся шчасцем — можна было падумаць, што яны толькі што пабраліся шлюбам.

Вечарэла. Сонца пачынала хавацца за высокімі гмахамі дамоў. Людзі, спяшаючыся з працы, штурмавалі аўтобусы і трамваі, ныралі ў разаяўленыя пашчы падземных пераходаў і заварочвалі ў расчыненыя дзверы гастронамаў і камерцыйных лавак. Усе абганялі Віктара з Надзяй — яны ішлі нетаропка і здзіўлена глядзелі на мітуслівых і паспешлівых людзей.

— Давай ніколі больш не спяшацца, — сказала яна.

— Давай, — кінуў ён у знак згоды. — Надзя, а дзе ты Сцёпку пакінула?

— У суседзяў...

Памаўчала з хвіліну, а потым, быццам усномніўшы, дадала: «Я нічога ім не расказвала, проста пацрасіла, каб паглядзелі».

— Ну і добра. Малайчына! — сказаў Віктар, прыхінаючы яе да сябе.

(Штотыднёвік «ЛіМ»)

Вазоны

(апавяданне)

Ранняя вясна. Адліга. Снег, утрамбаваны за зіму, ператварыўся ў цвёрдую і коўзкую скарынку. Іду на працу. Дыхаецца на поўныя грудзі. Паветра бадзёрае, п'янкае. На многіх тварах блукае сціхотная ўсмішка. Усміхаюцца мне ці, можа, маладой вясне? Хочацца ўсім гаварыць ласкавыя словы. Хочацца мношць радасць і весялосць. Узбіраюся на горку: ногі слізгаюць назад, не слухаюцца... Падаю, падхопліваюся і зноў падаю. Сяджу на лёдзе і смяюся. Гледзячы на мяне, усміхаецца пажылая жанчына. Хочацца жыць вечна.

Прахадная завода. Цэх. Гул матораў і станкоў. Шумяць вентыляцыйныя люкі. Пераапранаюся ў робу. Атрымліваю заданне. Рыхтую рабочае месца для працы. Правяраю кандуктар. Стаўлю свядзёлак, моцна заціскаю патрон, уключаю станок: «Паехалі!». Работа спорыцца. Гатовыя дэталі з бразгатам ляцяць у скрынку. Зліваюся са станком. Хочацца спяваць.

Перакур. Хлопцы па чарзе расказваюць анекдоты. Смяёмся дружна. Калі дзверы адчыняюцца — дым клубамі вырываецца на вуліцу. Напарнік заўтра збіраецца на рыбалку. Здзіўляюся: «Заўтра — свята?» Я і забыўся: сёння ж кароткі дзень!

Зноў працуе станок. Мерна гудзе матор, падаюць у скрынку гатовыя дэталі. Час ляціць непрыкметна: левая рука хапае дэталю, правая — кандуктар, замацоўваю дэталю баранчыкамі, свідрую адтуліны, адкручваю кандуктар — кідаю дэталю у скрынку. Дэталю, кандуктар, дэталю... Прыходзіць захапленне ад працы: радуся ўладзе над металам, радуся маладосці, сіле, здароўю і заўтрашньому святу.

Перакур. Думаю: «Схадзіць бы перад святам у царкву». Тут жа вырашаю: пайду сёння ж. Тушу цыгарэту, іду на сваё месца. Работа, перакур, работа... Прыходзіць другая змена. Праца скончана. Здаю гатовыя дэталі, прыбіраю смецце і прыставанні. Складваю свядзёлкі, ключы і замыкаю ў сейфе. Скідаю робу. Асцярожна шлёнаю босымі нагамі па плітцы, баючыся паслізнуцца. Струмень вады ў душавай напайняе цела энергіяй. Апранаю чыстае, развітваюся з калегамі.

Вуліца. Сонца. Многа сонца. Яно сліпільна вочы. Хлапчук, прысеўшы каля лужынкі, хвошча па вадзе дубчыкам. У дробных шырсах зіхаціць вясёлка. Людзі прыжмурваюцца і нагадваюць сабою кітайцаў. Весела журчаць ручаі. Пах-

не расталым снегам, быццам кавуном. Прахожыя, абмінаючы лужы, скачуць па тратуары. Успамінаю, што скончыліся цыгарэты. Трэба купіць...

* * *

Бываюць дні ці хвіліны, калі зліваешся з сусветам. Ты і наваколле — адно цэлае. Адчуваеш сябе жывой кронелькай у вялізным і бязмежным акіяне жыцця. Быццам абуджаешся ад доўгай спячкі. Здаецца, што сам нябесны Анёл атуляе цябе бялюткімі крыламі, быццам пацалуе нячутна ў вочы і на ўсё пачынаеш глядзець па-іншаму: затрымціць натхнёная душа, радасна затрапеча сэрца. Усё разумееш і на ўсё адгукаешся. Але раптам здараецца штосьці нязначнае, нейкая непрыкметная дробязь — абрываецца нешта і страчваецца сувязь, знітаванасць з сусветам, нібыта толькі што снілася жыццё, усыпанае ружовымі пялёсткамі, сонечнае і шчаслівае — надыходзіць звычайная шэрая будзёншчына, сумная і нецікавая. Разумееш тады, што ўсяго імгненне таму разам з табою жыві і радаваўся Анёл.

* * *

Кіёск. Мілавідная жанчына ў акенцы.

— Дзень добры! Вясна прыйшла!

— Добры! — адказвае яна і ўсміхаецца. — Што будзеце браць?

— Пачак «LM».

Кладу грошы. Падае пачак. Тут жа разрываю абгортку, падчэпліваю пазногцямі цыгарэту, прыкруваю, пачак кідаю ў дышлатат.

Падае рэшту і пачак цыгарэт.

Развітваюся і крочу па вуліцы.

Спахопліваюся: яна ж дала два пачкі! Пералічваю рэшту, зазіраю для пэўна-сці ў дышлатат: так і ёсць, адзін пачак у дышлататце, адзін у кішэні. Памылілася. Вяртацца не хочацца, крочу далей. «Такой бяды, колькі яны людзей падманваюць...». Падумаў, для супакаення, ды адчуваю: нешта знікла. Сонца? Не, усё гэтак жа ярка свеціць. Знік — настрой! Я згубіў радасць і бадзёрасць духу. Там, ля кіёска. Не, пазней, калі пераканаўся, што яна памылілася. Трэба вярнуцца, хоць і не хочацца, ужо даволі далёка адыйшоў. «Не ўсе ж падманваюць. Камерсанты — усе! — спрабую пераканаць сябе. — Яны жывуць гэтым: танней купіць, даражэй прадаць — падмануць, адным словам. Вунь, хоць бы мой знаёмы, так проста й гаворыць: бізнес ёсць бізнес, не падманеш, не заробіш». Ну і што? Але ж

настрой сапсаваны. Яна ўкрала маю весялосць! Ха, украла, — яна заплаціла за радасць, якую я пакінуў там, купіла мой вясновы настрой. Вярнуся, забяру сваю радасць.

Вяртаюся. Адаю назад цыгарэты:

— Вы памыліліся. — «Не можа быць! — узбуджана, нават неяк пакрыўджана пярэчыць яна, — я вам усё правільна дала». — Вы далі два пачкі, а я заплаціў за адзін, — спакойна тлумачу ёй.

Яе вочы акругляюцца, зірнула вінавата, паціснула плячыма: «Дзякуй!» — кінула, як абяззковае, але вочы — збянтэжана-разгубленыя.

— Глядзіце, — кажу, — вясной можна пратаргавацца.

— Нічога, як-небудзь абыдзецца.

Крочу далей. Настрой вярнуўся не зусім. Штосьці ўсё адно ненакоіць. «Ну, вядома, яна магла падумаць, які я дурань: вярнуўся за кіламетр, каб адаць цыгарэты...». Акурат гэта і засмучае. Ну і няхай!

У царкве людзей няшмат. Запальваю свечку, капаю расплаўленым воскам у дзірачку падсвечніка, замацоўваю. Доўга гляджу на агонь. Нехта казаў, што пастаўленая ў царкве свечка — гэта малітва, якая падымаецца да Бога. Успамінаю: купал царквы будзецца накшталт вогніка свечкі. Купал — малітва. І сама царква — малітва. І кожны чалавек — непаўторная малітва. І ўсё вялікае жыццё — несканчона вялікая малітва Творцу. Хто як хоча, так і жыве. Хто як умее — так і моліцца.

Пачынаецца служба. Вагаюся: застацца ці не? Гавораць, грэх выходзіць з царквы, калі пачынаецца служба. А калі трэба? Ці мала што могуць гаварыць? Аднаму грэх, а другому — не. Адзін мёртвых «у суботу» да жыцця вяртае, а іншыя жывых увесь тыдзень забіваюць. Падыходжу да царкоўнай крамкі. Доўга разглядаю кнігі, абразы, крыжыкі і медальёны.

— Ці ёсць у вас абразок Анёла-ахоўніка?

— Ёсць. Толькі вось такі, — бабулька працягвае невялікую іконку на картонцы.

— Дзякуй! Колькі з мяне?

Разлічваюся і выходжу на вуліцу. Сонца схавалася. Сумна. Некалькі жабракоў працягваюць рукі. Праходжу міма. Пячэ думка: у мяне ж яшчэ засталіся грошы. Вяртаюся назад. Даю колькі паперак крайняму, ускудлачанаму, з вялікай барадой дзеду. Ён хрысціцца і ківае галавой у знак падзякі. «Лепш даваць, чым прасіць». Толькі аднойчы я напраўду адчуў, што такое міласціна і якой яна павінна быць. Сядзела бабулька ў пераходзе — ікона Божай Маці на грудзях, хустка на галаве і рукі худзюсенькія, кожная жылка пад скурай прасвечваецца. Мне яе

чамусьці стала шкада, проста па-чалавечы. Паклаў грошы — перахрысцілася, і раптам так радасна стала. Я падумаў тады, як добра, што ёсць гэтая бабулька, якой і я магу нечым дапамагчы.

Па дарозе да прыпынку паслізнуўся і паляцеў стырчма. Штосьці я часта падаю сёння... Падняўся. Атрэсваю ад вады і бруду паліто. Прыходзіць думка: я ўпаў не таму, што паслізнулася нага, а таму, што падумаў дрэнна пра аднаго знаёмага. Толькі бліснула думка — і адразу ж паляцеў на зямлю. Прычына хавалася ў дрэнных думках пра чалавека, а падзенне — толькі вынік думання, падказка. Калі зразумеў гэта, значыць, ёсць яшчэ каля мяне Анёл. Робіцца добра.

У аўтобусе дастаю з дыпламата куплены ў царкве абразок. Захапляюся выявай нябеснай істоты. Штосьці ёсць тут. Нешта няўлоўнае. Ці ў мяккіх рысах твару, ці ў някідкіх колерах і фарбах, ці ў лёгкіх крылах за ягонымі плячыма, ці ў перакрыжаваных на грудзях руках, ці ў поглядзе спагадлівых вачэй? Штосьці тужлівае і журботнае, шкадобнае і кланатлівае. Аўра таемнасці. Анёл нібы глядзіць у глыбіню душы. Плача, гледзячы на мяне, па ўсім чалавецтве і па мне асабіста. У яго абліччы бачыцца тайна, якую немагчыма перадаць словамі: таямніца чалавечага быцця і боскай любові.

Бываюць такія хвіліны, калі радуе нават нязначная дробязь, калі радуешся ўсяму, што жыве і дышае. Так і сёння: побач Анёл, адчуваю яго прысутнасць, у руках цёплы абразок, дома мяне чакаюць жонка і дзеці — словам, наперадзе жыццё, невядомае, адвечнае і шчаслівае...

* * *

Вячэраем без сына, ён ходзіць на шахматны гурток і вяртаецца позна. «Калі толькі ўрокі паспявае вучыць», — думаю я.

Надзейка хітруе, не хоча есці:

— Мамулечка, я болей не хачу. Мы ў садзіку «кусалі».

— Дачушка, трэба есці, трэба. Вырасцеш хутчэй, — спрабуе ўгаварыць жонка.

— А я не хачу вырастаць. Хачу быць маленькай. Дзяцей усе па галоўцы глядзяць, цукеркамі частуюць, а старых ніхто не любіць.

Маўчым. «Тата, — паварочваецца да мяне, — а ты ведаеш, чаму снег растае?»

— Не. — «Цікава, што яна адкажа?» — ну і чаму? — пытаюся.

— Яго траўка знізу падаграе.

Усміхаемся разам з жонкай. Размешваю гарбату. Заўважаю, што кручу лыжку супраць гадзіннікавай стрэлкі. Нешта казаў, што ўсё трэба рабіць за сонцам. Супраць сонца робяцца толькі чорныя справы. Я раней і не заўважаў. Цяпер ве-

даю, але цяжка пераламіць прывычку. Перавучацца заўсёды цяжка. Нязручна размешваю лыжкай у адваротным напрамку, за сонцам.

— А Рудкоўскі Жэня мяне за валасы цягаў, — з важным выглядам паведамляе Надзейка.

— Еш! — строга загадвае жонка, — не з'ясі, калыханку глядзець не будзеш.

— А што ты яму сказала? — цікаўлюся ў дачушкі.

— А я сказала, што жанчын трэба любіць. Кветкі там усякія прыносяць, пада-рункі... І ніхто жанчын за валасы не цягае. Я ж жанчына, праўда, татка?

— Праўда, праўда...

Дапіваю гарбату, дзякую і іду ў кабінет. Дастаю з дыпламата кнігу (яе далі на адзін, заўтрашні святочны дзень). Толькі збіраюся з асаладай разгарнуць — званок у дзверы. Адчыняю. На парозе — суседка.

— Добры вечар. Я да тваёй гаспадыні.

— Праходзь. Яна на кухні.

Зноў іду ў кабінет. Другі раз бяру ў рукі кнігу. Прачытваю старонку, не болей — заходзяць у пакой удзвую: жонка і суседка.

— Мы да цябе, — паведамляе жонка.

— Хочам азеляніць твой кабінет, — тлумачыць суседка, — ты ж ведаеш, у нашага Сцёпкі алергія. Што ўжо толькі не рабілі!.. Не можам даўмецца. А сёння раптам падумала: можа, ад вазонаў? Дык хачу хоць на нейкі час перанесці да вас усе вазоны і паглядзець, ці не мінецца алергія ў малога.

— Ты не супраць, калі сюды, на кніжныя паліцы паставім? — пытаецца жонка.

— І шмат гэтых вазонаў у цябе?

— Ды не, гаршкоў сем набярэцца, — адказвае суседка.

— Ну, нясіце, — пагаджаюся я, — што з вамі зробіш.

Суседка падносіць гаршчочкі, жонка, узлезшы на табурэтку, расстаўляе іх на кніжных паліцах. У кабінете адразу свяжэе ад зеляніны, рубіцца ўтульна. Не ведаю, чаму, але мне раптам хочацца пахваліцца абразком, які набыў у царкве, нібы падзяліцца радасцю адкрыцця.

— Што табе бачыцца ў выразе яго твару? — пытаюся ў суседкі.

Мелькам кідае позірк, паціскае плячыма: «Нічога!» Але потым усё ж пытаецца: «А што гэта за ікона?»

— Анёл-абярэжнік, — адказваю. Мяне чамусьці разбірае няўсцерпны сверб: — Няўжо ты нічога не заўважаеш у паглядзе Яго вачэй?!

Маўчанне.

Зноў пацпевае плячыма: «Ікона як ікона», — усміхаецца яна.

Іскрынкі смеху ў вачах мне бачацца зялёна-халоднымі і калючымі.

— Што ты прыстаў да чалавека, — заступіцца жонка.

На гэтым трэба было б спыніцца, бо гэта быў момант залатой сярэдзіны, калі яшчэ ўсё збалансавана і нічога не парушана. Але...

— Ну паглядзі яшчэ раз! — не адступаюся я.

— Чаго ты да мяне прычашуся са сваёй карцінкай! — ужо амаль крычыць суседка. — Што я павінна тут убачыць? — Яна пачынае злавацца.

І правільна робіць: я хачу, каб яна ўбачыла тое, што адкрылася мне, а гэта — немагчыма. Тым не менш мяне нясе далей: «Няўжо ты не бачыш, што Анёл плача па тваёй душы, няўжо не адчуваеш касмічнага жалю па чалавеку?»

Суседка крыўдліва фыркае. Разумею, я сказаў нешта абразлівае. Хоць і позна, але да мяне нарэшце даходзіць, што не трэба было ўвогуле паказваць ёй абразок. Сорамна за свой язык. Ёсць рэчы, якія трэба берагчы ад чужых вачэй, ёсць думкі, якія не трэба вымаўляць услых. На жаль, мы гэта вельмі позна разумеем, калі ўжо нічога нельга паправіць. Так і тут: слова — не верабей.

Суседка пайшла пакрыўджанай, быццам бы я зганьбіў і абразіў яе. Жонка на кухні мые посуд: чуваць, як журчыць вада і грукаюць талеркі, па грукату вызначаю, што яна таксама злучыцца на мяне. Дачка гуляе з цацкамі ў маім пакоі. Кніга цікавая — я гэтак учытаўся, што не заўважаю нічога навокал.

Рантам да мяне далятае падазроны шоргат — тут жа ўздрыгваю ад рэзкага грукату. Спуджаны крык дзіцяці. Кідаюся на крык, падхоплюваю на рукі дачушку. Вочы — разгубленыя... Надзейка заходзіцца плачам.

Прыбягае жонка, мокрымі рукамі вырывае з маіх рук дзіця.

— Дачушка, што з табой? Што здарылася?

— Паліцы ўпалі, — аглядваю я.

— Цьфу-цьфу! — сілѣўвае жонка, — згінь ды прападзі ўсё благое!.. Галоўку разбіла, дзіцятка маё, ціха-ціха... Куды ты глядзеў? Што стаіш!

— А што рабіць?

— Бінты нясі хутчэй! Перакіс там, у аптэчы...

Малая пакрыху супакойваецца. Ранка невялікая. Апрацоўваем яе перакісам вадароду, забінтоўваем галоўку.

Праз хвілін дзесяць: «Мамачка, я не баялася. Яны падаюць, а там — лялька, я за ляльку спужалася. Потым галоўка забалела. Ужо не баліць, ты не хвалюйся, мамачка, перастала ўжо», — улагоджвае Надзейка маці.

— Што гэта за гаспадар такі? — папракае жонка. — Маглі б зусім дзіця забіць.

— Хіба я вінаваты? Адкуль мне ведаць, што яны абваліцца могуць.

— Прыбіў на сапях, вось і зваліліся.

— Што ты гэта кажаш! Ты ведаеш, што такое дзюбель? Вось, паглядзі, чым яны былі папрыбіваны.

— Колькі вагі ў тых вазонах, а бачыш, што здарылася... — разважае ўслых жонка.

— А ні пры чым вазоны. Гэта, лічы, тры лішнія кніжкі на паліцы. Тут іншае.

Я са здзіўленнем даследую прычыну. Неверагодна: паліцы сарваліся са сцяны, а на іх, здаецца, сядзеццэ можна было! Усё гэта дзіўна. Спачатку ўпала верхняя, ударыла па ніжняй, і разам з вазонамі абедзве паляцелі на падлогу. Два гаршчочкі разбіліся...

— Пайду скажу, няхай забірае, — гаворыць жонка і кіруецца да суседзяў.

Суседку гэта не на жарты здзіўляе, але здзіўленне нейкае істэрычна-хваравітае, да нездаровасці бадзёрае і сумнеўнае.

— Я ж не супраць была, — нібы апраўдваецца перад суседкай жонка, — але калі і дзесяці хвілін не прайшло... Бачыш, не вытрымалі. То і не трэба, каб яны ў нас стаялі.

— Нейкія вы дзівакаватыя людзі. Усё ў вас праз Паўночны полюс. Прыкметы, забабоны... Прабачце, канечне, што так атрымалася. Я ж не спецыяльна... Хто ж ведаў, што ў вас усё так складана, — цяпер быццам бы пачынае апраўдвацца суседка.

Яна збірае чарапкі. Носіць вазоны да сябе. Нарэшце забірае апошнія: «Я сама падмяту», — гаворыць жонка.

Усё гэта даволі дзіўна: прынесла з паўгадзіны назад — разбіла дзіцяці галаву, і цяпер валяюцца на падлозе дзве раскурожаныя паліцы. Нібы спецыяльна і прынесла, каб закруціць гэты гармідар.

Аглядаю паліцы, закручваю шрубкі, напраўляю скасабочаныя падзеннем бакавіны. Кніжку наўрад ці дачытаю — нечаканая работа збытала ўсе планы. Супакойваю сябе хоць тым, што не злуюся на суседку. Магчыма, звычайная выпадковасць, збег абставін. Яна ж таксама не вінавата. Але з галавы чамусьці не выходзіць думка пра абразок. Шукаю новыя дзюбелі. Надзейна забіваю ў сцяну, правяраю. І раней гэтак жа моцна ўкалочваў. Клічу жонку.

— Ідзі паглядзі, як трымаюцца, а то скажаш потым...

— Не трэба было ёй паказваць ікону! — упэўнена гаворыць жонка, нібы даўно для сябе разгадала прычыну здарэння.

Каторы ўжо раз здзіўляюся супадзенню нашых з жонкаю думак — вось і не вер пасля гэтага ў тэлепатыю. Маўчу. Разумею: так і ёсць — не трэба было паказваць...

Раніца. Снег за свята амаль увесь растаў, ператварыўся ў брудна-рудую кашыцу. Пахмурна. Ідзе дробны дождж. Настрой кепскі, але — мушу ехаць на працу. У аўтобусе цесна. Побач — жанчына. Штосьці знаёмае падаецца ў яе твары. Можна, бачыў дзе? Рантам усміхаецца і яе вочы сустракаюцца з маімі.

— Вясна прыйшла! — гаворыць яна.

— Якая ж гэта вясна? Гразюка і слата. — Пазнаю ў жанчыне гандлярку з кіёска. — Гэта вы? У нашым раёне жывяце?

— Ага. А я вас адразу прызнала. Рэдка ў наш час вяртаюць назад, калі аблічышся, — «Час такі...» — сумна прагаварыў я.

Нейкае імгненне маўчым. Аўтобусныя шыны з шумам рассякаюць лужыны — пырскі фантанамі разлятаюцца ў бакі.

— Надвор'е сёння кепскае, — каб нейк падтрымаць размову і загладзіць недарэчнасць маўчання, гавару я, — і настрой бліжэй.

— Нічога, — усміхаецца яна, — пасля абеду будзе сонейка.

— Адкуль вы ведаеце? — «А вось паглядзіце. І ўспомніце мяне».

З аўтобуса выходзім разам. На правах знаёмага падаю ёй руку. Усміхаецца, дзякуе. Праз квартал разыходзімся: яна — у свой кіёск, я — на завод. Хоць сонца яшчэ не відаць, але на душы робіцца цяплей. Аказваецца, падораная аднойчы чалавеку радасць абавязкова вяртаецца назад. А мы так часта сумняваемся ў гэтым. Так, калі ёсць Бог на небе, пасля абеду абавязкова павінна быць сонца.

Зноў хочацца жыць. Хаця б да абеду... Каб паглядзець: пакажацца з-за хмар сонейка ці не?

(Штотыднёвік «ЛіМ»)

5

«Жэзл Жалезны», або Глядзіце, такога не бывае!

(Фантастычная навела з перасцерагаючай рэальнасцю)

Замест пралога

Новая ўлада адмяніла грошы і ўвяла індывідуальныя магнітна-пластыкавыя карткі. Тут і пачалося самае жудаснае... Ніхто не адчуваў сябе вінаватым. Усе рашэнні цяпер прымаліся АКС (Агульнай Камі'ютарнай Сеткай) — стагоддзямі чалавецтва аблытвала сябе разнастайнымі сеткамі шасейных і жалезных дарог, ірыгацыйнымі сеткамі каналаў, сеткамі электраперадач, тэлеграфнымі і тэлефоннымі сеткамі сувязі, радыёсеткамі і тэлевізійнымі і, у рэшце рэшт, злавіла-такі жывую душу ў сетку камі'ютарную. Прыходзіў чалавек, скажам, у магазін ці на рынак, тыкаў у шчалужыну індывідуальную пластыкавую картку, а аўтамат выдаваў кароткі адказ: «Адмоўлена!» — бо дзесьці там, у цэнтральным камі'ютарным інтэлекце планеты гэтага чалавека выкраслілі са спісу жывых. Выкрасленага чакала немінучая смерць — на сваю картачку ён нідзе не змог бы цяпер набыць ні адзення, ні ежы, ні нават шклянкі чыстай вады; тых, хто мог падзяліцца з іншым усім неабходным, было няшмат, таму што кожная пакупка фіксавалася АКС, пры перарасходзе нумар картачкі аўтаматычна блакіраваўся. Так розум паўставаў супраць душы. Першымі пачалі паміраць якраз самыя ча-

лавечныя, здольныя да спачування, самыя гуманныя, а бяздушныя эгаісты, што матывуюцца ў жыцці перш за ўсё халодным разлікам, выжывалі. Чалавецтва ўніфікавалася.

Але перад тым, як увесці ў дзеянне АКС, новая ўлада выдала апошні загад № 26-33/666, паводле якога знішчаліся ўсе матэрыялы «аб незвычайным феномене Пятровіча». Канфіскоўваліся газеты і кнігі, вышукваліся відэа і аўдыякасеты — усё, звязанае з падзеямі, пра якія я збіраюся расказаць, забіралася, звозілася ў спецыяльныя месцы і спальвалася. За некалькі месяцаў пасля абнаrodвання загада таямнічым чынам зніклі і непасрэдныя сведкі падзей. Я не ведаю, чаму забыліся пра мяне. Калі разважаць лагічна, а толькі на гэта і здольны розум машыны, я першым павінен быў трапіць пад колы аўтамабіля ці загінуць на аперацыйным стале пад хірургічным скальпелем. Дзіўна, але я ўцалеў. Магчыма, таму, што ў той далёкі час не зусім разумеў, чаго дабіваўся Пятровіч. Гэта яшчэ раз даказвае, што розум, якім бы дасканалым ні быў, не можа ахапіць неабдымнае — дзесьці ён абавязкова дасць збой. Тады і ўступаюць у сілу Законы, прадвызначаныя Вышэйшай Іерархіяй...

Было гэта ажно ў далёкім 1999 годзе. Я толькі што прыйшоў з войска, з трэскам праваліў уступныя экзамены ў інстытут і вымушаны быў уладкавацца вучнем токара на завод. Маім настаўнікам і прызначылі Сідарава Івана Пятровіча, пра якога збіраюся расказаць. Падзеі разгортваліся прыблізна так, як я іх апісаў, не ручаюся, праўда, за літаральную дакладнасць (хто ў нашым свеце адважыцца паручыцца хоць за што-небудзь?) — сутнасць не ў словах, а ў тым, што стаіць за Словам! Усё гэта адбылося аднойчы, а маўчаць я не магу, мне за семдзесят — адбаяўся сваё. Адчуваю абавязак расказаць гэта людзям, бо я адзіны са сведкаў; наколькі змагу, перадам тое, што чуў і бачыў на свае вочы; расказваю так, як зразумеў, — асэнсоўваць жа і рабіць вывады прыйдзецца вам самім, бо не магу ўкласці ў ваша сэрца СВАЙГО разумення. Мая справа маленькая, як у таго пеўня — пракукарэкаць, а пасля няхай хоць і ранак не надыходзіць, няхай і сонца не ўстае... Я сказаў — і гэта галоўнае для мяне, бо не дарэмна ж я застаўся яшчэ жыць на зямлі.

1

Сідараў Іван Пятровіч пачаў лятаць. Была звычайная вясна канца тысячагоддзя. Як сёння прыгадваю, што 26 мая 1999 года ён і паляцеў над зямлёй! Не, не ў думках і марах, не ў снах ці мроях, як гэта калі-нікалі здараецца з усякім — а ў целе! Самым натуральным вобразам паляцеў у сваім фізічным тулаве узяцеў у наветра,

быццам птушка, толькі што крыламі не махаў — іх не было, крылаў. Пятровіч і сам толкам не мог растлумачыць цяпер: чаму гэта здарылася менавіта з ім?

«Ну, ішоў на працу... — блытана расказваў пазней незлічоным экспертам, якія ніяк не маглі паверыць у цуд, хоць па некалькі разоў на дню ён увачавідкі дэманстраваў звышнатуральную здольнасць, — ну, можа, спазняўся крыху... Можа, галава... Так! Галава неяк па-асабліваму пабольшала пасля пахмелля. А, можа, што іншае?..».

Напружваў памяць і цымяна прыгадваў, што падалося раптам, быццам зямля пад нагамі хістанулася на імгненне і стала дыбкі: перасталі цокаць абцасікі. «Аглух!» — было першай думкай. (У яго цудоўныя абцасікі, надбіттыя тытанавымі падкоўкамі, у якія ён умудрыўся завальцаваць пабядзітавыя ўстаўкі. Пятровіч сам вытачыў іх на такарным станку і вельмі ганарыўся сваёй працай: яны гэтак меладычна пазвоньваюць, асабліва калі ідзеш па брукаванцы, — «Цок-дзынь! Цок-дзынь! Цок-дзынь!» — ён прывык да музыкі сваіх падковак, куды ні скіруешся, а «Тытан», знай сабе, выспеўвае: «цок-цок-цок!..», а «Пабядзіт» яму ў адказ: «дзынь-дзынь-дзынь!» — і ўсё гэта зліваецца ў гарманічную музыку крокаў: «Цок-дзынь! цок-дзынь!..» — заўсёды так... А тут: нязвыклая вуху цішыня!). І чамусьці ў гэтага вось, што ідзе насустрач, вочы, як два здаравенныя персікі, так і вылазяць з арбіт!

«Штосьці не тое творыцца ў свеце!» — падумаў так Пятровіч, глянуў уніз і здзівіўся ад неверагоднасці, не спужаўся — ён гэта добра запамніў, — а менавіта здзівіўся: ногі не кранаюцца зямлі, бо ён крочыць па паветры. А яно такое прутка-пружыністае і храбусткое, як малады сняжок, так і шарышвае пад нагамі, а ўсе астатнія, акрамя таго, з вылупленымі вачыма, што так і застаўся стаяць наўзбоччы з разяўленым, як кораб, ротам: усе астатнія — гэта ж проста жаж! — нават не заўважаюць, што ён лунае ў паветры. Яны знаходзіліся ўжо ніжэй, акурат там, дзе ў Пятровіча былі ногі, — у такт хады пагойдваліся іхнія галовы. Затурканыя штодзённымі клопатамі, яны нічога ўжо не здольныя былі ўбачыць — адна беспрасветная доля наперадзе. Так заўжды: галоднай куме толькі хлеб і наўме.

О! лепей бы яны і не заўважалі нічога! Бо раптам адзін з іх, вольны гуляка, бомж ці рыфманплёт які, так і зароў на ўсё горла:

— Глядзіце! Ляціць ён! — і паказаў на Івана Пятровіча брудным палыцам.

І толькі пасля гэтага ўсе астатнія, быццам прагнуўшыся, адразу ж убачылі, што Сідараў Іван Пятровіч (токар чацвёртага разрада Завода Аўтаматычных Ліній Пнеўмаагрэгатаў, па абрывеятуры «ЗАЛП», закаранелы халасцяк і выпівоха, але даволі-такі сімпатычны чалавек, да таго ж — сэрцаед і бабнік) крочыць у паветры.

— Глядзіце! Ляціць ён! Ляціць ён, глядзіце! Ляціць! — шматгалоссем зашумеў натоўп і натапоршчыўся, як спужаны дзікабраз іголкамі, працягнутымі ў бок Івана Пятровіча рукамі.

Ой! Што тут пачалося! Адзін ускрыкнуў і, лягнуўшы сябе па сцёгнах, падскочыў ледзьве не вышэй галавы, нечакана заржаўшы, як жарабец; другі ўпаў на зямлю і замалаціў нагамі, нібы ад прыступу кішэчных колікаў; трэці ў страху заплюшчыў вочы і аслупянеў, усё адно, як ногі прымарозіў да асфальту; а чацвёрты, наадварот, уцягнуў галаву ў плечы і драпануў ва ўсе лапаткі, падняўшы за сабой клубы пылу; пяты перахрысціўся, узвігнуў, бухнуўся на калені і пачаў адбіваць паклоны на ўсе бакі свету; шосты замахаў, як вятрак, рукамі...

«На ўзлёт пайшоў!» — падумаў пра сябе Пятровіч.

2

Вестка маланкай абляцела горад. Дзіву даешся, да чаго імгненна разыходзяцца некаторыя чуткі, хаця нават пры тагачаснай тэхнічнай аснашчанасці асаблівага цуду тут не было.

На заводзе ЗАЛП успалашыліся. Яшчэ не паспеў Пятровіч дайсці да прахадной, як большасць завадчан ужо ведала: у адзін момант завод праславіўся на ўвесь горад. Дзясяткі тры самых цікаўных скучкаваліся перад галоўным уваходам і чакалі з'яўлення токара сёмай брыгады. Начальнік аховы нерваваўся, штохвіліны выходзіў з будкі, чамусьці браўся рукой за казырок фуражкі і, падышоўшы бліжэй да людзей, крычаў у натоўп:

— Разыходзьцеся! Разыходзьцеся! А то зараз перапішу ўсіх па прозвішчах і перадам дакладную генеральнаму дырэктару. Не парушайце рэжым і распарадак, разыходзьцеся!

— Няўжо вам самім не цікава ўпэўніцца, што гэта так? — даляцеў з гушчы людзей жаночы голас.

— Ён-та ў любым выпадку ўпэўніцца, не пройдзе ж гэты лятун міма прахадной.

— А што, — засмяяўся нехта, — яму можна і праз агароджу, калі ён сапраўды лятае.

— Разыходзьцеся! — настойваў начальнік аховы, — не парушайце парадак, разыходзьцеся.

Сустрэлі Пятровіча як сапраўднага героя. Нехта пазнаў яго яшчэ здалёк. «Дзе!» — праняслося паміж людзей. «Вунь ён, глядзіце!» Усталявалася нязвычайная цішыня, усё замёрла, затым хтосьці нечакана выкрыкнуў: «Ура!», якое тут жа

падхаліў нехта другі, пасля трэці... Асобныя выкрыкі перараслі ў шматгалоссе і паступова зліліся ў шуме апладысmentaў.

Начальнік аховы перагарадзіў Пятровічу дарогу.

— Гэта праўда? — спытаўся ён.

— Што? — Пятровіч усміхнуўся неяк загадкава, здаецца, яго сінія вочы на імгненне зрабіліся празрыстымі, як крышталь.

— Ну, што гэтае самае... Усе тут гавораць, — ён памахаў рукамі, як дырыжор перад аркестрам, — ну, што лятаеш ты. Праўда?

— Праўда.

— Пакажы! — не паверыў начальнік аховы і ажно прысеў ад нечаканасці.

— Дайце дарогу.

Начальнік ухапіўся за фуражку і шарахнуўся ўбок, натоўп пужліва расступіўся, утварыўшы жывы калідор.

Спачатку ўсе выразна чулі: цокалі па асфальце абцасікі, потым на нейкі момант крокі суправаджаліся нязвычайнай цішынёй, ненатуральнасцю ці што, а затым толькі ўсе заўважлі, што з кожным крокам Пятровіч падымаўся вышэй і вышэй, быццам узбіраўся на нябачную горку; каля ўваходу ў свой цэх ён апусціўся на зямлю, зноў застукалі падкоўкі і ён знік за дзвярамі. Яшчэ хвіліну натоўп стаяў уражаны відовішчам, а пасля хутка разбегаўся па сваіх цэхах.

У сёмай брыгадзе токараў, якой кіраваў строгі брыгадзір Кавалёў Піліп Альфрэдавіч, за працу ўзяліся толькі пад абед. Кожныя дзесяць хвілін прыбягаў хто-небудзь з суседніх брыгад і Пятровіч вымушаны быў дэманстраваць сваю здольнасць: падскокваў уверх на метры паўтара, завісаў на некалькі секунд і зноў апускаўся на зямлю.

— Усё. Сеанс скончаны! — гаварыў ён, але толькі ўключаў станок, як зноў прыбягаў чарговы цікаўны і пачыналіся доўгія ўгаворы, каб ён паўтарыў сеанс.

Піліпу Альфрэдавічу хутка надакучыла гэта і ён павесіў на дзверы вялізны замок.

Па-рознаму ўспрынялі жыхары горада неверагодную навіну. Напрыклад, Будзімір Недавольнаў — цікаўны чалавек, які ва ўсім намагаўся дайсці да глыбіннай сутнасці, — вырашыў, што ў такім незвычайным лятунстве павінен хавацца вышэйшы сэнс: любая, нават самая нязначная падзея, лічыў Будзімір, з'яўляецца маніфестацыяй духоўнага явішча — усё жыццё перапоўнена вышэйшым сэнсам і таямнічымі сімваламі, намёкамі, падказкамі — на жаль, чалавек не заўсёды здольны чытаць знакавы тайнапіс быцця; а павярхоўны журналіст Прылішайла, аматар смажаных фактаў і сенсацыйных артыкулаў, у феномене «Пятровіча» ўбачыў грознае прадзнаменаванне канца, што праявіцца апакаліпсічным ката-

клізмам, і адразу ж пачаў шукаць тлумачэнне: якім неімаверным чынам перавернуцца тры апошнія лічбы года, тры дзвяткі, што азначыць сабою пачатак паўнаўладдзя «Звера» пад нумарам 666? Многім жа іншым жыхарам здарэнне проста дало яшчэ адну падставу для ўласнага гонару: «Во! Не дзе-небудзь, а ў нашым Энску чалавек паляцеў!» — гаварылі яны.

Некаторыя называлі яго імя і прозвішча, месца працы, а былі і такія, што, спасылаючыся на асабістае знаёмства, з пенай на губах даказвалі, што ўсяго тыдзень таму выпівалі разам у гарадскім скверыку, і тут жа раптам успаміналі, што Пятровіч заўсёды быў нейкім дзівакаватым, не такім, як усе астатнія людзі. «Вось хоць бы апошнім разам, — прыгадваў адзін з іх, — разлілі гэта мы па шкаліках гарэліцу, усё чын-чынаром, а ён, Пятровіч, значыць, вазьмі ды і скажы, ні з таго ні з сяго, дарэчы: «Ну што? Паехалі!» А я яму ў адказ: «Ты проста-такі як Гагарын...»

І вось сёння гэты «Гагарын» лятаў, як Ікар, над горадам Энскам. Навіна трапіла ў мясцовыя газеты і нейкім чынам прасачылася на радыё і тэлебачанне. Горад шумеў, як вулей у час раёўкі. Хто верыў, хто — не зусім, але ўсе гаварылі толькі пра гэта. Сёй-той нават умудрыўся ўцячы з працы і прыбегчы на тратуар, якому мясцовыя вастрасловы паспелі прыляпіць назву «Багдановічская касмадрома», бо ён акурат цягнецца ўздоўж вуліцы Максіма Багдановіча, калі ісці да Нямігі, то з боку Опернага тэатра. Адсюль і ўзяцеў упершыню токар чацвёртага разраду. Шмат людзей назбягалася сюды з тайным спадзяваннем, што раптам паляцяць і яны! Такія рызыканы наразалі кругі па тратуары, сноўдаліся ўздоўж і ўпоперак вуліцы, краталі рукамі чыгунную агароджу, нюхалі паветра, абмацвалі пальцамі асфальт і бардзюры, спадзеючыся знайсці прыкметы таямнічай анамаліі ці натрапіць на звышактыўную кропку, ступішы на якую, тут жа можна ўзяцець у неба.

А вечарам жыхары Энска скучкаваліся каля тэлевізараў, каб яшчэ раз пераканацца, што не з'яўляюцца ахвярай сіланаванага якой-небудзь скрытай камерай глабальнага розыгрышу, ці хаця б зразумець, як сябе паводзіць пры сустрэчы з «энскім Ікарам» — усе раптам пачулі абвяржэнне! Такого не чакаў ніхто. Тым больш той, хто быў сведкам відовішча. Праўду кажуць, ніколі не ведаеш, што паднясуць табе афіцыйныя крыніцы інфармацыі і што ты можаш у гэле ўбачыць.

Выступаў салідны вучоны са шматлікімі навуковымі ступенямі і званнямі: не міргаючы, глядзеў з блакітнага экрана шкляннымі, як у лялькі Барбі вачыма і гаварыў, гаварыў, гаварыў... Пераканаўча гаварыў, чорт бы яго пабраў!

— Чалавек лятаць не можа. Ён не страказа, не жук і не птушка... Не лятае чалавек і кропка. Усё гэта выдумкі. Такого, каб чалавек лятаў, не існуе і не можа быць, таму што такога ў прынцыпе не бывае, пгго чалавек лятае. Хіба толькі

«ў карцінах Шагала ў паветры „шагала“ невядомая істота пад назвай чалавек. Але, па-першае, Шагал сваё адшагаў, а па-другое, такую мазню і шагісціку мастацтвам нават цяжка назваць — прымітывізм». У прыродзе ж — чалавек не лятае! Гэта толькі здаецца некаторым. І тлумачыцца агульным псіха-гіпнозам: аднаму, напрыклад, падалося, што ён бачыць, як другі чалавек ляціць над зямлёй, вось ён і крыкнуў (тут галоўнае, што ён пераканаўча крыкнуў: ён жа не ведаў, што яму прыроілася? Ен думаў, чалавек на самай справе ляціць, і паверыў у цуд), крыкнуў! І тое ж самае ўбачылі іншыя. Так тлумачыць навука. Вывад: не верце сваім вачам. Нічога звышнатуральнага няма — масавы гіпноза-псіхоз! Час цудаў прайшоў. Мы ж з вамі — не цемрашалы якія-небудзь? Канец дваццатага стагоддзя! Не верыць ва ўсё гэтакае і да таго падобнае — прызнак цывілізаванага чалавека! Мы ж — разумныя людзі!

Ад такога разгорнутага навукова-кампетэнтнага тлумачэння ў многіх скруціліся ў трубочку вушы, не проста сапсаваўся настрой, было адчуванне, што ўсё трымаюць за дурняў. «Ці тут падманулі, ці там?» — вырашалі адны заблытаную дылему, а другія, якіх звычайна называюць «хадзячай газетай», з палёгкай уздыхнулі: ніяк не маглі яны змірыцца з тым, што іншыя разнеслі навіну ў масы — такія ўвогуле ніколі, нікому і нічому не вераць, але чамусьці вельмі крыўдзяцца, калі не вераць ім.

Атрымлівалася, што тэлебачанне — гэта Вялікае Ашуканства: «Галасуй ці не — а ўсё адно прайграеш, бо ў прамым эфіры галасы ж не падлічваюць».

Спадару Недавольнаву і тут убачыўся глыбінны сэнс, які не хутка зробіцца здабыткам бяздумнага натоўпу, а журналісту Прылішайлу падумалася, калі б раптам усе сведкі да вечара ўрэзалі дуба, то зараз, пасля непрыкрытай хлусні, яны перавярнуліся б у сваіх дамавінах — апошняе навяло яго на інтрыгуючыя паралелі, і Прылішайла ўзяўся за напісанне артыкула.

— Я казала табе, што ўсё гэта лухта! А ты, як алень з Баранавіч: «Лятае, лятае...» — здэкавалася якая-небудзь хатняя Клеанатра са свайго легкадумнага Цэзара, які, магчыма, з такой сур'ёзнай нагоды ўпершыню прыйшоў цвярозым дахаты: — Піць трэба меней! — дабівала Цэзара Клеанатра.

Углядаючыся ў блакітнае д'яблавае вочка, што, закінуўшы хвост на страху, зазірае ў кожную хату і вурдалакам высмоктвае кроў нашых жаданняў, многія і многія, за рэдкім выключэннем, адразу ж паверылі таму, што гаварыў салідны вучоны. Слушна нехта заўважыў, што з «часоў вынаходніцтва Гутэнберга сатана пасяліўся ў друкарскай фарбе», — магчыма, яму надакучыла жыць у чорнай цемры, таму ён і перасеў на мікрасхемы, бліжэй да святла, бо яшчэ большую ўладу, чым друкаванае слова, займела над душамі людзей квадратная галава Лю-

цыфера: нават тыя, хто бачыў днём усё на свае вочы, вечарам засумняваліся: «А ці ж быў хлопчык?»

Здарэнне падалося сном. Даволі ж ясна сказалі: гіпноза-псіхоз! Ці псіхоза-гіпноз? Урэшце рэшт — аніякай розніцы: ці саваю аб пень, ці пнём па саве — дурца галаву, адным словам, і канцы ў ваду. Вось толькі сакраментальнае пытанне пасля такога гарбом завісае ў паветры: чаму верыць? Надзейней, канешне ж, — сабе! Толькі сабе самому. А то раптам заўтра нехта прылюдна пачне праходзіць праз сцены — і гэтак прыйдзецца ўспрымаць як дадзенасць? Не! І яшчэ раз не! Бо «яны» якраз такога і чакаюць... Трэба ж на некага спісаць крадзяжы і выкрунтасы, падман і рабаўніцтва, ад якіх галава кругам ідзе. Усё гэта спісаць? Дудкі! Не дачакаецца! Кожнаму прыйдзецца адказваць за сябе, рана ці позна, а наступіць час за ўсё трымаць адказ, нават тады, калі разам з вантробамі сцібрылі і жывую душу. А то пусці адзін раз цуд у хату — да Другога Прышэсця не выправадзіш яго, ні праз дзверы, ні праз акно. Няма дурняў! Няхай пашукаюць іх у іншых месцах, толькі не ў Энску.

3

Ранішнія газеты ўсе да адной, як па камандзе, далі абвяржэнне. Але яшчэ і друкарская фарба не высахла, а многія жыхары зноў сталі сведкамі: Сідараў Іван Пятровіч ляцеў на работу. І зноў, як і ўчора, усё паўтарылася. Дарэчы, даўно сказана: «Што было, тое і будзе — і няма нічога новага пад сонцам». Як толькі гэты паўтор не надакучыць таму, хто не заўважае, што ўсё жыццё здае адзін і той жа экзамен на чалавечнасць і кожны раз з трэскам правальваецца — Экзамэнатар толькі дзіву даецца: «Ну да чаго ж тупыя людзі сталі трапляцца апошнім часам!»

Зноў газеты наперабой закрывалі аб «феномене». У вячэрняй прэсе з'явілася некалькі фотаздымкаў, дзе Пятровіч быў зняты на фоне помніка Пушкіну. А вечарам па тэлебачанні (зноў жа!) ужо іншы акадэмік і прафесар, доктар нейкіх навук, як дзяцел, далдоніў адно і тое ж:

— Такого не бывае, што чалавек лятае!

«Доктар» спасылаўся на сусветныя аўтарытэты такіх жа, як сам, дактароў, на агульную гісторыю чалавецтва, якая ўжо пры яго жыцці мянялася некалькі разоў кардынальна (ды хіба маюць «дактары» здаровую памяць, калі забываюць сэння, што гаварылі ўчора? — сама назва вучонай ступені гаворыць аб тым, што навукі чалавечыя невылечна хворыя), напаследак «лекар» пагразіў камусьці кампетэнтнымі органамі — апошні аргумент аказаўся найбольш дзейным.

І большасць зноў яму паверыла, што яшчэ раз пацвердзіла здагадку: чалавек як біялагічны від развучыўся думаць і жыць сваім розумам.

А праз некалькі дзён у курыльцы завода ЗАЛП я стаў сведкам гарачага абмеркавання апошніх падзей. Пошук ісціны, відаць, быў у самым разгары, бо ўсе трое: Фядоткін, Дзячок і Прашчальгін не сядзелі, як звычайна, на лавачцы, раз-пораз выпускаючы шызыя клубы цыгарэтнага дыму, а стаялі адзін насупраць другога купкай. Фядоткін крышку воддаль, расчырванелы, моцна жэстыкуляваў рукамі — ён якраз гаварыў:

— Нічога дзіўнага тут няма! Лятае. Падумаеш! Тэлепартацыя, тэлекінэз — усё гэта даўно вядома і апісана. Вунь, чыталі пра Анастасію? Гэты, як яго... Мегрэ піша: раз! — і на другім баку возера. Адным махам.

— Расказваюць, што Серафім Сароўскі ў малітоўным экстазе таксама прыпадымаўся над зямлёй, Матавілаў іпісаў, — уставіў Дзячок, празваны так брыгадай за схільнасць звесці любую гаворку да царкоўнай традыцыі.

— Вось! І Серафім, — падхапіў Фядоткін: — Дзіўнае ў іншым. Калі сем пятніц на тыдні — гэта сапраўды невытлумачальна. З імі ўсімі там, на тэлебачанні і ў газетах, адбываецца нешта больш неверагоднае, чым з нашым Пятровічам. Няўжо яны не заўважаюць, не разумеюць, што выглядаюць круглымі ідыётамі? Мой малы і то смяецца, інакш як «Тупілаўцы-Тэлепузікі» іх і не называе.

— Відаць, ёсць «Нехта», — падняў Прашчальгін уверх указальны палец, — каму вельмі не даспадобы, што Пятровіч увогуле адважыўся лятаць.

— Канешне! — падхапіў Фядоткін.

— Той «Нехта», пэўна, вялікі начальнік, высока сядзіць і далёка глядзіць, мо ён і кіруе ўсімі гэтымі...

— Усім пярэстым аркестрам сродкаў масавай інфармацыі, — знайшоў вызначэнне Фядоткін, — так сказаць, дабіваецца суладдзя, сімфоніі...

— А вы ведаеце, — уклініўся ў размову Дзячок, — ёсць Сімфонія на Стары і Новы Завет, кніга такая, на якой можна на адным слове знайсці любое месца ў Бібліі. Напрыклад, бярэш слова «рост», глядзіш нумар раздзела, нумар верша, адкрываеш Біблію і чытаеш: «Не давай у рост брату твайму, а іншаземцам давай у рост...».

— Ды сціхні ты са сваімі біблейскімі «цыкатамі»! — абарваў Фядоткін. — Кіраваць то ён кіруе, а вось нотнай граматы, на вялікі жаль, не ведае і да таго ж рытму не адчувае: узмахне неўпапад дырыжорскай палачкай, а замест сімфоніі — адна какафонія, суцэльны дысананс.

— Высачэзна ж тады ён ускарабкаўся! — заключыў Прашчальгін.

— Высока. Але ці ведае, як балюча падаць з вышыні? Касцей не збярэш! — узмахнуў Фядоткін рукой, быццам сцягнуў за калашыну таго, хто і запраўляе ўсімі сацыяльнымі метамарфозамі. — Яно і вядома, грамадствам лягчэй кіраваць, калі ўсе ходзяць на дзвюх нагах, пажадана нават строем, а не вітаюць у аблоках, як наш Пятровіч.

— З «ходжениа по водам яко по суху» і пачынаюцца ўсе сацыяльныя хваляванні, — фальцэтам праспяваў Дзячок.

— Ёсць у гэтых хваляваннях штосьці ад акіянічнай хвалі, а «мірская молва, — кажучь людзі, — как морская волна». Не разлічыўшы сіл пагоняць хвалю, глядзіш — от! — і дзевяты вал накічваецца з усімі катаклізмамі ды апакаліпсісамі.

— Апакаліпсіс пачаўся ў 1914 годзе, — упэўнена абвясціў Дзячок.

— Цунамі, адным словам, — Фядоткін непрыязна глянуў на Дзячка, — абрушыцца, вось і накрыла ўсіх да адзінага. Не ўратуешся цяпер у каўчэжку. Надта цясніюткай зрабілася зямля: у Вашынгтоне свіснуць, а ў Белградзе вушы затыкаюць. Абарзелі ўканец амерыканцы.

— Няма на іх бацькі Сталіна! — Прашчальгін сціснуў кулак і пагразіў камусці ўдалеч.

— Так, — кіўнуў у знак згоды Фядоткін, — дзядзька Джо іх хутка прыструніў бы. Чытаў нядаўна, Чэрчіль прызнаваўся, калі Сталін заходзіў у залу Ялцінскай канферэнцыі, усе яны ўскоквалі са сваіх месцаў, ставіліся на стойцы смірна, а рукі самі выцягваліся па швах, — і Прашчальгін і Дзячок задумліва заківалі галоўмі, а Фядоткін нечакана звярнуўся да мяне: — Ён табе нічога не расказваў?

— У сэнсе? — не зразумеў я пытання.

— Ну, чаго ён лягае?

— Ды не. Нічога не гаварыў. А самому неяк няёмка ў душу лезці.

Прызнацца, пазней я не аднойчы дакараў сябе за нерашучасць, можа, Пятровічу сапраўды патрэбна была падтрымка ў той момант, а я, спасылаючыся на падманлівую сціпласць, рабіў выгляд, што нічога не здарылася.

Калі я вярнуўся з курылкі ў цэх, Іван Пятровіч стаяў каля такарнага станка і сачыў за разцом, з-пад якога спіраллю выкручвалася гарачая стружка, праз імгненне яна пакрывалася вясёлкавым колерам, пераломвалася і падала пад ногі. Ён глянуў на мяне сумнымі вачыма, і мне зрабілася яго шкада: нейкі невымоўны боль прачытаўся ў ягоным позірку, калі б не шум станка, можа і адважыўся б спытаць пра галоўнае.

Пятровіч заціснуў дэталю, уключыў станок на лічбавае праграмавае кіраванне.

— Ідзі працуй. Я адладзіў праграму, — прамовіў ён і адступіўся ад станка, даючы мне месца. — Пайду адпрашуся ў Каваля.

Я заняў яго месца, а Пятровіч пайшоў шукаць брыгадзіра Кавалёва. Яму захацелася на свежае паветра, на свабоду, моцна захацелася паглядзець на свой горад зверху, аж пад лыжачкай засмактала: за жыццё нават на самалёце не лятаў, а тут грэх не скарыстаць такую магчымасць. У цэху, каб не выклікаць непатрэбнага ажыўлення, Пятровіч ступаў каля самай падлогі, збоку і не заўважыш, што падэшвы не заўсёды датыкаюцца зямлі. Брыгадзіра знайшоў у кабiне майстра.

— Піліп Альфрэдавіч, можна цябе на хвілінку? Справа ў мяне, — адвёў яго ўбок і прашаптаў у самае вуха, — трэба ў адно месца злятаць. Адпусціш?

Кавалёў доўга глядзеў у твар, быццам прыпамінаў, хто перад ім, а потым шкадобна паківаў галавой.

— Не. Зусім не тое, што ты падумаў, — паправіўся Пятровіч, — піць не буду, не бойся.

Рэдка адмаўляў Піліп Альфрэдавіч, калі ў яго прасілі па-чалавечы, але не даваў спуску, калі хто наравіў узяць падманам ці нахабствам.

— Так і быць, гуляй. Скажу, што за кандуктарамі на склад паслаў. Толькі глядзі, каб ахова на праходной не засякла. Дарэчы, як ты збіраешся прашмыгнуць?

— Звычайна, як бацян, — зірнуў Пятровіч на свае ногі і ўсміхнуўся.

— Ат, блін! Я й забыўся, што ты лятаеш.

Была якраз пятніца, кароткі дзень. У мінулую нядзелю ў горадзе здарылася трагедыя, якая прыкавала да сябе ўвагу жыхароў. Магчыма, нас прывучаюць любіць жыццё і праз пакуты, бо толькі пасля таго, як змучыцца душа ў балючых стратах, па-іншаму пачынаем цаніць імгненне і, калі нарэшце знаходзім спакой, аглядаючыся назад, толькі цяпер задумваемся аб вечным.

4

На прыступках перахода метро «Няміга» — аплаўкі свечак і кветкі; людзі запавольваюць хаду; берэт, прыклеены да сцяны скотчам, і фотакартка маладога амапаўца ў чорнай рамцы; выразкі газетных артыкулаў, малюнкi, надпісы на сценах і на шматках паперы, якія шкуматае вецер... Сцятыя болем твары людзей.

Будзімір Недавольнаў углядаецца ў надпісы, у вочы кідаюцца фразы: «Омон вас спасал!», «Это Армагеддон!», «Даруйце нам, што не змаглі дапамагчы!», «Скорбим, помним вечно», «Прости Ирка, што отпустила руку». Людзі замаўкаюць, твары — суровыя, у вачах — адчай і разгубленасць.

Нядаўна тут адбылася жудасная трагедыя: азвярэлым натоўпам было затапта на некалькі дзясяткаў чалавек. На другі ж дзень сталі з'яўляцца надпісы. Пераход метро зрабіўся месцам нейкага містычнага пакланення, культавым сімвалам...

Будзімір углядаецца ў юныя твары на фотаздымках: большасць з іх дзявочыя, прыгожыя, з цёплымі ўсмешкамі, напэўна, яшчэ не цалаваных вуснаў; чыстыя і адкрытыя вочы, па-маладому бесклапотныя выразы твараў, у якіх ні адна рыска не перасцерагае аб набліжэнні непапраўнага. Нейкім шостым пачуццём ён намагаецца зразумець сэнс трагедыі: «Чаму? Чаму менавіта гэтае злёнае дзяўчо стала ахвярай натоўпу?» Будзімір глядзіць на аркуш паперы перад сабою — прыгожым каліграфічным почыркам выведзены радкі, а збоку намалёвана свечка: агеньчык вось-вось згасне. Сярод мноства надпісаў гэты кароткі верш адразу ж прыцягнуў яго ўвагу:

**Ожидая последний экзамен,
Я не верю, что всё ж повезёт:
Мне увидеть своими глазами,
Как толпа превратится в НАРОД!**

Халоднай суровасцю паваяла ад вершаваных радкоў. Яшчэ ўчора іх не было. Падумалася, што аўтар чатырохрадкоўя праз юначую наўнасць і велізарнае расчараванне зразумеў тое, што ніяк не мог усвядоміць ён, Будзімір Недавольнаў. Мудрасць не мераецца ўзрастам.

— Не шукайце сэнсу там, дзе яго няма.

Будзімір азірнуўся на пачутыя словы: каля яго стаяў мужчына невысокага росту, у акуларах з металічнай аправай і таксама чытаў верш.

— А як жа вы растлумачыце ўсё гэта? — спытаўся Будзімір. Мужчына паціснуў плячамі і паправіў акуляры.

— Ніяк, — коратка выдыхнуў ён, — проста няшчасны выпадак.

— І ў гэтым няма ніякага сэнсу? — здзівіўся Будзімір.

— Які можа быць сэнс? — у сваю чаргу перапытаў незнаёмец. — Так здарылася. Што тут зробіш?.. Шкада, канешне.

— Тады ніякага сэнсу няма і ў тым, што ўсе мы жывем на гэтай зямлі.

Мужчына паціснуў плячамі і зноў узяўся рукой за дужку акуляраў.

— Так, — сумна выціснуў з сябе, — няма...

— Не. Так не бывае, — цвёрда сказаў Будзімір. — Усё нясе свой сэнс. Павінна мець нейкае значэнне і мэту. І калі смерць аднаго, чуецца, нават аднаго чалавека па-вашаму — нішто, то ўвогуле ўсё жыццё, усё жыццё ў прынцыпе не мае ніякай цаны. Я вось думаю, — Будзімір паказаў на верш, які яны толькі што чыталі, — людзьмі мы павінны зрабіцца. У гэтым — соль жудаснай трагедыі. Зразумець нешта трэба. Усім трэба зразумець. Трагедыя — толькі вынік доўгага развіцця, самі ж прычыны хаваюцца значна глыбей, магчыма, у душы кожнага з нас. Мы павінны абудзіцца да жыцця, бо мы і жывём іншы раз, усё адно як спім. Прычынацца трэба.

Вось у метро, там унізе, дзе электрычкі ходзяць, упершыню сёння заўважыў, надпіс там: «На Нямізе снапы сцелюць галовамі, малоцяць цапамі харалужнымі, на тоце живот кладуць, веюць душу от цела» — пра што гэта? Пра крывавае пабоішча, якое ўчынілі тут Яраславічы, ці пра сённяшняе? Пра нас з вамі? Гэта са «Слова аб палку Ігаравым», а быццам бы і пра нас з вамі адначасова. Быццам бы пра гэта, — Будзімір абвёў навокал рукой, — і глядзіце, зноў усё паўтарылася ў найгоршым варыянце. Тут, на Нямізе, паўтарылася. Ці ў гэтым не павінен хавацца вышэйшы сэнс? Ёсць! Ён ёсць, гэты сэнс!

Дзе ж тады яго шукаць, калі не тут? У чым? А вы кажаце — няшчасны выпадак... Не. Тут нешта больш сур'эзнае. На сценах пішуць і пішуць... Чытайце: «І на небе патрэбны прыгожыя нявесты». Вось і вы сюды прыйшлі, і я тут стаю... А ўсе астатнія... Для чаго? Навошта? Чытайце: «Мы сталі Ангеламі», або вось: «Ніхто не хацеў умераць, ніхто не мог выбіраць».

— Памылка. Правільна будзе «уміраць»...

— Не, гэта не памылка. «Смерць» і «Мера» — аднаго караня словы, праз такія памылкі прасвечваюць глыбіні быцця. Памерці, — значыць, умераць жыццё, прайсці праз дазволеную Мэру, вычарпаць яе. Дзе смерць, там ёсць і смердзь... Штосьці ў гэтым плане. Можа, для гэтага вы сюды і прыйшлі... Нешта цягне сюды. Паглядзіце, усе штосьці адчуваюць, але не могуць пакуль зразумець: што гэта і для чаго яно? Кажуць, месца тут праклятае. Гэта ж на Тройцу здарылася. У царкве свечкі тухлі... А «яны» шабаш зладзілі тут. І фірма, якая піва бясплатна раздавала, называлася «Альварыя» — лічы што, «Кальварыя»! Могілкі такія ёсць. Вось вам і брацкая магіла. А вы кажаце — усё выпадковасць. Надпіс у метро, Тройца, свята піва, якое фірма «Альварыя-Кальварыя» прэзентавала, навальніца, стоўпатварэнне...

Кажуць, маланка ў светлафор лупанула — вось і спужаліся ўсе, і пабеглі...

У нас на працы адзін чалавек расказваў, што за некалькі гадзін да гэтай мясарубкі лістоўкі раздавалі, змест якіх: «Гэта гвой апошні забег! Ты павінен паспець. Прыбяжыш першым — значыць, ты па-сапраўднаму круты!» Гэта ж замбіраванне, у падсвядомасць убівалася падрыхтаваная праграма. Бачыце, колькі выпадковасцяў пераплялося?

— І ўсё адно, не шукайце сэнсу, — мужчына ўсміхнуўся і дзіўнавата пакруціў галавой, — дзе яго няма.

— Не! — упэўнена прамовіў Будзімір. — Сэнс ёсць: «На тоце живот кладуць, веюць душу ад цела...»

За складамі рос высокі бур'ян — гэта было самае бязлюднае месца тэрыторыі завода. Туды і павярнуў Пятровіч, аглядзеўся — ці ніхто не сочыць за ім — і сігануў праз агароджу. Апынуўшыся на волі, з палёгкай уздыхнуў на поўныя грудзі: «А добра ўсё-такі жыць на белым свеце!» — падумалася яму.

Спачатку вырашыў перакусіць, а то, не дай Бог, закружыцца галава ў вышыні ці свядомасць страціш — так і плюхнешся, як жаба, далоў, касцей не збярэш! Ён успомніў, што ёсць танная сталоўка на Машэраўскім праспекце, 17. Нырнуў у метро і праз хвілін сорок выйшаў на Нямізе.

Стаяла спякота. У такія пагожыя дні жанчыны скідаюць з сябе ледзьве не ўсё адзенне, застаюцца адно ў празрыстых сукенках ды кароценькіх спаднічках — маладое пругкае цела так і вылузваецца з абдымкаў матэрыі, прасвечвае праз тонкую тканіну і пацвельвае здаровым задорам: кроў распальваецца!

Заглядацца на чужых жанчын Пятровіч цяпер меў поўнае маральнае права: некалькі дзён таму ад яго назаўсёды сышла яго палюбоўніца Светка, а з ёй ён сустракаўся гады тры, збіраўся нават ажаніцца, успрыняла яго палёт занадта ўзбуджана і радасна:

— Нарэшце! — выдыхнула яна на другі ж дзень вечарам, калі прыйшла да Пятровіча. — Я ведала, што на нас павінна зваліцца шчасце.

І тут жа пачала ўгаворваць Пятровіча, каб ён звольніўся з завода, стаў-такі нарэшце інтэлегентным чалавекам і пайшоў куды-небудзь, дзе яму будуць плаціць вялікія грошы.

— Што ты крыўляешся? Хіба я нешта не так гавару?

— Святлана, ты сапраўды нясеш ахінею. Навошта звальняцца з завода?

— Ды зразумей ты, колькі табе там плацяць? Капейкі. А тут кландайк адкрываецца. Ведаеш, якія грошы грабуць усякія там Чумакі-Кашпіроўскія? Патрэбна толькі ўмела выкарыстаць гэтую магчымасць. Можна, атракцыён які адкрыць, ці яшчэ што-небудзь экстравагантнае наладзіць.

— Не! — цвёрда выгукнуў Пятровіч. — Я класны токар, у мяне чацвёрты разрад. Я не клоун і ніякіх атракцыёнаў ладзіць не буду.

Такі адказ пакрыўдзіў Святлану не на жарты, яна маўчала хвілін пятнаццаць.

— Гэта тваё цвёрдае рашэнне? — строга спыталася нарэшце.

— Крэмень.

— Тады і заставайся сам, заставайся назаўсёды камнем.

Не развітаўшыся, ляснула дзвярамі. А на другі вечар зноў прыйшла і зноў спрабавала пераканаць Пятровіча, што ён павінен кардынальна змяніць сваё

жыццё. Ён не пагаджаўся ні на якія ўгаворы і не прыслухоўваўся да яе аргументаў. Успыхнуў скандал. Яна абазвала Пятровіча «стаеросавай дубінай», «бязмозглым дурнем», «вар'ятам» і ўвогуле «цюфяком і не мужчынам».

— Бачыць цябе не хачу болей! — плюнула ў ягоны бок і выйшла з кватэры, не забыўшы перад тым ляснуць з усёй сілы дзвярамі.

Пятровіч ведаў, цяпер пайшла назаўсёды, а калі б і вярнулася, то выгнаў бы пасля такога, хоць раней многае спускаў з рук, але апошніх слоў не даруе.

І вось зараз, ідучы па Машэраўскім, ён па-новаму прыглядаўся да ўсіх жанчын. «Во, пайшла як пава!» — правёў ласым поглядам ладную кабету.

Умеюць жа хадзіць некаторыя жанчыны! Быццам карабель па моры плыве, рассякаючы хвалі, быццам сонца па небе праходзіць, адорваючы ўсіх святлом. І тут Пятровіча асяніла думка: уявіў і сэрца ёкнула. Ён развярнуўся, прыўзняўся на чалавечы рост, дагнаў маладзіцу, параўняўся разам з ёю, ды так і ляцеў зверху, заглядаючы ў прарэз сукеначкі паміж грудзей.

Нехта голасна засмяўся і паказаў на Пятровіча. Маладзіца заўважыла, адхіснулася са страхам, затым усміхнулася і засаромелася, ці толькі выгляд зрабіла, што ёй няёмка? Пагрозліва памахала пальчыкам. Было ў гэтым жэсце штосьці гулівае, тэатральна-паказное — відаць па ўсім, ёй спадабалася такая арыгінальная ўвага. Многія жанчыны, самі таго не заўважаючы, ловяць палкія мужчынскія позіркы, у якіх прарываюцца жарсці, падобныя старажытным, тым неўтаймаваным і амальдрапежным, што прымушаюць успомніць нешта родавае, ад плоці і крыві, амаль жывёльнае. Такія мужчынскія вочы запамінаюцца на ўсё жыццё — яны даюць сілы заставацца жанчынай і ў пяцьдзсят, і ў шэсцьдзсят гадоў. Што ні кажы, а інстынкт працягнення роду — адзін з наймагутнейшых!

Нечакана раздаўся свіст міліцэйскага свісцёліка — рэзкі і пранізлівы. Пятровіч цопнуўся на зямлю. Азірнуўся: на скрыжаванні стаяў гаішнік і махаў у яго бок жэзлам. Не любяць яны вольнасцяў на Машэраўскім... Пятровіч шмыгнуў за вугал высотнага дома, абагнуў яго і выйшаў з другога боку: гаішнік цяпер стаяў да яго спінай.

Чарга ў сталоўцы была невялікай, чалавек пяць. Доўга вывучаў Пятровіч меню, набранае на камп'ютары дробным шрыфтам, і неўзабаве прычмокнуў языком: «А што гэта ў вас за блюда? — пацікавіўся ён, — Аргенціна прыпушчаная. Там правільна напісана?»

— Канешне. — Раздатчыца, таўставатая жанчына ў белым халаце, непрыязна бліснула ў яго бок вачыма.

— А што гэта?

— Як што? Рыба! — сказала так, быццам даводзіла элементарную ісціну.

— Рыба?! — здзівіўся Пятровіч і не стрымаўся ад смеху: — Рыба! Ха-ха! Гэта рыба?! Ха-ха-ха! — рагатаў ён. — Рыба!

— Што вы заладзілі, як ненармальны. Не разумею, нічога смешнага. Рыба.

— Добра, што не казёл, хе-хе... Рыба, як у даміно.

— Вам даваць? — перапытала, чакаючы адказу, а затым дадала: — Мы ж не самі даём назвы. «Аргенціна прыпушчаная» — параная рыба, прыпушчаная на гарачай пары. Даваць вам?

— Не-не! — схямянуўся Пятровіч. — Дзякуй! Такіх блюдаў я не ўжываю, хмг! Але й расмяшылі вы мяне, — паспрабаваў ён заглядзіць, магчыма, занадта гучны свой смех: — Вось «Амерыку ўкрутую» з'еў бы з вялікім задавальненнем. Ёсць такая?

— Не. «Амерыкі ўкрутую» няма. — Цяпер засмяялася раздатчыца. — У нас ёсць спецыяльны цэх, які дае назвы. Нам што напішуць, тое і прадаём.

— Шкада. Вельмі шкада, што няма «Амерыкі». Даўно пара падсмажыць ці ў кіпені выварыць. Зажраліся праклятыя янкі. Так што закажыце ў сваім цэху такое блюда. А што? Веянні часу. «Амерыка ўкрутую» — толькі для крутых. Цудоўная назва. Галоўнае арыгінальная, і цану можна заламіць, будзь здароў!

6

Было чатыры гадзіны. Проста з берага Камсамольскага возера ён пакрочыў у неба: ступаў над гладдзю вады, быццам па нябачнай лесвіцы, спакойна і ўпэўнена. Дзеіства прывабіла цікаўных, яны скучкаваліся невялікім натоўпам і, задраўшы галовы, углядаліся ўвышыню. Натоўп разрастаўся, як снежны ком. «Яшчэ абвінавацяць у несанкцыяваным мітынг», — падумаў Пятровіч і вінтом урэзаўся ў аблокі. «Глядзіце, штопарам пайшоў!» — «Во, дае! — узбуджана загаманілі знізу, — то крочыць, то ляціць».

Праз хвіліну Пятровіч стаў падобным на чалавека, які планіруе на дэльтаплане, а праз другую — увогуле на маладога бусліка.

Зпад аблокаў усё ўбачылася па-новаму: знаёмыя вуліцы і праспекты, паркі і скверы набылі велічнасць і імкліваць, а людзі, наадварот, здрабнелі і ўпадобіліся мурашам. Такімі малюпасенькімі здаваліся яны цяпер з галавакружнай вышыні, такімі бездапаможнымі, што Пятровічу сталі смешнымі і вартымі жалю іх прывідныя планы валадарання над Прыродай: «Мы все глядзім в наполеоны, двуногих тварей миллионы!» — успомніў ён радкі, вывучаныя калісьці ў школе.

Чаму Бог не даў чалавеку крылаў? Магчыма, адрываючыся ад зямлі, хоць зрэдку ён пераконваўся б у сваёй нікчэмнасці і мізэрнасці, убачыў бы, што свет,

у якім жыве, — хісткі, кволы і нетрывалы і ўсё ж такі прыгожы! Да болю ўваччу прыгожы! Глядзець і не наглядзецца. Няўжо гэтага мала? Усім хапіла б месца пад сонцам. Чаму ж людзі ніяк не прыйдучь да згоды і суладдзя хаця б паміж сабою, не гаворачы пра іншых жывых істот, што насыляюць зямлю. І трапляюцца вылюдкі, якія намагаюцца захапіць і сваё, і чужое месца — адсюль і ўсе беды, усе войны.

Нешта зашумела з правага боку. Пятровіч азірнуўся на пошум — аж дух заняло: паўнеба запаланілі чайкі! Сотні, тысячы птушак выплывалі аднекуль з-пад небасхілу і дружнай чарадой цягнуліся за горад. Жывое птушынае мора бурліла і клекатала, пераклікалася дзясяткамі галодных глотак, ускісала частым мігценнем крылаў, ад узмаху якіх світала і клубілася паветра. І раптам кідалася ўсёй плоймай уніз, а то рэзка ўздымалася велізарнай хваляй увышыню, нападваючы на сонца. Дзівоснае відовішча захапіла ў палон, на момант Пятровічу здалося, што і ён зрабіўся чайкай: уся шматтысячная чарада, ад бліжняй птушкі да самай дальняй, быццам злілася з ім у адзін жывы арганізм з адзінай душой і розумам. Чайкі, не баючыся яго, спачатку ляцелі побач, а потым усё часцей некаторыя з іх палахліва зыркалі на Пятровіча, нечакана ўскрыквалі, а затым спуджана шарахаліся ў бок. Іх хваляванне перадавалася суседнім, затым наступным і так па ланцугу да самага краю. Уся велізарная чарада выгнулася, як агромністая змяюка, галава і хвост якой губляліся ў неабсяжных далячынях, дзесці там, з абодвух бакоў за небакраем. Але ад кароткай з'яднанасці з птушынай плоймай, калі чайкі памылкова прынялі яго за свайго, адчулася адзінства з усім жывым на зямлі, і душа перапоўнілася радасцю: захацелася раздзяліць яе з кімсьці, аддзячыць усім, каго ведаў і не ведаў, усім, хто жыў на гэтай зямлі, жыве і будзе жыць на ёй вечна. Падалося, у нечаканай радасці перапляліся тысячагоддзі, а можа, нават мільёны гадоў сляпога развіцця і пошуку, і ён знайшоў, яму адкрылася вялікая Таямніца — ён павінен перадаць яе іншым. Тут і ўзышла ў свядомасці, як маладое сонца, светлая думка: «А ці не можа атрымацца з цяперашняй маёй здольнасці якой-небудзь карысці Радзіме? Такімі праблемамі, верагодна, займаецца царква».

Пятровіч падымаўся вышэй і вышэй. Чайкі засталіся далёка ўнізе, хутка сціхлі іх крыкі — цішыня і бязмоўе абступіла з усіх бакоў. Толькі белая пена, серабрысты накіп аблокаў ды лапікі бяздоннай сінечы ў чыстых прагалінах, выбліскі сляпучага сонца і страхотная маўклівасць невымерных глыбінь. І Тайна навокал, нязведанасць, а яшчэ — Вялікае Маўчанне Таго, што вечна прысутнічае і ў маленькім сэрцы, і ў бясконцым Сусвеце. На нейкі момант ён разгубіўся, як калісьці ў дзяцінстве, заблудзіўшыся ў незнаёмым лесе, адчуў безабарон-

насць ад небяспечнай блізкасці Невядомага, Жывога і Усеўладарнага: «Дзе ж зямля: зверху ці ўнізе?.. Куды ляцець?»

Страх адступіўся. Нечакана Пятровіч вынырнуў з-пад аблокаў, што акружылі песным калыцом, і зноў убачыў горад. Ён падаўся цяпер велізарным кратэрам вулкана: дакуль сягала вока дыміліся трубы заводаў і кацельных, выставіўшы чорныя жэрлы, пыхкалі смярдзючым дымішчам домны і цэлавяыя электрастанцыі — здалося, увесь горад ў адно імгненне можа выбухнуць смертаносным агнём. Цягучы смог знізу душыў жывое.

Зніжаючыся, скіраваўся ў бок Кафедральнага сабора. Быццам Нябесны Ангел спустыўся каля царкоўнай лаўкі; жабракі і бяздомныя, што сядзелі на прыступках храма і прасілі міласціну, чамусьці адварочвалі ў бок вочы, быццам саромеліся ці баяліся, пачалі часта хрысціцца і шаптаць малітвы.

7

Служылі вячэрню. Пятровіч прайшоў скрозь рэдкі натоўп бліжэй да алтара, прачытаў пра сябе «Ойча наш» і стаў разглядаць абразы, фрэскі і лікі святых на іканастасе.

Трэба сказаць, што ён меў адну загадкавую асаблівасць: на дух не пераносіў нічога чужароднага, замежнага, цымянага і ўвогуле малазразумелага. Такая асаблівасць душы праяўлялася літаральна ва ўсім. Вось, хоць бы малітва — ён прачытаў яе без апошняга слова «Амін», якім канчаюцца многія кананічныя тэксты, а замест гэтага сказаў: «Хай будзе так!» — проста і зразумела. Чамусьці засумняваўся аднойчы Пятровіч у цымянным «Амін», навошта гаварыць яго, калі ёсць СВАЁ? І ці не падсунулі гэтае слова наўмысна ворагі роду чалавечага?

Ён перачытаў даволі шмат кніжак, а яшчэ вельмі многа думаў, разважаў, супастаўляў, хоць здавалася б, навошта яму гэта? Але Пятровіч ведаў, напрыклад, што ў Егіпце Новага царства быў нейкі Амон (Амун) — бог егіпцянаў, гаспадар багацейшых храмаў, якому прыносіліся велізарныя ахвяры, у тым ліку і чалавечыя — сотні, тысячы людзей аддавалі фараоны на ахвярнік Амона. Ці не схавалі нейкую страшэнную тайну егіпецкія жрацы ад непасвячонаў, тайну, якая да гэтага часу можа быць у дзействе? Бо менавіта ж з Егіпту выйшлі ўзбунтаваўшыя іудзеі, ды яшчэ з карамі егіпецкімі, абрабаваўшы былых сваіх збавіцеляў. А Слова — гэта ж вам не жартачкі!

Словам Сусветы створаны і творацца да гэтага часу. Праз слова душа чалавечая ўзрастае да нябёсаў і словам жа прыніжаецца да рабства, да жывёльнага стану, да чарвяка; слова — двугостры меч у руцэ ваяра, вогніва, якім выкраса-

ещца Агонь Духу ў чалавечым сэрцы. «Словам водзіць Гасподзь на сечу!» — ска-
заў паэт. Словам можна забіць аднойчы і ўвесь род чалавечы... Усё можа быць.
Бойцеся, людзі, слоў, сэнс якіх не можаце да канца зразумець. Ці не выкары-
стоўваюць такія словы тыя, хто прагне вашай пагібелі? Як хварабатворныя віру-
сы запускаюць ў ток крыві гнілыя і пашкоджаныя словы, каб захварэла Жыццё
невывучнай Смерцю, каб усё жывое ператварылася ў смердзь. Слугі кашчавай
усюды і заўсёды сеюць мерцвячыну. Слова — гэта вельмі сур'ёзная рэч, каб ад-
носіцца да яе легкадумна.

Вунь, хоць бы і цяпер, — рышніся не ў той бок, пераступі мяжу дазволена-
га ўладай, як тут жа «Амон» і павяжа, вядома ж, не егіпецкі — свае вязковыя
хлопцы, але чамусьці па абрэвіятуры назва карных падраздзяленняў сучаснасці
супала з іменем бога фарысейных егіпцян. Многае ў гісторыі пакрыта чорным
змрокам. Змяшалі Неба з гразёю — і кормяць такой падманнай «манкай» бяз-
думнае чалавецтва: «карміць» значыць вязаць па руках і нагах «кармай» жалез-
ных грахоў — вось і адрываецца цяпер «Амон»...

Як бы там ні было, думаў Пятровіч, але спачатку штосьці патрэбна на-
зваць словам, затым гэтае штосьці ўваскрасае з нябыту, набывае плоць і кроў
і матэрыялізуецца ў свеце.

«Амінь». А. Мень, што нарваўся на недарэчную экуменічную смерць... Япон-
ская секта Аум-Сінрыко, што трупіла зарынам людзей у такіхскім метро; хвалё-
ны эзатэрычны «оум» — усё гэта, верагодна, словы аднаго д'ябальскага ланцуга.
Усё магчыма ў гэтым свеце. Бо ці не зашмат атрымліваецца супадзенняў? У тым
жа Апакаліпсісе чытаем: «Так гаворыць Амінь, Сапраўдны Гасподзь, які быў ад
пачатку свету...» Хто ведае, хто можа ведаць: хто ж там быў ад Пачатку і як гу-
чала Яго імя? Ці, можа быць сапраўдным Госпадам Амінь, якога прызываюць
у канцы кожнай малітвы хрысціяне? Чалавек Праўды прыходзіць адкрыта днём,
а злодзей пад покрывам цемры: не праз дзверы — праз акно, прыкрываючыся
чужым іменем. Думайце! Мне за вас не ўваскрасаць. Кожны ўваскрасае паасоб-
ку, кожны адкажа за сваё! Ніхто не панясе чужыя грахі, нават Сын Божы не
зможа панесці ваша, бо пакінуў вам С в а б о д у !

Таму Пятровіч і лічыў, што Хрыстос і Хрысціянства — не зусім тоесныя паняц-
ці, а магчыма нават і супрацьлеглыя. Чамусьці нават у Сімвале веры не знайшлося
ніводнага слова, прамоўленага Хрыстом. І дзе ўвогуле можна знайсці гарантыю
свайго ратунку? Не было яе і не будзе нідзе, апроч вашага ж сэрца і думак. Дзве
тысячы гадоў прайшло. Ці гэтак вы ўпіўнены, што тыя, хто ўкрыжаваў Хрыста,
пакінулі Яго Слова вам нескранутым, была ж вельмі вялікая спакуса выправіць на
сваю карысць. Часу хапала ўдосталь: тэксты Дабравесцяў кананізуюцца толькі

ў 325-м годзе. «Літара забівае, толькі Дух жыватворыць» — не забывайцеся гэтых слоў Збавіцеля. Дзе гарантыя, калі самі вучні Яго пасля смерці Настаўніка збіраюцца на пастаянную малітву ў прытвор храма Саламона? Ці пусціць сёння Праваслаўная царква паслядоўнікаў Мухамада ў свой храм? А равінат пускаў першых хрысціян у свой галоўны храм... У гэтым жа Саламонавым храме збіраўся і сінедрыён, які асудзіў Іешуа на Галгофу. І ў гэтых фактах вы знаходзіце гарантыю? Ваша права — і ваш суд... Але ж ёсць яшчэ і будзе Суд Божы, часта прамаўляў Пятровіч, спрачаючыся з кім-небудзь, таму я і веру болей свайму сэрцу, а не ўсякім вымарачным Аміням: «Хай будзе так!» — проста і зразумела.

Адчынілася Царская брама, і перад Пятровічам ва ўсёй прыгажосці разгарнулася фрэска Хрыста ў зялёным аблачэнні. Некалькі гадоў таму, калі ўглядаўся ў гэтую фрэску, Пятровічу раптам падалося, што яна Жывая, з плоці і крыві, — тады ж ён інтуітыўна адчуў і зразумеў: для чаго на Зямлю прыходзіў Хрыстос і чаму менавіта такім чынам здзейсніў высокі Подзвіг.

Пятровіч і не заўважыў, як прыўзняўся над рэдкім натоўпам багамольцаў, адумаўся тады, калі свяшчэннік нечакана папярхнуўся на словах малітвы і сустраўся сур'ёзным і строгім позіркам з яго вачыма.

Ён асцярожна апусціўся на падлогу храма. Ні свяшчэннік з выразным славянскім тварам і сталіста-сінімі вачыма, ні бабулькі, што лагодна-супакоена нашэптвалі цёплыя малітвы, не здзівіліся яго палёту, быццам бы кожны дзень яны былі сведкамі, як у Праваслаўных храмах «ходзяць по облэцех яко по суху»; а можа, акрамя суровых вачэй, што загадалі Пятровічу апусціцца на зямлю, ніхто, заглыблены ў сябе, і не заўважыў, што Пятровіч парушыў прывычныя законы прыцягнення і ў час невымоўнай малітвы прыўзняўся над зямлёй.

Даўно ён прыкмеціў, што сапраўдныя святары, без «тараканаў» у галаве і псеўдарэлігійнай муці, як на падбор бываюць якраз з характэрнымі славянскімі рысамі твару. Гэта ўсё адно як закон. Калі ж нейкім неведомым чынам у царкоўную іерархію зашываецца які-небудзь «Амень», то яго адразу ж можна вызначыць, як пана па халявах, і па цікаўна-карыслівым носе — такія не свяшчэннікі, а папы. Поп, ён і ёсць поп! Што з яго ўзяць? Як не круці ты яго, па-іўдзейску ці па-руску чытай, спераду ці ззаду, а ўсё тое ж самае: поп талакняны лоб! І чаго яны крыўдзяцца, не разумеў Пятровіч, калі іх так называюць? Па вялікім рахунку і «поп добры работнік, калі ты сам не балда», хоць гэта крышку і разыходзіцца з сюжэтам казкі вялікага паэта. І гэтак пнуцца яны, карыслівыя, і так напружваюцца, каб абкруціць простага мужыка вакол іўдзейскага пальца, што аж вочы на лоб лезуць; і тое ж вам не СОН, а чысцютка праўда, што НОС гогалеўскага штабс-капітана Кавалёва аказваецца потым у бохане хлеба яко-

га-небудзь Цырульніка, а затым і ў царкве, як паложана, для віду службу выстаіць, бо мае ад такіх метамарфоз усё той жа Якаўлевіч дабротны гешэфт.

Вось і задумайся, чалавеча, з якіх палесцін у праваслаўную малітву ўпаўзаюць усялякія «аміні» і на чыю карысць яны правяць службу! Не простая гэта задача, бо правільнае рашэнне пакажуць нам толькі пасля смерці, але тады, на вялікі жаль, будзе позна...

8

Выйшаў Пятровіч на вуліцу, глянуў на чырвонае сонейка, што апускалася за небасхіл, і зразумеў: у прынцыпе, дарэмна патраціў час — у царкве карысці Айчыне, хоць ілбом зямлю прабі, на грошык не выпрасіш — усё адно: нічога не чуюць папы, акрамя звону злата ці шабуршэння доларавых купюр у ахвярніках, дрэнныя яны работнікі... Днём з агнём не адшукаеш сярод іх хоць аднаго сапраўднага Свяшчэнніка.

«А ці не з'ездзіць мне ў Акадэмію Навук?» — спытаўся ў сябе самога Пятровіч; пастаяў хвіліну, любуючыся прыгажосцю Божай Маці на франтале Кафедральнага сабора, падзівіўся гульнёй промняў заходзячага сонца ў пазалоце аблачэння і спусціўся ў падземны пераход метро Няміга. Тут ён і пазнаёміўся з чалавекам, што назваўся Недавольнавым Будзімірам Гадзінавічам, які крута змяніў ход думак Пятровіча.

— Што ж гэта робіцца, вы паглядзіце, — звярнуўся да яго новы знаёмы, — нас падманваюць на кожным кроку.

— А ў чым справа?

— Гляньце, што яны напісалі: «53 рубцы на сэрцы Беларусі!»

— Ну і... — не разумеў Пятровіч, — у чым вы бачыце падман?

— Вы што? Іх жа было ПЯЦЬДЗЯСЯТ ДВА! А тут?

Пятровічу хацелася неяк супакоіць Будзіміра, адчувалася, што той пачынаў з такой дробнай прычыны залішне нервавацца.

— Разумеце, на другі дзень, здаецца, ці на трэці памёр яшчэ адзін чалавек. У бальніцы. Вось і дадалі да ліку.

— Толькі адзін? — выбліснуў Будзімір калючымі вачамі. — Хіба толькі адзін? Іх, можа, дзесяць памерла з таго часу. Хто іх лічыў? Можа, яны кожны дзень паміраюць пасля такога стрэсу. Чытайце: «Я быў тут 30-га і ўсё бачыў, звязыцеся са мной». Адчуваеце накал? Тады трэба кожную раніцу пісаць новую лічбу. Але ж гэта скажэнне! Уяўляеце? У той дзень загінула пяцьдзясят два чалавекі, гэта вельмі важна, а тут напісана 53!

— А па-мойму, ніякай розніцы.

— Гэта па-вашаму. А ёсць яшчэ і па-сапраўднаму, так, як было. Пяцьдзясят два — гэта вам не пяцьдзясят тры, магчыма, што паміж гэтымі лічбамі — бездань.

— Вы мяне, канешне, прабачце, — усміхнуўся Пятровіч, намагаючыся прыдаць усмешцы лагоднасці, — але я нічога не разумею. Якая розніца ў гэтых лічбах? І чаму вас гэта так хвалюе? Я не бачу тут ніякага крыміналу і падману.

— Добра. Чакайце... — Будзімір ухачіў у рукі тоўстую кнігу ў чорнай вокладцы, што ляжала на поручні, — «Біблія», — паспеў прачытаць Пятровіч ціснёныя залатыя літары, а новы знаёмы пачаў хутка перагортваць старонкі: — Зараз, зараз я знайду... Чытайце! — ткнуў ён нарэшце пальцам.

— Я ёсць Альфа і Амега, — прачытаў уголос Пятровіч і запытальна паглядзеў на Будзіміра Гадзінавіча.

— Глядзіце далей, — зашаргацелі старонкі, і праз нейкі час палец зноў упёрся ў тэкст. — Чытайце! — загадаў ён.

— Пасі народы Жазлом Жалезным.

— Вось! — падхапіў Будзімір, — пасі народы Жазлом Жалезным.

— Я ўсё адно не разумею... Што вы хочаце гэтым сказаць?

— Усё проста, — Будзімір Гадзінавіч развёў у бакі рукі, быццам паказваючы, наколькі ўсё проста: — Усё проста для таго, — удакладніў ён, — хто ўмее чытаць Сімвалы. «Альфа» — першая літара грэчаскага алфавіта. Дарэчы, услухайцеся ў само слова АЛФАВІТА: «віта» — гэта жыццё! — Пятровіч усміхнуўся, — не смейцеся! «Амега» — апошняя літара. Хрыстос называе сябе Альфай і Амегай. Што гэта значыць? Першым і апошнім, пачаткам і канцом. Вось, дарэчы, у стараславянскай азбуцы першая літара называлася «Аз», і калі нам сёння затыкаюць рот, то ў старажытнасці... Затыкаюць рот, маўляў, «я — апошняя літара алфавіта», то нашы продкі маглі абсекчы такі выпадак простаай фразай: «Затое Аз — першая!» — сказаць і далей рабіць сваю справу па сумленні. Канцы звесці з пачаткам. Чалавек на ўсё мае права, калі ён пад Богам. Бо «Аз» — гэта таксама Я. Разумеце? Кірыл і Мефодзій больш шкоды прынеслі, чым карысці, скажу болей вам па сакрэту, яны былі спецыяльна засланы Рымам, каб усё змяшаць, пераблытаць... Гэта асобная тэма. Ну вось, хоць бы з гэтай кнігі — «Мне отмищение и Аз воздам!»

— Але якая паміж усім гэтым сувязь. Вы пачалі... штосьці пра лічбы хацелі... Пераскочылі на іншае.

— Пачакайце. Дык вось. Чаму «пасі народы Жазлом Жалезным»? І чаму гэты Жэзл Жалезны? Глядзіце, два словы пішуцца з вялікай літары. Жэзл — зразуме-ла: сімвал улады. Але чаму Жалезны? Не ведаеце? Слухайце!

У перыядычнай сістэме Мендзялеева жалеза стаіць 26-м па ліку. Толькі гэты метал мае ў структуры будовы атама 26 электронаў і 26 пратонаў. Цяпер усвядомілі, чаму Жэзл называецца Жалезным?

— Не.

— Правільна. Усё не так проста. Ёсць эзатэрычныя веды, герметычныя, што значыць закрытыя, тайныя... Скажам, ёсць Веды, якімі рухаецца свет і гісторыя. Вы ж згодны, што гісторыя — кіруемы працэс? Гісторыю робяць людзі, правадары плямёнаў, народы — якія людзі, такая і гісторыя; але ёсць людзі, што ведаюць болей за астатніх, магчыма, ім толькі здаецца, што яны ведаюць нешта больш істотнае, чым іншыя. Але нават калі ім толькі здаецца так, то вядуць яны сябе адпаведна таму, быццам сапраўды ведаюць ісціну. Кажуць, нават у камені ёсць жыццё, нават крышталі маюць свядомасць. Вы не задумваліся, чаму, пачынаючы з каменнага веку і да цяперашняга ўключна, для забойства выбіраецца менавіта жалеза? Людзі, якім уяўляецца, што яны ведаюць болей за іншых, намагаюцца падыгрываць Вышэйшай сутнасці — небяспечнае гульбішча. Скажам так, напэўна, яны ведаюць, чаго хоча Бог. А магчыма, толькі ўяўляюць сабе, што ведаюць, ці прымаюць за Бога іншую сутнасць. Гэта не так важна.

Вы задумваліся калі-небудзь, чаму міжнародны жаночы дзень святкуецца 8-га сакавіка? Ну, скажаце, Клара Цэткін там... І гэтак далей. Але выбрана гэтая дата! І не выпадкова, я скажу. Сем — лік Гармоніі і нябеснай дасканаласці: сем нот, сем колераў вясклікі, сем цудаў свету... Дарэчы, нават сем шыйных пазванкоў у чалавека, і першы з іх называецца «Атлантам», так-так, той самы Атлант, што трымае на сваіх плячах Зямлю, утрымлівае і два паўшар'і галаўнога мозга. Да вашага ведама, усе пазваночныя ад пацука якога-небудзь да жырафа маюць па сем шыйных пазванкоў — вось яна, Гармонія Светабудовы і агульная для ўсіх мелодыя Гасподняй Меры. Музыка сфер! А што такое восем? Па гукавому сэнсу (этымалагічная філасофія) — гэта тая ж васьмёрка: воСЕМ! — сімвал жанчыны — 8! Жаночы сілуэт падобны да васьмёркі, праўда ж? А калі графічны сімвал жанчыны пакласці на гарызантальную плоскасць, то атрымаем знак бясконцасці — ∞ ! Зноў жа, ДВАЦЦАЦЬ ШЭСЦЬ — гэта: $2+6=8$. Ёсць звычайная арыфметыка, а ёсць і вышэйшая матэматыка. Два памножыць на два — не заўсёды дае чатыры. Ёсць тэорыя скрыўленых прастор. Скажам, ёсць эўклідава геаметрыя, а ёсць і неэўклідава: дзве паралельныя прамыя дзесьці ў бясконцасці перасякаюцца, перакрываюцца. Восем і знак бясконцасці ў вечнасці скрыўленых прастор у адносінах да часовага свету, дзе «адзін дзень, як тысячу гадоў і тысячу гадоў, як адзін дзень», — у суме даюць крыж. Галгофа! Зноў Галгофа! Яна ніколі не канчаецца. Ніхто не можа панесці чужыя грахі. З Хрыста

Галгофа, што перакладаецца з яўрэйскай як «месца чарапоў», «лобнае месца», — толькі пачалася, а канчаецца на кожным з нас. Хрыстос, быццам антычны Зеўс, шпурнуў вогненную маланку ў чалавечы розум, і мышленне пачало мяняцца. Кожны нясе свой Крыж па сіле сваёй. Дзве тысячы гадоў людзі праходзяць праз Галгофу, праз уласную галгофу.

А цяпер глядзіце, чаго мяне так узбунтаваў падлог. Дата: 30.05.99 г. — на-тоўпам было затаптана 52 чалавекі. Пяцьдзясят два — гэта: $5+2=7$; гэта: $52=26\times 2$! І яшчэ, калі скласці лічбы даты, нулі не ўлічваюцца, атрымаем той жа самы лік: $3+5+9+9=26$! А яны пішуць 53, а гэта значыць, хочучь прарвацца ў вечнасць, бо $5+3=8$. Разбураюць гармонію здарэння. Скажэнне пайшло, аберацця; Няміга — гэта другое, а можа, нават Трэцяе папярэджанне. Гэта пачатак канца. Амега тысячагоддзя! Жэзл Жалезны! «Бог нічога не мяняе з людзьмі, пакуль людзі самі не памяняюць таго, што ў іх...» — так гаворыць Каран, ці вось: «Маісею было дадзена Пісанне і Разлічэнне, вы Пісанне пакінулі людзям, а Разлічэнне схавалі...», ці тое ж самае гаварыў ім і Хрыстос: «Вы схавалі ключы ад Царства Нябеснага, і самі не ўваходзіце, і іншых не пускаеце... Ваш Айцец Д'ябал!» Гэта не проста супадзенне на Нямізе, гэта духоўны Чарнобыль у дзействе. Дарэчы, ці хоць помніце, калі здарыўся, а дакладней, калі быў «арганізаваны» Чарнобыль?

— Кожны год дваццаць шостага красавіка праходзіць «Чарнобыльскі шлях», у восемдзясят шостым годзе.

— Добра, хоць гэта помніце, а то я чытаў нядаўна кніжыцу, дзе і чарнобыльская дата зблытана. Дваццаць шостага. Хочаце, пакажу вам сінхроннасць Чарнобыля і Нямігі, гэтых дзвюх падзей, якія, на першы погляд, нічым не звязаныя паміж сабой, але маюць адну вагу на нябесных шалях і зроблены ў адной духоўнай плоскасці? Глядзіце, запісваем поўную дату Чарнобыля: 26.04.1986 г. — гэта: $2+6+4+1+9+8+6=36$. Дата Нямігі: 30.05.1999 г. — гэта: $3+5+1+9+9+9=36$! Што такое трыццаць шэсць? $36=3+6$ — 9! Звялі да прасцейшай лічбы. Дзевяць — сімвалічная лічба Бога, гэта апошняя лічба нулявога парадку. Што такое 36? Адніміце ад гэтай лічбы дзесяць, па колькасці божых Запаведзяў, і зноў атрымаеце Жалезны Жэзл: дваццаць шэсць. А колькі было расстраляна Антантай бакінскіх камісараў? 26! А якога чысла робіцца Кастрычніцкая рэвалюцыя?

— Сёмага лістапада.

— Няўжо? Смех дый годзе, і сотні гадоў не прайшло, а вы ўжо забыліся дату. Што ж гаворыць пра падзеі двухтысячагадовай даўніны? Рэвалюцыя называецца Кастрычніцкай, а чаму ж яна святкуецца ў лістападзе? Дзе звычайная логіка?

— Ну, там жа... Змянілі стыль летапічэння.

— Вось бачыце, пачалі здагадацца, яны заўсёды ўсё заблытваюць. Па старому стылю рэвалюцыя адбылася з 25-га на 26-е кастрычніка, ноччу дваццаць шостага. Таму і завецца Кастрычніцкай, хоць і адзначаецца ў лістападзе. Прышлі да ўлады і змянілі стыль летапісання, каб праўда адразу ж у вочы не кідалася, каб раптам не здагадаўся хто-небудзь. Замуцілі ваду, адным словам, яны заўсёды каламуцяць чыстыя крыніцы: арфаграфічную рэформу правялі — літары павыкідалі... Укрыжавалі рускую азбуку, як Хрыста, бо засталася ў ёй толькі 33 літары. А было ж калісьці — 44 у Кірыліцы, 39 у Глаголіцы, і ажно 147 літар налічвала Усеясветная Азбука, была і такая. А Кіеўская азбука, якую Яраслаў Мудры запісаў на сцяне Сафійскага сабора як сінтэз усіх рускіх азбук, як ключ-шыфр, квінтэсенцыю, каб перадаць нашчадкам Духоўны Заповіт, налічвала 26 літар. Бачыце? Нашым продкам усё патрэбна было, а прышлі чужаніцы да ўлады і ўсё пераблыталі, усё для таго, каб не зразумелі мы, што іграюць яны ў небяспечныя гульні, каб ніхто не змог выкрыць правілаў іх крывавага гульбішча. Вось так, малады чалавек, вось так. Думайце.

Каб не здавалася ўсё гэта вам прыцягнутым за вушы, ведайце, што і Бардзінская бітва адбылася 26-га чысла, і Аляксандр Сяргеевіч Пушкін, Першы Паэт Расіі таксама нарадзіўся 26-га, у маі месяцы, нават ААН — дзень заснавання арганізацыі прыпадае на дваццаць шостае чысло... І што мы маем сёння ад ААН? Каму яна стала служыць? Вось так, — Будзімір Гадзінавіч Недавольнаў зірнуў у вочы Пятровіча журботным позіркам, нейкая касмічная туга ўбачылася Пятровічу ў яго сініх бяздонных вачах.

— Дык калі вы так шмат ведаеце, усё можаце растлумачыць, — не адводзячы вачэй прамовіў Пятровіч, — можа, падкажаце мне, што гэта значыць?

І ён прыўзняўся над зямлёй, спачатку на пядзю, а затым быццам падскочыў на метры два і завіснуў у паветры.

— Ого! — здзівіўся Будзімір Гадзінавіч, — цікава-цікава. Ану, спусціцеся, калі ласка, — загадаў ён, і Пятровіч цопнуўся на прыступкі перахода, — і вы запроста так можаце?

Пятровіч паціснуў плячыма.

— Цудоўна! — прыцмокнуў языком Недавольнаў. — А я, ведаеце, бачыў па тэлебачанні, але не верыў. Думаў, трукацкі выкрунтас, шпар-ход для задурэння галавы.

— Дык што гэта значыць?

— Трэба падумаць, трэба падумаць... — пашкроб ён патыліцу, — і даўно вы лягаеце?

— З канца мая. Дваццаць шостага чысла, якраз серада была.

— Так. Нешта, здаецца, праясняецца. Бачыце, і тут якая сімволіка: 26-га мая нарадзіўся Пушкін, у сераду Юда Хрыста прадаў, а ў пятніцу Яго на Крыж узнялі... Так што тут сур'ёзныя паралелі вымалёўваюцца. А самі вы нарадзіліся калі?

— Трынаццатага мая 1961 года.

— Ага. Сімвалічна, вельмі сімвалічна. Гагарын у космас паляцеў у 61-м дваццаціга, камета Галей, здаецца, пралятала ў той жа год, а зараз вы лятаеце. Трынаццаць — гэта лік апосталаў з Хрыстом. Памнажаем на два, бо ёсць матэрыяльны і духоўны свет, і зноў атрымаеш 26. Ага, і 26-га, значыць, паляцелі, а 13-га, значыць, нарадзіліся. «13» — часта называюць чортавым тузінам. Гэта лухта і глупота! У д'ябла нічога свайго няма, усё, што ёсць, належыць Госпаду. Дарэчы, слова «Ісціна» Даль тлумачыць як «ёсціна», гэта значыць: усё, што ёсць, — Ёсціна, Ісціна. Таму «13» — ніякі не тузін, тым больш не чортаў. Лік «13» (сцвярджае «Унутраны Жрэц СССР»), запісаны ў дзесяцічнай сістэме злічэння, гэта «10» + «3». Але «10» у дзесяцічнай сістэме злічэння гэта «Адзінка» першага парадку, вышэйшая за ўсе лічбы ад «0» да «9» нулявога парадку. Гэта значыць «13» — «1» вышэйшага парадку + «3» (тройца) нулявога парадку, што лічбава сімвалізуе сістэму першасных адрозненняў у Сусвеце: Адзіны Гасподзь і тварная Светабудова, якая ўяўляе сабой трыадзінства матэрыі-інфармацыі-меры. Па-іншаму «13» = «Бог троіцу любіць», толькі не блытайце з хрысціянскай Тройцай, якой засланыюць Адзінага, бо гэта абсурд, калі яго запісаць арыфметычна: $1=3$. Нашы продкі таксама ведалі Тройцу, яшчэ да Хрысціянства ведалі, яна называлася Трыглавам, але над Трыглавам стаяў Род — Адзіны Паўнаўладны Госпад. Словам, думайце самі. Ёсць нейкі сэнс ва ўсім гэтым. Чакайце, зараз падлічу. Ага. Так і ёсць. Глядзіце! — Будзімір зноў выхадзіў з нагруднай кішэні бланкет і аўтаручку, — глядзіце сюды. 13.05.1961 г. — напісаў ён, — а цяпер складваем $1+3+5+1+9+6+1=26!$ Разумеете, дваццаць шэсць! Вось ён, Жэзл Жалезны вашай долі, кропка Амегі, вось яна — ваша Галгофа!

— Дык што ж усё гэта значыць канкрэтна для мяне? Вы так і не сказалі...

— Я сказаў галоўнае. А на астатняе вы самі павінны сабе адказаць. У вас свой лёс. Лепш паслухайце прыпавесць. Жыў адзін манах, займаўся ўсякімі духоўнымі практыкамі. За многа гадоў навучыўся хадзіць па вадзе. І дачуўся раптам, што ёсць жанчына, якая таксама дасягнула шмат у духоўным развіцці — яна левіціравала, вось так, напрыклад, як вы. Прыўшоў манах да яе і гаворыць, давай злучым маё ўменне хадзіць па вадзе і тваё ўменне лятаць у паветры, спалучым гэта і атрымаецца звышчалавек, а можа, нават і сам Бог. А жанчына адказала яму: «Тваёй здольнасцю хадзіць па вадзе карыстаецца і жучок вадамерка, а маёй

здольнасцю лятаць валодае муха. Нічога звышнатуральнага ў гэтым няма. Сэнс жыцця ў іншым...», — Будзімір прымоўк.

— А можа, — задумліва прагаварыў Пятровіч, — можа, мне з'ездзіць... Я збіраўся да таго, як вас убачыў, ехаць у Акадэмію Навук. Можа, вучоныя што-небудзь маглі б растлумачыць?

— Смешны вы чалавек. Вам дадзены Дар, а вы — вучоныя... Што яны могуць? Дзецца Дар — дзецца і разуменне гэтага дару: для чаго і навошта? Усё дзецца для вашай жа душы. Зазірніце ў сваё сэрца, прыслухайцеся да голасу сумлення і розуму і спытайце ў сябе самога. Тады і Бог вам адкажа.

— А раптам разуменне, як вы казалі, дадзена іншым? Хіба не можа быць так? Мне дадзена толькі гэта, — Пятровіч зноў ўзляцеў на некалькі метраў у вышыню, а затым, апусціўшыся долу, дадаў: — А астатнія, адным словам, іншыя, не я, — павінны зразумець, для чаго гэта дадзена мне і як гэта скарыстаць?

— Глядзіце самі. Такімі падыходамі і разважаннімі прывыклі пасвіць чалавецтва, дакладней даіць яго на сваю карысць. — Будзімір Недавольнаў пагардліва пасміхнуўся, — пастухі заўсёды пасуць і дояць. Асцерагайцеся, каб вас не выкарысталі. Але глядзіце самі, а то раптам?... Такого, на маю думку, канешне ж не бывае, што каўбаса страляе, але... Усё можа быць. А можа і не быць!

9

Пятровіч хадзіў па калідорах Акадэміі Навук, заходзіў у розныя пакоі — мяняліся назвы аддзелаў, шыльды на дзвярах, мяняліся, як у калейдаскопе людзі, якія вельмі ўважліва выслухоўвалі яго, ківалі мнагадумнымі галовамі, але нічога не тлумачылі. У адным месцы яго ўзважвалі, у другім абмервалі, у трэцім нешта запісвалі ў журналы і здымалі паказанні прыбораў, дзесьці падключалі да цела невядомыя датчыкі і прымушалі рабіць фізічныя практыкаванні, а дзесці пралятаць праз спецыяльныя прыстасаванні і зноў нешта запісвалі ў дзённікі і журналы. Але ўсюды рэакцыя вучоных была амаль аднолькавай: адны пашкробвалі за вухам, другія папраўлялі на носе акуляры ці шматзначна ківалі галовамі, а ўрэшце — проста разводзілі рукамі.

— Эх! — уздыхнуў згорблены дзядок і шапялява прагаварыў: — Быў бы Саюз! У Маскве такое хутка вырашчалася...

Вечарэла. Пятровіч выйшаў з Акадэміі, мінуў акадэмічны дворык, агарожаны фігурнай рашоткай з чыгуну і, павярнуўшы направа, скіраваў на вуліцу Сурганова. Здалёк данесліся гукі рытмічнай музыкі. «Вялікае слова — музыка! — падумалася

Пятровічу, — верагодна, Зямля ў Сусветнай Актаве спявае толькі аднюсенькую нотку „ля“: Зям-ля-я-я-я-я...». Затым яшчэ падумалася, што ягонья прыгоды добра было б падарыць якому-небудзь пісаку: падарыў жа, напрыклад, Пушкін Гогалю сюжэт «Рэвізора» і «Мёртвых душ»? «Эх, — уздыхнуў ён скрушна, — каб падарыць сюжэт, для гэтага трэба быць, на крайні выпадак, Пушкіным, тады і Гогаль знойдзецца».

З абодвух бакоў вуліцы нечакана запаліліся літары. Зрабілася светла, хоць голкі збірай.

«Барыс Пятровіч!» — данеслася да яго слыху праз шум вечаровага горада. «Барыс Пятровіч!» — пачулася яшчэ раз.

Ён павярнуўся на крык. З другога боку вуліцы на тралейбусным прыпынку стаялі двое мужчын: адзін, хударлявы і высокі, выбліскаў у святле літароў шкельцамі акулераў, а другі, нізкарослы, у капелюшы, з акладзістай бародкай, быў падобны на казачнага гнома; Пятровіч так і ахрысціў яго пра сябе «Гном».

— Прабачце. Гэта вы звалі Барыса Пятровіча? — спытаўся ён, глядзячы па чарзе то на аднаго, то на другога. — Можа, хто-небудзь з вас і ёсць Барыс Пятровіч? Мне ён вельмі патрэбны.

Мужчыны пераглянуліся і засмяліся.

— Не, — адказаў Гном, — мы не звалі. Вы не так зразумелі нас. Гэта я крыкнуў, у сэнсе, маўляў: «Борісь, Петровіч!»

— Даруйце, я можа, штосьці не так разумею... Ён тут ці не? — і мужчыны зноў паглядзелі адзін на аднаго, Гном-барадач паціснуў плячыма.

— Цябе ж учора па тэліку паказвалі? Ты ж Пятровіч, так?

— Што ты ваньку валяеш? — спытаўся Гном.

— Я не гляджу тэлевізар.

— Ды ён гэта, ён! — выбліснуў шкельцамі хударлявы. — Ты ж лятаеш? Ці мы памыліліся?

— Ну, лятаю, — нехаця прызнаўся Пятровіч.

— Я ж казаў табе, — уставіў Гном. — Мы разумеем, Пятровіч, табе цяжка. Усё на цябе зараз навалілася. Але не здавайся.

— Не трусь, беларус! — падбадзёрыў хударлявы.

— Адным словам, борісь! Змагайся па-нашаму, — Гном паляпаў яго па плячы, — і не хвайся. І не вер усякім там Барысам. Мы, беларусы, як зубры. Разумееш? Адны ў белым свеце. Адны. Але помні, што і адзін у полі воін, калі гэта роднае поле.

Пятровіч усміхнуўся неяк вінавата, ён так і не зразумеў, чаго ад яго чакаюць людзі, а калі сапраўды чакаюць, то чаму не скажуць проста і зразумела? І яму чамусьці захацелася растлумачыць гэтым двум, чаго ён увогуле падыйшоў да іх.

— Ведаеце, іду гэта я і чую, нехта заве Пятровіча. А ёсць такі прэзаік, Барыс Пятровіч, так падпісваецца, псеўданім, напэўна? Я і падумаў, што гэта яго завуць. — Гном з хударлявым засмяяліся. — Дзякуй за падтрымку, канешне. — Пятровіч з надзеяй паглядзеў на іх: — Але што мне рабіць? Можа, вы ведаеце?

— Э-э-э... — пакруціў галавою хударлявы і сцёпануўся, — па гэтым пытанні з нас дарадчыкаў не атрымаецца.

— Калі б мы самі ляталі, — Гном узмахнуў рукамі, — мы б ведалі, што рабіць. Так што ты — хазяін-барын.

— Сам сабе галава. Ну, шчасліва табе, Пятровіч! — І яны па чарзе паціснулі яму руку, а Гном-барадач нават капялюш прыўзняў на развітанне.

Яны ўскочылі ў тралейбус, які падышоў, і затым, як добраму знаёмаму, пама-халі напаследак рукой.

Пятровіч вярнуўся на Сурганава. Музыка гучала мацней. Верагодна, дзесьці побач былі танцы. Яшчэ здалёк ён заўважыў люмінесцэнтную шыльду на будынку з правага боку, музыка даносілася адтуль. Падышоў бліжэй і прачытаў: «ДЫСКАКЛУБ ЮЛА» — апошняя літара «А» была перавернута дагары, і атрымлівалася лацінскае «V» — «Вікторыя» або знак перамогі. Такі знак-сімвал з двух растапыраных пальцаў «прыкінутая» моладзь заўсёды тыркае ў экран тэлевізара з такім выглядам, быццам кідаецца на амбразуру. «Юла — па-беларуску гэта будзе ваўчок, — падумаў Пятровіч, — цікава, хто і як прыдумае цацкі для дзяцей? І чаму адзін народ называе цацку „юлой“ а ў другога тая ж самая цацка завецца „ваўчком“?»

Калісьці Пятровіч вычытаў, што, напрыклад, слаўты Ванька-ўстанька вынайздзены ў часы мангола-татарскага прыгнёту; давалі дзецям гэткага ўставунчыка і гаварылі: «Гэта Ванька, бачыш, як ні прыгнеш яго, а ўсё адно ўстае Ванька. Так і ты ў жыцці ні перад кім не згінайся: ні перад панам, ні перад ханам». Вось і ўстаў аднойчы рускі Ванька ва ўвесь волатаўскі рост на Куліковым полі, каб пастаяць за сваю зямлю і волю. Вывучылі дзяцей! Дарэчы, усё з дзяцей і пачынаецца. Якую ж цацку сёння трэба прыдумаць, каб скінуць чужаземны прыгнёт? Амаль не заўважаюць славяне, што знаходзяцца ў аблозе чужацкай ідэалогіі, што ўселіся на іхнім карку заморскія чужынцы. Узяць хаця б тую ж Барбі, з якой любяць гуляць дзеці «новых рускіх», — яна зроблена са слаўтай амерыканскай прастытуткі... Не разумеем мы пакуль, што адсюль і пачынаюцца нашы беды.

Пятровіч стаў перад шыльдай на Сурганава і прамаўляў услых слова «юла», спрабуючы адчуць смак літар на языку: «Юла, юл-ла, ю-ю-л-л-л-а-а-а...» — паўтараў ён. Уразіла, што з абодвух бакоў назвы дыскаклуба былі намаляваны велізар-

няя чырвоныя літары 26, верагодна адрас, а гострыя стрэлкі, быццам дзідамі, праціналі наскрозь вывеску дыскаклуба. «Заходзь, маўляў, і круці Зямлю музыкай сваёй душы! Тут Тайна Быцця...» — быццам звяртаўся нехта да таго, хто разумее.

Ці ведаў мастак, выпісваючы літару за літарай і лічбу за лічбай, якім планетарным сэнсам могуць напоўніцца яго творчыя жарты для нейкага Пятровіча, што атрымаў неспадзяваную здольнасць і заблытаўся ў вузле фатальных супадзенняў пасля размовы з Недавольнавым Будзімірам Гадзінавічам? «Ведаў?» ці «не?» — аніякім чынам веданне ці няведанне аўтара не ўплывае на канчатковы вынік яго працы, на зроблены «твор», бо часцей за ўсё сапраўдны аўтар з'яўляецца сутворцам Таго, хто стварыў усё, што бачыць вока, аўтар — інструмент або Небеснага Творцы, або пякельнага перасмешніка. І ўсё дзеіцца так, як павінна дзеіцца, усё ёсць таму, што яно павінна быць. Ці заўсёды мы разумеем, напрыклад, чаго ідзе дождж? Чаму раптам ва ўнісон сакравенным думкам неба расколваецца маланкай, прымушаючы нечакана ўздрыгнуць, быццам хтосьці падслухаў нас і прыгразіў громам. І чаму ўвогуле ёсць жыццё?.. І чаго яно такое, а не інакшае?.. І, галоўнае, для чаго? Які яго вышэйшы сэнс? Ці ўмеем мы без памылак чытаць іерогліфы нябёсаў? «Здрабнелі людзі, — заключыў Пятровіч, — нават сюжэт няма каму аддаць!»

Ён ужо станавіўся славатасцю, хоць яшчэ нічагусенькі не зрабіў карыснага для Радзімы, — але на дыскатэку яго пусцілі без грошай: пазналі...

Выблісквала рознакаляровае святло, рытмізаванае тактамі музыкі, дрыгаліся, нібы ў канвульсіях, маладыя дзяўчаты і хлопцы. Дыскатэка падалася Пятровічу занадта шумнай, незразумелай аказалася і песня, сэнс якой зводзіўся да наступнага: тапталі нейкага «лодачніка»...

«Я убью тебя, лодочник! Я убью тебя, лодочник!» — хрыпеў прастужаны саліст.

Час ад часу дыск-жакей выключаў музыку, і тады ўвесь азвярэлы натоўп, разрываючы галасавыя звязкі, падхопліваў прыпеў:

— Я убью тебя, лодочник! — і дружна ўскідваў угару спіснутыя кулакі.

Пятровічу такі адпачынак хутка надакучыў, ён любіў яснасць, а зразумець, хто такі «лодачнік» і за што паддаваўся экзекуцыі абалваненага музыкай натоўпу, ён не мог. «Што за мелодыі пайшлі, быццам усе дэбілы якія-небудзь!» — падумаў так і не стаў чакаць наступнай песні.

Праціснуўся да выхаду, выйшаў пад начное неба, усыпанае зоркамі, удыхнуў на поўныя грудзі халаднаватага паветра і вырашыў: калі і круціцца Зямля музыкай чалавечых сэрцаў, то не такімі песнямі, якія спяваюцца на сучасных дыскатэках.

Праз гадзіну быў дома. Павячэраў і бухнуўся на ложкак. Заснуў хутка. А пад раніцу прысніўся Ульянаў-Ленін. Картавым голасам правадыр рабочага класа тлумачыў яму ўсне: «Пятровіч! Лодачнік — гэта лакаматыў гэвалюцыі! Лодачнік — гэвалюцыянег, іх мільёны і мільёны, яны дгожжы ўсіх гэвалюцый...». Паўдня затым Пятровіч абдумваў словы правадыра, а пасля махнуў рукой на ўсіх лодачнікаў і правадыроў: сон ён і ёсць сон, калі верыць ім, можна зусім застацца без носа, як тое аднойчы здарылася з гогалеўскім героем.

10

У любым грамадстве ёсць людзі падкія на ўсякую свежую навіну: хлебам не кармі такіх, але запішы ў якую-небудзь суполку, дай пастаяць у пікеце пратэсту ці паставіць свой подпіс пад мемарандумам. Пятровіч быў далёкім ад палітыкі і лічыў, што яна — занятак людзей з велізарнымі комплексамі, словам, у нейкай ступені — забаўка для ідыётаў; але кошцы гулі, а мышцы слёзы — колькі крыві і слёз пралілося з-за таго, што палітыку аддалі на водкуп вылюдкам? Адзін знаёмы аднойчы даказваў, што злыя геніі чалавецтва — амаль усе нізкарослыя, лічы што карлікі, гэтым і тлумачыцца, маўляў, празмерная смярдзючасць іх дзеянняў: галава ў такіх людзей знаходзіцца блізка каля аднаго месца. Але, нягледзячы на апалітычнасць, для Пятровіча наступіў перыяд сур'ёзных выпрабаванняў: заўсёды так, хто ўцякае ад палітыкі, таго яна сама даганяе, як гавораць, рахманых лёс вядзе, а ўпартых цягне за валасы.

З 26-га мая прайшло некалькі тыдняў. Як грыбы пасля дажджу разрасліся шматлікія таварыствы, адны назвы чаго каштавалі: «Сільфо», «Фаэтон», «Камета», «Дзедал», «Са-Кры-Лю» (Саюз крылатых людзей)... Пятровіч да іх не меў ніякага дачынення. Усе яны, безумоўна, за пэўную плату, абяцалі жадаючых навучыць пераадольваць сілу зямнога прыцягнення. Жадаючых знаходзілася шмат. З'явіліся і паслядоўнікі вучэння «Івана Пятровіча», і, зноў жа, рабочы «ЗАЛ-Па» не напісаў пакуль аніводнага радка, што зусім не бянтэжыла інтэрпрэтатараў, якія з няўзнак прамоўленага слова высмоктвалі цэлыя філасофскія сістэмы. У друкарнях да выдання рыхтаваўся «ІНТЭРПАЛ» (Інструкцыі першага палёту) — і, зноў-такі, невядома хто і калі іх укладаў. Было адчуванне, што сотні, а можа нават тысячы розных людзей, стаіўшыся, чакалі нейкага ўмоўнага знака і, калі раптам пачулі, што «чалавек паляцеў над Энкам», — тут жа, як па камандзе, хваравіта ўхапіліся за справу, быццам нябачны рэжысёр узмахнуў палачкай і крыкнуў: «Матор!» — усё закруцілася ў ліхаманкавым рытме. Так, дарэчы, пачынаюцца ўсякія сацыяльныя катаклізмы: кручэнне, якое разварочваецца

ў чалавечай свядомасці, немагчыма прыпыніць, як нельга спыніць і кручэнне планеты.

На Пятровіча пачалі насядаць. Спачатку яго выклікаў у кабінет начальнік цэха завода ЗАЛП Цырульнік Абрам Якаўлевіч і грозна асадзіў з парога:

— Вы мне свае жартачкі кіньце! Ніякіх лятанняў! У нас дзяржаўнае прадпрыемства, — чаканіў ён фразы, — мы не пацярпім падобных вольнасцей. За прахадной народу хоць пруд прудзі. Знойдзем замену. Не прыслушаецеся да голасу начальства, — Цырульнік тыцнуў палыцам уверх, быццам намерваўся прапароць неба наскрозь, — не прыслушаецеся, прыйдзецца развітацца.

— Але ж я... — паспрабаваў запырачыць Пятровіч, ды так і застаўся стаяць з раскрытым ротам.

— Ніякіх «але»! — абарваў яго Абрам Якаўлевіч. — Кропка! Або з заўтрашняга дня вы не лятаеце, або... Або... — не змог ён падабраць патрэбнага слова.

Пятровіч выйшаў з кабінета абураным: чамусьці некаторыя начальнічкі лічаць, што іхні асабісты загад — закон для падначаленых. Пятровіч і рад бы, але ўжо не мог хадзіць як звычайныя людзі. Немагчыма ж на самай справе кантраляваць кожны свой крок і рух? Як толькі ён на імгненне адключаўся ад такога кантролю і адпускаў душу за няўлоўнай думкай і — сам таго не заўважаючы, мог ужо высока ляцець над зямлёй. Не ведаў ён, чаму такое здаралася, не мог безумоўна ведаць і як пазбавіцца гэтага наслання.

Праз некалькі дзён да яго падышоў брыгадзір Кавалёў, быў якраз пачатак працоўнага дня, і Пятровіч збіраўся ўключыць станок, каб прыступіць да работы.

— Пачакай, — сумна прагаварыў Піліп Альфрэдавіч, — кінь гэта. Цябе выклікаюць у аддзел кадраў.

Па інтанацыі, з якой былі сказаны словы, Пятровіч адчуў: патыхнула паленым, за яго ўзяліся ўзур'ёз.

У аддзеле кадраў паказалі загад, завізаваны генеральным дырэктарам, Пятровіч прабег вачыма тэкст і зразумеў: генеральны матываваўся дакладной запіскай Цырульніка: «Сідараў Іван Пятровіч звольнены за парушэнне працоўнай дыстыпліны», — прачытаў ён уголос і здзівіўся:

— Якое яшчэ парушэнне?

— Вас жа папярэджваў Абрам Якаўлевіч?

— «Парыкмахер»? Ну, папярэджваў. Дык што з гэтага?

— Вы не паслухаліся. Пляма на ўсім калектыве.

— Людцы мілыя, як жа мне паслухацца, калі гэта немагчыма! Калі б вам казалі не дыхаць, вы выканалі б такі загад?

— У мяне такіх праблем не бывае. Так што крыўдуйце на сябе.

Інспектар аддзела кадрў піхнула ў руку Пятровіча працоўную кніжку з адпаведным артыкулам і дэманстравала адварнулася да акна.

Цэлы дзень Пятровіч лятаў над Энкам пакрыўджаны на ўвесь свет: «Хіба ж вінаваты я, што лятаю? Хіба вінаваты людзі, што такімі, а не іншымі нарадзіліся?»

11

Вечарам газеты зноў давалі абвяржэнне, хаця рабілі гэта не зусім звычайным чынам: напрыклад, «Крыўда» замест таго, каб напісаць, што ў такім і такім нумары інфармацыя газеты не адпавядае рэальнасці, маўляў, просім прабачэння ў чытачоў за памылку — газета выкрывала ў фотамантажы аўтараў «Праўды», а тая ў сваю чаргу абвінавачвала «Крыўду» ў нелюбові да людзей і непатрыятызме, а яшчэ — у наўмыснай падтасоўцы фактаў. Па тэлебачанні выступаў чарговы вучоны муж, навуковыя ступені і званні якога займалі тытрамі дзве трэці экрана і закрывалі твар выступаюцы па самыя вочы.

А Пятровіч у гэты час, зусім далёкі ад інфармацыйных баталій, прызямліўся каля свайго дома.

У двары чакала прадстаўнічая група экспертаў, журналістаў, псіхолагаў і вучоных, адным словам, розных асоб з ненармаваным рабочым днём. Некалькі тыдняў запар прыходзілі яны сюды як на службу. Пятровіч мог бы ўляцець у сваю кватэру і праз балкон, але спяшацца не было куды, і ён вырашыў развясці гнятлівы настрой. Эксперты ўсё яшчэ сумняваліся ў сапраўднасці яго палёту, напэўна, сумненне было іх службовым абавязкам.

Ён прыўзняўся над зямлёй, пакружыў хвіліну над галавамі натоўпу, які дзясцаткамі вачэй сачыў за кожным яго рухам, і раптам коршунам спікіраваў на самага надзьмутага і важнага чыноўніка, сарваў з яго галавы капялюш і ўзмыў у вышыню.

— Эй, вы! Аддайце! — закрычаў той. — Аддайце капялюш! Гэта што яшчэ за безабразія! Фуліганства!

— Які яшчэ капялюш? — смяяўся Пятровіч, — няма ніякага капелюша.

— Усе бачылі: падляцелі і ўхапілі.

— Дык усё-такі падцяцеў? Няўжо? Вы запратакаліруйце свае словы, а то зноў будзеце ахінею ў справаздачах несці.

Чыноўнік злоўчыўся, падскочыў і хацеў схопіць Пятровіча за нагу: «Аддай!» — аж закалаціўся ён ад злосці.

— Ого! Які борзды пан, — здэкаваўся Пятровіч.

Праз хвіліну капялюш хістаўся на агульнай тэлевізійнай антэне, яна ад нечаканай абноўкі зрабілася падобнай на страшыдла, нават вароны з дзікім карканнем кінуліся з даху ўрассыпную.

Пад з’едлівыя кііны астатніх пыхлівы чыноўнік закульгаў да пажарнай лесвіцы.

— Уся справа ў капелюшы! — наўздагон яму пракрычаў Пятровіч, — або ў тым, што знаходзіцца пад капелюшом. Калі кацялок не варыць — кашы не зварыш і дарэмна жывеш на зямлі. Каб адрозніваць сваё ад чужога, трэба жыць сваім розумам. Чужымі рукамі толькі жар заграбаць. Вось вы ўсе, — звярнуўся да астатніх: — Чаго сюды прышёрліся? Чаго вы кожны дзень ходзіце? Бачыце, лятаю я, лятаю! І скажыце ўсім, хто вас паслаў, што гэта так. Не тлуміце галовы людзям. Нічога дзіўнага ў гэтым няма. А вы бачыце цуд і не хочаце верыць. Бо нязручна з такім цудам, трэба ж вытлумачыць. А хіба не цуд, што вы дышаеце і ходзіце па зямлі? Хіба гэта не цуд, што вы жывяце, думаеце, адчуваеце? Я, можа, таму і паляцеў, што заўжды жыў сваім розумам, а не натхняўся запазычанымі думкамі. У вашых галовах вайна паміж левым і правым паўшар’ем. Мой палёт — вынік, а да прычын не дакапаецеся, пакуль не зразумеете саміх сябе.

Усе гэтыя эксперты за некалькі тыдняў добра ўеліся ў пячонкі: і кроў на аналізы бралі, і сліну, і ўзбавалі, і абмервалі яго, прымушалі пралятаць праз нейкія трубы, і ўсё распытваліся, а чым гэта ён харчуецца, як думае і што адчувае — а карысці Айчыне, як таго чакаў Пятровіч, так і не знайшлі. Даследавалі нават радавод Сідаравых і выявілі, чым нямала здзівілі ўсю радню, што яны — нашчадкі Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна. Тут жа ў цэнтральнай газеце з’явіўся артыкул з грувасткай назвай: «Нашчадак Першага Паэта Расіі (А. С. Пушкіна) Сідараў Іван Пятровіч спраўдзіў прароцтва М. В. Гогаля».

Аўтар Прыліпайла (на што ўжо некаторыя прозвішчы трашна характэрызуюць сваіх носьбітаў) самым сур’ёзным чынам агаломшваў чытачоў: «Гогаль — Вялікі Прарок! На Сідараве збываецца яго прароцтва. А прароцтвам Мікалая Васільевіча трэба верыць, — распінаўся Прыліпайла і сыпаў, як гарох з мяха, факты і цытаты: — Аўтар «Вечароў...», «Носа» і «Міргарада» (чаму ён выбраў гэтыя творы? — засталася невядомым) — адзіны са славурых пісьменнікаў, які перавярнуўся ў дамавіне! І прасіў жа дурняў у «Завяшчанні», папярэдзваў: «Пакуль не з’явіцца яўных прыкмет трупага разлажэння — не хавайце! Не стаўце помнікаў!» Не паслухаліся. Не паверылі. Дык хоць цяпер прыслухайцеся, дзвесце гадоў прайшло! Пагрэйцеся пад Сонцам рускай паэзіі, можа, адтае душа ваша і хоць адну разумную думку спародзіць: „Зачем ты послан был, и кто тебя послал?“ — не да месца цытаваў ён Пушкіна. — Іначай вас будуць „резать или

стриць“! Большага не заслугоўваеце. Зразумейце і прыслухайцеся да Гоголя: „Эх, тройка! Птица тройка, кто тебя выдумал...“»

Аднаму яму вядомым шляхам Прыліпайла прыходзіў да вываду, што «Энскі лятун» (токаар чацвёртага разраду завода ЗАЛП Сідараў Іван Пятровіч) — толькі першая ластаўка. Што «хутка ўвесь рускі народ пачне лятаць», што славяне для гэтага і створаны, каб лятаць. А выводзіў сваё меркаванне ўсяго толькі з некалькіх фраз, якія меў неасцярожнасць выказаць Мікалай Васільевіч адносна Аляксандра Сяргеевіча: «Пушкнн есть явление чрезвычайное и, может быть, единственное явление русского духа: это русский человек в его развитии, в каком он, может быть, явится через двести лет». Калі з артыкула можна было б выкінуць «божы дар цытат», там засталася б адна яешня: напрыклад, у факце, што адзін з фотаздымкаў зроблены на фоне помніка паэту, Прыліпайлу ўбачылася не выпадковасць, а жалезны закон рэчаіснасці! Калі ж генеалагічныя жукі ўздоўж і ўпоперак аблазілі радаслоўнае дрэва Сідаравых і выявілі сваяцтва па мацярынскай лініі з паэтам, Прыліпайла лікаваў! На яго думку, усё сходзілася: час працаваў на яго канцэпцыю.

Ад распаленага ажыятажу да сваёй асобы Пятровічу, у прынцыпе сціплагу чалавеку, жылося з кожным днём цяжэй. Калі раней яго палёт выклікаў па большасці здзіўленне і зацікаўленасць, або на крайні выпадак жудасць і свяшчэннае трапятанне, то няпер знаходзіліся і такія, што пры сустрэчы прылюдна кідалі ў ягоны бок камяні ці падскоквалі і хапалі за ногі, спрабуючы сцягнуць дагоў. Яго паказвалі псіхіятрам, псіхолагам і ваенным спецыялістам: псіхіятры нічога не выявілі, псіхолагі нічога не зразумелі, а ваенныя ўсё спрабавалі выведць нейкі сакрэт, якім Пятровіч «ну, ніяк не хоча падзяліцца!». Адна жоўтая газетка абазвала яго «агентам міжнароднага імперыялізму» — абвінавачвала Пятровіча ў палітычнай і сацыяльнай нестабільнасці, у інфляцыі, зніжэнні нараджаемасці і экалагічным крызісе, а царкоўныя іерархі аж са скуры вылузваліся і крылі анафемамі «ўсялякія лятанні і тых, хто імі цікавіцца...» — яны без дакору сумлення спалілі б любога летуна на гарадской плошчы, калі б гэта было Сярэднявечча.

Кожны вечар паўтаралася адно і тое ж, нават словы знаходзіліся аднолькава, быццам вычыталіся ў агульнай інструкцыі:

— А ці не здаецца вам, што вы нейкі асаблівы чалавек? — дапытваўся, напрыклад, адзін з іх.

— Не, — коротка адказваў Пятровіч, — нічога мне не здаецца.

— А дзе вы працуеце? — «На заводзе ЗАЛП!» — Ого! — шматзначна здзіўляўся эксперт: — У гэтым штосьці ёсць. Так-так! Ёсць. Трэба падумаць... А ці не думаець-

ца вам, што выспасціглі сінтэз невядомага пакуль навуцы закону? Скажам, гэтакі сімбіёз аэрадынамікі, зямнога прыцягнення, гравітацыі і энтрапіі? Ну, штосьці...

— Сказаць усё можна, але ж прыйдзецца і адказваць за свае словы. Ніякага закону я не адкрываў, лятаю сабе і ўсё.

— А як гэта ў вас атрымліваецца? Ці можна такому навучыцца? І што з гэтага можа атрымацца?

— Я і сам хацеў бы ведаць: што можа атрымацца? Пакуль жа выходзіць агульшальны пшык і нічога болей.

Пятровіч, здаецца, гаварыў праўду. Хіба ён сам сябе вучыў лятаць? Не! А хіба людзі, калі задумацца, самі сябе вучаць хадзіць і дыхаць паветрам? Зноў жа — не! Усё гэта даецца з нараджэннем. Усё прыходзіць у свой час. І калі не вучыў сэрца гнаць токі крыві па артэрыях, не вучыў сонца свяціць, а зямлю круціцца, дык адкуль чалавеку ведаць: і куды? і навошта? і што з гэтага можа атрымацца? Вось спыталі аднойчы сараканожку, як яна не забытаецца ў дваццаці парах ног, — так з таго часу і не зрабіла ніводнага кроку.

Але адзін раз Пятровіч прагаварыўся, што яшчэ з дзяцінства ведаў: ён умее лятаць! Што ўвогуле ў людзей калі-небудзь вырастуць пад рукамі крылы — так, менавіта пад рукамі: даўным-даўно, яшчэ маленькім, ён убачыў пад мышкамі свайго бацькі маленькія чорныя валосікі і спытаўся: «Тато, а што гэта ў цябе?» — «Крылы растуць», — пажартаваў бацька, а яму так радасна стала, што і ў яго некалі вырастуць крылы, і ён будзе лятаць, як птушка, — высока-высока... Людзі могуць лятаць, думаў Пятровіч, яны ўмеюць, толькі, на жаль, забыліся, як гэта робіцца, а ён проста ўспомніў... Успомніць трэба сябе — гэта галоўнае!

— Мне думалася, — гаварыў Пятровіч, і чамусьці слёзы наварочваліся на вочы, — калі я палячу, людзі адразу ж успомняць: і яны ўмеюць! Яны захочуць быць лепшымі. Будуць радавацца, што адзін з іх ужо лятае — гэта дасць сілы астатнім. Але я падмануўся. Аказалася: ніхто нікому не патрэбен. Чужы поспех раздражняе і злуе. «Чаму не я першы?» — думае кожны. Так не павінна быць. Калі мы не зменімся, не перайначым сябе ў чалавечнасць, то хутка і хадзіць развучымся, застанецца толькі поўзаць... — так гаварыў Пятровіч у рэдкія хвіліны пчырасці і адчаю, але ніхто не мог яго зразумець, нават я ў тыя далёкія часы не мог здагадацца, што і патрэбна яму была зусім дробязь: крышачку чалавечай цеплыні, спачування і веры ў яго светлую мару.

У вачах абсалютнай большасці ён быў небяспечным аматарам, носьбітам радору і смуты: лятае сам — гэта яшчэ паўбяды, але раптам яму ўздумаецца навучыць яшчэ каго-небудзь? Раптам гэта, як хвароба, перадаецца іншым? Што тады рабіць? Людзі падзеляцца на тых, хто можа лятаць, і тых, хто — не: на вышэй-

шых і ніжэйшых. Пачнецца вайна. Таму і пераконвалі эксперты, што Пятровічу толькі здаецца, што ён лятае, таму і цынічная ўхмылка не сходзіла з іхніх вуснаў, каб надаць пустанарожнім словам большай вагі і маральнай абгрунтаванасці. Таму і самі яны, нават стоячы ўнізе, слаба верылі, што Пятровіч усё ж такі — над імі, што чалавек усё-такі — ляціць, так ім было зручней, не заўважаць відавочнага, а дома, утыкнуўшыся ў тэлевізар, увогуле забываліся пра ўсё на свеце.

Надзьмуты чыноўнік лез па лесвіцы за сваім капелюшом, ён дабраўся ўжо да палавіны. Пятровічу чамусьці зрабілася яго шкада, гэтага затурканага будзёншчынай і службовымі абавязкамі чалавека. Ён падляцеў да антэны, зняў капялюш, разагнаўшы асмялеўшых варон, вярнуўся і падаў яго ў працягнутую чыноўнікам руку. «Даруйце мне!» — сказаў і паляцеў на свой балкон.

12

Дома ўключыў тэлевізар. Успомніў, што месяцы тры не глядзеў у скрынку. Выступаў якраз той «Нехта», што кіруе ўсімі газетамі і часопісамі, радыё і тэлебачаннем, фатографамі і журналістамі і ўсімі-ўсімі чыноўнікамі, якія ўваходзяць у розныя камісіі, саветы і прэзідыумы, і ад якіх нічагуткі не залежыць, бо ўсе яны глядзяць у рот аднаму спадару «Ікс». Пятровіч вылічыў яго па голасе і па інтанацыі: і манера гаварыць, і жэсты, і думкі яго імгненна разыходзіліся па ўсіх СМІ, і, што самае крыўднае, нічога разумнага і здаровага праз халопскае сіта не праходзіла. «Нехта» гаварыў якраз пра Пятровіча:

— Вы мне гэтае разгільдзяйства кіньце! — стукнуў ён па стале рукою, ледзьве не скінуўшы мікрафон. — Паразводзілі тут, панімаеш, гільдзіі ўсякія. Хто бачыў, што ён лятае? Хто? Ну?! Ніхто не бачыў, а ўсе гавораць... Пакладзіце мне на стол хвакты, хвакты пакладзіце — і мы хутка разбярэмся з рознымі летунамі. Іх месца за кратамі. Вы думаеце, ён бясплатна лятае? Як бы не так. Ведаем, хто яму плаціць, усё ведаем. Разбярэмся! У нас народу хоць пруд прудзі. Ніякіх лятанняў! — амаль слова ў слова паўтарыў «Нехта» выказванне Абрама Якаўлевіча, што Пятровічу няўзнак падумалася: «А ці не кіруе сам Абрам Якаўлевіч Цырульнік гэтым гаваруном?»

— Мне далажылі ўчора, немаўля з балкона звалілася... Можна, яго гэты лятун і спіхнуў? А хто адкажа? Лятаць забаронена! Гэта парушае парадкі. Няма такога закона? Будзе! Заўтра збярэцца прэзідыум і аднагалосна прыме. Ва ўсіх ёсць дзеці. Кожны хоча гарантыі... Хтосьці павінен за ўсё адказваць. Калі, панімаіш, яшчэ раз пачую, усіх пасаджу, панімаіш, туды, куды трэба, панімаіш. Там іхняе месца. Такого не бывае, што чалавек лятае.

Іван Пятровіч выключыў тэлевізар. Яму зрабілася прыкра і крыўдна. «Ён жа хацеў як лепш. Чаму ж тады...». Нечакана пачала расціраць злосць, палыцы сціснуліся ў кулак: «Эх! — ускрыкнуў ён, размахнуўся і з ўсяе сілы садануў кулаком у сцяну: — Гады! Гніды! Мразь!» — грукаў ён у сцяну.

Касцяшкі пазбіваліся да крыві... А сцяна як стаяла, так і стаіць. «Сцяна неразумення, — падумаў Пятровіч, — самая глухая!»

Зайшоў у ванны пакой, адкруціў кран з халоднай вадой і падсунуў пад струмень акрываўленую руку — вада зрабілася ружовай. Доўга выпіраў рушніком разбітыя палыцы, зашпурнуў рушнік у куток і прайшоў на кухню. Адчыніў халадзільнік, дастаў адтуль пляшку «Белавежскай», што была прыхавана для гасцей, адкупорыў зубамі і хвіліны тры цадзіў невялікімі глыткамі, робячы перадышкі. Выкінуў пустую пляшку ў сметніцу, перавеў дыханне і, хістаючыся, пашлёўся да ложка: упаў на яго не распранаючыся і праваліўся ў забыццё.

13

На другі дзень Сідараў Іван Пятровіч, як чорная хмара, сунуўся на працу. Нічога не радавала, нават тое, што на асфальту меладычна вызвоньвалі ягонныя цітанавыя падкоўкі з пабедзітавымі напайкамі: «Цок-дзынь! Цок-дзынь! Цок-дзынь!» — спявалі мелодыю крокі. Ён так любіў раней музыку сваёй хады, але навошта яна цяпер, калі развучыўся лятаць нават у думках?

Брыгадзір Кавалёў Піліп Альфрэдавіч, убачыўшы Пятровіча ў цэху, здзіўлена вырачыў вочы:

— Як ты прайшоў?

— Цераз прахадную.

— Але цябе ж звольнілі.

— Што?! — Пятровіч ухапіўся за галаву: — Звольнілі? Зусім выскачыла з галавы. А чаго ж пропуск?.. Чаму не забралі пропуск? І за што яны мяне?

— За парушэнне дысцыпліны... Ну... ты ж лятаў. І гэты, «Парыкмахер»... Яны забаранілі, а ты не паслухаўся.

Твар Пятровіча зрабіўся суровым, бледным і, падалося, цвёрдым, як мрамур.

— Скажы, якое яны маюць права? — выкрыкнуў штосілы Пятровіч. — Хто даў ім такое права, скажы? Усе яны, гэтая набрыдзь, што жыруе на нашай крыві... Не. Так не пойдзе. Давай работу! — загадаў брыгадзіру Пятровіч. — Пляваў я на іхнія загады! Я тут жыву! Гэта мая зямля! Папомняць яны. Буду судзіцца з гэтымі гадамі! Няхай дрыжаць, сукі! Няхай ведаюць, хто тут сапраўдны гаспадар. Яны нам за ўсё адкажуць, — распаліўся Пятровіч, — тут мае дзяды ляжаць. Тут

мая зямля. Я ім, блін, пакажу тытанікі, я ім пакажу круцікі-мудзікі! Пакуль живу — ні адной прыблудзе не спаць спакойна пад маім сонцам! Вось! А не дапаможа суд — вось мой Аргумент! — Пятровіч сіцснуў у кулак руку, ажно костачкі хруснулі, і з учарашніх ранак пырснула кроў, ён памахаў акрываўленым кулаком, быццам пагражаючы некаму зверху. — Вось мой Аргумент! — паўтарыў ён і павадзіў чырвоным кулаком перад самым носам Піліпа Альфрэдавіча, быццам і брыгадзір быў у чымсьці вінаваты...

Замест эпілога

Я не ведаў тады, чаго дабіваўся Пятровіч. Кожны дзень, сустракаючыся з начальнікам цэха, замест прывітання, ён пачынаў гаварыць штосьці незразумелае:

— Што, пархаты, нагастрыў лыжы?

Або агарошваў «Парыкмахера» нечаканым пытаннем: «Ну, і як табе, паразіт, смак нашай крыві?.. Склаў ужо чамаданы ці не?»

Ён сапраўды падаў на Абрама Якаўлевіча ў суд. І суд яго апраўдаў, выплацілі нават кампенсацыю. Усёй брыгадай адзначалі перамогу. А Цырульнік не вытрымаў штодзённага здзеку і перайшоў на іншы завод. Больш мы яго не сустракалі.

Праз паўгода я паступіў у адзін з інстытутаў, і нашы шляхі з Пятровічам разышліся назаўсёды. Праз гады ўсё забылася.

Толькі нядаўна я пачаў нарэшце разбірацца, дакладней, толькі здагадвацца, што было ў тых далёкіх падзеях. Толькі нядаўна, калі новая ўлада наладзіла паляванне на сведкаў — падключыла краіну да АКС (Агульнай Камп'ютарнай Сеткі) і ўвяла магнітныя карткі...

(Часопіс «Малодосць», 2001 г.)

6

ЗДЫМАЙ БОЦІКІ!

(апавяданне)

Сцяпан Ягораў, драматург, і Іван Зубчык, рэжысёр, лічы што за чубы хапаюцца, калі пускаюцца ў чарговы дыспут. Любяць яны спрачацца. Хлебам не кармі, а дай зубы пачасаць ды паязыкаваць. Ягораў нават злавацца пачаў, а Зубчык знай сабе гне праз калена непрымірымую рэжысёрскую лінію і ні на крок не адступаецца:

— Не! І не кажы, братка. Творчасць — гэта гульня! Чалавек па натуре сваёй гулец. Спачатку ён гуляецца з соскаю, потым з цацкамі, затым у футбол гуляе, валейбол... Хто на што майстар. Адзін гуляецца шахматамі, а другі — жанчынамі. А твае пісьменнікі проста гуляюць у літаратуру. Ёсць такая гульня па сваіх правілах.

— Як ты не разумееш, — раздражняўся драматург, — літаратура — не жартачкі! Творчасць — вельмі сур'ёзная рэч. Гэта, калі хочаш ведаць, бальзам жыцця, яго эсэнцыя, канцэнтрат вышэйшае пробы. Сто тысяч вольт! Бздрык! — праскочыла іскра — адзін попел і застаўся.

— Не трэба. Не трэба высакапарных слоў, — смяяўся Зубчык: — Яшчэ Шэкспір сцвярджаў: жыццё — тэатр, а людзі ў ім акцёры. Калі ты называеш літаратуру жыццём, то чым назавеш само жыццё? Зразумей, дзядзька, ёсць людзі, якія не чытаюць ніякіх кніжак і жывуць, дзякуй богу. Нядрэнна жывуць, я табе скажу.

Так што літаратура, як бы ты ні пярэчыў, — усяго толькі забаўка. Пустышка для дзіцяці, не болей. Пісьменніку няма чаго рабіць, вось ён і гуляецца словамі, сюжэтамі, выдуманымі героямі... А чаму б і не? Калі за гэта яшчэ і плоцяць. Кажу, як прафесіянал, хто-хто — а рэжысёры ведаюць, што такое гульня па-сапраўднаму! Яе толькі арганізаваць патрэбна, хаця б паводле Станіслаўскага. Калі гуляцца ўмела, то і глядачу, у нашым выпадку чытачу, гэта цікава, і ён, па сутнасці сваёй, здавальняе тых ж самых ігравых патрэбы душы. Бо разумее ад пачатку, калі бярэ кнігу ў рукі: ёсць такая гульня — адны пішуць, другія чытаюць... Сумна жыць у гэтым свеце, вось і бавяць час.

— Не! Я не згодзен з табою! — катэгарычна заключыў драматург і прыкусіў ніжнюю губу.

Усім відам ён паказваў, што болей не жадае працягваць бясконцаю спрэчку, але ў рэжысёра, відаць, свярбелі цэнтры нервовай сістэмы, адказныя за палеміку, таму ён зноў і зноў шукаў зачэпку для далейшых словатрэняў.

— Няўжо ты думаеш, дзядзька, што літаратура здольная хоць нешта змяніць у чалавеку, у самім жыцці?

— А чаму б і не? Чаму б не!

— Ага, валі валом! Колькі кніжак напісана, мільёны тамоў, мільярды... Чалавек ужо анёлам стаў бы, ці Госпадам Богам, калі б літаратура хоць штосьці магла. Але ж яна — звычайная гульня, не болей. Пагуляў — адначыў, і забыўся... Вось і ўся карысць. Ці помнім мы свае дзіцячыя гульні?

— Я помню, — неяк ціха і задумліва прагаварыў драматург. Глядзеў кудысьці ўдалеч шклянымі вачыма і, здавалася, не заўважаў перад сабою Зубчыка: — Не ведаю, ці можа змяніць чалавека напісанае слова, але тое, што гэта не гульня, — перакананы... Напісанае звязана з душой чалавека. Не машынапіс, не камп'ютарны набор, а так, калі рукою выводзіш літары. Навука такая ёсць — графалогія, характар вызначаюць па напісанні літар. Дарэчы, як ты распісваешся? Пакажы, — і Ягораў працягнуў чысты аркуш паперы.

Зубчык усміхнуўся, жавануў доўгі вус і паставіў унізе подпіс з мудрагелістымі закруткамі: «Ну і якім табе бачыцца мой характар?» — Характар як характар. — Ягораў усміхнуўся таксама, але неяк загадкава. — Звычайны, чалавечы характар... Што ж, подпіс ёсць. Гэта добра. Ведаеш, калі я пішу — я не гуляюся, а жыву гэтым: і плачу, і смяюся са сваімі героямі, — ён нечакана сцэпаўся і матануў галавой.

— Ды кінь ты важнасць на сябе напускаць: жы-ы-ву-у! — выразным жэстам адрэзаў апанент.

— Хочаш, дакажу справай?

— Я табе ўсё адно не паверу. Я ведаю: гэта гульня! І нічога акрамя гульні. Пасля фінальнай сцэны трагедыі акцёры за кулісамі ажываюць, выходзяць на паклон да публікі, а затым ідуць дахаты вячэраць. І ніхто не здзіўляецца, што гэта не так. Ніхто не наракае на іх, што яны на самой справе не памерлі. Усе прымаюць правілы гульні. Так і ў літаратуры.

— Паверыш! — Сцяпан Ягораў зноў усміхнуўся сваёй загадкавай усмешкай. — Паверыш, нідзе не дзенешся. Мусіш паверыць. Пачакай, зараз збяруся з думкамі.

Рэжысёр Зубчык стаяў насупраць драматурга і напружана чакаў, сам не ведаючы чаго. Ягораў, абхапіўшы галаву рукамі, засяроджана думаў. Надышла пара творчай засяроджанасці. Паўза зацягнулася.

— Ну! — не ўтрымайся Зубчык, — я чакаю. Даказвай!

— Даказаць?

— Канешне.

— Не будзеш крыўдзіцца?

— Не дзіця, — паціснуў плячыма рэжысёр, — на крыўдлівых ваду возяць. Чаму, дарэчы, так гавораць? — Цяпер паціснуў плячыма Ягораў: «Добра, — выдыхнуў ён, — ты гаворыш, літаратура — гульня. Давай і мы з табой пагуляемся ў драматургію: напішам разам п'есу».

— Я ж не драматург, каб пісаць п'есы. Я іх стаўлю, увасабляю на сцэне. Іншы раз мяне, як добрага артыста, запрашаюць сыграць тую ці іншую ролю.

— Вось, ты і згуляеш героя. Табе гэта блізка.

— Як гэта?

— Вельмі проста. Літаратура, па тваіх жа словах, — гульня. Вось і пагуляй на славу. У суаўтарстве пагуляем. Пісалі ж Ільф і Пятроў, ці браты Стругацкія... Што мы, горшыя?

— А ганарар?

— Ганарар? Хмг! Дзіўны ты чалавек, — пасміхнуўся Ягораў. — Людзі плоцяць вялікія грошы, каб пагуляць, напрыклад, у казіно ці на скачках, а ты хочаш наадварот: атрымаць задавальненне, ды яшчэ і грошы ў дадатак. Можна яго зусім не будзе, ганарару. Проста ты зразумееш, сутыкнуўшыся з сапраўднай творчасцю, што прыгожае пісьменства нешта больш сур'ёзнае, чым гульня...

— Прапанова, канешне, зманлівая. — Зубчык задумаўся, і раптам зацікаўлена: — І пра што будзе п'еса? У які тэатр аддадзім і якому рэжысёру?

— Да п'есы яшчэ далёка, тым болей да пастаноўкі. Хаця б адну сцэну выпісаць. Прыступаем. — «Ну?» — Што ты нукаеш? Не запрог, а паганяеш. Вось сітуацыя: я абвінавачваю цябе — ты ўкраў мой партманет з грашыма!

— Што? Партманет? Я?! Табе не сорамна? Столькі гадоў працуем разам, і ты мог падумаць на мяне?

— О! Ты ўсё так сур'ёзна ўспрымаеш?! Дзіўна нават, што аблюбаваў такую легкадумную тэорыю літаратуры! Неверагодна! Я табе сітуацыю вымалёўваю. Мы іграем характары персанажаў п'есы! Не іграем нават, а жывём па-сапраўднаму. Ну, табе, канешне, зручней іграць. Ты ж не браў мой партманет?.. Так. І не павінен прызнавацца. А я абвінавачваю цябе ў тым, чаго ты не рабіў. Сітуацыя парадаксальная. Паглядзім, што з гэтага атрымаецца. Згодзен?

— А-а-а! — махнуў рукою Зубчык. — Валяй.

Ягораў сеў за машынку, заправіў аркуш паперы, які да гэтага трымаў у руках, і застукаў па клавiшах: «Так, — уздыхнуў ён, — паехалі. Зверху, як і паложана, два нашыя прозвішчы. Назавём п'есу «Працікол дазнання». Вось так. Прыступаем: „Іван, ты не браў мой партманет з грашыма?!“» — прабеглі пальцы па клавiатуры. — Вось! Гатова. Тут мы паставім клічнік з пытальнікам.

— А мне што рабіць?

— Як што? Іграй! Для цябе ж літаратура — гульня. Адказвай на пытанне. Вось тут я друкую прозвішча «Зубчык» і стаўлю двуххрон'е... Які ты няўцямыні! Я пытаюся ў цябе: Іван, ты не браў мой партманет?.. Гэтая фраза тут запісана, паглядзі.

Зубчык падышоў бліжэй і заглянуў праз плячо ў аркуш паперы.

— А-а-а... Не браў, — коротка адказаў ён.

— Вось так. Тое і запішам: «*Не браў*». Тут усё будзе запратакаліравана, так скажаць. Цяпер задаю другое пытанне і здзіўляюся: «*Не можа быць!*» — высоўваю абвінавачванне і тлумачу свае падазрэнні: «*Я выходзіў — ён на стале ляжаў. Нікога не было акрамя цябе. Вярнуўся — яго няма*». Цяпер ты, калі ласка!.. Ты адказвай!

— Ну пішы, — прыняў гульню Зубчык, — Сцяпан, я на стале яго не бачыў.

— Добра. Цудоўненька! «*Кiнь прыдурвацца*» (гэта я табе гавару), Іван, прызнавайся па-добраму. Я ж ведаю, што ты ўзяў... Твая чарга, — амаль выкрыкнуў Ягораў, адстукаўшы словы на машынкi і жвава павярнуўшыся да Зубчыка.

— Пішы. Я табе яшчэ раз кажу, што твайго партманета я не бачыў, — цвёрда прагаварыў Зубчык з ноткамі крыўды ў голасе, — і не браў, — заключыў ён.

— І так зразумела, лішнія словы: калі не бачыў, то вядома, што і не браў. Нельга ж узяць, не бачачы. Нейкі шэры ты і аднаобразны. Нецікава гуляешся. Дзе гульня розуму? Палёт фантазіі? Заладзіў адно і бубніш... Але няхай будзе так, як сказаў. Хто на што здатны. Я табе зноў: А хто ж, на тваю думку, мог узяць? Ты заставаўся ў пакоі адзін. Партманет прапаў. Вось тут на стале ляжаў, — Ягораў паляпаў для дакладнасці па стале, — Я за табою даўненька заўважаў. Даўненька...

Усталявалася цішыня. Зубчык задумаўся яшчэ болей, чым раней. Палез у шуфлядку, дастаў нейкую паперку, пакруціў у руках і паклаў назад. Ягораў сачыў за кожным яго рухам.

— У цябе сур'ёзна прапалі грошы?

— *Што я буду жартаваць такімі рэчамі?* — здзівіўся Ягораў, — прапалі! Канешне прапалі.

— *Ты ў кішэнях паглядзі,* — усхвалявана прапанаваў Зубчык.

— *Глядзеў. Пуста...* — грукацеў ён клавішамі машынкi. — Не трымай мяне за дурня, — злобна прагаварыў Ягораў. — Хіба я абвінавачваў бы цябе, калі б не быў упэўненым, што грошай няма. Давай, твая чарга...

Зноў Зубчык адчыніў і зачыніў шуфлядку стала. Устаў і падышоў да Ягорава, паглядзеў надрукаваныя сказы, сеў назад у крэсла і заёрзаўся на месцы.

— *Хто ж мог узяць?*

— Не ведаю, — сумна прагаварыў Зубчык.

— Так і запішам: *»Не ведаю!«*

— Ты што, і гэта пішаш?

— А як жа? Усё пішу, што ты гаворыш.

— *«Сцяпан, калі ты лічыш, што я ўзяў твой партманет, — лічы! — голас яго дрыжаў абурэннем, — але, па-мойму, ты памыляешся.»*

— Хмг! *«Па-твойму — яшчэ не ёсць ісціна. Нікога ж не было тут, акрамя цябе. Значыць, узяў ты! Не мог жа я ўкрасці ў самога сябе?»* — адстукаў на машынкi Ягораў.

— *Не мог,* — выдыхнуў рэжысёр і замаўчаў.

У шыбіны акна дробна барабаніў восеньскі дождж, ад парываў ветру шкло час ад часу падзынквала. Зубчык сядзеў задумлівы і нейкі непрыкаяны.

— *Чаго маўчыш?* Мне лічыць гэта прызнаннем? — усміхнуўся Ягораў: — Ды не думай так доўга! Ты ж не думаеш у жыцці, гаворыш першае, што прыйдзе ў галаву, — прыспешваў ён, — не любуйся сабою і не намагайся выглядаць прыгожа. Па справе гавары, так, як на душу прыходзіць.

— Добра-добра, — сцэпануўся Зубчык, — я зразумеў: гэта проста гульня! І амаль узрадавана дадаў: — Пішы: *»Колькі грошай у цябе прапала?»*

— *Я думаю, ты іх добра падлічыў, мае грошы. У цябе ж быў час. Ты заставаўся адзін,* — адстукала машынка на белым аркушы.

— *Мой час належыць толькі мне. Яго за грошы не купіш.*

— *Нават калі ты лічыш мае грошы, украдзенья табою?*

— *Нават калі лічу і твае грошы,* — здаўся Зубчык.

— Прызнаўся? — спачатку здзівіўся, а потым узрадаваўся драматург, — ты прызнаўся. Ададай!.. А чаго ты чырванееш? «Ададай грошы!».

У гэты момант і зайшла Ларыса Пятроўна (таксама рэжысёр): «О, вы тут кіную дзейнасць разгарнулі!» — сказала яна.

— А як жа! Працуем! Сяго-таго на чыстую ваду выводзім, — мімаходзь кінуў Ягораў, — давай, Іван, твая чарга.

Зубчык неяк унутранна падцягнуўся, пашкроб за вухам і болей для Ларысы Пятроўны, чым для суаўтара, вырашыў бліснуць інтэлектам і абазнанасцю ў вобласці прыгожага пісьменства:

— Я кожны дзень аддаю людзям частку сябе, калі ты гэтага не заўважаеш і працягваеш абвінавачваць мяне ў крадзяжы, то грош табе цана. Ну, як я цябе?

— Цудоўна. Мяне не цікавяць твае часткі, якія раздаюцца направа і налева, — падхапіў Ягораў, — Мяне цікавяць грошы, якія ты ўкраў. Ададай партманет!

Ларыса Пятроўна прыслухалася і насцярожылася.

— Позна! Я ўжо купіў на іх боцікі, — Зубчык дэманстратыўна выставіў перад сабою нагу ў новым боціку.

— Спадзяюся, мой партманет ты не загнаў на рынку?

— Партманет быў такім зашмальцаваным, што я выкінуў яго ў сметніцу. А боцікі магу аддаць. Ты заўважыў, што я сёння прыйшоў у новых боціках?

— Канешне заўважыў. І мяне гэта адразу здзівіла і насцярожыла: ты заўсёды пазычаеш на піва і цыгарэты, а тут — дарагія боцікі, — грукацелі клавiшы машынкi: «Хлусня! — кінуў Зубчык, — разы чатыры ўсяго пазычаў у цябе» — Як бы не было, але пазычаў. Таму я адразу падумаў, што гэта твая работа. Ларыса Пятроўна не магла ўкрасці. Яе не было ў пакоі. І гэтыя боцікі па праву належаць мне. Грошы не вернеш. Так што здымай боцікі!

Зубчык разгублена заварочаў галавой, Ларыса Пятроўна ўскочыла з месца, чмыхнула, затым упала ўсім целам на табурэт і нервова затупала нагамі.

— Здымай! — не адступаўся Сцяпан: — А чаго ты крыўдзішся? Здымай боцікі, яны ж куплены на мае грошы! Ты сам прызнаўся.

Ларыса Пятроўна зноў ускочыла і забегала па пакоі.

— Што ў вас тут робіцца? Не разумею, — увабрала яна галаву ў плечы. — У цябе, Сцяпан, грошы прапалі?

— Уся зарплата з партманетам. Скуруны партманет, чырвоны такі, даволі прыстойны яшчэ і зусім не зашмальцаваны. Цікавая сітуацыя вымалёўваецца, вось — ударыў ён па аркушу паперы, — палюбуйцеся.

— Ты сам вінаваты, — выглянула яна праз рэжысёрскае плячо ў вочы драматурга: — Колькі разоў табе Маргарыта Львоўна гаварыла: не кідай партманет абы дзе. Вось і згубіў недзе.

— Не згубіўся. Укралі. Вось ён і сцібрыў, — паказаў вачыма на Зубчыка Ягораў: — І прызнаўся. Будзеце сведкам, Ларыса Пятроўна.

Рэжысёр заліўся чырванню.

— Але ж нельга так абвінавачваць чалавека ў крадзяжы. Можа, гэта і не ён?

— Як жа не ён? Ён, гляньце, сам і прызнаўся, ужо і боцікі купіў. Тут усё запісана, запратакаліравана, так сказаць. Яшчэ дату паставіць, вось так, — і гатова. — Ягораў выцягнуў з машынкi аддрукаваны аркуш, — вось яго подпіс стаіць. Бачыце, пратакол дазнання. Пайду ў аддзяленне, там з яго хутка здымуць мае боцікі.

— Гэта мае! — пракрычаў у гневе Зубчык.

— Але ж куплены яны на мае грошы. Ці не так? Ты сам прызнаўся. Вось, калі ласка, пачытай. Твой подпіс? — твой! Значыць, мае боцікі! Здымай!

Ягораў пераможна трос у паветры аркушам паперы, Зубчык збянтэжыўся і, здаецца, здзіраваней тварам. Такога выходу ён не чакаў і ледзь чутна прашаптаў збялелымі вуснамі: «Ты збіраешся гэтую паперку выкарыстаць?»

— А то як жа? Абавязкова! Для гэтага і задумана. Гэта ж дакумент. Пратакол дазнання. Вось і подпіс твой, які азначае, што ты з усім, што тут напісана, пагадзіўся.

— Гэта подла! — выкрыкнуў Зубчык.

Непрыемная і гнятлівая цішыня ўсталявалася ў пакоі. Зубчык сінеў у нос і разгублена бльмаў вачыма. І раптам цішыню разарваў рогат Ягорава.

— Ну, што? Даказаў я табе?

— Не разумею?

— Што літаратура не гульня, а жыццё! Бачыш, што атрымліваецца, калі пачынаеш гуляцца ў літаратуру? Прыходзіцца здымаць свае боцікі. Партманет ляжыць у мяне ў кішэні, а ты ўжо збегаў на рынак і купіў боцікі.

— Але ж так нячэсна... Боцікі на самой справе мае. Я ўчора іх купіў на аванс. А тут... Ну. Ты ж прапанаваў: роль трэба сыграць...

— Гэта якраз ты гаварыў пра ігру. Літаратурай трэба жыць. Яна нешта больш сур'ёзнае, чым звычайная гульня. Згодзен?! Я адзін раз пагуляўся і бачыш, што атрымалася? А ты, хоць і сцвярджаў, што ўсё гэта гульня, усё-такі не змог гуляць, а ўжыўся ў вобраз. Гэта і даказвае: літаратура нешта больш сур'ёзнае, чым простая гульня.

Ларыса Пятроўна пераводзіла позірк то на аднаго, то на другога.

— Не ведаю... Сам не ведаю, як гэта так атрымалася... — паціскаў плячыма рэжысёр і нарэшце усміхнуўся: — Твая праўда.

— Што і патрэбна было даказаць! — заключыў драматург, — мы нічога не ведаем! Абсалютна нічога, — і на вачах здзіўленай Ларысы Пятроўны і Івана Зубчыка,

які раптам пасвятлеў тварам, парваў аддрукаваныя аркушы на дробныя шматкі і выкінуў у сметніцу. — Вось так, даражэнькі, думай, перад тым як сцвярджаць што-небудзь. А тое, што напісана і выдадзена, нельга вось так запраста парваць і выкінуць у сметніцу.

(Часопіс «Беларуская думка»)

7

ХАЛАСТЫ

(раман ў жанры палітычнага памфлета)

Пралог

Рабаўнікі і прастытуткі, забойцы і гвалтаўнікі, шукальнікі лёгкай спажывы і палітычныя авантурысты, фінансавыя банкруты, махляры, дзелягі і сектанты, набрыдзь усёй зямлі і прайдзісветы ўсякіх масцей і колераў, зрыгнутыя Старым светам з чалавечых грамадстваў, хлынулі праз Атлантыку і прысмакталіся да новага кантынента. Як п'яўкі балотняй твані, адчуўшы свежую кроў, прывабіліся яны спачатку «залатой ліхаманкай», потым «чыкагскімі бойнямі», затым «амерыканскай марай», а ў апошні час — лёгкім гешэфтам грамадзян «супер-дзяржавы», прагавіта высмоктваючы з бабулькі Еўропы і астатняга свету энергію, сілы і фінансы.

Пад канец XIX стагоддзя Новы Свет выбухнуў шалёным будаўніцтвам. Здаецца, само неба спужалася і адхіснулася да падчарэўя зорак — новабудоўлі хмарчосаў кавалак за кавалак загалытвалі блакіт нябёсаў, нарасталі, як сталактыты, запаўняючы празрыстае паветра пярэстай мазаікай цэглы, бетону і жалеза. Высачэзныя гмахі падабраліся пад самае неба, і цяпер невялікія хмурынкі, а то і агромністыя разлапістыя хмары засмоктваліся скразнякамі ўсярэдзіну і пра-

носіліся праз шкілеты будынкаў, выплываючы з супрацьлеглага боку расшкатутанымі і пашчыпанымі.

Горад назвалі Нью-Ёркам. Гэты мегаполіс усяхіўся на зямной скуры нечакана, як ракавая пухліна, і пачаў распаўзацца хворымі клеткамі збудаванняў, паядаючы прастору, павялічваюся ў памерах, як вадыр з гноем — вось-вось лопне і распаўсюдзіць навокал смуродлівы чад, атруціўшы яшчэ жывое наваколле.

Чым сталася гэтая язва цывілізацыі для Сусвету? Незагойнай ранай? Камем спатыкнення? Яблыкам раздору ці пладом спакусы? Час усяму знаходзіць адпаведнае месца, бо ніколі не дрэмле неба — сочыць за кожным зямным рухам.

11 верасня 2001 года назавуць пачаткам новай эпохі. Сімвал амерыканскай магутнасці, будынкі-блізнюкі, абрушыліся літаральна за некалькі гадзін. Амерыканец, як і ўсякі жыхар планеты, адчуў сваю безабароннасць. Гэтая дата — яшчэ і фінальны апагей самага вар'яцкага перыяду, калі чалавечая цывілізацыя зляцела з катушак і пусцілася ва ўсе цяжкія. Кароткае замыканне. Успоных святла. Шалёнае тэхналагічнае развіццё, а з духоўнага боку — інвалюцыя, дэградацыя і рэгрэс. Што чакае нас у недалёкім будучым? Ніхто не ведае адказу...

Відавочна адно: падзенне вялікіх імперый пачынаецца з ледзь адчувальных зрухаў, якія з цягам часу перарастаюць у тэктанічныя, і тады ўжо нішто не можа спыніць агульны лавінападобны абвал. Самая маленькая цаглінка дзяржаўнай пабудовы — сям'я, але ў гэтым мікраскапічным, у параўнанні са шматнацыянальным дзяржаўным арганізмам, утварэнні як у люстэрку адбіваюцца глабальныя працэсы, якія (дайце час!) вырвуцца гарачай лавай клакатлівага вулкана і абрушацца на ўсё грамадства.

* * *

Другі дзень пасля тэракта. На вуліцах сапраўднае вавілонскае стоўпатварэнне. Некалькі кварталаў вакол руін Сусветнага гандлёвага цэнтра шчыльна ачэплены паліцэйскім кардонам. Два чалавекі, адзін з камерай на плячы, другі з мікрафонам у руцэ, праціскаюцца праз натоўп.

Груды скарожанага жалеза і перакручанай арматуры, асколкі разбітага шкла, абломкі бетону і бітай цэглы. Языкі полымя і клубы дыму. Усюды кучкуюцца ўзбуджаныя людзі. Пажарныя заліваюць вадой ачагі агню. Палісмэны з салдатамі адціскаюць ашаломлены натоўп ад эпіцэнтру здарэння.

Прайшла чутка: не ўсё так проста ў гэтым тэрарыстычным акце. Пра сапраўдныя прычыны і сапраўдных арганізатараў большасць ніколі і нічога не ведае. Відавочна адно: усё не так, як бачыцца, і зусім не так, як падаецца

сродкамі масавай інфармацыі. Палітыка — баба скрытная: на кожны выпадак падрыхтавана адмысловая маска.

Тэлежурналіст шукае вачыма аб’ект для здымак, побач топчацца незадаволены аператар: «Дык што тут здымаць? Так і будзем стаяць, як сычы?»

— Я сказаў, пачакай! — крычыць журналіст, абсякаючы рукой магчымае пярэчанне.

Воддаль заўважае задумлівага святара: на яго шыі недарэчна матляецца бінокль, а за спінаю на экране рэкламнага шчыта круцяцца кадры хронікі. Высадка саюзных войскаў у Нармандыі; сустрэча на Эльбе; бамбардзіроўка Хірасімы; касманаўты на месяцы... Абрушваецца Берлінская сцяна... Расстрэл «Белага Дома» ў Расіі. Амерыканскі марскі флот у раёне Персідскага заліва. Аперацыя «Бура ў пустыні». Бамбёжка Югаславіі. Акупацыя Ірака... «Трыумфальны поступ Амерыкі» — так можна назваць кадры дакументальнай хронікі. Але па законах звычайнай логікі і драматургіі — нельга было прыдумаць горшага месца і часу для падобнага з’явішча. Пэўна, тут кіруюцца сваім «здоровым амерыканскім сэнсам», які цяжка асэнсаваць.

— Здымай пакуль гэта, — журналіст паказвае аператару на кадры хронікі, — ды глядзі, каб чытаўся кантэкст. Бяры другі і трэці план. А я зараз...

Праз натоўп карэспандэнт прабіраецца да святара, якога запрыкмеціў, і прадстаўляецца на ломанай англійскай мове: «Mr. Arlou. Belarusian TV: can you say some words to belarusian TV?»

Святар падымае сумныя вочы, у іх — туга і боль: «Interview? The Belarusian TV? I have not misheard?». — «Yes! Belarusian TV!!! — чамусьці крычыць журналіст. — «Чаму ж не. Можна і на роднай мове, — гаворыць ён, здзівіўшы журналіста. — Я сам беларус. Раманоўскі прозвішча. А завуць Янкам. І мову добра ведаю... Бацькі з’ехалі яшчэ да вайны з Гітлерам. Горад Валожын».

— О, ведаю! Гэта побач з Мінскам, — радуецца рэпарцёр. — Не думаў сустрэць земляка. Дык як з інтэрв’ю, спадар Раманоўскі, згодны? Што вы думаеце пра ўсё гэта? — абводзіць рукамі навокал, — я зараз клікну аператара, — і зачынае таго рукой.

Паводзячы з пляча камерай па баках, як стынгерам, праз людскую гурму прасоўваецца аператар. Расстаўляецца трынога штатыва: «Ну што, гатовы? — спраўляецца журналіст і робіць адмашку. — Мікола, паехалі!»

Амаль нячутна стракоча камера, міргае зялёным вочкам індыкатара, Арлоў з мікрафонам стаіць каля святара. Аператар наводзіць аб’ектыў: «Мы знаходзімся каля будынкаў Сусветнага гандлёвага цэнтра, — гаворыць журналіст у камеру. — Учора, 11-га верасня, тэарарысты здзейснілі жудасны акт. Зараз раён ачэпле-

ны паліцэйскімі. Туды нікога не пускаюць. Але нам пашанцавала сустрэць на вуліцах Нью-Йорка свайго земляка, Янку Раманоўскага. Такая цесная, аказваецца наша планета. Снадар Раманоўскі, што вы думаеце пра ўчарашнія падзеі?»

Буйным планам твар святара: «Эх, Амерыка... Амерыка! — варушацца бледныя вусны. — Колькі гонару было ў гэтым слове: А-ме-ры-ка!!! Дзе цяпер твая гордасць? Дзіўная твая гісторыя... Адкрыў цябе Калумб, а назву ты ўзяла ад Веспучы... Хрыстафор заплаціў за адкрыццё ланцугамі зняволення. Лепш бы не адкрываў... Небяспечна адчыняць вечка скрынкі Пандоры. Забытана ўсё ў тваёй душы. Вось і цяпер разгубіліся: «Божа, ратуй Амерыку!» — крычаць. Грошы не пахнуць! — гавораць. А вы паглядзіце, — паказаў рукою на нейкага валацугу, які нёс перад сабою на пузе манітор ад камп'ютара, а затым — вачыма на кунку людзей, што нешта шукалі і выпягвалі з-пад завалаў. — Яшчэ як пахнуць! Вабяць, смярдзяць, але прыцягваюць да сябе. Вось такая сёння і наша Амерыка».

«Вельмі добра, што ўгадаў скрынку Пандоры, — падумаў пра сябе журналіст, — можна будзе правесці цікавую паралель».

— На ўвесь свет верашчаць: людзі змяніліся! Тysячы загінулі. Але ці змяніліся? Я так не думаю... Шэсць мільярдаў не мяняюцца ў адзін міг.

«Цудоўна! Пачну сюжэт з шасці мільярдаў».

— Не любоў і голад кіруюць светам, не. Гармонія і Справядлівасць! Скажаў жа нехта: мурашка не туды ступіць, — падымае ўгару тонкі палец, — і сусвет разарвецца на часткі... Якая сувязь, спытаецца, паміж малюпасенькай кузуркай і чалавекам? Ёсць яна, сувязь гэтая... Ёсць! Не заўжды заўважаем яе. Яблык Ньютана помніце? Трэба ж было ўпасці ў такія думкі! І Ньютан адкрывае закон... А яблыкі ж падалі і да яго? І зараз падаюць яблыкі... Цяпер ужо і самалёты. Але ніхто нічога не адкрывае.

«А можа, і добра? — разважае пра сябе Арлоў. — Пачну з думкі пра яблыкі. Пра сувязь чалавека з малюпасенькай кузуркай».

— І крыло мухі мае вагу. А хто такі чалавек у Сусвеце? — пытаецца Раманоўскі і сам жа адказвае. — У параўнанні са Светабудовай — мурашка, не болей. А то і зусім нешта мізэрнае: атам, мікралептон... А вось, скажыце, і ён нешта значыць перад Усявышнім. І думкаю сваёю, быццам дыямантавай голачкай, вышпывае па канве лёсу. З нябыту выяўляе падзеі, нібы прамень святла з цемры выходзівае іх. Сто вякоў мінула б — і не было б нічога. А чалавек падумаў — і падзеі з'явіліся. Ён прынудзіў іх быць!

У хуткім часе каля Арлова і Раманоўскага згуртавалася купка цікаўных. Сёйтой крыўляў і паказваў у камеру «рожыцы», строіў рожкі і высалапліваў язык.

— Эх, так і ты, краіна мая, Амерыка! — глыбока ўздыхае Раманоўскі: — Ці зразумела хоць што-небудзь? Ці чуеш: навальніца наплывае з грыватамі — бліскаюць маланкі, грозна ракочуць грамы...

Арлоў паказвае аператару «стоп»: дзве перакрываючыя рукі.

«Знайдзіце які-небудзь ёмкі вобраз Амерыкі, — звяртаецца да Раманоўскага. — Я не ведаю, што гэта будзе. Можа арол ці зорка? Якія асацыяцыі ўзнікаюць у вас пры слове Амерыка?».

Адмашка рукой. Камера зноў наплывае на Раманоўскага:

— Мне мая дзяржава, Амерыка, нагадвае мужчыну ў росквіце сіл. Менавіта так. Адагаваў мускулатуру і іграе моцай: не ведае куды дзяваць сілу! — (Арлоў выстаўляе ўверх вялікі палец, маўляў, «супер!»). — Вось і буяніць! Бо ён — мужчына. Але халасты. Без жонкі, лічы што — без цара ў галаве. Халасты патрон толькі сутрасае паветра. Шуму многа, а карысці? Вось так і Амерыка. Патрон патрэбна жаніць куляй, тады ён зробіцца баявым. І, заўважце, не за сферы ўплыву ідзе бойка, не за рынкі збыту і сыравіну. Гэтая больш сур'ёзная бітва: за душу чалавека. Вечная барацьба дабра са злом...

Сюжэт для канала навін атрымаўся выключным. Сёе-тое Арлову прыйшлося выкінуць, наспех зманціраваць і перагнаць на Мінск. А вечарам яны сядзелі з Раманоўскім за рэстаранным столікам, і «амерыканец» распавёў пра сваё жыццё, якім наймаверным чынам ён зрабіўся праваслаўным свяшчэннікам.

— У мяне ж таксама жонка была, — уздыхнуў глыбока і цяжка. — І я гэтак жа не разумеў тады. Але цяпер ведаю: ёсць Бог на свеце. Ёсць!! Іначай чым растлумачыць? Сотыя долі секунды, — паказвае сутыкненне двух цел: адна рука ашукваецца ўніз, другая ляціць насустрач — і сутыкненне! Замкнуўся лёс. — Замаўчаў раптоўна. Позірк адсутны, быццам скіраваны кудысьці ўдалеч: ці глядзеўся ў самога сябе, ці чытаў малітву. — Яна загінула. У аварыі. Я лічыў, няшчасны выпадак... Толькі цяпер разумею: няма выпадковасцяў! Не існуе іх. Усё — заканамерна. Законам сэрца мераецца, законам сумлення. І не рок, не фатум, — Бог ёсць. Над намі. І тут вось, у сэрцы, Бог. Давайце, за памін душы! Паднялі шклянкі. Не чокаючыся, моўчкі выпілі. Закусілі. І праз невялікую паўзу Раманоўскі пачаў расказваць.

— З Фларыды шафёр на дасвеці выехаў. Колькі сутак гнаў фургон свой, а яна... (на хвіліну б пазней, ці раней выйшла — і не было б нічога!), трэба ж было: цюцелька ў цюцельку выскачыць, сесці ў «Мустанг» свой і рвануцца з месца! Толькі з двара на трасу выруліла, і ў адно імгненне, — пляскае ў далоні, — хлоп! Лоб у лоб сутыкнуцца. Два жыцці перакрываюцца: два крыжы на магілы. Да секунды былі пралічаны два лёсы, да міліметра — тысячы кіламетраў. І вось

так нечакана... Упершыню я спатыкнуўся тады з такой непасціжнасцю. Але нейкім шостым пачуццём ужо тады адчуў: усё нясе сэнс і мае прычыну. І ўсё гаворыць, што ёсць... Ёсць! Існуе сувязь паміж мурашкай, чалавекам і цэлым сусветам. Праз думку чалавечую.

— Я ж паліцэйскім быў, копам... Забойца спачатку забівае сябе. Бо перад тым, як руку падыме на бліжняга, дашгэнту вынішчае сваю душу. Гэта зараз — свяшчэннік. Бо зразумеў: не таму гаспадару служыў! Думкі выпраўляць трэба. Іначай усё гэта калі-небудзь праваліцца ў Тартар і зчэзне навечна. І быццам бы і не было нас. Нібы і не жылі на гэтай зямлі. Душу людскую лячыць трэба. Тут вось карнявішча ўсясветнага гора.

І эмігрант раскажаў гісторыю, якая спачатку падалася мне неверагоднай, але з цягам часу не аднойчы прымушала задумвацца.

1

Бацькі пакінулі ў спадчыну для Сары толькі невялікі пакой у трушчобах, прозвішча Зельцман, якое не заўжды служыла на карысць, ды неімаверную здольнасць выжываць сярод розных абставін і неспрыяльных умоў. Бадай, гэта і была найлепшая спадчына, закладзеная ў генах, — нязломны аптымізм і вера ў тое, што жыццё павернецца сонечным бокам і падсуне нарэшце неабходны шанс. Як ваўчыца за ахвяру, намертва схопіцца яна за шанец, падкінуты лёсам, і не адпусціць, пакуль ён не выведзе да бязбеднага жыцця. Тым больш што прырода не зрабіла яе агіднай, хутчэй наадварот.

Вось і сёння вечарам Сара выйшла, лічы што на паляванне, каб не прапусціць свой шанс. А шукаць яго, канешне ж, лепш за ўсё ў рэстаране, куды збіраюцца багатыя мужчыны, каб патраціць лішнія грошы.

Заказала бакал таннага віна і пачала вывучаць пярэстых наведвальнікаў установы. Гаманкая кампанія мужчын нападпітку адразу прыцягнула ўвагу. Спрактыкаваным вокам прыкмеціла: грошы (і не малыя!) у іх ёсць — у аднаго на дарагім гальштуку дыямантавая шпілька, у другога запанкі са смарагдамі, а трэці паблісквае швейцарскім гадзіннікам за тысяч пяцьдзясят зялёных.

Краем вуха Сара непрыкметна прыслухоўваецца да іх размовы: «Жонку вучыць трэба!» — гаворыць адзін. — «Згодны. Жанчыны ўвогуле — бязглуздыя стварэнні». — «Так. Але ў кожнай ёсць свой выбрык, свая радзімая плямка. Джымі, ты ж нядаўна ўкруціў фразу, што ў любой бабы — свае вошы, калі не рудыя, то чорныя».

«Га-га-га!» — рагочуць субяседнікі, дзяўчына зірнула і, цяпер не тоячыся, разгледзела ўсю кампанію. Яны перакульваюць шклянкі з нашоем, і вось адзін наводзіць мутнымі вачыма і, быццам нешта ўспомніўшы, нечакана ікае словам: «Джэк! Ты так і не расказаў, як уганяеш сваю строгія ў рамкі».

— А што тут расказваць, — вальяжна адкідваецца на спінку крэсла Джэк, задаволены ўвагай, праводзіць далонню па твары, быццам наўмысна дэманструючы залаты хранометр, абвясчае: — Здымаю са сцяны вінчэстэр і цісну на курок. — «А калі заб'еш?» — здзіўляецца субяседнік. — Дурань ты! Вінчэстар — не заражаны. Сорок пяты калібр! Толькі клацаю затворам. Ёй і дастаткова: адразу з кашытоў. А потым такой лагоднай становіцца, хоць да раны прыкладвай. — «І напраўду, дурныя бабы!». — Яна, бачыш ты, прагне моцных эмоцый. Во!

Твар дзяўчыны за стойкай зацікаўлены. Адварочваецца і яшчэ раз уважліва аглядае кампанію, затрымаўшы позірк на тым, хто «клацае затворам». Дапівае бакал і выходзіць з рэстарана.

Дзёрзкі д'ябальскі план прышоў спантанна, як азарэнне. Трэба было толькі высветліць некаторыя дэталі. Вырашыла не адкладваць.

Сядзячы ў кафэ насупраць, каб не кідалася ў вочы, Сара бавілася кавай і пільна сачыла за ўваходам у рэстаран, з якога нядаўна выйшла. Тры пустыя кубкі ўжо стаялі перад ёй. Падышоў афіцыянт і паставіў на стол чацвёрты. Але яна не паспела нат дакрануцца да яго.

Першым з рэстарана, хістаючыся, паказаўся Джэк. Сара адсунула ад сябе кубак, занырнула рукой у сумачку, выцягнула грошы — кінула іх на стол, і вопрамет кінулася на вуліцу.

Хвост адыходзячага таксі прымусіў чартыхнуцца. Міжвольная радасць ледзь прыкметна прабегла па твары, калі швейцар расчыніў дзверы насцеж і саступіў дарогу: паказаліся сабутыльнікі. Аднаго з іх (яна адразу ўзяла гэта на заметку) звалі Джымі. Да яго і кінулася цяпер, яшчэ не ведаючы, што будзе рабіць далей.

— Прабачце, Джымі! — ухашла таго за руку, — а дзе Джэк?

— О-го! — здзіўленна акругліліся п'яныя вочы. — Адкуль ты мяне ведаеш? — «Ведаю, ведаю», — заківала яна галавой. — Джон, глянь, якая спакуслівая авечка мяне ведае, — спрабуе аблапіць за талію. — Мы з табой яшчэ сёння, ік, яшчэ пабляем... — Джымі! — далікатна адхіліла яна мужчынскую руку. — З вамі толькі што быў Джэк. Дзе ён падзеўся? Джэк, Джэк... Мгн!.. Хабарт?. — Так. Джэк Хабарт, — радасна падхапіла.

— Джон, дзе Хабарт!? Куды падзяваўся Джэк?!!! Джэк, дзе ты-ы!

— Дровы! — развяза адказаў Джон і ўдакладніў, — ужраўся, як бінджюжнік. Ён пасхаў... павезлі яго дахаты.

— Ой! Якая прыкрасць! Як жа цяпер быць?! — і дадала расчаравана: — Не паспела. Трэба тэрмінова яму перадаць, — паляпала на сумачцы. — Я не ведаю, дзе ён жыве. Вельмі тэрміновая справа.

— Джон, дзе жыве Джэк? Дапаможам такой мілагляднай авечачцы.

— Дзесятая стрыт, дом шаснаццаць.

Сара наспех падзякавана і, анярэдзіўшы п'янтосаў, юркнула ў таксі, што піскнула тармазамі, чым не мала збянтэжыла Джона і Джымі...

Некалькі дзён наводзіла спраўкі і збірала звесткі. А яшчэ праз колькі дзён з самай раніцы яна ўжо сачыла за домам Хабартаў. Старалася застацца непрыкметнай. Яна бачыла Джэка, калі той усеўся ў аўтамабіль і паехаў на працу, заўважыла ў акне яго жонку. Асабліва ўзрадавала тое, што ў іх ёсць сын-студэнт, прасачыла, дзе ён вучыцца. Пасля збору гэтых звестак яе план цалкам выкрышталізаваўся і набыў акрэсленыя рысы. І яна прыступіла да ўвасаблення яго ў рэальнасць.

2

Любое грамадства, як радзімых плямак, не можа пазбавіцца бяздомных валацуг, беспрацоўных, жабракоў і ўвогуле людзей лішніх. Грамадскія інстытуты намагаюцца не заўважаць іх, бо ўжо адным сваім існаваннем такія маргіналы выяўляюць хваробы грамадскага ладу, яны існуюць у аўтаномным свеце, паралельна асноўнай жыццёвай плыні, і прымушаюць звяртаць на сябе ўвагу толькі ў часы грамадскіх катаклізмаў, калі становяцца занадта актыўнымі ці калі нехта з чалавечага мурашніка яшчэ раней зацікавіцца іх асабістым жыццём або насьмеліцца гвалтоўна перарваць непрыкметнае іншым існаванне. Дагэтуль лішнія нікому не замінаюць. Часцей за ўсё ў катэгорыю выкінутых з жыцця трапляюць адзінокія старыя, якіх у свой час тое ж грамадства выпіснула да апошняга кропілі, а цяпер з-за непатрэбнасці — выкінула на ўзбочка.

Калідорная лесвіца на апошнім наверх канчаецца невялікай пляцоўкай, на столі прамавугольны люк, да яго прыстаўлена металічная драбіна, якая выводзіць на дах. Постаць са спіны ўзбіраецца на прыступках. Рышчэ іржавыя петлі адчыняемых дзвярэй. Пакатая страхі дома. Выцяжненыя люкі і антэны. Варкочуць галубы. Гулкія крокі на даху. Ланаценне крылаў служаных птушак. Двор унізе выглядае цацачна-карыкатурным. Вокны суседняга дома насуцраць.

У акне ледзьве праглядаюцца абрысы кватэры. На надваконні гаршчок з пакаёвай кветкай. У праёме акна постаць старой жанчыны. Бабулька ў панашаным халаце надыходзіць да рукамыніка. Перабірае посуд, знаходзіць кубак,

налівае з крана вады і вяртаецца да акна. Струменьчык, у якім танцуюць сонечныя зайчыкі, льецца пад карэнне кветак.

Нехта, відаць, зацікавіўся існаваннем самотнай старой.

3

Гісторыя — кіруемы працэс. Кожны чалавек па меры свайго разумення працуе на сябе і па меры неразумення на таго, хто разумее больш. Гэта тычыцца як асобнага чалавека, так і чалавечых грамадстваў у цэлым. Але яшчэ з пракаветных часоў у гісторыі з'явіўся народ, які палічыў, што ведае значна болей за астатніх, і супрацінаставіў сябе чалавецтву. Ці гэты народ, як і большасць, узнікнуў натуральным чынам, ці шляхам планамернай селекцыі быў штучна выведзены егіпецкімі жрацамі для нейкай таямнічай мэты — цяжка сказаць, але яшчэ ў часы разгорнутых паганскіх пантэонаў, чалавечых ахвярапрынашэнняў і шматаблічных бостваў — народ вызнаваў Адзінага. Гэтым народам было семітскае племя яўрэяў, якое лічыла сябе богаабраным, і якое, пэўна, вырваўшыся з-пад улады жрацоў і фараонаў, пры зыходзе з Егіпта абрабавала сваіх жа збавіцеляў (ці селекцыянераў-стваральнікаў?) егіпцянаў. У нетрах яўрэйскага народа выспела ліхварская ідэя суднага працэнта, зафіксаваная ў Другазаконні: «Не давай у рост брату твайму... а іншаземцам давай у рост, каб «гасподзь бог» твой блаславіў цябе ва ўсім, што робіцца рукамі тваімі на зямлі, у якую ты ідзеш, каб завалодаць ёю... І будзеш валадарыць над многімі народамі, а яны над табой не будуць валадарыць... Тады сыны іншаземцаў будуць узводзіць сцены твае і цары іх будуць служыць табе...». Узброіўшыся паразітарна-захопніцкай, чалавеканавісніцкай дактрынай і інструментам суднага працэнта, апынуўшыся ў рассяяні, прадстаўнікі яўрэйскіх кланаў раптам аказаліся за спінамі правіцеляў усіх краін, дакладней, па-над урадамі многіх дзяржаў зямлі. Існуе мноства тэорый сусветнай змовы, у тым ліку і апошняя — «тэорыя залатога мільярду», згодна якой зямное насельніцтва планамерна вынішчаецца сацыяльнымі катаклізмамі і войнамі, хваробамі, наркотыкамі і алкаголем, мутагенным прадуктам харчавання, бо нехта зноў палічыў сябе разумнейшым за астатніх і падлічыў, што болей мільярда насельніцтва планета не вытрымае, астатніх пажадана ўбамбіць у першабытнаабшчынны лад. Але ніводная тэорыя па фактаграфіі больш не адпавядае сутнасці глабальнага кіравання пасродкам фінансавага дыктата, як тэорыя, распрацаваная яўрэйскімі (егіпецкімі) жрацамі болей дзвюх тысяч год таму. Ні Першая, ні Другая Сусветныя войны напружую не закранулі Амерыку, яна ваявала на чужой тэрыторыі і ў асноўным яўрэйскімі грашыма, якія па

сваёй сутнасці і з'яўляюцца крывяноснай сістэмай шматлікіх грамадскіх катаклізмаў, рэвалюцый і войнаў. Крывавы гешэфт завяршыўся ядзернымі выбухамі Хірасімы і Нагасакі і прынёс суперджаржаве астранамічныя барышы.

У асяродак жорсткавыйнага народа дзве тысячы год таму быў пасланы Сын Божы, які выкрыў каварныя планы, сказаўшы: «Маісею было дадзена Пісанне і Разлічэнне, вы Пісанне далі людзям, а Разлічэнне схавалі... Вы схавалі ключы ад Царства Нябеснага, і самі не ўваходзіце, і іншых не пускаеце...». І з гэтага ж асяроддзя (па прароцтве Хрыста) павінен выйсці Антыхрыст.

Тысячы тысяч якіх-небудзь ледзь прыкметных грамадскіх устаноў і арганізацый, гуманістычных таварыстваў і клубаў, аб'яднанняў і суполак раскіданы па цэле зямлі, працуюць на агульную ідэю і як павуціннем звязаныя паміж сабой, нябачнымі ніткамі сходзяцца ў сховішча кланаў старадаўніх знахараў. Гэта падаецца трызненнем і хімерай, але звярніце ўвагу на шматлікія факты гісторыі, якія відавочна паказваюць на існаванне таямнічай закуліснай сілы, што ніколі відавочна сябе не паказвае і не засвечвае сваіх планаў, паглядзіце, як з века ў век рэалізуюцца задуманыя ў старажытнасці і прапісаныя ў Бібліі каварныя планы. У адну з такіх устаноў і накіравалася дачка беднага юрэйскага племені, бо калі і шукаць ратунку, то толькі сярод сваіх.

Медная ручка дзвярэй нацёрта да бляску, самі дзверы акаваны і аздоблены старажытным арнамантам. На ручку кладзецца жаночая рука. У цёмнавалосай дзяўчыне лёгка пазнаецца Сара, якую мы бачылі ў рэстаране.

З вуліцы ў акне выразна праглядаецца сілуэт мужчыны: твар абрамляе акладзістая, чорная лапата барады, на галаве ярмолка. На падваконні сямісвечнік. Наша знаёмая зайшла ўсярэдзіну, падыходзіць да гаспадара пакоя і нешта расказвае. Энергічна жэстыкулюе рукамі. Ён уважліва слухае. Праглядаецца адчай наведвальніцы. «Равін» (так па знешнім выглядзе можна вызначыць занятак барадача) яе суіакойвае. Нешта памяркоўна тлумачыць, разгортвае пергамент старажытнага світка, водзячы пальцам па радках справа налева, чытае тэкст. У вачах наведвальніцы разгубленасць. Ён адсоўвае шуфлядку стала, дастае і працягвае залаты пярсцёнак у выглядзе тэтраграмы. Яна бярэ, пакручвае ў руках, разглядаючы, і паслухмяна накладае на палец. Нарэшце дзякуе і сыходзіць.

Суровы погляд з-пад касматых брывей суправаджае наведвальніцу да дзвярэй; калі яны зачыняюцца, равін падае ў крэсла: на твары самазадаволеная ўсмішка, далоні паціраюць адна адну.

«Чаго яна заходзіла сюды? Што прывяло? Якія парады пачула ад таямнічага чалавека ў ярмолцы?» — гэтыя пытанні застаюцца без адказу, як і многае, звязанае з гісторыяй і бытам абранага народа.

Па тратуары ў два бакі рухаецца людскі паток. Тоўстыя, худыя, высокія і нізкарослыя, мужчыны і жанчыны, дзеці і старыя, парамі, па адным і цэлымі купкамі стракаты натоўп плыве насустрэч. Сара, відавочна заклапочаная тым, што пачула ад «вучыцеля» (равіна), як самнамбул брыдзе скрозь натоўп, часта натыкаючыся на людзей. Сёй-той, злавіўшы адсутны позірк, саступае дарогу. Гараць рэкламныя шчыты. Здалёк прачытала надпіс на краме: «Зброя», падышла да вонкавай вітрыны — адлюстраванне адбіваецца ў шкле, а за шклом — пісталеты, вінтоўкі, карабіны... Пальцы гуляюцца з падораным пярсцёнкам. Пярэсты натоўп праходзіць праз яе, абцякаючы з двух бакоў.

Надвячорак. Запаленыя фары дарагіх аўтамабіляў ў некалькі палос нясуцца па вуліцы. Успыхваюць ліхтары. Будынак рэстарана ў стылі ампір нагадвае казачны царам: на вокнах і каля ўвахода зіхацяць гірлянды лямпачак, акурат як навагодняя ёлка. Каля дзвярэй замест дзеда мароза — разарануты ў блэсткавае адзенне і надзьмуты гонарам швейцар. Ён нават не глянуў на Сару, якая падышла, патапталася побач і адыйшла прэч.

Зашаргацелі шыны па асфальце. Лімузін дзюбнуўся перадам і спыніўся. Сара аглянулася. Бакавое шкло бязгучна апусцілася. Высунулася рука, усыпаная каштоўнымі пярсцёнкамі, выбліснулі дыяменты — яна заўважыла прызыўны жэст. Падышла і схілілася над чорным квадратам акна, агледзела дарагую машыну і нясмела спытала: «Я — Сара Зельцман. Вас прыслаў Імануіл Якаўлевіч?» Пачуўшы станоўчы адказ, уціснулася на задняе сядзенне. Мужчына не адварочваўся, нават твару яго не разгледзела, як скрозь сон даляцела да яе нечаканае пытанне: «Колькі трэба?»

— Пяць! — выпаліла першую лічбу, якая прыйшла ў галаву, не думала, што ўсё адбудзецца так хутка, — пяць тысяч. — «На які тэрмін?» — спытаўся незнаёмец. — На паўгода, — сказала і заўважыла, што ён пачаў адлічваць грошы. — «Праз паўгода аддасі дваццаць пяць, — на яго плячо лягнуўся пачак долараў. — А калі дзесяць? — хутка спыталася яна. — «Аддасі сто, — было адказам. — Тады сем, — унзунена сказала Сара. — Мужчына дадаў да пачка яшчэ некалькі дзясяткаў буйных купюр і, не адварочваючыся, зноў працягнуў грошы цераз плячо. — «З цябе сорак дзевяць тысяч. З кожным штрафным месяцам працэнты павялічваюцца і сума падвойваецца. Табе ўсё зразумела?».

Яна схпіла пук грошай: «Зразумела!» — кінула галавой і куляй выскачыла з машыны.

Злачынец і паліцэйскі — два бакі аднаго медаля, спароджанага агульнай з’явай: першы парушае грамадскія законы і парадак, другі стаіць на іх варце. Пры іншым збегу абставін і іншых жыццёвых умовах злачынец з паліцэйскім лёгка маглі б памяняцца месцамі, бо належаць ад аднаго псіхалагічнага тыпу.

Невядома, як склаўся б лёс Янкі Раманоўскага, эмігранта ў другім пакаленні, калі б ён не паступіў у паліцэйскую акадэмію. Служба ў паліцыі выводзіла яго з другасортных людзей і надавала значны сацыяльны статус. Цяпер можна было не браць у разлік таго, што бацькі дарослымі эмігравалі з Еўропы, — паліцэйская форма, якую апранаў і насіў з гонарам, відавочна сведчыла: ён слуга дзяржаўнай сістэмы, яе прадстаўнік. Хоць Раманоўскі нарадзіся тут, але ніколі не адчуваў сябе паўнапраўным грамадзянінам Злучаных Штатаў. І што такое адчуваць сябе амерыканцам? Ні родавых каранёў, ні моцных нацыянальных традыцый, ні тысячагадовай гісторыі, ні святынь народа, ні роднай зямлі, палітай крывёю і потам продкаў. Нічога гэтага амерыканец не ведае. Зямля, адабраная ў мясцовых плямён, вайна за незалежнасць і вайна паміж поўначчу і поўднем, — вось і ўсё, што прыходзіць на памяць сярэдняму амерыканцу. А яшчэ — ганарлівая пыха і гульня мускуламі, як новая нацыянальная адметнасць, і павага да сілы; піетэт перад круглай сумай банкаўскага рахунку, бо зялёны долар для большасці амерыканцаў даўно заняў месца царкоўнага алтара. Ні табе летапіснай гісторыі, ні паданняў, што губляюцца вытокамі ў сівой даўніне, усё адбылося зусім нядаўна, якіх-небудзь дзвесце гадоў — вось і ўся гісторыя, якой, дарэчы, амерыканцы зусім не цікавяцца. Бабкі, баксы, бабло і мані — вось да чаго імкнецца, чаго прагне і на што моліцца грамадзянін супердзяржавы. Канешне ж, не ўсякі грамадзянін, бо няма правіл без выключэнняў.

Звычайна Раманоўскі падымаўся на золку. Няспехам прыводзіў сябе ў парадак, піў каву, седзячы на кухні каля акна, глядзеў на вуліцу. Вось урбаністычны ландшафт азараецца промнямі ўзыходзячага сонца, яно мільёны разоў адбіваецца ў аконных шыбінах. Будынкi ад гэтага становяцца чырвонымі.

Паліцэйская машына прышаркоўваецца на стаянку, дзе ўжо стаіць паўтара дзясятка такіх жа службовых аўто. Вось ужо Янка Раманоўскі паціскае руку дзяжурнаму афіцэру і ўзбягае па лесвіцы. Ідзе кілідорам... Адмыкае ключом дзверы, заходзіць у пакой. Фуражка з лёту трапляе на кручок вешака. Рукі перабіраюць і складваюць паперы на сталe ў тры акуратныя стосікі. Пачынаўся звычайны працоўны дзень.

Сара заходзіць у магазін парфумы. Наведвальнікаў няшмат, тры-чатыры, але каля кожнага круціцца цэлы рой менеджараў, кансультантаў і прадаўцоў. Яна зразумела, што трапіла ў адзін з самых дарагіх магазінаў. Хацела было памкнуцца назад, але не паспела — перад ёю паўстала прыгожая, ашранутая ў строгую ўніформу жанчына-кансультант: «Рады вітаць вас у нашым магазіне. Вы зрабілі правільна, што зайшлі. Мы шчаслівы, што можам вам дапамагчы. Што жадаеце набыць? Што вас цікавіць? Туалетная вада, памада, духі?» — як гарох з меха пачыналіся пытанні.

— Разумеце мне патрэбны... Я чула ёсць такія... ну, для гэтай справы. Духі для сэксуальнага спакушэння.

— Вы звярнуліся па адрасу, — усміхаючыся, наведаміла кансультант. — Вам пашанцавала. Літаральна ўчора мы атрымалі новую калекцыю лініі «Бліц-Сэкс». Назва гаворыць сама за сябе. Сакрэт у тым, што духі гэтай экстравагантнай лініі ўтрымліваюць спецыфічныя пахучыя рэчывы, афрадызіякі. Больш вядомая назва рэчыва — феромоны. А яшчэ прасцей — гэта віягра для падсвядомасці, якая б'е па абаняні вашага мужчыны. Гэты пах выклікае неадольны сэксуальны юр. Такому водару не здольны працівіцца ні адзін мужчына. Ваш абраннік пойдзе за вамі, як пад гіпнозам. Супакоіцца толькі ў вашай пасцелі. Ён будзе прагнуць гэтага паху, гэта значыць, вашага цела, і не супакоіцца, пакуль не завалодае ім. Гэтыя духі можна смела назваць ядзернай зброяй кахання.

— А колькі яны каштуюць?

— А колькі каштуе само каханне? — адказала пытаннем кансультант. — Скупыя плацяць двойчы. Нашы духі — бяспечныя! Яны дораць пакупнікам магчымасць шчасця і валодання. Цана ў дадзеным выпадку не мае значэння.

— Колькі? — настойлівей паўтарыла Сара.

— Сёння ў нас невялікая скідка. Вам пашанцавала. І, дарэчы, вам як першаму пакупніку гэтай вышталёванай лініі яшчэ адна скідка. Так што гэта абыйдзецца... Усяго толькі ў семсот долараў.

У Сары акругліліся вочы. Яна гатова ўжо была развярнуцца і пайсці. Але тут нечакана перад ёй з'явіўся другі кансультант — мужчына. Усміхнуўся на трыццаць два зубы, чамусьці падміргнуў і сказаў:

— Бярыце! Не пашкадуеце. Фірма гарантуе стопрацэнтную ўдачу. У вас атрымаецца. Па сабе ведаю, «Бліц-Сэкс» супрацьстаяць немагчыма. Мужчынская палова чалавецтва будзе валяцца каля вашых ног. А гэта салідныя мужчыны з вялікімі грашыма. Заплаціце адзін раз, каб усе астатнія разы — яны самі ашлывалі любыя вашы жаданні.

І Сара палезла ў сумачку па грошы.

— Вы зрабілі правільны выбар, — сказала жанчына.

— Чароўны выбар, — падцвердзіў мужчына, — цяпер вашы спакушальныя здольнасці непераможны.

Дома яна спаласнулася пад душам. Доўга апраналася, падбіраючы перад люстэркам найболей сэксуальнае адзенне. І калі ўжо была гатовай, успрыснула ўсю сябе дарагімі духамі «Бліц-Сэкс».

7

Сонца ў зеніце. У такі час многія жыхары горада з вуліц і плошчаў хаваюцца ў цянёк парасонаў вулічных кафэ, рэстаранчыкаў і сталовак.

Па лесвіцы, што вядзе на дах, зноў нехта ўзбіраецца. У руцэ — цяжкі чохол. У ракурсе зверху людзі падаюцца прыплюснутымі. Пальцы надрыгваюць, расшнуроўваюцца чохол і дастаецца вінтоўка. Рамы акон у маноклі прыцэла: першае акно, другое, трэцяе... Патрон заганяецца ў патроннік. Праз мушку прыцэла погляд вяртаецца да першага акна.

Бабулька ўключае пліту. Ставіць каструлю. Падыходзіць да акна. Рассоўвае фіранкі, кранае пальцамі лісточкі вазона, глядзіць на двор.

Палец павольна цісне на спускавы кручок. Звініць разбітае шкло. Цела асядае на падлогу.

Дах. Хуткія крокі па страсе... Лесвіца. Нехта збягае па прыступках.

Дзверы кватэры. Мужчына (ці гэта жанчына?), апрануты ў чорны камбінезон і маску, з разбегу стукаецца плячом, дзверы расчыняюцца насцеж. Невядомы забягае на кухню. На падлозе каля акна разбіты гаршчок з паламанай кветкай, побач рассыпаная чорная зямля. Чырвоная лужына крыві павялічваецца, выцякаючы з-пад мёртвага цела бабулькі, падбіраецца да зямлі і ўбіраецца глебай.

Сідуэт ценю хістаецца ў залу. Рукі чалавека ў пальчатках ліхаманкава адчыняюць дзверы шафаў, тумбачак і шыфанераў, высоўваюць шуфлядкі сталоў. Нарэшце знаходзіцца тое, што шукалася: скарбонка з залатымі рэчамі і каштоўнасцямі, грошы. Усё гэта распіхваецца па кішэнях. Зачыняюцца дзверы. Крокі па лесвіцы.

Вуліца слепіць вочы. Лязгаюць дзверы аўтамабіля. Заводзіцца матор, і машына, віскатнуўшы тармазамі на павароце, ўліваецца ў аўтамабільны паток.

8

Званок тэлефона ў паліцэйскім участку. Янка Раманоўскі здымае трубку. Слухае... І вось ужо ён разам з напарнікам выбягае на вуліцу. Некалькі паліцэйскіх машын, уключыўшы сірэны, зрываюцца з месцаў.

Сара стаіць у скверыку каля каледжа. Пэўна, некага чакае, бо час ад часу паглядвае на галоўны ўваход. Выходзіць купка студэнтаў, яна праводзіць іх вачыма. Выбегла яшчэ некалькі чалавек. Важна пратэшаў салідны мужчына, верагодна, выкладчык. А вось паказаўся бачаны ёю раней, хударлявы і высокі юнак. Яна ўся наструнілася, сцялася, як для кідка. І калі студэнт выйшаў на галоўную вуліцу, памкнулася да яго і сутыкнулася, быццам ад хуткай хады. Ад сутыкнення з яе рук вылецелі і рассыпаліся па зямлі кніжкі. Студэнт адчувае сябе вінаватым. «Прабачце», — гаворыць, прысядае і дапамагае збіраць кнігі. Так яна пазнаёмілася з малодшым Хабартам і пачала здзяйсняць свой вераломны план.

Хударлявая жанчына, скура ды косці, ногі — як два градуснікі ў шклянцы — ледзьве цягне з супермаркета набітую пакушкамі сумку. На выхадзе яе сустракае дужы мужчына гадоў пяцідзесяці.

— Джэк? — здзіўляецца яна, — што здарылася? — але перадае сумку.

— Нічога не здарылася, Лусія! — упакоўвае сумку ў багажніку.

У дальнім кутку багажніка віднеюцца скамячаны чорны камбінезон і пальчаткі. — Ніяк не чакала сустрэць цябе.

Садзяцца ў машыну. «Хіба ты не рада?» — пытаецца ён. — «Рада, канешне ж рада. Проста не прывыкла, каб ты дапамагаў». — «Табе не дагодзіш... Скончыў раней працу. Сёння пятніца, — тлумачыць муж, уключае перадачу і кранаецца з месца, — здагадаўся, што ты тут. Вось і сустрэў».

Паліцэйскія аглядаюць месца злчынства. Шчоўкаюць фотаапаратам, здымаюць адбіткі пальцаў. Раманоўскі падыходзіць да акна, разглядае на шкле дзірку ад кулі. Погляд скіроўваецца на дах суседняга дома: «Біл, хадзі сюды!» Падыходзіць напарнік. Раманоўскі абводзіць пальцамі дзірку на шкле і паказвае вачыма на дах.

— Трэба пачакаць заключэння балістыка, — заключае Біл.

— Безумоўна. Але што нам перашкаджае зрабіць агляд зараз?

Яны падняліся на дах па той жа лесвіцы, па якой з гадзіну таму ўзбіраўся злчынца. Гільзу знайшлі праз хвілін пяць: «І без балістыка разабраліся. У нашай справе своєчасовасць — вядучы фактар поспеху, — заключае Раманоўскі, ляпаючы далонню ў падстаўленую Білам руку.

Акно аўтамабіля. Лусія заўважае паліцэйскія машыны: «Глядзі, колькі паліцыі нагналі! Нешта здарылася».

— Цікава! Дваццаць хвілін назад праязджаў — не было нікога, — Джэк прыпаркоўваецца, — зараз даведаюся.

Падыходзіць да аднаго з паліцэйскіх, той нешта тлумачыць, паказвае на дах. Лусія назірае з кабіны. Муж вяртаецца і садзіцца за руль: «Бабулку забілі, — па-

ведамляе амаль абыякава, — толькі што, хвілін дзесяць таму». Аўтамабіль зрываецца з месца.

Рэстаран. За сталом Арлоў з Раманоўскім, на сталае закуска і бутэлька гарэлкі. Вочы святара быццам бы ўглядаюцца кудысьці ўдалеч.

— Не было ніякіх улік. Нізавошта не зачэпіцца, — разводзіць рукамі Раманоўскі. — Адна гільза і дакладнае месца стральбы. Такія справы называюць «тапнякамі», гадамі ляжаць без зрухаў. Але раптам неверагодным чынам гісторыя раскрупілася сама сабою.

9

Кватэра Хабартаў. Адмысловая вешалка з кусцістых рагоў аленя. На рагах — плашчык і капялюш. На сцяне чучала галавы дзікага кабана. Некалькі попельніц раскіданы на падлозе. З сумкай у руцэ заходзіць Джэк, за ім следам — Лусія.

Ідуць на кухню. Джэк ставіць сумку на стол. З палёгкай уздыхае, адчыняе халадзільнік, дастае банку піва, адкупорвае, прагна глытае некалькі глыткоў і ставіць назад.

Праходзіць у залу. Шчоўкае выключальнікам. У прасторнай зале скураная канапа: над спінкай вісяць паляўнічыя трафеі — чучалы жывёл і птушак, паміж імі — вінчэстар. Кідаецца ў вочы шматлікая колькасць попельніц: на сталах, крэслах і табурэтках, а то і проста на падлозе попельніцы розных памераў і колераў: шклянныя і фарфоравыя, металічныя і гліняныя; іх занадта многа, ёсць даволі арыгінальныя, напрыклад, вось гэтая — чалавечы чэрап у натуральную велічыню (ці не сапраўдны!) з праломленай зверху дзіркай: пошел збіваюць акурат паміж паўшар'яў мозга. Джэк садзіцца на канану, бярэ ў руку пульт, цісне кнопку — успыхвае экран тэлевізара.

Столік завалены газетамі і часопісамі, квітанцыямі і прывычнымі ў гэтай кватэры попельніцамі. Шарыць рукою, шукаючы праграмку.

Шмат вазонаў і пакаёвых кветак: каля камі'ютара, каля акна і на вуглах.

У адной руцэ часопіс, у другой — дыстанцыйны пульт. У перапынках паміж пераключэннямі заглядае ў часопіс. Ёсць такая хвароба: чалавек не можа глядзець болей пяці хвілін адно і тое ж, такія людзі адначасова глядзяць канцэрт, мастацкі фільм, сочаць за навінамі і за якім-небудзь чэмпіянатам. Напрыклад, сын Хабартаў Сэм адразу ж праглядае семдзесят чатыры амерыканскія каналы, пераклучаючы іх у парадку ўзрастання або ўбывання. Ён падпадае пад дыягназ «аматар аднаго кадра». Джэк глядзіць адначасова не болей пяці каналаў, пераклучае іх не ў строгай паслядоўнасці, як «кадравікі», а матывуецца нейкім сэн-

сам. Яго дыягназ можна вызначыць так: «аглядальнік з'явы». Таму і ў праграмку час ад часу заглядае.

У праёме дзвярэй з'яўляецца Лусія. Спачатку моўчкі нецрызна назірае за мужам, а потым раптам накідваецца: «Джэк! Колькі разоў паўтараць: месца абутку ў абутковай скрынцы!». Муж абьякава пераклучае канал. «Ты зноў не памыў талеркі! — чуецца ўжо з кухні жончын голас». Ён чмыхае, уздымае бровы і нарэшце рэагуе: «Ну і?..»

— Што значыць: «ну і»? — Лусія ўжо стаіць перад мужам.

Як толькі так хутка паспела вярнуцца з кухні?

— Канец свету? — крывіцца Джэк усмешкай. — Я сёння сустракаў цябе і мы прыйшлі разам.

— Толькі сёння. А трэба, каб заўсёды так было. Я не рабыня ў цябе, не наймічка!! — яе рукі нервова падрыгваюць. — Колькі разоў паўтараць адно і тое ж?! На абрусе ў сталовай попел! Паназбіраў гэтых пасудзін, а попел усё роўна паўсюль валяецца. Сэм дома не курыць.

Высокі як жардзіна і такі ж хударлявы, як шланг, ды яшчэ сутуліцца пры хадзьбе — так выглядае іх сын, аб'ект насмешак і кіпнаў для аднакурснікаў. Ён нават цыгарэту трымае пацешна — так, як трымаюць аўтаручку, што даволі нязручна і смешна выглядае. Вось і зараз сядзіць на лаўцы, неяк скасабочыўся, падцягвае да вуснаў цагляны пунсік фільтра, прагна зацягваецца. Пэўна, кагосыці чакае, бо час ад часу пакручвае па баках галавой і аглядаецца.

Па тратуары крочаць ладныя жаночыя ножкі: кароткая спаднічка, чырвоныя калготкі сетачкай. Ножкі падыходзяць да Сэма. Ён падымаецца насустрач. Моўчкі працягвае стодоларавую кушору. Ножкі аддаляюцца, а ён, расчараваны, глядзіць са шкадаваннем услед.

— Гэта твая работа! — крычыць Лусія. — Мы жывём дваццаць сем гадоў, і ніводнага разу...

— Божа мой! Болей чвэрці стагоддзя, — перабівае Джэк, пстрыкае каналам і лыбіцца. — Як я толькі ўсё гэта вытрымаў?! Хоць помнік заказвай.

— Не ёрнічай! — жонка псіхуе і злуецца. — Чуеш, дваццаць сем гадоў! Да кожнага дня нараджэння я дарыла попельніцы. Твае сябры прыносяць попельніцы. З камандзіроўкі прывозіш — попельніцы, з адпачынку — попельніцы, попельніцы... Яны ўсюды! Скажы, навошта? Сто разоў кляўся, што не будзеш кідаць недакуркі ў вазоны. Столькі гадоў вяду барацьбу. І ўсё марна. Паглядзі, лісце завяла...

Магазін сувеніраў. У вачах рабаціць ад шматлікіх люстраных вітрын. За прылаўкам малады франт-менеджар назірае за наведвальнікамі. У адным з люстэркаў вітрыны адбіваецца Сара, яна разглядае бюсты і статуэткі. Бярэ ў руку адну статуэтку, другую. Цяпер яе цяжка пазнаць. У знешнім вобліку, адзенні і манеры трымацца адбыліся значныя перамены, да таго ж — стала рыжавалосай. На пальцы выбліскае пярсцёнак «тэтраграма». Падбягае франт: «Вам дапамагчы? — пытаецца ён, — мяне завуць Майкл, а вас?» Яна гулліва ўсміхаецца ў адказ: «Сара, — называе імя і затрымлівае позірк на супрацоўніку, быццам ацэньвае. — Буду рада дапамозе».

— Для сябе ці ў падарунак? — пытаецца Майкл і, злавіўшы гуллівы позірк, падступае бліжэй.

— У па-да-ру-нак, — расцягваючы словы, адказвае яна і ўсміхаецца.

«Яму ці ёй?». — «Яму, — спакусліва строіць вочкі Сара. — «А колькі гадоў? Чым захапляецца?».

— Гадоў? — паціскае яна плячыма. — Нат не ведаю. Мне попелыніца патрэбна. Ён збірае попелыніцы. А захапляецца... здаецца, паляваннем.

Як фокуснік-ілюзіяніст, Майкл выхоплівае з-за спіны бронзавую статуэтку: «У такім выпадку вось тое, што вы шукаеце! Артэміда! Багіня палявання. Твор мастацтва», — і ўпіваецца поглядам у глыбокае дэкальтэ пакупніцы: з выразным намёкам праводзіць пальцам па голых грудзях статуэткі, якая сядзіць чамусьці ў позе «лотаса». Грудзі Сары ўздымаюцца ад хвалявання. «А вось вам і попелыніца», — тыркае пальцам (зноў жа — з празрыстым намёкам) у складкі спадніцы багіні, якія ўтвараюць ёмістасць страхвання попелу, — арыгінальна, забаўляльна. І непаўторна!». Перастрэльваюцца поглядамі: ён — палкім і прагным, яна — гуллівым, загадкавым і інтрыгуючым.

— Бронзавая, — канстатуе Сара. — Напэўна, дарага каштуе?

— Ды не, што вы? Семдзсят даляраў. Але для вас — скідка! Сёння якраз акцыя. Вам гэта абыйдзецца... усяго трыццаць пяць зялёных.

Другі супрацоўнік магазіна запакаваў попелыніцу, перавязаў каляровым бантам і падае ёй, а Майкл нахабна зырыцца: «Вы зрабілі правільны выбар! Дзякуем! — гаворыць ён і падміргвае, — можа, телефончык пакінеце?»

Сара падсоўвае да сябе касавы чэк, бярэ ў збянтэжанага касіра з рук аўтаручку, піша нумар тэлефона і працягвае паперку Майклу. Мілавідна ўсміхаецца на развітанне. Ідзе да дзвярэй і каля выхаду аглядаецца, Майкл махае рукою з квіткам чэка і праводзіць ласым позіркам.

У студэнцкай сталойцы за сталамі вясёлы гоман і смех. На водшыбе, седзячы бокам да астатніх, у адзіноце абедае Сэм. Да яго століка падсядае непрыгожая, амаль брыдкаватай знешнасці дзяўчына ў акулерах. Побач — выбух рогату. Сэм адварочваецца да нечаканай суседкі спіною і паскорана арудуе лыжкай.

А ў кватэры Хабартаў Джэк працягвае абыякава пстрыкаць каналамі, быццам Лусія размаўляе з нябачным прывідам. Мужчынская няўвага болей за ўсё абражае жанчын. Заўважым, каналы пераключаюцца ў строгай паслядоўнасці адзін за адным: ці мы памыліліся ў вызначэнні першанапачатковага дыягназа, ці прагрэсуе сама хвароба?

— Не ў тэлевізар, сюды глядзі! — крычыць штосілы Лусія, разгортваючы куст вазона. — Лісце жоўтае ад нікатыну.

— Ага! Як яйца кітайца, ха-ха-ха!

— Ён яшчэ і смяецца. Ды ты проста здэкваешся! — Падыходзіць да разеткі і вырывае вілку. — З табой можна гаварыць сур'ёзна? Вечна зводзіш усё ў плоскасць пошлых жарцікаў!

Твар Джэка робіцца суровым: «Уключы тэлевізар!» — загадвае ён. — «І не падумаю!!!». — «Калі ласка!» — робіць націск на апошнім слове, дакладней, проста выплюнуў па-англійску адно: «Please!»

Усё ж такі мы знаходзімся на далёкім кантынэнце. Калі ты, чытач, жывеш у якой-небудзь Арызоне ці Орlando — далёкай для тебе будзе якраз Еўропа: усё залежыць ад пункту гледжання, і ўсё ў нашым свеце адносна.

— У гэтым доме хто-небудзь будзе прыслухоўвацца да таго, што гавару я? Колькі разоў паўтараць: прыйшоў — пераапануўся! Туфлі ў абутковую скрынку паставіў. Закурыў, — попельніцу ў рукі ўзяў! Паеў, — талеркі за сабою памыў. Няўжо гэта цяжка?

Не мае розніцы, дзе жыве аўтар і дзе жыве чытач. Усе жанчыны аднолькавыя. Амерыканкі нічым не адрозніваюцца ад афрыканак ці еўрапеек. Магчыма, амерыканкі адрозніваюцца ад еўрапеек некаторой звыкласцю да камфорта ды спажывецкай разбэшчанасцю? А ў астатнім — усе людзі ходзяць галовамі ўверх, усе шукаюць аднаго: паразумення і звычайнага чалавечага шчасця. Паўсюль адны і тыя ж праблемы. Яшчэ ў дзевятнацятым стагоддзі славыты рускі граф заўважыў, што «усе шчаслівыя сем'і аднолькавыя, а кожная няшчасная сям'я няшчасная па-свойму». І калі ў адносінах Джэка і Лусіі, паважаны чытач, табе раптам убачылася штосьці роднаснае і знаёмае, калі прычэпкі і прыдзіркі амерыканкі так знаёмы табе, быццам спісаны з тваёй жонкі, значыць, так яно і ёсць і, магчыма, твая сям'я пакуль што шчаслівая. Сям'я Хабартаў таксама, напэўна, шчаслівая. Нейкага адметнага гора, арыгінальна-вычурнай і непаўторнай злы-

бяды, якая б вылучыла іхняе сямейства з мільёнаў сем'яў чалавечага роду, пакуль не існуе. Звычайная тыпавая сям'я сярэдніх амерыканцаў. Ну, можа, і не зусім сярэдніх, бо рабіць грошы Джэк умее і яго гадавы даход складае некалькі соцень тысяч долараў. Столькі ён каштуе — Джэк Хабарт, адсюль і яго фанабэрыя.

Але вернемся да сямейнай парачкі, бо за час нашай размовы Джэк паспеў шпурнуць часопіс пад ногі Лусіі і перайсці на крык: «Уключы тэлевізар!!!»

— І не па-ду-ма-ю! — прычмоквае яна языком.

(Зноў яна нічога не разумее. Я ўжо і не ведаю: калі сапраўды нічога не цяміць, а калі толькі прыкідваецца дурною? А калі прытвараецца, што яна прытвараецца, быццам усё разумее, хаця на самой справе — ні ў зуб нагою, а муж думае, што яна тым часам проста іграе ролю. Даўно заўважана, што насамрэч разумная жанчына ніколі не выстаўляе, як штук, перад мужам свой розум).

Джэк амаль ужо супакоіўся і саўладаў з сабою і цяпер назідальна з доляй іроніі павучае жонку: «Хоць зрэдку вучыся абцяжарваць свой розум прабліскам думкі».

— А навошта? Мне і так добра, — парыруе Лусія, — з тобой жа немагчыма гаварыць сур'ёзна.

— Якраз наадварот. Я вельмі сур'ёзна стаўлюся да жыцця. Але ў адрозненне ад некаторых не разменьваюся на дробязі.

— Дык для цябе мае заўвагі, — не вартыя ўвагі дробязі?!

— Менавіта так: мікраскапічная драбязя...

— Гэтая драбязя згрызла трыццаць гадоў майго жыцця!

— Дробязь і ў Афрыцы дробязь. Але я штосьці не чуў, каб дробязь была зубатай! А колькі разоў я табе даводзіў: нельга перарабляць чалавека! Няўжо ты лічыш, што сама — хадзячы ідэал? Я ж таксама магу выказаць сто пудоў прэтэнзій. Але не раблю гэтага! — «Бо няма за што», — пераможна заключае Лусія. — Адкуль такая самаўпэўненасць! — узрушваецца муж, — проста ведаю, што дарослага не перавыхаваш. Марная трата часу. Позна перарабляць, калі дзеці нішчаць перасталі. — Як ты збрыдзеў сваімі блазнаваннем! Вось тут ужо, — бярэцца двума пальцамі за горла, — як костка са сваімі прывычкамі. Ты ніколі мяне не разумеў. Нават не намагаўся.

Лусія крыўдзіцца і замаўкае. Падае ў крэсла, закрывае твар рукамі. Калі зноў пачынае гаварыць, — уінтанацьці болей не чуецца крыўды: пара скінута, быццам і не было спрэчкі. «Дарэчы, у адной разумнай кнізе я прачытала, — гаворыць яна, — нішто так не патрабуе выпраўлення, як мужаў характар. Ты ж чурбан неабчасаны. Хто ты быў бы без мяне?».

— Без зняваг можна?!

Джэк зноў грозна насупівае касматыя бровы. Яна зрабіла першы крок для

прымірэння, а ён, мала таго што глухі, але яшчэ і слыніцца не можа:

— Разумныя кніжкі чытаеш, толькі пішуць іх дурні. Перарабляйся я пад твае прыхаці — не быў бы я Джэкам Хабартам. Няўжо цяжка наварушыць звілінамі і ўцямяшыць гэта ў свае курыныя мазгі?

— Куды нам цягнуцца да твайго інтэлекту. Оксфардаў не канчалі.

— Ніхто не перашкаджаў, — паціскае плячыма Джэк, — і я быў не супраць. Ты магла вучыцца і атрымаць дыплом. Сама выбрала такі лёс. — Дэманстра- тыўна бярэ ў рукі попельніцу, дастае цыгарэту і прыкурвае ад запальнічкі. — Бачыш, закурый — узяў попельніцу. Удар ніжэй пояса.

— Ты пра што? — Натуральнае здзіўленне Лусіі ўводзіць яго ў разгубленасць, а Лусія сапраўды зараз не разумее! — «Я пра інтэлект», — удакладнівае муж. — Было б куды біць, — артыстычна чмыхае жонка, — па-мойму, ты гуляеш без усялякіх правіл. Для дурняў, хоць і дыпламаваных, — законы не пішуць. Дарэчы, табе пара з'ездзіць да свайго псіхааналітыка.

— Папрашу без абраз. Хоць наважай таго, хто цябе забяспечвае.

— Папракаеш кавалкам хлеба? І не сорамна? Ды ты... а я.. Гэта твой мужчын- скі абавязак, — знайшла што сказаць жонка. — Так робіць большасць. Спакон веку было: мужчына на маманта хадзіў, а жанчына ў пячоры агонь падтрымліва- ла, дзяцей нараджала...

— Ну-у! І дзе твае дзеці? Аднаго прыдурка вырадзіла і радуешся?

Відавочна, бацька не любіць сына. Гэта не натуральна, але так ёсць. Джэк і сам цяпер не змог бы растлумачыць свае адносіны. Неяк склалася само сабою. Спа- чатку крыўдзіла, што пасля нараджэння дзіцяці жонка ўсю ласку і пяшчоту, якая раней належала толькі яму, перанесла на немаўля. Пазней злавалі дзіцячыя капры- зы, затым, калі сын надрас, Джэк заўважыў, што яго раздражняе літаральна ўсё: паводзіны сына, манера гаварыць і трымацца, нават звычайная інтанацыя магла давесці бацьку да шаленства. Сын — поўная яго супрацьлегласць, хадзячы па шпирок бацьку, які не дадаў дзіцяці любові. Джэку здавалася, сын наўмысна здэкваціцца з яго, а Сэм, адчуваючы бацькоўскую няміласць і непрыязнасць, вельмі хутка пачаў плаціць той жа манетай. Вырас у нягеглага недарэку, да таго ж — яшчэ і куслівага.

11

У аўдыторыі каледжа прафесар за кафедрай чытае лекцыю:

— ...і вось тут вы ўзбройваецеся двума дапаможнымі момантамі: усмешкай і кампліментарам. Усміхайцеся і гаварыце кампліменты, знайдзіце за што пахва- ліць свайго кліента. Яму будзе прыемна, надкрэсліце яго значнасць, толькі рабі-

це гэта шчыра, і ён купіць ваш тавар. Усміхайцеся! І яшчэ раз усміхайцеся!!!

Студэнты на лаўках займаюцца хто чым, адзін увогуле дзяўбе носам — спіць. Выкладчык перастае гаварыць, здымае акуляры і, старанна праціраючы шкельцы насоўкай, назірае за студэнтам. Аўдыторыя заціхла і пачала пераглядвацца, чакаючы завяршэння інцыдэнта. Прафесар угняздзіў акуляры на пераносіцу, заглянуў у спіс журнала і нечакана выклікнуў: «Сэм Хабарт! Устаць!!!» — рогат аўдыторыі ў адказ. Сусед штурхае студэнта ў бок, той падхопліваецца пад агульны смех аднакурснікаў, глядзіць на выкладчыка няўцямнымі вачыма.

— Што я толькі што сказаў? — пытаецца прафесар.

— Вы казалі: «Сэм Хабарт! Устаць!» — бяздумна паўтарае студэнт.

Аўдыторыя зноў выбухнула смехам: «А цяпер можаце сесці, — загадвае настаўнік, і Хабарт паслухмяна апускаецца на лаўку, — я толькі зразумець не магу, чаго вы сюды ходзіце. І навошта бацькі плацяць грошы за вучобу. Спаць дома абыйшлося б значна танней».

А ў кватэры Хабартаў тым часам працягваецца высвятленне адносінаў: «І запомні, Лусія, я — не большасць, я — Джэк Хабарт!»

— Хабарт — не Напалеон Хіл. Дзе тыя мільёны, якія ты абяцаў?

— Што мог, тое зрабіў. І зарабіў. Большага не заслугоўваеш. Калі б сама была другой, то і я прыносіў бы іншыя грошы. Твае абавязкі — не толькі кухня, а яшчэ і сёе-тое, на што ты часта забываешся.

— Я з годнасцю нясу свой крыж жонкі і маці.

— А абавязак кахання? — гаворыць Джэк.

— Сэкс?! — ўзлятаюць здзіўленнем бровы Лусіі, — ты маеш на ўвазе сэкс?!

— Я сказаў каханне. Сэкс і жывёлы маюць.

— Каханне, ха-ха! Штосьці раней ты не гаворыў пра гэта. Табе быў патрэбен толькі сэкс, сэкс і сэкс... І нічога акрамя сэксу. — Лусія здуецца, а потым, як за выратавальнае кола, хапаецца за думку: — А каханне, між іншым, зусім не абавязковая ўмова шлюбнага кантракта. Не здатныя на здаровы сэкс, як фігавым лістком, прыкрываюцца каханнем.

— Лусія, давай прытрымлівацца разумных правіл.

— Хіба ж могуць нечага там прытрымлівацца кабеты, пазбаўленыя розуму?! Як ты мяне завеш?

— Курьца. Так яно і ёсць: квокчаш і квокчаш... быццам адзіная на ўвесь свет знесла яйка. Ды і якая гэта абраз: курьца і жанчына — дзве істоты, роднасныя інтэлектам. Я ж не крыўджуся, калі чую: «стары казёл»!

— А чаго крыўдзіцца? Усе мужчыны — казлы! Толькі і розніцы: у адных рогі

ад нараджэння, а другім — настаўляюць.

— Таму і жыву не па тваёй канстытуцыі. Дарэчы, — шматзначна задумваецца ён, — ужо даўно...

— На што гэта ты намякаеш?

— Канстатую факт. Твая канстытуцыя равесніца пячорнага веку. Клімакс — справа сур'ёзная. Да таго ж — незваротная. Сама сказала: сядзіш у пячоры і чакаеш нейкага хобата. Мамантавага, гы-гы-гы!

Жонка аглядае свой хударлявы стан, раздражнёна абсмыкае сукенку: «Чым гэта табе не падабаецца мая канстытуцыя?»

— Састарэла. Зараз іншы густ і іншыя запысы. — «Што?! — непадробная крыўда чуецца ў голасе Лусіі. — Ды я на сем гадоў маладзейшая!». — Але канстытуцыя ўсё ж такі састарэла.

— А ты кожны дзень зацверджваў бы новыя? Новыя і новыя... Я так і ведала: ты ходзіш на бок!

— І назад, хе-хе! — прыкрывае муж далонню рот.

— Памыйнік, вось ты хто! Я таксама магу... І такіх рагоў табе панастаўляю, як у паўночнага аленя, у дзверы не пралезеш.

— Заб'ю! — спакойна гаворыць муж.

— Ненасытны блуднік. Ненаеда! Вось ты хто. Да мяне заляцаліся такія жаніхі! І тварам, і таварам... А цяпер, бач ты яго, калі я змардавалася на кухні, канстытуцыя мая не даспадобы, — усхліпвае. — Выціснуў мяне, як лімон, да апошняй кроплі выпіў мае сокі, вурдулак! Усе свае лепшыя гады... — у вачах блішчаць слёзы.

— Хопіць, Лусія! — пахмурнее муж, — надакучыла.

— Не, не хопіць! Я буду гаварыць. А ты маўчы і слухай. Лепшыя гады аддала табе. Выпраўляла на працу, сустракала кожны дзень. Падладжвалася пад твой настрой, намагалася дагадзіць, угадаць жаданні. А цяпер я не патрэбна? — яна пачынае плакаць: — Так, не патрэбна?! А ты ў той час транжырыўся на вывучэнне іншых заканадаўстваў, свіння! Блудлівы казёл! Больш прывабных і падатлівых. Ты думаеш: я забылася? Паміраць буду, але ўспомню... Я нарадзіла табе сына, а ты ў гэты час... Брыдка ўзгадваць. А сын?.. Ты зусім не займаўся Сэмам.

— Хо-піць! — ужо крычыць Джэк, але яна не можа спыніцца.

Сапраўды, жанчыны — дзіўнаватыя стварэнні. Сорок гадоў помняць пра тое, што дрэннага зрабіў іх сужэнец і чаго добрага не зрабіў, зусім не заўважаючы, што ён шматкроць перакрыў свае недаробкі штодзённай працай і клопатам. І як жанчыны могуць жыць з такім цяжарам на душы? Дзясяткі гадоў песцяць у сэрцы застарэлую знявагу ці абразу — нейкі суцэльны мазахізм. Складваецца ўражанне: ніводная жанчына не даравала ніводнай здрады, ні аднаго дрэнна-

га ўчынка, асабліва тым, каго кахае. Цяпер зразумела, чаму ўседаравальны Гасподзь Бог усё ж такі — мужчынскага роду. Вось таму Лусія, як сапраўдная жанчына, месіць і месіць адну і тую ж ваду ў сямейнай ступе.

— Лавелас! Грэхаводнік! І ты мне тут рот не затыкай. Дваццаць сем гадоў я чакала цябе... Выштукоўвалася каля пліты. Забывалася пра сябе: жыла тваімі марамі, перажывала няўдачы, глядзела на ўсё тваімі вачыма. Зусім забылася, што і я — жанчына! Што і я — жывы чалавек! І такая твая ўдзячнасць?!

У адказ Джэк спакойна і амаль абыякава гаворыць, што яна магла б наняць домработніцу, маўляў, зараз панаехала многа эмігрантаў, якія не дорага запросяць і згодны на любую працу, але жонка ў разумнай прапанове мужа бачыць зусім нечаканае.

— Ага, маладую і прыгожую! — крычыць штосілы яна, — каб ты заняўся вывучэннем яе канстытуцыі? Дудкі!

12

У невялікім скверыку каля каледжа Сара з Артэмідай у руцэ сядзела на лаўцы і чакала Сэма. Знарок закінула нагу на нагу, спакушаючы калготкамі ў сетачку купку студэнтаў. Для многіх адносіны Сары і Сэма былі невытлумачальнымі. Што іх магло звязваць? Яе — імпазантную, кідкую і сэксуальную, і яго — з пароды «пусці — павалюся», ані знешнасці, ні інтэлекту. Такія адносіны падаваліся на крайні выпадак дзіўнаватымі.

Студэнты стаялі непадалёк, перагаворваліся і крадком кідалі ў бок Сары хут-кія і ласыя позіркі. Паказаўся Сэм, і з боку студэнтаў у яго спіну паляцелі здзеклівыя кепікі: «І што яна ў ім знайшла?», «Бабло!» — чуецца адказ, «Болей там нічога няма, хі-хі-хі!», «А васьмь бабла — не лічана!», «Але ж акрамя таго, што на рахунку ляжаць грошы, патрэбна, каб у мужчыны яшчэ нешта і стаяла», «Дык хіба мала такіх, у каго стаіць?»

Сэм падхопівае Сару пад руку і амаль сілаю цягне за сабою. Але яна не надта і спяшаецца пакідаць «прыстралянае» месца, некалькі разоў нахаду аглядваецца на студэнтаў. Хтосьці з іх гуліва махае ў след рукою.

— Паглядзі, што я купіла, — разварочвае нарэшце «Артэміду» і пакручвае перад яго тварам — «І колькі?» — цікавіцца Сэм. — Дзевяноста чатыры доллары, — не міргнуўшы вокам, хлусіць яна.

Як ні спрабавала Сара ашчажаць пазычаныя з дапамогай рэкамендацыі «равіна» грошы — і не заўважыла, як яны разыйшліся. Некалькі паходаў па шапіках і дарагіх буціках надалі яе гардэробу большую разнастайнасць, не со-

рамна заявіцца хоць на прыём да каралевы, але пачак зялёных значна пахудзеў. Завушніцы, пярсцёнкі, кулончыкі і ланцужкі, бранзалеты і брошкі, няхай і не вельмі дарагія, але такія неабходныя аксесуары жаночай прывабнасці, зрабілі яго яшчэ меншым. А яшчэ сотні розных дробязей, без якіх не абыходзіцца ніводная жанчына і якія перапаўняюць касметычкі і дамскія сумачкі, пакінулі з фінансавага запасу лічаныя купоры.

Таму яна змушана была фарсіраваць падзеі. І калі Сэм нарэшце адважыўся пазнаёміць яе з бацькамі, выпцягнула з яго першую сотню. Не магла ж яна для падарунка яго бацьку траціць свае грошы, а на бацькоў, кроў з носа, але неабходна было зрабіць такое ўражанне, каб у іх сківіцы паападалі, снадабацца і ачараваць — лічы што паўсправы зроблена.

13

А бацькі тым часам працягвалі бясконцую і нудную спрэчку. Джэк нервова круціць пультам у руках:

— Рэўнасць — гэта хвароба! Невылечная, — гаворыць і стрыкае каналамі. — Ты ніводнага разу не сцягнула мяне з палюбоўніцы.

— Яшчэ чаго?! Хутчэй цябе выпцягнуць нагамі ўлерад.

— Я ніколі не даваў табе повада.

— Маўчы ўжо! У цябе гэтых павадоў, як правадоў у Пентагоне, — не можа супакоіцца жонка. — Няхай я і курьца, але разумею, усё разумею...

Прычэпкі жонкі мелі рэальную падставу. Яна часткова ведала, а болей здагадалася, што ладныя жаночыя ножкі перагарнулі не адну старонку амурнай гісторыі мужа, аднак лічыла — усе гэтыя старонкі абсліняўленыя. Адна яна засталася для мужа непрачытанай кнігай. Гэта і крыўдзіла. Не магла дараваць такой несправядлівасці і не жадала з гэтым мірыцца.

Муж нервова стрыкае каналамі. Прыпыняецца на эратычным шоу. Лусія заўважае гэта і падыходзіць да тэлевізара, загароджвае сабою экран: «Ты не будзеш пры мне глядзець гэтыя сцёгны і грудзі! Саромеўся б, стыдоба! Пры жывой жонцы...».

Таксі спынілася. Сара падставіла пчаку для пацалунка, Сэм дэманстратыўна чмокнуў на развітанне: «Пазвоніш і скажаш дакладна, у колькі гадзін прыходзіць», — гаворыць яна і садзіцца на задняе сядзенне, а ён, схіліўшыся над вадзіцелем, называе адрас і прасоўвае праз фортку грошы таксісту.

* * *

Крутнуўшыся на адной назе, жонка схавіла рукою шнур і вырвала вілку з рэзкі. «Лусія! Магу я хоць дома адпачыць па-людску?!» — крычыць Джэк.

— Не можаш! Пакуль не будзеш заўважаць, што побач жывыя людзі. Адначыць? А што ў гэтым доме магу я?! Калі я адначываю, ты хоць раз спытаўся? Ні выхадных, ні прахадных. Што хачу я? Што мне падабаецца, ці не падабаецца? Мяне хто-небудзь пытаецца?!

— Ты знарок выводзіш мяне. Такое ўражанне, што любіш, калі я выходжу з берагоў. Зноў хочацца захлынуцца эмоцыямі? Зразумей, я жахаюся сябе ў такія моманты!

Яна смяецца, на нешта яўна правакуючы мужа, але смех падаецца хваравітым, а словы — зусім бязглуздымі: «Каму не любы сусветны патаоп? Асабліва, калі муж збудаваў надзейны каўчэг».

— Збудаваў. Чаго табе не хапае?

* * *

Адзін зусім не дурны амерыканскі псіхолаг («разумны псіхолаг» — надзвычай рэдкае спалучэнне слоў) напісаў цэлую кнігу і растлумачыў: чаму паміж жанчынай і мужчынам узнікае непаразуменне? Аказваецца — усё проста: яны з розных планет — жанчыны родам з Венеры, а мужчыны — з Марса. Гавораць на розных мовах, таму і не могуць прыйсці да згоды. Мужчына ў сварцы шукае прычыну канфлікту, хоча знайсці выйсце і прапаноўвае гатовыя рашэнні, а жанчына канфліктуе толькі дзеля таго, каб на яе звярнулі ўвагу. Хоча ўпэўніцца яшчэ раз, што яе кахаюць, што яна ўсё яшчэ некаму патрэбна. Усё проста: слухай жанчыну, з усім пагаджайся і галоўнае — не перабівай яе, не давай ніякіх гатовых рэцэптаў, яны ёй зусім не патрэбны. Выгаварыцца — зноў будзе ласкавай і абыходлівай. Шкада, што Джэк не чытаў кніжкі суайчынніка, бо нешта ўсё спрабуе даказаць жонцы, пераканаць яе ў чымсьці. Ёй гэтага не трэба. Звычайнай увагі, не болей: ну, пашкадаваў бы, сказаў бы ласкавае слоўца, паглядзіў на галоўцы, і досыць. Але муж не здольны нават на такія дробязі, хоць яна і гаворыць пра гэта адкрытым тэкстам: «Цеплыні і чалавечнасці!»

— Прафесіяналы будуюць Ноеў каўчэг, аматары — Тыванік, — панесла яго ў зусім невядомы стэн.

— Свістаць усіх наверх! Лопаецца канструкцыя. Тыванік ідзе на дно.

— Табе грэх скардзіцца на маю канструкцыю. У ролі жабрака заўжды выступаў я: — «Гэта было раней! — апраўдваецца жонка». — Гэта было заўсёды: ты перакрэслівала мае жаданні! У цябе балела галава, ці іншае штосьці, ты заўжды была стомленаю...

— А зараз, калі я распаляюся, — ты аказваешся няздатным. Прыкідваешся стомленым. Цяпер галава баліць у цябе. Згарэлі ўсе дровы, ха-ха-ха! — «Не скажы. Сякія-такія паленцы яшчэ засталіся». — Стручкі, а не паленцы! — абсякае яна. — Маленькія пупышкі, вось. І тыя, што засталіся — адсырэлі і не гараць.

— Усяму свой час, Лусія! Каб цябе раскачагарыць — секвой патрэбен, сібірская тайга. Не магу ж я, як дваццаць гадоў таму, па пяць разоў за суткі.

— Сам прызнаўся, ха-ха! Не можаш! Прадзіравіў каўчэжац? Ха-ха! А ўсё таму, што шоргаўся ў іншых месцах.

Магчыма, меў рацыю і аўстрыйскі псіхолаг Зігмунд Фрэйд, які ўсю псіхалогію звесіў ніжэй пупа, якурат у месца геніталій, звёўшы ўсе патрэбы душы чалавечай да таямнічага «лібіда» і «сублімацыі».

— Ну, ведаеш...

— Так-так, ведаю. Усё ведаю! І дзе, і з кім.

— Адыдзі! — груба адграбае жонку рукою і, тыркнуўшы вілкай у разетку, уключае тэлевізар. — Здакучыла, зануда!

— І не падумаю! — Упірае рукі ў бёдры і загароджвае фігурай экран. — Бач ты, яму надакучыла? Надакучыла я?! Ды ты на мяне маліцца павінен!

Адчыніўшы дзверы сваім ключом, Сэм яшчэ з парога пачуў крыкі бацькоў: стаіўся і прыслухоўваецца да сваркі. З маленства ў сямейных скандалах ён прымаў бок маці, а бацька ўяўляўся яму варожай і драпежнай пачварай.

— Лусія!! Я сказаў адыдзі! — гучыць у голасе пагроза, — а то зараз!

— Што? Што зараз? Не баюся я цябе, не баюся!

— Лусія!!! — раўнуў нечакана Джэк і яго вочы ўмомант наліліся крывёю. — Заб'ю!

Раптоўна зрываецца з месца, падскоквае да сцяны і заграбае лапаю вінчэстар. Жонка смяецца, але кідаецца ў знакі, што ад смеху засталася пустая абалонка, нейкі ён схематычны, энергітычна мёртвы. «Ён не зараджаны!» — спрабуе ўсміхнуцца яна.

— Я перазарадзіў учора, — сур'ёзна гаворыць Джэк і дапаўняе, — карцеччу на дзіка: — «Не веру!». — Паверыш, калі дзірку ў галаве зраблю. Мне астабрыдлі твае сцэны. Яшчэ тым разам вырашыў: заб'ю і канец маім пакутам. Пазбаўлюся раз і назаўсёды! Каб духу твайго тут не было!

Перазмыкае затвор і падымае ствол, марудна прыцэльваецца.

На парозе нарэшце паказваецца Сэм.

— Джэк! — распачна ўскрыкнула яна і загарадзілася рукамі ад накіраванай на яе зброі. «Памры! І здохні!» — выдыхнуў ён.

Клацае затвор. Муж аглядае вінчэстар: «Асечка? Хм! — і гэтак натуральна здзіўляецца, збянтэжана аглядаючы зброю, што становіцца зразумела: сапраўдны артыст у гэтым доме ён — Джэк Хабарт. — Тваё шчасце», — выціскае неабходныя словы.

— Дурань! — адбівае рукою ствол Лусія, кідаецца да мужа і лушціць худымі кулачкамі па грудзях, — дурань, дурань, дурань!

— Ну, хоціць. Спыніся! Перастань... І не разводзь макроту.

Колькі часу яны стаяць абняўшыся: Лусія схіліла галаву на грудзі мужа, а ён прытрымліваючы яе за плечы, гладзіць валасы. Кранае вуснамі шыю, штосьці напэнтвае. Сын назірае з суседняга пакоя, хітае галавой і пацешвае плячыма.

«Джэк», — супакойваецца яна, — «Што яшчэ?». — «Ты сапраўды мог бы забіць мяне?». — «Запраста. Як тую курапатку».

І яна адчувае: муж на гэты раз жартуе. Пераконваецца, што ён усё яшчэ не абьякавы, можа, і не кахае так палка, як раней, але ж яна для яго і не пустое месца, калі здольна так узрушыць. Лусія навучылася чытаць яго жэсты і рухі, міміку, здалёк вызначаць настрой па адной хадзе, калі яшчэ і твару разглядзець немагчыма. Сын, назіраючы паводзіны бацькоў, нічога гэтага не разумее, яму падаецца ўсё пустым блазнаваннем.

— Значыць, усё яшчэ кахаеш? — уздыхае Лусія.

— Каго ж мне кахаць? Ты мой лепшы лад праўлення, мая манархія.

— Канстытуцыйная?.. Ці якая там яшчэ ёсць? — смяецца жонка: — «Абсалютная!». — О! Абсалютная — гэта добра.

Бліжэй за ўсё наблізіўся да разумення чалавечых адносін чэх Эрык Берн, які абгрунтавана і доказна сцвердзіў: людзі гуляюць у гульні. Але, калі б так проста было раскласці жыццё на псіхалагічныя схемы і сцэнарыі, то было б зусім не цікава жыць. Усё можна было б пралічыць, прагназаваць і загадзя прадбачыць. Жыццё вабіць тайнай і непрадказальнасцю, прыцягвае невядомасцю. Выкажу крамольную думку: нават Госпаду Богу вядома не ўсё! Такого патрабуе логіка самога жыцця. Бог пакінуў людзям свабоду выбару, значыць, разам з гэтым пакінуў для сябе невядомасць будучага, бо нейкую частку ў здзіўненні цалкам аддаў на волю чалавека. І гэта бачыцца справядлівым. Бо калі інакш, калі ўсё было б наканавана, а лёс загадзя запісаны на нябёсах, то навошта тады патрэбна жыццё чалавека? Яно страчвае сэнс. Ды і Творцу было б нецікава назіраць за такім жыццём.

Зноў адчыняюцца дзверы, і сын нерашуча топчацца на парозе, пэўна, нешта хоча сказаць, але не можа адважыцца. Нарэшце звяртаецца да маці:

— Мне патрэбна пагаварыць і... параіцца.

— А з бацькам ты раіцца не жадаеш? — бліскае вачыма ў бок сына.

— Джэк, не трэба. Навошта чапляцца да словаў? — відавочна, што маці хвалюецца: толькі ўсё наладзілася...

Сын становіцца ў позу: «Я заўтра хачу прывесці знаёмую. Як бы гэта... Хачу пазнаёміць... Яна з вамі хоча пазнаёміцца».

— Ацяліўся нарэшце. Але я так і не зразумеў: ты хочаш прывесці, ці яна сама хоча прыйсці?

— Джэк! — амаль узмалілася Лусія, — спыніся!

— І я хачу прывесці, і яна хоча прыйсці, — папраўляецца Сэм. — Наша жаданне супала. Прыйдзем разам. Маці, вы там гэта... Стол накрывеце?

— Ага! Яна хацела б і прыйсці, і пазнаёміцца, і паесці на халяву.

— Джэк!!! Як табе не сорамна? — муж вінавата змаўкае. — Сыноч, у колькі вы збіраецеся прыйсці? — «Вечарам, у дзесяць гадзін». — Добра, не хвалюйся, мы ўсё зробім.

— Лусія! Але ж у адзінаццаць у нас прэзентацыя? — абуралася муж. — Гэта вельмі важна. Апасля — фуршэт. Ты ж абяцала.

— Накрывем стол, пасядзім крыху і пойдзем на тваю прэзентацыю.

* * *

Сэм выходзіць за дзверы: кароткая, у некалькі прыступак, лесвіца, утульны дворык, калітка — вуліца...

Паток аўтамабіляў. Ён крочыць па тратуары. Заварочвае ў кафэ. Наведвальнікаў няшмат. Падыходзіць да стойкі, заказвае піва і разлічваецца.

Джэк не змог утрымацца, каб не упікнуць жонку: «Тваё выхаванне!», — і Лусія завялася з паўабарота, гатовая зноў сарвацца з тармазоў:

— Ніхто ў цябе не адбіраў права займацца сынам, яго непасрэдным выхаваннем. Ты думаў: усё прыйдзе само сабою? Але так не бывае. Нішто не бярэцца з ніадкуль. Сэм столькі гадоў чакаў бацьку, але бацька быў заняты іншымі справамі. Сын узяў і вырас. І ў цябе не спытаўся.

— Хоціць, Лусія! На новы круг?.. Я зарабляў грошы. Сама ведаеш, трэба было выплачваць крэдыты...

— Патрэбна было займацца сынам. Раней трэба было займацца. Навошта твае грошы, калі сын адбіваецца ад рук?

Што ж, шануюны чытач, прыйшоў час пакінуць цябе аднаго з нашымі амерыканскімі героямі. Гісторыя пачалася, і аўтарская прысутнасць як старонняга назіральніка і неабходнага каментатара ці судзі мне падаецца лішняй. Гэта ж не футбольны матч, не спартыўнае спаборніцтва, дзе хтосьці абавязкова павінен сачыць за правіламі. Гэта жыццё. Яно часам гуляе без усялякіх правіл, час

цей само стварае сабе законы і правілы і само ж затым тыя правілы парушае, каб на ўласных парушэннях прадэманстраваць новы вышэйшы закон.

цяпер на кожнага жыхара планеты можна скласці пухлае дасье. Усе знакі гавораць: «Бліз пры дзвяхах...». І ёсць людзі, якім думаецца, што яны ведаюць шляхі развіцця чалавецтва, быццам накіроўваюць іх — і ўсё робяць, каб падрыхтаваць новае царства, разграбаючы перад невядомым шлях. Пра такіх людзей сказана было дзве тысячы гадоў таму: «Не ведаюць, што твораць».

Да гэтых людзей, заціснутая жыццёвай неабходнасцю, і звярнулася Сара, каб узяць у пазыку шчасце, таму і выбліскаў цяпер на яе пальцы пярсцёнак з тэтраграмай, як знак далучанасці да абраных. «Сара, я хачу прыехаць!» — пачула яна голас Сэма і коратка сказала «Нельга!»

— Чаму? Зноў нельга? Чаму ты не хочаш? — амаль плакаўся ён у трубку, — я дамовіўся з бацькамі. Заўтра будуць чакаць. Давай сустрэнемся ў скверыку а палове дзясятай.

Яна паклала трубку на рычаг. Дапіла віно. Зашпурнула пляшку ў сметніцу, сметніца перакулілася ад удару і са званам бутэлек зрыгнула знутры цэлую гурбу смецця. Гаспадыня ляніва заплюшчыла вочы і, не распранаючыся, правалілася ў сон.

Начны горад. Рэдкія аўтамабілі на вуліцы. П'яны Сэм, хістаючыся на гнуткіх нагах, пляцецца дахаты.

Раніца. Джэк хапае партфель і выходзіць у двор свайго дома. Лусія з кватэры глядзіць яму ўслед. Перад тым як сесці ў машыну, ён зірнуў на дах суседняга дома, заўважыў там двух паліцэйскіх, якія быццам бы нешта шукалі там і вынюхвалі. Глянуў на сваё акно, махнуў жонцы рукой.

Лусія стаіць каля акна, бласлаўляе ад'яджаючы аўтамабіль мужа хросным знаменнем. Аглядвае шыбіну акна і праводзіць зверху пальцам па шкле — застаецца чыстая паласа: «Трэба заказаць, каб памылі вокны», — думае яна.

Пасля працы Джэк спусціўся ў падвал, прынёс у залу нешта грамаздкае, зачхленае чорным брызентам. Развязаў зашмаргі і выцягнуў з чахла драўляны круг дыяметрам метры са тры, затым, абклаўшыся вакол сябе рознымі прыстасаваннямі і інструментамі, узяўся прыкрываць ножкі. Пераварочвае і ставіць пасярэдзіне круглы стол. Лусія пакрывае стол чырвоным абрусам. Джэк прыносіць з кухні некалькі пудэлкаў: дастае і расстаўляе на абрусе фужэры і кілішкі, раскладвае відэльцы, нажы і салфеткі. Следам жонка ўносіць талеркі з салатай, вянцінай і іншай закускай.

Стрэлкі гадзінніка паказваюць дзесяць вечара. Акурат паспелі: сталі здалёк,

На парозе Сэм — пад ручку з маладой рыжай дзяўчынай. «О, якія госці!» — вітаецца Джэк. Сэм падштурхоўвае дзяўчыну ўперад:

— Знаёмся, гэта Сара.

— Вельмі прыемна, — тэатральна расшаркваецца і прадстаўляецца: — Джэк, бацька гэтага аболтуса!

— Сара, — згінаецца ў паклоне дзяўчына, — знаёмая вашага сына.

У дзвярным праёме наказваецца Лусія: «А вось і я», — уздыхнула з палёгкай і скрыжавала рукі на грудзях.

Сэм бярэ пад локаць дзяўчыну і падводзіць: «Гэта мая маці».

— Лусія! — гаворыць яна і аглядае госцю, ацэньваючы позіткам.

— Сара, — ківае галавой тая і здзіўляецца. — Якое рэдкае імя!

— О так. Мае бацькі родам з Партугаліі. З гэтым іменем звязана цэлая легенда. Калі вам цікава, раскажу потым.

— Маё імя таксама легендарнае. Сарай звалі жонку Аўраама.

— Таго, які быў прэзідэнтам? Аўраама Лінкольна? — жартуе Джэк.

— О, калі б такая радня, не было б ніякіх праблем... Біблейскі персанаж.

— І многа у вас праблем з прычыны генеалагічнага дрэва?

Сын незадаволена касавурыцца, крывіць твар і, глянуўшы на маці, нешта наказвае на мігі, быццам просіць заступніцтва.

— Ды, здаецца, ніякіх, — дзяўчына трымаецца разняволена і самаўпіўнена, — я мела на ўвазе, што сваяцтва па лініі прэзідэнта, у які б час ён ні быў пры ўладзе, зняло б усе праблемы, знаёмыя амерыканцу.

— Вы ж з вуліцы, — умешваецца Лусія. — Сэм, пакажы госці дзе памыць рукі.

— Я тут вам, — з паказным наіграным сорамам Сара разгортвае паперу, дастае статуэтку Артэміды і працягвае Джэку, — невялікі падарунак падрыхтавала.

Той бярэ попельніцу, разглядае і здзіўляецца: «О! Дзякуй!» — ставіць статуэтку на трумо і, апярэджваючы сына, кідаецца да Сары.

— Ролю гіда я і сам выканаю з вялікім задавальненнем. Усё-такі — гаспадар гэтага дома! Так сказаць, паўнаўладны прэзідэнт.

— Цудоўная кватэрка, — ацэньвае госця, аглядаючы інтэр'ер. — Самі будавалі?

— Ды не, што вы — будаўнікі. Я толькі грошы плаціў. Жак! Колькі пайшло на будаўніцтва. Тры крэдыты афармяў. Але зрабілі ўсё па вышэйшым класе. Супер!

— Любіш ты хваліцца, — усміхаецца жонка. — Рушнік там, на вешалцы.

Джэк зводзіць гасцю ў ванны пакой. Сын тым часам падб'ягае да маці: «Мам, ён усё сапсуе сваімі падкалупкамі, стрымлівай крыху яго, — пераводзіць дыханне. — Ну, як табе яна?».

— Цяжка, сыноч, вызначыць з першага разу. Знешне — нішто сабе. І апану-та з густам.

Джэк з пачуццём уласнага гонару на правах гаспадара праводзіць гасцю ў ванны пакой.

— Рукамыйнік. Вось тут рушнічок. Мыльца. Праходзьце, — прапускае папярод сябе гасцю. — Водар вашай парфумы кружыць галаву. Калі ласка! — і раптам, здзіўлена. — Ой! Што гэта ў вас?! — сцірае рукой ззаду нябачную пляму, го-сця бянтэжыцца, — пэўна прыхінуліся дзесьці, — тлумачыць ён, а затым тонам знатака ацэньвае, — пруткая!

Сара шматзначна ўсміхаецца, папраўляе грудзі рукамі, быццам бессаромна выстаўляючы, прапаноўвае тавар, маўляў, я і тут нішто сабе.

— О! Яна ўмее апранацца, — салаўём заліваецца Сэм каля маці, — ідзем па вуліцы, мужчыны, аглядваючыся на яе, галовы сабе скручваюць. А мне прыемна. Ведала б ты, як ганарова ісці побач з ёю.

З ваннага пакойчыка паказваецца бацька. Сэм уважліва прыглядваецца да Сары, якая падаецца яму занадта ўзбуджанай. Праз хвіліну ўсе моўчкі садзяцца за стол. Цішыню парушае бацька: «Я заўважыў, сын, у цябе неблагі густ».

— Твая школа, — Сэм нарэшце задаволены: яго пахваліў бацька.

— Дзякуй за камплімент, — шчабеча Сара.

— Частуйцеся. Гэты салат я прыдумала сама.

— Пачакай, Лусія. Спачатку віна?

— Хіба што кропельку, — сціпла ўсміхаецца го-сця.

— Гэта «Кагор» — цудоўнае марачнае віно. Паглядзіце, які насычаны рубінавы колер! Сотню даляраў аднаму эмігранту адслонявіў за пляшку. Яго яшчэ называюць царкоўным. У Расіі такім віном прыгашчаюцца. Добрае чырвонае віно, вельмі карыснае, багатае вітамінамі і мінеральнымі солямі. Я да краёў, а вы па магчымасці.

— Ну, калі яно такое цудоўнае... тады дзякуй, — ківае галавой Сара і звяртаецца да гаспадыні. — Дык што вы гаварылі пра сваё імя?

— Пра імя? — кранае за руку мужа, — мне палавіну... Хоціць.

— А Сэм віна не любіць. Яму толькі кропельку на днечка, — жартуе Джэк і сапраўды пліскае ў фужэр сына грамульку. — Пераліў, мабыць? Ведаеце, цярыпец не можа чырвонага віна. Ён у нас непітушчы. Праўда?

— Канешне, праўда. — Сэм з выклікам бярэ бутэльку са стала і дэманстратыўна далівае сабе ў фужэр. — Але не ўсё праўда, што ты гаворыш. Я ўжо дарослы.

— Бачыце, Сара, якая моладзь пайшла? Адбіўся ад рук: бацька для яго — не аўтарытэт. Вырас з падштаннікаў, намагаецца выскачыць у самастойнасць. Ну, за знаёмства!

Бакалы збягаюцца з усіх бакоў, чокаюцца і звонка звіняць.

— Дык вось, вы пыталіся, пра маё імя, — гаворыць Лусія, калі ўсе выпілі і пачалі закусваць. — У мяне партугальскія карані. Бацькі там нарадзіліся, мястэчка Фаціма. Не ведаеце? Вы ешце, ешце... Чым багаты...

— Дык вось у 1917 годзе каля Фацімы здарыўся «Цуд Сонца». Магчыма, чулі што-небудзь? Не?.. Уяўляеце, яшчэ раней тром пастушкам нашага мястэчка з'яўляўся сам Архістраціг Міхаіл. Вучыў малітвам: дзесяцігадовую Лусію, васьмігадовага Францыска і сямігадовую Жансіту. А пасля ім шэсьць разоў з'яўлялася Божая Маці. Гэтую з'яву і празвалі «цудам сонца». Тысячы людзей збіраліся паглядзець. Газеты захлёбваліся. Людзі з'язджаліся з усёй Еўропы. Апошні раз сышлося каля сямідзесяці тысяч. Але што цікава, кожны раз Матка Боская з'яўлялася трынаццатага чысла: у маі, чэрвені, ліпені... Так ажно да 13 кастрычніка, у Расіі тады здарылася рэвалюцыя. А яшчэ гавораць, што лічба 13 — чортаў тузін. Слухайце, што было далей. Праз два гады памёр Францыска, праз год не стала Жансіты. А Лусія выжыла. Вырасла і пайшла ў манахіні. Жыве да гэтага часу ў манастыры. Гавораць, праз Лусію было дадзена прароцтва. Яно і па сёння захоўваецца ў Ватыкане. Калі быў замах на панціфіка, Іаан-Павел Другі адразу ж са шпіталя запрасіў «справу Фацімы». Нешта ў свой час было не выканана з патрабаванняў Божай Маці. Наведаў потым у манастыры і саму Лусію. Вось мяне бацькі і назвалі ў яе гонар.

— Вельмі цікавая гісторыя, — здзіўляецца Сара, але кідаецца ў знак, што здзіўленне паказное. — Я нічога не ведала пра такое.

— Пра гэта наша Лусія, — падымае галаву ад талеркі Джэк, — дарэчы, зусім не манашка, вельмі любіць распавядаць.

— А што тут такога? — паводзіць жонка плячом. — У гэтым няма ніякай ганьбы. Магчыма, чалавеку цікава.

— Мне сапраўды было цікава. І не ведала, што ў наш час такое магчыма?

— Менавіта што? — спраўляецца Джэк. — Ну, цуды ўсялякія?.. — О, яшчэ не тое дзеецца на свеце, — ставіць кропку Лусія.

— Не хачу вас расчароўваць, — асцярожна гаворыць госця, — але я ў цуды не веру.

— Дарэмна, — амаль абыякава заключае Лусія.

— Веру толькі ў тое, што можна памацаць рукамі, убачыць на свае вочы, веру ў рэальнасць. Я — рэалістка.

— Правільна! — падхоплівае Джэк. — Я таксама рэаліст. А наша Лусія кожнаму расказвае байку пра партугальскіх пастушкоў. Падмурак жыцця — рэальныя адчуванні і патрэбы. А не нейкія там мроі-летуценні. Скажыце?

Ён і сам не ведаў, які чорт паджыгнуў зрабіць гэта: падтыкнула выцягнуць нагу з туфля і падвесці пад сцягну гэнай маладухі, і далікатна так — пагладзіць. О, які агністы зырк вачэй! Як павольна разаграецца старая кроў. А яна?.. Так лёгка паддалася: успыхнула свечкай, зардзелася як ружа і прамаўчала.

Сара спачатку падумала, што нага належыць маладому Хабарту, хоць зусім і не чакала ад такога цюхляка чагосці падобнага, але потым, калі нарэшце зразумела, чья ножка прабіраецца ўсё вышэй, — зусім расхвалявалася.

Твар гаспадара і твар госці: агністы зырк вачэй дзяўчыны і абьяжавы твар старога лавеласа. І ў той жа момант яго нага прабіраецца ўсё вышэй і вышэй...

— Канешне-канешне, — спяшаецца адказаць Сара, каб ніхто нічога не заўважыў. Кінуўшы хуткі позірк на Сэма, яна адчула раптам нястрымна-кіпучую агіду да яго нікчэмнасці: ніколі ён не падорыць такой насалоды. Не дадзена яму: не той і не такі. Яна і не разлічвала на нейкія асаблівыя міласці з пасынкам, ён патрэбен быў зусім для іншай мэты. А вось бацька... З гэтым можна і фліртануць, похадзя пазабаўляцца. Як ён паядае яе вачыма. Як бунтуецца кроў! «О-оў! Што гэта ён робіць? — чытаецца ў яе вачах, — страціў усякую аспярожнасць». Бярэ свой недапіты бакал (трэба ж нечым заняць рукі?), пакручвае на выцягнутых пальцах, быццам разглядае на шкле насечкі узору, нарэшце выпівае: «Са-праўды смачнае віно», — прамаўляе з прыдыханнем. Тыцкае наўдалую відэльцам у талерку, амаль ускрыкнула: «І салат, о-оў!» — прыпаднялася, ловячы насалоду, і прыціснулася ўсім корпусам да краю стала, каб ніхто не заўважыў гульні:

— Дзякуй! О-о-оў! Вельмі смачны. Я і не чакала...

— Наша Лусія — кухонная чараўніца! — гаворыць гаспадар, быццам пад сталом нічога асаблівага не адбываецца. — Сама прыдумляе рэцэпты.

— Праўда? О-оў! — міжвольна рэагуе Сара на ласку. — Як гэта цудоўна... выдумляць новае... Такі вытанчаны, пік-кантны... смак.

— Цалкам ядомы, — гуліва заключае гаспадар, — многім даспадобы. Га-лоўнае рассмакаваць.

— О, так-так! — прычмоквае языком госця. — Смаката. Увесь цымус у нечаканасці!

«Што ж ён за штукар?» — гэтае пытанне ўсё болей пачынае турбаваць госцю. Маці з сынам, два ёлупні, толькі сківіцамі арудуюць, а ён — праз пяць хвілін зна-

ёмства распачаў такую небяспечную гульню. Праўда, яшчэ ў ванным пакоі, калі яна рукі мыла, перад тым як падаць рушнік, ненарокам крануўся яе шырокай даланёй. Яна аж наструнілася ад нечаканасці, «Вы што?» — хацела спытацца, але прачытала ў вачах столькі замілавання, такой ласкай праменіліся вочы, што яна разгубілася. Ды і выгляд старога Хабарта здаўся такім нявінным: ён жа мог і выпадкова так даткнуцца да ягадзіцы? Глянула ў вочы і не прамовіла ні слова, толькі грудзі на руках узважыла, спакушаючы яшчэ болей. Аказваецца, у ванным пакоі ён толькі запусціў пробны шар, а сапраўдная гульня пачалася тут.

— Ніхто яшчэ не атруціўся, — Джэк усміхаецца, хавае нагу ў свой абутак. — «Перапішаце рэцэпт? — колькі бессаромнасці ў яе поглядзе! — Мне асабіста. Я хацела б добра раскаштаваць».

— Перапішу. Абавязкова перапішу ўсе рэцэпты. У мяне іх шмат.

Лусія падымае галаву і са здзіўленнем глядзіць на мужа: «Адкуль ты ведаеш мае рэцэпты, Джэк? — сцёпанула плячыма. — Ніколі не цікавіўся».

— Вядома ж, ведаеш ты. Але ж перапісаць іх магу і я.

— Можаш і перапісаць, — пагаджаецца Лусія, — госці будзе прыемна.

— Усім буду хваліцца, што гэты рэцэпт прыдумала маці Сэма.

— Навошта ўсім гаварыць? — шчыра здзіўляецца Лусія. — Я ж для душы. Як бы вам сказаць, нешта накшталт хобі. Люблю выдумляць розныя стравы. Джэку падабаецца, ды і самой цікава эксперыментавать на кухні.

— Гэта нам не ўласціва, — разважае Сара, — дома прымаць гасцей, самім рыхтаваць стол. Амерыканцы прывыклі есці на хаду: у танных кафэ, рэстаранчыках хуткага харчавання. Першы раз у такіх гасцях: увесь стол сервіраваны гаспадарамі! Мне вельмі спадабалася ўсё, што вы нашчыравалі.

— Мне таксама, мама, падабаюцца твае стравы.

— Не можа быць, Сэм! — язвіцельна заўважае бацька. — Першы раз чую! Сын хваліць гастронамічныя здольнасці «тата»!

— Ну чаму? Я заўсёды так гаварыў.

— А чаму ж бегаш па Макдональсах?

«Хто ж ён на самай справе, гэты стары грэхаводнік? Безпачуццёвы і абьякавы цынік, як і большасць мужчын яго гадоў, — паглядае з цікавасцю на Джэка, — ці палкі і вопытны любоўнік?».

— Шукаю свежых уражанняў. Падабаецца ветлівае абыходжанне, сэрвіс, новыя людзі, — бубніць пад нос сваё апраўданне Сэм.

— Старая ісціна: чым горш гатуе повар, тым ветлівей абслугоўваюць афіцыянты. — Госця зайшлася смехам, сын з маці недаўменна пераглядваюцца. Лусія запытальна зірнула на Джэка: ён нічога такога не заўважыў? Не. Глянуў на

жонку, як авадня адагнаў. Лусіі падалося нават, што яна пачула яго заўсёднае: «Курьца бязмозглая! Вечна табе нешта здаецца». Адзін Джэк дакладна ведаў прычыну істэрычна-нервознага смеху госці. Так, ён добра ведаў гэты юрлівы шал маладых асобін, іх знерваваны перарывісты смех. Уявілася нават, застанься ён адзін на адзін з гэтай маладухай, — о, як бы гэтая жыдовачка выкручвалася перад ім, чаго б толькі не вырабляла... «Булька ў носе!» — недарэчна ўспомнілася адна колішняя гісторыя: давёў падкую малодку да такога стану юрлівасці, што ў тае аж бурбалка з носу выскачыла, звычайная булька, як у дзіцяці. І адразу ж збрыдзела тая асобіна яму — ўвесь імпаэт быццам ледзяной вадой астудзілі.

— З Сарай мы таксама пазнаёміліся ў кафэ, — знайшоўся што сказаць сын.

«Гэтая Сара таксама здольная выпусціць з носа бурбалку, — думае пра сябе Джэк, — здаравенную такую надзьмуць, як дзеці шарыкі з жуйкі робяць — “пух!” і знікла ўсё зачараванне».

— Сара, а вы працуеце ці яшчэ вучыцеся? — пытаецца Лусія.

— І вучуся, і працую адначасова. Прыходзіцца ўзгадняць, круціцца, усюды паспяваць.

— Во, бачыш?! — нават прыўстаў Джэк з крэсла. — Вось гэта сапраўдная самастойнасць. А наш Сэм — толькі вучыцца. Не верыць, што школа — месца, дзе шліфуюць булыжнікі, а дабротныя алмазы — раскрываюць.

«Ха-ха-ха! — зноў нервовы смех Сары непрыемна разануў Лусію, яна нават уздрыгнула — Вельмі арыгінальнае назіранне», — сказала госця.

«Ці не клеіцца яна да майго Джэка? — насцярожылася Лусія. — Надта ўжо хоча звярнуць на себя ўвагу і спадабацца. Напорыстая!».

— Не хоча працаваць. Лянуецца, — катэгарычна заключае Джэк.

— Што ты нападаеш на хлопца, — уступаецца за сына маці. — Яшчэ паспее напрацавацца. Усё жыццё наперадзе.

— Для некаторых яно раптам апынаецца ззаду. Зусім нечакана так дзюбне смажаным пеўнем у адно месца.

— Маці, ты ж ведаеш — гэта яго любімы канёк. Проста я лічу галоўным — атрымаць дыплом, а праца нікуды не ўцячэ. Праца, якая добра аплочваецца.

— Вядома. Таму і сядзіш на бацькавай шыі. Чакаеш прыбытковага месца, ха-ха! Вось дзе ты ў мяне! Вось тут! — паляпаў даланёй па сваім карку.

«Джэк! Стрымлівай сябе. У нас чужы чалавек!». — «Маўчу... Але нечым жа трэба займаць госцю?».

— Што падумае пра нас Сара, — не можа супакоіцца Лусія. — Чалавек першы раз у гасцях... Вы даруйце выбрыкі нашага гаспадара. Ён розныя конікі можа выкідаць.

— Нічога-нічога! Усё проста выключна, — гаворыць госця.

А пра сябе падумала: «Можа, які-небудзь прыдуркаваты гэты стары Хабарт? Маньяк, ці вар'ят? Але ж дзесьці працуе, дом збудаваў... А рантам у яго такі пункцік: кожнай госці пад спадніцу падсоўваць сваю нагу. Рантам і жонка гэта ведае? «Выбрыкі нашага гаспадара... конікі можа выкідваць» — ці не намёк гэта, што яна ўсё ведае?». Сара з цяжкасцю адзірае ліпучыя думкі, што лезуць у галаву, і пераводзіць размову на іншае: «А вы — паляўнічы?» — спыталася.

— Быў калісьці... Хаця, мілая госця, і сёння люблю гэтую справу. Вельмі люблю.

Зноў нага Джэка пад сталом, цяпер ўжо босая, палезла пад спадніцу: «Гэта таксама хобі...», — тлумачыць ён, гучна стукаючы нажом па талерцы, адразуе кавалак вяндліны: дзынь-бразь, дзынь-бразь! — і ў такт арудаванню нажом — патаемная валтузня пад сталом.

Разгублены твар Сары: «Ой! — вырываецца стогн з грудзей, яна злавіла хуткі запытальны позірк Лусіі. — Прабачце, зуб! Штосьці цвёрдае трапіла, магчыма каменьчык». — «У грэчцы іншы раз трапляюцца», — вінаваціцца гаспадыня. — «У нас увогуле сям'я хобітаў, ха-ха-ха!» — рагоча гаспадар.

— Ну і да чаго твой смех? — пачынае злаваць жонка.

Яе раздражняе незразумелая ўзбуджанасць мужа. Адчувае: нешта не тое творыцца за гэтай бяседай, а што канкрэтна, уцяміць не можа. Таму і злуецца. Джэк хавае сваю нагу ў абутак і з паказной крыўдай звяртаецца да жонкі: «Лусія, а дыхаць мне можна?»

— Можна, толькі асцярожна. І, калі ласка, без прыдыханняў.

— Як вы назваліся, Сара? — цяпер ужо звяртаецца ён да госці. — Ага, Сара, жонка Аўраама. Дык вось! — Дастае нагу і зноў пачынае нахабную гульню. — Вельмі рэдка ўдаецца выкраіць дзянёк-другі для любімай справы. Я працую брокерам у адной фірме. Работа забірае ўвесь вольны час...

— Але ж паспелі набыць, о-оў!.. Столькі паляўнічых трафеяў, — паказвае на чучалы жывёл і іштушак.

— У асноўным гэта трафеі маладосці. Але і зараз магу пацэліць вавёрцы ў вока. — Нага пад сталом падбіраецца вышэй. Твар Джэка нахабна ўсміхаецца: — У самую зрэнку. Ведаеце, такая маленечкая чорная плямачка...

«Оо-оў!» — не можа стрымацца Сара, зноў хапаецца за шчаку, і зноў Лусія перасмыкае плячыма, пэўна, падсвядома адчуўшы фальш зубнога болю: жанчыны так стогнуць ад чагосьці іншага.

Не, нічога падазронага пакуль не заўважыла.

— Не тое, што некаторыя маладыя. Яшчэ ўсякаму магу даць фору.

— Зноў харахорышся, корч стары! — пераходзіць на грубасць жонка: — Куды ўжо ты варты. Хіба што на распал?

— І ты яшчэ сумняваешся, вавёрка мая вярціхвосткая? — надзіва ласкава раптам звяртаецца Джэк да жонкі.

Сара адчула: нага пад сталом, што гулялася з ёю, нечакана знікла. Прыгледзе-лася да Лусіі: чаго так раптам наструнілася старая вобла?

«Так, — гаворыць тая, — асабліва калі ў вавёркі ладная канстытуцыя».

Госця смыкаецца на крэсле, не можа усядзець, быццам вожыка прыціснула да спінкі. Спіхвае локцем з края стала відэлец: «дзын!» — бразгаецца відэлец на падлогу, і Сара са словамі «Прабачце, калі ласка!» нырае галавой пад абрус і ў імгненне вока заўважыла: босая нага Джэка пад спадніцай жонкі. Каля пу-стога чаравіка валяецца шкарпэтка. І рэзанула пад сэрца раўнівая думка, ужо і відэлец сціснула за чаранок, пальцы хруснулі: парануць, як шампурам, у такое мяса. Але ў той жа момант нага баязліва занырнула ў чаравік.

— Прабачце, — яшчэ раз вінаваціцца Сара, выпіраючы відэлец салфеткай, — зусім не чакала. Не ведаю, як атрымалася.

— Нічога страшнага. Пакладзіце, — супакойвае Лусія, — я прынясу другі.

Лусія ідзе на кухню і праз хвіліну вяртаецца з новым відэльцам. Сара дзякуе. Усе замаўкаюць. Чуваць як стукаюць прыборы.

— Мы, амерыканцы, ганарымся сваёй канстытуцыяй, — гаворыць госця, — яна лепшая ў свеце. Ведаеце самую распаўсюджаную амерыканскую мару? — Джэк пераглядваецца с Лусіяй, а Сэм падымае вочы на Сару: — Быць багатым, жыць доўга-доўга і шчасліва, а памерці маладым.

Усе дружна смяюцца. Смех сціхае гэтак жа нечакана, як і пачаўся. Ні да чаго раптам без ніякай сувязі Сэм устаўляе: «А мне паляванне не падабаецца! — у го-ласе чуецца запаздзалае крыўда. — Гэта маё крэда. Нельга забіваць жывое!»

— Гэтую станцыю даўно праехалі, — абсякае бацька. — І якое ў цябе яшчэ можа быць крэда?!

— А вось такое можа і быць. А вось такое і крэда! — упарціца сын.

— Будзь хаця б паслядоўным. Антрэкот ушлятаеш — ажно за вушамі траш-чыць! Будзь тады вегетарыянкам, шамай гурочкі, капустку. Вось так усё! — грукае канцом відэльца па краю стала. — Уся цывілізацыя грунтуецца на хлусні і пад-мане: на словах адно, а на справе — зусім іншае. Падлог, фальш, двудушша — тры кіты, на якіх трымаецца сёняшні свет. А чацвёрты, самы вялікі кіт — грошы. А нашаму Сэму, бач ты, шкада забіваць жывое! Не душа — дом міласэрнасці.

— А я, наадварот, люблю паляванне, — паведамляе Сара, пэўна, каб упікнуць Сэма. — Толькі паляўнічы мае права называцца мужчынам! Сённяшні свет так

распешчаны дабротамі цывілізацыі, усюды замяняльнікі, канцэнтраты, сурагаты, хімія, сінтэтыка — нічога прыроднага не засталася. Увогуле мала сапраўднага. — Выразна глянула на Джэка: ці не да яго аднесла апошнія словы? — Ведаеце, нават у камп'ютарных гульнях я выбіраю стралялкі.

— О! Сур'ёзна? — падхопліваеца Джэк. — І я гэтак жа! За гэта і вып'ем! Хоць і не тыя ўжо гады, але... — кідае на сына нядобры позірк. — Вельмі рэдка ўдаецца... Праблематычна выбрацца, то хоць каля камп'ютара душу адвядзеш.

— Канешне, канешне, — яхідна ўхмыляецца сын, — можна практыкавацца і ў стральбе па жывых мішэнях, — і выпіскае з сябе саматужны смех.

— Што за практыкаванне такое? — падымае вочы Сара. — Не разумею.

— А гэта, Сэм, — падае голас маці, — зусім не да месца. І зусім не смешна... Ну, маладыя людзі, пакідаем вас адных. — Лусія падымаецца.

— На вялікі жаль, — падхопліваеца следам Джэк, — нам трэба ісіці. Мы запрошаны. Але ж трэці тост, Лусія, — спахопліваеца нарэшце ён, — сама неабходнасць! — налівае віно ў бакалы. — За любоў і за каханне... За жанчын! Мужчыны выпіваюць стоячы. Дзеціям не абавязкова ўставаць нават пры гуках амерыканскага гімна. Так што, сыноч, можаш пасядзець.

Сэм падхопліваеца амаль што рыўком, дэманстратыўна выпівае. «Дрэнна, што вы адыходзіце», — выказвае шкадаванне Сара.

— Нам трэба на банкет. Нічога не паробіш. Вернемся заўтра. Так што кватэра ў вашым распараджэнні. Вам і карты ў рукі, ды ўсе — казырныя, — гаворыць Джэк, стоячы ў парозе і дапамагаючы Лусіі апырацца паліто. — Не тушуйся, Сэм! Глядзі, каб не было за цябе сорамна. Пакажы паляўнічы запал. Я б такую дзічыну абавязкова падстрэліў, — і падміргвае гасці на вачах сына і жонкі, — пацэліў бы проста ў зрэнку.

16

На вуліцы Джэк з Лусіяй працягваюць спрачацца. Вось яны падыходзяць да машыны, Джэк жэстыкулюе рукамі, нешта гарача тлумачыць жонцы. Расчыняе дзверы і паказвае рукой на задняе сядзенне, але Лусія садзіцца на пярэдняе. Зачыняюцца дзверы.

— Лусія, не займайся глупствам! — агрызнуўся Джэк, учапўшыся ў руль машыны. — Я ж не вінаваты. Маладучі млеюць ад аднаго майго знешняга выгляду. Толькі млеюць, а ты карыстаешся. Ганарыцца павінна...

Лусія, адварнуўшыся, моўчкі глядзіць у акно. У чарговы раз ёй хочацца верыць яго апраўданням. Пераконвае сябе ў тым, што яе падазрэнні беспадстаў-

ныя. Калі жанчына сапраўды кахае, верыць любым адгаворкам свайго абранніка, у любую байку на верыць, бо так хочацца думаць, нішто не перашкодзіць яе шчасцю.

Сара пыхкала цыгарэтай, трымаючы ў руках попельніцу ў выглядзе чалавечага чэрапа, і назірала за імі з акна кухні, пакуль машына не схавалася за паваротам.

Укруціла недакурак у дзірку чэрапа і доўга разглядала, як з «мазгоў попельніцы» струменьчыкам узвіваўся шызы дым дагараючай цыгарэты.

«Нейкі дурдом. Што да чаго?» — не можа супакоіцца Сара. Сам д'ябал глузды паскручвае ў такой сямейцы. Усяго яна наглядзелася ў трушчобах, у негрыцянскіх кварталах, але зусім не чакала сутыкнучца з такімі выпіндрыкамі ў фешэнебельным раёне. Суцэльная каламуць. Тым лепш, думае яна, гэта яшчэ і лепш для яе задумы. Хаця ёсць і небяспека, бо такія людзі непрадказальныя. Іх паводзіны нельга пралічыць. Што ўзбрыдзе ў галаву, тое і робяць. Але яна справіцца і абавязкова даб'ецца свайго.

Урэшце адыходзіць ад акна. «Якія ў цябе цікавыя бацькі», — парушае маўчанне, якое ўжо зацягнулася.

— Звычайныя, — адказвае Сэм.

— Не скажы, мне яны спадабаліся.

— Я думаю, ты ім таксама. Асабліва бацьку, — бярэ ў рукі талеркі са стала і на хаду прапаноўвае: — Давай пазаносім у халадзільнік.

Сара ўзяла аберуч самае вялікае блюда з салатай і пайшла следам за Сэмам на кухню. «А ты што, мо прыраўнаваў?» — спыталася нахаду.

— Не-а. Але ты была такая ўзбуджаная...

— Быццам бы ты нешта здольны заўважаць? Проста я хвалявалася. Ці табе хацелася, каб я была сумная? І нудотная?

— Зусім не. Я рады, што табе спадабалася.

— Сэм, а што ты гаварыў пра стральбу па жывых мішэнях? — спытала яна, калі яны прыбралі стравы са стала і зайшлі ў залу. — Я нічога не зразумела. Маці так стушавалася, ды і бацька твой разгубіўся.

— Нічога асаблівага. Сямейныя тайны мадрыдскага двара. Не хачу пра гэта.

— У вас такая таямнічая сям'я, загадкавая проста. У кожнага сваё хобі. Хобіты, ха-ха! Ты чытаў гэтага... як яго? Толкіена, пра хобітаў?

— Нічога я не чытаў, — ён не задаволены. — Так чакаў моманту адзіноты, а яна...

Нарэшце, адны... Няўключдна прыхінаецца шчакою да Сары.

— Не спяшайся. Цэлая ноч наперадзе... — Задумалася на хвіліну і спыталася раптам: — Цікава ўсё ж такі, што за стральба па жывых мішэнях?

— Ну, Сара! Я ж сказаў: не хачу пра гэта гаварыць.

— А ты раскажы. Бо так хачу я, — бярэ яго за руку і заглядвае ў вочы.

— Ну, добра. Так і быць, — лёгка здаецца ён, — слухай. — Устае і падыходзіць да сцяны: — Бачыш гэты вінчэстар? — «Ну!» — Як толькі яны пачынаюць сварыцца, бацька зрывае яго са сцяны і цэліцца ў маці. Яму прыемна ўганяць яе ў страх. — «Не зразумела, як гэта цэліцца?» — пытаецца Сара. — Звычайна. Успых-не сварка, а яны ўзнікаюць на пустым месцы, бацька ўзводзіць куркі і цэліцца ў маці: «Заб'ю, сучка! Толькі мазгі выляцяць!» — крычыць і клацае затворам.

— Гэта ж пагроза, замах на жыццё. У такіх выпадках выклікаюць паліцыю.

— Якая ж ты дурная! Ён жа не зараджаны. Патроны ў спецыяльнай скрынцы. Толькі страх наганяе. Такая гульня ў іх. Я падазраю, ён увогуле садыст нейкі. Ты заўважыла яго здзекі нада мной? Ненавіджу яго! Лепш давай гаварыць пра каханне, — садзіцца каля яе на калені і цалуе рукі.

— Пачакай, пачакай... Куды спяшацца? Рантам яны вернуцца? А кватэрка нішчак сабе. Добрая кватэрка. Вось бы ўсё было нашым. — «Бацькі памруць і ўсё дастанецца мне». — О, дык калі тое свята будзе?

Яна замаўкае. Падыходзіць да акна. Да нечага прыглядваецца на вуліцы. Затым зусім нечакана звяртаецца да Сэма з пытаннем: «А колькі твайму бацьку гадоў?».

— У тым годзе дзве пяцёрачкі памяняў.

— Усяго толькі пяцьдзясят пяць. Мужчына ў росквіце. Ведаеш, а мне ён спадабаўся як мужчына. Ёсць у ім нешта такое... брутальнае.

— Кінь так жартаваць.

— Я не жартую: моцны і дужы. Мужны. Нават прыгожы. Даволі-такі яшчэ сімпатычны мужчына. Буська! І на мяне глядзеў не як на тваю знаёмую, а як на прывабную жанчыну.

— Тым горш. Ён слабы на перадак.

— Так гавораць пра жанчын, — засмяялася яна, — а пра мужчын штосьці кшталту: у корань пайшоў. Мужчына не слабы, калі можа.

— Ну, ты ж зразумела, што я хацеў сказаць. Асцярожней з ім... Ён калісьці ніводнай спадніцы не прапускаў.

— Малайчына! Так і трэба. Не тое, што ты. А ведаеш, твой бацька, Джэк Пятрашыцель, наступіў пад сталом на маю нагу.

— Не можа быць!

— Ужо было! — Сэм насуплівае бровы і Сара адступаецца. — Жартую, канешне.

Ёй падабалася гуляць яго настроем, кранаць нервы, быццам іграць на струнах. Настрой Сэма мяняўся літаральна за некалькі секунд, што сведчыла пра яго

неўраўнаважаннасць. Было прыемна адчуваць сябе паўнаўладнай гаспадыняй яго пачуццяў. Калі гэта ўдавалася, яна ўнэўнівалася: з яго данамогай даб'ецца таго, што задумала, і ўсё атрымаецца проста выключна.

— Ад яго чаго заўгодна можна чакаць — стары бабнік.

— Не такі ён ужо і стары, як табе здаецца. Мужчына ў росквіце сіл, у самым саку. Як ён сказаў: яшчэ любому маладому дасць фору.

Сказала і прасачыла за рэакцыяй: пацэліла ў яблычка. Сэм зноў насуніўся, як мыш на крупы. Маўчыць і крыўдзіцца. Ну, і няхай сабе!

— І табе дасць фору, увогуле за пояс запхне, — прагаварыла са здэкам.

— Сара, кінь займацца глупствам, а то зараз...

— Што зараз? Што зараз?! Ты дагаворвай, — падступілася бліжэй.

Ён неяк адразу ж абмяк, як спушчаны кашук: куды і злосць падзявалася? Мякчэючы, зусім лагодна дадаў: «Вазьму і зацалую цябе».

— А гэта толькі з майго дазволу, — гуліва памахвае пальчыкам.

Ён спыняецца каля яе ў нерашучасці. «Так і быць: дазваляю! — адкідваецца яна на крэсла, — рабі, што хочаш!». Сэм падае перад ёю на калені, абдымае бёдры: «Пачакай, пачакай, раптам яны вернуцца?» — стрымлівае яго парыванне Сара.

— Машына ад'ехала. Прыедуць толькі раніцай... Цэлая ноч наперадзе. — «Цэлая ноч», — шэпча Сара і нарэшце абдымае яго.

О! Як бы палка зараз яна абняла не гэтага зялёнага хлапца, у якога яшчэ і пачуцці не выспелі, а сціснула ў абдымках яго бацьку... Але трэба іграць сваю роль. Гуляць умела, нават прафесійна. Трэба холадна абдымаць, цалаваць і не паддавацца пачуццям. Ад гэтага залежыць поспех яе справы.

17

Прахапілася яна сярод ночы. Устала з пасцелі, аглянулася — Сэм спіць. Выйшла на кухню, набрала нумар і ціхім голасам выклікала таксі. Апранулася і выйшла за дзверы. Павагалася крыху, затым дастала ключ, утыркнула ў шчалуужыну замка і правярнула, шчоўкнула шчаколда, і яна схавала ключ у сумачку. Павагалася крыху, задумалася — зноў дастала ключ і адмыкнула дзверы.

Таксіст чакаў каля жалезнай брамкі.

Пра «бздык» з вінчэстарам яна ведала даўно, дзівацтва старога Хабарта засела ў мазгавыя звільны і не дала спакою. І менавіта ў такім дзівацтве яна разгледзела для сябе галавакружную магчымасць, якую можна скарыстаць. І тады ніхто не падкапаецца.

З паўгода падбіралася да кватэры Хабартаў. Але гэты Сэм аказаўся такім цюхлям — цалкам драўляны і аморфны хлопчык, і той клюнуў бы на яе прыманкі, а ён, быццам у кіпені выварана, абсалютна нічога не заўважаў і не бачыў. Пень пнём, хоць малады, ды струхнелы.

І вось яе мэта нарэшце паступова пачала здзяйсняцца: распаліла юнака каханнем да сябе, уцёрлася ў знаёмства, а сёння, можна сказаць, увайшла ў сям'ю. Амаль паўдарогі пройдзена. Застаўся самы складаны і рызыкаўны адрэзак шляху. Тым даражэй будзе дасягнутая мэта, тым большую асалоду выкліча яна потым, калі ўсё дасцца ў рукі. Хутчэй бы, бо ўжо набліжаецца тэрмін і трэба разлічвацца з пазыкай.

Усё сходзілася, дакладней, падцверджвалася і складвалася як мага лепш. Калі б і хацеў, то не прыдумаў бы лепш. Цяпер у яе свядомасці вымалёўвалася некалькі цудоўных варыянтаў здзяйснення свайго плану. Адзінае, што крыху засмучала і пужала яе, гэта тое, што да дрыжкаў раптам захацелася блізкасці са старым Хабартам, не здолела яна саўладаць са сваімі пачуццямі.

Села ў таксі і назвала адрас: «Трыццатая авеню» — і машына рванулася з месца. Спыніліся ў «чорным квартале». Сара разлічваецца і выходзіць на вуліцу. Адмыкае свой пакой. Распранаецца. Глядзіць на сябе ў люстэрка. Загадкава ўсміхаецца. Успомніліся сэксуальныя гульні пад сталом — некалькі яркіх кадраў як на экране прабеглі ў свядомасці. Патушыла святло і лягла спаць.

18

Камп'ютарныя гульні падобны да наркотыка: зацягваюць чалавека ў віртуальную рэальнасць, а затым без астатку забіраюць у свой палон. Без чарговай дозы такога допіngu чалавеку ўжо цяжка вытрымаць. Думаецца яму, крышачку толькі пазабаўляюся, дзесяць хвілін, не болей, а глядзіш — тры гадзіны прасядзеў запар. Галава трашчыць як чамадан... І якая карысць ад усяго гэтага? Усё, вырашае чалавек, кіну займацца глупствам. Але заўтра паўтараецца папярэдні сцэнарый.

Захварэў на віртуальнасць і стары Хабарт. Вось і сёння вечарам садзіўся за камп'ютэр з думкай прайсці толькі адзін узровень, а трэцюю гадзіну пальцы ліхаманкава лупяць па клавiятуры.

На сярэдзіну манiтора выскокваюць розныя пачвары, ён цісне клавiшу — раздаецца характэрны гук, які ў камп'ютарных гульнях абазначае стрэл, успыхвае святло і пачвара з крыкам падае. Узамен параненай ці забiтай аднекуль выскоквае iншая. Зноў чуюцца стрэл.

З бульбінай у руцэ і сталовым нажом у другой уваходзіць Лусія: «Не ведаю, Джэк, штосьці мне ў ёй не падабаецца».

— Ты пра каго? — не разумее ён.

— Пра Сару. Была ў нас нядаўна ў гасцях.

— А-а-а! Я падумаў пра місс Эксплоўры... Ці не таму, што яна яўрэйка?

— Зусім не. Ты ж ведаеш, я — не антысемітка. Галоўнае, каб чалавек добры быў, а якога колеру ў яго скура — справа дзясятая.

— Не скажы. Не хацеў бы я, каб мае ўнукі былі сера-бура-малінавымі.

— А па мне — хоць у гарошак ці ў палосачку. Абы душа была. А вось да дзяўчыны гэтай, да Сары, не ляжыць маё сэрца. Не такая жонка патрэбна Сэму.

— Яму ніякую не падбярэш. Бо ён — цюхля. А ў гэтай хватка, будзь здароў! Паставіць яго на месца. Я ўвогуле здзіўляюся: што яна ў ім знайшла?

— Нейкае шостае пачуццё падказвае мне, што не такая яна простая і шчырая, як падае сябе.

— А мне, наадварот, спадабалася: попельніцу падарыла. Паляваннем цікавілася. — «Гэта мяне і насцярожвае». — А што канкрэтна? — «Як бы гэта сказаць, — задумваецца на хвіліну Лусія, — без мыла гатова ў адно месца залезці. І стравамі маімі гэтак ужо ненатуральна захаплялася. Але ж рэцэпт так і не перапісала».

— А ты і пакрыўдзілася? — смяецца Джэк: — Мы ж пайшлі... Яна магла і забыцца.

— А ўсё роўна нешта мне падказвае: не такая простая штучка-дручка гэтая Сара. Здаецца, усё гэта напускное.

— Здаецца, што зямля трасецца....

— Дай Бог, — зноў задумваецца Лусія. — Эксплоўры — таксама надутая фіфа!

— Вось тут цалкам згодны. Індзюшаціна! Але ад такой асобіны многае залежыць. Прыйдзецца цярынець яе выбрыкі: жонка майго шэфа. Што там у нас сёння на вячэру? — «Калдуны», — чуе ў адказ і здіўляецца. — А гэта што яшчэ за стварэнне, добра хоць не канібалы.

— Ха! Пальчыкі абліжаш. Адна эмігрантка з Беларусі перапісала рэцэпт.

— Беларусь... А дзе гэта?

— Паглядзі па сваім камп'ютары. Лічы, што ў Расіі. Чарнобыль помніш? Вось гэта там — усе яны ў Сэсэсэры. Якой бы нацыянальнасці не былі — доўга ім яшчэ быць рашэн.

— Рускую кухню я люблю. Ну, ідзі калдуй. Прадэгустую твай новы шэдэўр. У мяне пад лыжачкай ужо смактун завёўся.

Лусія выходзіць. Джэк працягвае гуляць на камп'ютары.

Двор дома Хабарта. Знадворку нехта дзергануў ручку дзвярэй. Націснуў кнопку званка.

Званок у дзверы. Адчыняе Джэк — на парозе паліцэйскі:

— Сяржант Раманоўскі, — прадстаўляецца служывы.

— Джэк Хабарт! Чым магу быць карысным? — з-за спіны Джэка выглядвае Лусія.

— Справа такая. Некалькі дзён таму на суседняй вуліцы забілі старэнькую бабульку. Мы апрошваем суседзяў. Шукаем сведкаў, можа, хто што бачыў. Дзе вы былі, напрыклад, у пятніцу паміж трыма і пяціцю гадзінамі?

Джэк задумваецца: «Пятніца? Сёння ў нас што? Серада. — Глядзіць на Лусію: — Я ж цябе сустракаў. Помніш, ехалі назад і бачылі паліцэйскіх?»

— Так. Гэта было якраз у пятніцу. Пасля абеда. Я яшчэ здзівілася. Джэк рэдка мяне сустракае. А тут ён працу раней скончыў... Мы былі разам.

— Можна удакладніць час? У колькі гадзін вы сустрэліся?

— У дзве гадзіны скончыў работу, — успамінае Джэк, глядзіць на Лусію, — у тры быў каля супермаркета. Чакаў жонку каля гадзіны. Там і сустрэліся. Ехалі назад — там ужо стаялі вашыя людзі.

— Добра. Дзякуй за дапамогу. Калі рантам што ўспомніце, вось мая візітка. Званіце, — працягвае Джэку візітку, казырае і выходзіць.

Лусія ідзе на кухню. Джэк вяртаецца да камі'ютара, на хаду выкідвае візітку ў сметніцу, затым вяртаецца, дастае, разглядае і запіхвае ў кішэню.

Праз некалькі хвілін у залу заходзіць Сэм, нейкі заклапочаны. Ubачыўшы бацьку прыліплым да манітора, з'едліва заўважае: «Зноў кіпучая дзейнасць?»

— А хто мне можа перашкодзіць? — адумаўшыся, больш грозна дадае. — Ты, бачу, зусім абнаглеў: бацьку заўвагі робіш?

— У цябе вучуся. Ты ж кроку не зробіш без папроку, без падкавырак. Нават пры чужых людзях.

— Вучыўся б добраму, кавырака! А то дзень у дзень б'еш лынды, — не адрываючыся ад клавiатуры, упэўнена гаворыць бацька. — А такой дзейнасці я выдзяляю не болей гадзіны ў суткі.

— Папракаеш кавалкам хлебам? — агрызаецца сын.

— І буду папракаць, пакуль не возьмешся за розум, — устае з крэсла і падыходзіць да Сэма, — другія на тваім месцы ўжо даўно бабкі косяць.

Сэм бярэцца рукой за галаву: «Ужо ўзяўся!». — «Там пустое месца», — уздыхае Джэк.

— Можна падумаць, ў цябе запоўнена шэрым рэчывам, — вышчараецца сын.

— Выйдзі вон, сасунок! — чырванее бацька. — «Вон?.. Калі ласка. Магу і зусім пайсці». — Цюхля! Ты мне яшчэ пагражаеш. Ідзі і не прыходзь. Вон!!! — «І пайду! А ты — пашкадуеш!». — Наадварот! Ён мне яшчэ будзе пагражаць.

Сэм парываецца бегчы і сутыкаецца ў дзвярах з маці: «Ты куды, сынку? Я стэйк сасмажыла. І калдуны сённяя». — «Няхай ён сам іх жарэ!». — «Сэм! Вярніся! — крычыць наўздагон Лусія, але дарэмна.

— Туды яму і дарога, — вяртаецца Джэк да камп'ютара.

— Джэк, што тут здарылася?

— Анічога. Паставіў вырадка на месца. Характар надумаў паказваць.

— Нельга так з сынам, Джэк! Гэта ж наша дзіця.

— Каб паказваць характар, спачатку патрэбна яго выпрацаваць. Зрабіць самога сябе. Толькі так з ім і неабходна. Іншай мовы ён не разумее. Іначай гэтая поскудзь зусім на галаву сядзе.

— Замайчы! І не смей так пра сына гаварыць!

— Вырадак! — б'е па клавiшы, раздаецца стрэл. — Адроддзе! — чарговы стрэл. — Інвалід па галаве. — стрэл. — Ты яго такім нарадзіла. Гэта ўсё спадчыннасць твайго дзядулі. Гэта ваш паганы род.

— Сціхні! — крычыць Лусія.

— Інвалід, вырадак! Дэгенерат!!! — стрэл, стрэл, стрэл...

— Як табе... Стыдайся! — Лусія падыходзіць і з размаху б'е мужа па галаве. — «Так?! — ускоквае Джэк з крэсла. — Гэта твае адносіны да мужа?». — Крыху лепшыя, чым адносіны бацькі да свайго сына.

— Ах ты сучка! Ды я зараз цябе, — падыходзіць і здымае са сцяны вінчэстар. — Каб вочы мае не бачылі, — узводзіць куркі.

Падымае ствол і доўга цэліцца. Лусія паказвае язык, а затым скручвае дулю: «Вось табе, вазьмі! І сам застрэлься».

— Сука, здохні! — клацае спускавым курком, але разрадкі не атрымліваецца.

У дадатак да ўсяго Лусія ілюе мужу ў твар: «Нават застрэліць не можаш па-сапраўднаму!» — кідае ў папрок і выходзіць з пакоя.

Гучна ляснулі дзверы. Джэк чапляе вінчэстар на сваё месца, падыходзіць да камп'ютара і вяртаецца да пакінутай гульні, нібы нічога не адбылося. Зноў пальцы лупяць па клавiатуры, зноў успыхвае святло ў момант выстралаў.

Выстралы, выстралы, выстралы... І раптам яму на маніторы ўвачавідкі ўбачыўся дах дома. Мушка прыцэла. Выстрал, звон разбітага шкла... Ён на хвіліну задумаўся, але праз некаторы час зноў загучалі камп'ютарныя выстралы. Нарэшце выключыў камп'ютар і задумаўся.

Чаму ён адважыўся пераступіць мяжу і забіць чалавека? Не паквапіўся ж ён на тыя дванаццаць тысяч, што знайшоў у старой? Амаль столькі ж зарабляе

кожны месяц. Без усялякага шкадавання параскідаў знойдзеныя залатыя рэчы па суседніх кварталах. Па-першае, небяспечна было трымаць дома яўныя паказчыкі ўчыненага злачынства, ні жонцы не падарыш, ні ў ламбард не здасі. Рызыкаўна, а раптам яны спахапіліся і ўжо правяраюць. Яго разлік быў просты. Калі хто-небудзь знойдзе каштоўнасці і, нічога не ведаючы, здасць у ламбард ці прадасць каму-небудзь, а следства нейкім чынам выявіць гэтыя каштоўнасці, то само сабою саб'ецца на падманны шлях.

Не, не дзеля грошай ён пераступіў мяжу. Пасля пяцідзсяці жыццё ўбілася ў прывычную нудную каляіну, з якой не выскачыць. Усё шэра і будзённа, да астабрыдласці адзін дзень падобны на другі. Туга і самота ўзяла за сэрца, не прадыхнуць! Нудотны і аднаобразны быт: работа — дом, работа — дом, работа... Раней хоць на паляванне выбіраўся, а цяпер...

А цяпер яму, Джэку Хабарту, спадкаемцу канкістадораў і старацеляў, першапраходцаў і адкрывальнікаў новага кантынента, патомку лаўцоў удачы і адчайных рызыкаўных людзей, паляўнічых за чалавечымі скальпамі, якія выразалі мільёны чырвонаскурных індзейцаў і мексіканцаў, зганяючы карэнных насельнікаў з пракавечных тэрыторый у рэзервацыі, расчышчаючы тым самым пляцоўку для будаўніцтва дзяржаўнага ўтварэння, якое здзівіць свет неверагоднай тытанічнай магутнасцю, беспакаранай нахабнасцю і цынізмам, яму, грамадзяніну гэтай супердзяржавы, якая на ўвесь свет наганяе жах, прыходзіцца цягнуць лямку звычайнага абывацеля, непрыкметнага клерка сярэдняй фірмы. Стала проста сумна жыць на белым свеце. Душа прагнула навізны, хацелася чагосьці новага, таямнічага і не спазнанага раней. А ўзамен — шэрая бясколерная будзённасць.

Ён лічыў сябе смелым мужчынам, моцным і дужым. І дзе, на чым і ў якіх абставінах праверыць свой характар і ўпэўніцца, што ты чагосці сапраўды варты. І вось аднойчы на паляванні дзікая думка ўцямяшылася ў галаву: а змог бы ён забіць не дзіка, не зайца ці касулю, а — чалавека? Прыйшла аднойчы такая думка, быццам з бездані якой выскачыла і ўчапілася ў свядомасць, як клешч, успрыснула ў яго кроў маніякальную атруту: змог бы ці не?

Ён змог. Выбраў ахвяру, усё дакладна спланаваў і — здзейсніў! Цяпер ён павважае сябе, ён — моцны. Але, відаць, у чымсьці пралічыўся, бо ў душы варочаўся страх. Ды і паліцэйскі гэты так глядзеў на яго, быццам зазірнуў на самае дно душы і падгледзеў яго думкі. Нейкім шостым пачуццём ён пачаў адчуваць, што кола вакол яго пачынае сіскацца. Стала цяжка дыхаць.

Джэк зайшоў на кухню, Лусія завіхалася каля пліты. Ён расчыніў халадзільнік і дастаў недапітую бляшанку піва.

— Дэрбент з нашага аддзела на аперацыю лёг, прабадная язва, — паведаміў жонцы. — А ў яго пуцёўка была на два тыдні. Танна прадасць. Можа, з'ездзім? Нервы нікудышнымі сталі.

Лусія святлее тварам: «Я б з вялікім задавальненнем. Але ж грошы...».

— Не турбуйся. Мне далі прэмію за адзін кантракт. Грошы ёсць!

— Вось і цудоўна. А калі ад'язджаць?

— Праз два дні.

— Тады выдатна! Трэба болей адпачываць.

Праз два дні Джэк з жонкай ужо пакавалі рэчы. Нагружаныя чамаданами і сумкамі выйшлі на вуліцу, Джэк утрамбаваў рэчы ў багажнік, усеўся за руль. Лусія доўга развітваецца з сынам.

— Вось табе яшчэ тры сотні, — працягвае грошы, каб не заўважыў Джэк: — На два тыдні павінна хапіць. Галоўнае, харчуйся добра.

Цалуе сына. Садзіцца ў машыну. Джэк заводзіць машыну і кранацца з месца, праз хвіліну аўто знікае за паваротам.

20

Доўга жонка не магла даўмецца, чаго раптам муж зрабіўся такім шчодрым: за апошнія паўгода ўжо другі раз адпачываюць на ціхаакіянскім узбярэжжы. Джэк спрабаваў аджартавацца, але на гэты раз жарты не праходзілі. Лусія нешта заподозрыла і пачала турбавацца. Тады ён схлусіў, што дзесяць гадоў таму паклаў у адзін фонд пяць тысяч долараў з прэміі, якую выплацілі за тэрміновую працу. Маўляў, не гаварыў пра гэта раней, бо хацеў парадаваць нечаканым сюрпрызам. І вось за дзесяць гадоў вырасла даволі прыстойная сума. «Не дай бог здагадацца ёй, чые гэта грошы і якім чынам аказаліся ў мяне, — думаў пра сябе Джэк. — Але ні адна жывая душа ніколі нічога не дазнаецца. Штосьці плявузнуў аднойчы сын... Наўрад ці ён здагадаўся, не таго розуму. Скажаў дзеля краснага слоўца. А мо гэта ўсё яна, гэтая жыдовачка падвучыла яго? Не проста так яна круціцца каля іх сям'і некалькі месяцаў. Цікуе, а раптам Джэк сябе выдасць? Не дачакаецца! Не на таго нарваліся: ты за руку злаві, а свае здагадкі засунь у адно месца. І хто ты такая, каб версіі розныя на мне выпрабоўваць?».

Джэк недалёка быў ад праўды. Неяк, у першыя дні знаёмства, Сара зняла са сцяны вінчэстэр. Панюхала ствол.

— О, дык твой бацька нядаўна на паляванні ездзіў?

— З чаго ты ўзяла? Ён ужо гадоў тры нікуды не выбіраўся.

— А чаму ж порахам патыхае?

Сэм падышоў і ўсунуў у ствол свой нос: «Нічым тут не пахне. Звычайнае масла для зброі. Нічога болей не чую».

— А ты прынюхайся! — загадала Сара, — добра ўцягни паветра.

Ён прынюхаўся яшчэ раз і паціснуў плячыма. «Ты хоць ведаеш, — спытаўся, — як пахне порах?»

У адказ Сара пачала так удала хлусіць, быццам бы яна — майстар спорту па стральбе, з сямі гадоў рэгулярна наведвала цір і ўдзельнічала ва ўсіх школьных спаборніцтвах, што на ўсё жыццё запамніла паражавы смурод і ні з чым яго не зблытае. А ўсё таму, што яна выкшталцоная ў гэтай справе, а трэнерам па стральбе быў ветэран В'етнамскай вайны, чалавек сур'ёзны і патрабавальны: да таго муштравалі іх, што яе хоць сёння можна запісваць у марскую пяхоту. Пасля кожнай трэніроўкі яны гадзінамі драілі стралковую зброю, каб ніводнага патышку пораху не заставалася пасля страляніны.

І калі яна ў чарговы раз прымусіла Сэма усунуць дзве дзіркі носа ў ствол, той сапраўды пачуў гарэлы порах у вінчэстары. Пасля такой апрацоўкі няцяжка было ўбіць яму ў галаву: не ўсё так гладка, калі бацька не ездзіў на паляванні, значыць — выкарыстоўваў зброю ў іншым месцы! Магчыма, ён ужо страляў па маці баявымі патронамі. Страляў, ды прамахнуўся. Так хацелася ёй пусціць маланку варожасці паміж бацькам і сынам, бо нішто лацвей і арганічнай не ўпісвалася ў яе планы.

Але думцы пра «спробу забойства маці» Сэм ніяк не хацеў верыць, як ні пнулася Сара ўнушыць, што гэта так. Напоруытасць з яе боку дала зусім іншы вынік. Сэм нечакана звязаў «пах пораху» бацькоўскага вінчэстара з забойствам, якое адбылося не так даўно ў суседнім квартале і пра якое ён выпадкова дазнаўся. І, як ні дзіўна, сам таго не ведаючы, быў недалёка ад ісціны.

21

Акян уздымае хвалі і накочвае іх на бераг. Вада шабуршыць па гарачай гальцы і кранаецца босых ног. Над залівам крыгаць чайкі.

Лусія ляжыць пад парасонам ад сонца. Вочы закрытыя. Сонна пацягваецца і расплюшчвае вочы: перад ёю аднекуль з'яўляецца Сэм. «А ты як сюды трапіў, сыноч?» — здзіўляецца яна. — «Ды ёсць справы», — сказаў і чамусьці схваўся за выступам скалы. Яна не верыць сваім вачам. Следам з вялізным нажом у руцэ выбягае раз'юшаны Джэк: «Дзе ён, гэты ўблюдак!!!» — крычыць, паводзячы ў бакі драпежным позіркам. І яна, спужаўшыся, паказвае вачыма за скалу і адразу ж ёй робіцца брыдка, што выдала сына. Джэк кідаецца за выступ. Чуецца пранізлі-

вы крык. Праз хвіліну ён выходзіць адтуль, увесь акрываўлены, трымае за валасы адрэзаную галаву сына. Лусія нямае ад жаху. «Вось, глядзі! — паказвае галаву, — ты абараняла яго! А я ж казаў табе: ён смокча нашую кроў. У мяне кроў сіняя, а ў цябе — зялёная». З раны сочыцца рознакаляровая кроў, ён трусіць галавою перад тварам жонкі і абпырсквае яе сінімі і зялёнымі кроплямі. «Што ты нарабіў!!! Гэта ж наш сы-ын!!!» — крычыць Лусія.

І прачынаецца на ложку пансіяната. Побач таращчыць вочы Джэк: «Што з табою? Ты так распачна крычала». — «Сон! Гэта быў сон, але які жудасны сон мне прысніўся», — уздыхае яна.

Чайкі крычаць гучней. Кідаюцца у прыбярэжныя хвалі. Мора бунтуецца, напэўна, збіраецца ураган...

22

Сэм у кватэры адзін: разваліўся ў крэсле і з асалодай смаліць цыгарэту. Рэзкі званок у дзверы прымушае яго сарвацца з крэсла і махаць у паветры рукамі, спрабуючы разagnaць дым. Падыходзіць да дзвярэй, наўмысна марудна возіцца з замком, нарэшце адчыняе — на парозе Сара. Уцягвае носам паветра, з хітраватай усмешкай заглядвае яму ў вочы. Сэм адводзіць позірк.

— Ты не рады? — здзіўляецца яна і насуплівае бровы. — «Што за пытанне? Канешне, рады. Але я думаў, ты пазней».

— У вочы глядзі! — загадвае яна, падыходзіць ушчыльную, кладзе рукі на плечы і паварочвае яго да сябе. «Ну? Чаго табе? — з выклікам пытаецца Сэм».

— Зноў траўку курыў?

— Вельмі захацелася, аж прыпякло, — чуецца нясмелае апраўданне.

— Эх, ты! Мы ж дамаўляліся... І грошы ў цябе на гэта ёсць.

— Ну, Сара, гавару ж табе: кепскі настрой, хоць ты ўдавіся.

— Яшчэ што прыдумай! Хаця... Калі надумаеш, не забудзься намыліць вяроўку. Гавораць, так лягчэй.

Праходзіць і садзіцца ў крэсла: «Эх, ты! Усё ўціхара кайф ловіш. А я, дурніца, марыла... Не можаш трымаць сваё слова».

— Магу, усё я магу! — крыўдзіцца ён, як маленькі хлопчык.

Уключае відэамагнітафон і прымірэнча прапаноўвае: «Можа, парнушку паставіць? Пабавімся?»

— Не-а, — абыякава адказвае Сара.

— Што ж табе ўключыць? — падлабуньваецца ён, спрабуючы загладзіць віну, і нібы толькі ўспомніўшы нешта: — Слухай, я тут падумаў, падрыхтаваў табе, —

палез у кішэню і дастаў блішчасты белы ключ. — Вось, зрабіў дублікат ключа. Для цябе асабіста.

— Якога ключа? Ад кватэры? Навошта? — яна бярэ ключ без асаблівай радасці, неахвотна, быццам зрабіўшы пазыку, кідае ў сумачку.

— Табе лацвей будзе заходзіць, калі будзеш мець свой ключ. Не трэба чакаць каля дзвярэй. Няхай гэты дом будзе часткова і тваім.

— Дзякуй, канешне, за давер. Хоць мне гэты ключ і не патрэбны. Але калі ты хочаш, то няхай будзе. У мяне для цябе таксама ёсць падарунак. Ідзі сюды, пакажу штосьці.

Сэм падыходзіць, заглядвае праз плячо, яна расціскае далонь: там медыцынскі шпрыц і дзве маленькія ампулы. «Што гэта?» — непадробна здзіўляецца ён і з жахам адхітваецца, быццам убачыў у яе далонях гадзюку.

— Дурань! Сапраўдны кайф. Вось што гэта. Даўно збіралася пачаставаць цябе. Гэта табе не траўка, забірае заборыста, да чорцікаў. Паспрабуем?

— Але ж гэта наркотык! — крычыць ён.

— Анаша, па-твойму, лякарства?

— Але ж і не нарката па вялікім рахунку.

Сара падсоўвае да яго раскрытую далонь. «Страшна!» — пацепваецца ён.

— А яшчэ крыўдзіцца, што я называю цябе цюхлем. Усе спрабуюць і ніхто пакуль не памёр.

— А рэклама? І ўвогуле я баюся ўколаў.

— Ты як дзіцятка! Верыш рэкламе і баішся ўколаў. Можа цябе ў Дыснейлэнд звязіць? Пазабаўляцца, пагуляць у пясочку... І чаму цябе вучаць у каледжы? — Збівае пальцам вадкасць на кончыку ампулы, адломвае шклянны пупсік. — Гэта зусім не баліць. Тым больш, што ў мяне лёгкая рука. — Набірае вадкасць у шпрыц, кладзе побач на крэсле, расшпільвае сумачку і дастае ватку, змочвае яе духамі. — Усе хваляць мае здольнасці. Руку агалі. — «Што? — не разумее ён, — прама зараз?» — Не, праз чатыры месяцы. Закасай рукаў!

Сэм загортвае рукаў кашулі, працягвае аголеную руку, адварочваецца, перакрываўшы твар ад уяўляемага болю, і заплюшчвае вочы. Сара тыркае іголкай шпрыца ў лакцявы выгіб: «Галоўнае патрапіць з першага разу ў вену, — прыгаворвае яна, — вось так. Каб кроў у шпрыцу паказалася. Вось, і... — Павольна цісне на шток поршня, уводзіць наркотык. — Цяпер усё гатова: адкінься і чакай кайфа. Кайф па-рознаму і па-ўсякаму прыходзіць».

Паўтарае папярэднія маніпуляцыі з ампулай і ўводзіць наркотык сабе. Праходзіць не болей хвіліны. Сэм адкрывае вочы, здзіўлена аглядае пакой: «Хмг!» — зыркае ён па баках.

— Выкінь у сметніцу, — загадвае Сара.

— Што? А-а-а, — пакорна бярэ з яе рукі пустыя ампулы, выносіць на кухню. Праз хвіліну вяртаецца: — Хм! Сапраўды кайф. У мяне дзіўны настрой! Як бы вызначыць?.. Во, эйфарыя!

— А ты баяўся, — задаволена канстатуе яна, — усё окей, нармалёва.

Перад яго вачыма ўсё раптам папылыло і ператварылася ў мрою. «Так лёгка зрабілася, хочацца лятаць і скакаць», — круціцца па зале Сэм.

— Музыку ўключы!

— Што? Музыку? — прыслужліва кідаецца да музычнага цэнтра і ўключае на ўвесь гук, недарэчна абвясціўшы перад тым: — Музыка!

І нечакана зайшоўся дзікім рогатам. Яго цела трасецца, Сара адхістваецца назад, уціскаецца ў крэсла. Не зводзіць з яго трывожных вачэй. А ён рагоча і рагоча. Паглядзіць на Сару, і зноў жудасны рогат. Здаецца, нават сцены кватэры падрыгваюць ад яго гамерычнага рогату:

— Цішэй! — крычыць Сара, — ціха!!!

Сэм супакойваецца не адразу. Затым рэзка пацішвае гук і тлумачыць: «Разумееш, у меня раптам засвярбеў ногаць. Я хацеў сказаць табе пра гэта. А потым думаю, як жа ногаць можа свярбець? Гэта ж не скура — ногаць! І такі смех забраў мяне. Жывот лопаецца. Не магу спыніцца. Пагляджу на цябе — вочы па яблыку — зноў мне смех. Супакоюся, толькі хачу растлумачыць, чаму смяяўся. А чаму? Таму, што ногаць зачасаўся. А як жа гэта так? Не можа ён свярбець, пазногаць. І зноў ржачка».

— Ты здурэў? — падняла мутныя вочы, — не дам табе болей. Небяспечна.

— Так-так, — рагатнуў Сэм, — я сапраўды здурэў. Небяспечна, калі ногаць свярбіць. Усё да фені-рэні-бэні, елі варэнікі. Раз, два, тры, чатыры, пяць... Выйшаў зайчык пагуляць, — балбоча ён і рытмічна падскоквае ў такт.

— Хопіць! Ідзі сюды, Сэм, — кліча яго Сара і расшпільвае гузікі.

Амаль адным рэзкім рухам расхінае матэрыял блузкі — вялікія цяжкія грудзі вывальваюцца з-пад адзення, яна падхопілае іх рукамі, узважае на далонях і быццам прананоўвае яму: «Паглядзі! Паглядзі, што ў мяне ёсць». Уміг ацверзеў ён ад такога відовішча, кінуўся вопрамет да яе, бухнуўся на калені перад крэслам, і пацягнуўся тварам, рукамі да пругкіх грудзей. «Ты некалі абяцаў мяне зацалаваць. Хачу цалавацца!» — смяецца Сара.

О, як вабна ўмее яна смяцца! Сэм прыпадымаецца з каленяў, упаўзае паміж белых пагоркаў грудзей тварам і абхопілае іх рукамі. Сара закідвае галаву назад і заплюшчвае вочы. А ён цісне, жмякае гэтыя пухкія камякі, быццам хоча цалкам схаваць сваю галаву паміж белых пагоркаў, цягнецца да гарачых вуснаў. Але

яна застаецца зусім безуважнай да яго памкненняў. І ўсё ж такі нарэшце яны зліваюцца ў доўгім пацалунку. Час ад часу Сара расплюшчвае вочы і, калі б у гэты момант хто-небудзь мог назіраць за ёй з боку, то адзначыў бы: яе розум зусім не заняты пяшчотай блізкасці. Па вачах відно, што яе турбуе нешта іншае.

— Табе добра, Сэм? — чуецца прытворна-ласкавы голас. — «Не тое слова. Я на сёмым небе». — А хочаш так кожны дзень? — «Што за пытанне, канешне хачу. Хачу вечнага кайфу». — Для гэтага патрэбны грошы. У твайго бацькі шмат грошай? — «О! — крывіцца ўсмяшкай ягоны рот: — У яго грошай — куры не здзяўбуць. Птушкаферма патрэбна». — Вельмі добра. Выдатна, — падсумоўвае Сара. — Як бы нам зрабіць так, каб ўсе грошы сталі нашымі? Кожны вечар можна было б так.

Наркотык, які, здавалася, саступіў прыродным пачуццям, зноў забурліў у крыві і пачаў дзейнічаць. Розум замуціўся. Сэм апынуўся ў нейкай прастрацы і дрэнна разумеў, што робіць і што гаворыць. Зноў хацелася рагатаць, прыдурвацца і вычварацца. Словы страцілі сэнс: «Гэта проста, як параная рэпа», — зляцела з яго языка фраза, пэўна, нехта нашантаў збоку.

— Што проста? — здзівілася Сара, — і як гэта зрабіць?

Ён рагатнуў неяк ненатуральна, як камі'ютарны монстар: «Забіць!»

— Забіць? — чмыхнула Сара. — Здурнеў! Ты звар'яцеў.

— Хы-хы! Я здурнеў: забіць! Я вар'ят... Ты не баішся мяне? А што тут такога? Старыя павінны саступаць дарогу маладым, каб не перашкаджаць нам радавацца жыццю. А зрабіць проста — забіць! Ха-ха! Рыфма! Я цяпер як паэт.

23

Бераг мора. Уздымаюцца магутныя марскія хвалі. Хутка пачнецца шторм. Джэк з Лусіяй, прыкрываючыся ад дажджу, бягуць у пансіянат. Бліскаюць маланкі, грывіць гром. Сыпануў буйны дождж. Праз якую хвіліну, да ніткі прамокля, яны стаяць каля акна і назіраюць за лўнем: «Джэк! Давай з'едзем раней. Мне трывожна. Ды і сны нейкія пайшлі. Хвалююся за Сэма». — «Ага. І тут ён не дае нам спакою. Не выдумляй нават. Грошы заплачаны».

У гэты ж час у кватэры Хабартаў працягвалася вакханалія:

— Некаторыя паэты пісалі вершы толькі пад наркатай, — сур'ёзна гаворыць Сара. — Цярпець не магу вершаў. — «Таму што недалёкі». — Ненавіджу літаратуру, філасофію і рэлігію... Усе гэтыя вумнікі тлумяць людзям галовы, абы набіваць свае кішэні, — зусім цявараза заключыў ён, і Сары падалося, што яго дурман ад наркотыка цалкам выпетрыўся.

— Ты глядзі, здагадаўся. А музыку ты любіш? — «Гледзячы якую. Хіба што металіка, цяжкі рок». — Тады, маэстра, бакал віна! Цяжкі бакал віна.

— Рады стараціца, мая валадарка. Усё для цябе зраблю! Нават роднага бацьку заб'ю! Ха-ха-ха! Я стаў паэтам. Ты чула? Як складна прагаварылася? Ура! Я пачаў гаварыць вершамі. Дазвольце адрэкамендаваціца: славуці і сусветна вядомы паэт — Сэм Хабарт! — выкручвае мудрагелісты рэверанс.

— Не. Тады ўжо лепш шклянку віскі. І траўкі. У цябе ёсць яшчэ траўка?

— Ёсць! Ёсць траўка і ёсць лаўка. Ха-ха-ха! — зноў ненатуральны рогат.

Ён куляй кідаецца на кухню, а яна засталася ў зале адна. Рэдка ўдаецца назіраць, якая метамарфоза адбываецца з чалавечым тварам, калі ён застаецца сам-насам са сваёй душой. Твар Сары на момант зрабіўся непрыгожым, нават агідным, вусны скрывіліся ў мязотнай усмешцы, у вачах бліснуў ці то жах, ці то гнеў, ці то пагарда. Можна было толькі здагадаваціца, якія думкі калабродзілі ў розуме. Яна ўважліва аглядае сцены пакой, затрымлівае позірк на вінчэстары, быццам намагаецца запомніць кожную дэталю, затым адкідаецца на крэсле-гуш-калцы на спіну і пачынае гойдаціца. За некалькі імгненняў да таго, як з'явіцца Сэм, на яе твар напылівае прыветлівая і добразычлівая маска. Ён увайшоў, трымаючы ў адной руцэ пачатую бутэльку і шклянкі, а ў другой — дзве запаленыя цыгарэты. І яна зноў стала мілавіднай, ласкавай і прыгожай.

— Ваша віно, мадам, — глядзіць на шклянку, — не, віскі! І ваша траўка. Траўка, запраўка, прытраўка! Траўка-прыпраўка! Ха-ха!

— Бацінак-паўбацінак — дрэнная рыфма, — смяецца Сара.

Бярэ з яго рук запаленую цыгарэту, глыбока зацягваецца: «О, суцэльны кайф. Хай бы ён не канчаўся, — забірае з рук Сэма бакал: — За наш будучы дабрабыт! — і спустошвае шклянку. — Ты не хочаш піць за нашае шчасце?»

— Хачу, хачу... — мітусіцца ён і залпам заглытвае віскі. — Уся сярэдзіна гарыць.

— Агонь кахання тушаць толькі пацалункамі, — шматзначна адзначае яна.

Сэм зноў падае перад яе крэслам на калені, абхоплівае абаруч сцёгны і, заплюшчыўшы вочы, напаяўае ўверх, імкнучыся сустрэць працягнутыя для пацалунка вусны. Але не знаходзіць іх.

Калі каханне і разумных людзей зводзіць з глузду, што ўжо гаварыць пра людзей недалёкіх, якія зусім слепнуць і нічога ўжо не здольны ні бачыць, ні разумець.

24

Цесны непрыбраны пакой Сары. Навокал смецце і бруд. Пад сталом пустыя пляшкі. На ложку Сара, побач з ёю — Майкл з магазіна сувеніраў. Абое цяжка дыхаюць.

Ужо месяцы два як яна пачала сустракацца з Майклам. Заглянула неяк у магазін сувеніраў і ён адраз ж клюнуў: правёў дахаты і застаўся на ноч.

— Дай сотку, — гаворыць Сара.

— Навошта столькі? — здзіўляецца Майкл.

— Трэба. Калі шкадуеш, то можаш пазычыць.

Ён нехаця дастае партманет, адлічвае сто долараў, кідае на тумбачку каля ложка. Сара зграбае грошы і кладзе ў сумачку.

— Гэта падобна на плату за паслугі.

Але Сара не звярнула ўвагі на рэпліку, дастала з сумкі жоўты ключ, потым другі — белы, склала іх разам і параўнала нарэзы, яны аднолькавыя. Сабе яна даўно зрабіла дублікат ключа і цяпер злавалася, што пагадзілася ўзяць прапанаваны Сэмам ключ.

— Не парся ты! — гаворыць нарэшце Майклу, — вельмі хутка ў нас будзе шмат грошай. І з'едзем куды-небудзь далёка-далёка...

Майкл крывіць рот у скептычнай усмешцы, устае і нехаця моўчкі апранаецца.

А тым часам Джэк з Лусіяй, загарэлыя і вясёлыя, выгружаюць рэчы з машыны. Адчыняюць дзверы сваёй кватэры.

Праз якія паўгадзіны Сара спынілася каля шыльды «Магазін зброі», павагалася з хвуліну і зайшла. З вуліцы было відаць, як яна размаўляе з прадаўцом, ён даставаў патроны, паказваў на выбар то адзін калібр, то другі, то трэці... Штосьці доўга тлумачыў, паказваючы жэстамі. Яна толькі паціскала плячыма, з чаго можна было зрабіць выснову, што ніяк не можа зразумець. Нарэшце прадавец зброі паківаў галавой, згроб патроны назад у скрынку і схаваў іх у шуфлядцы стала.

Сара выходзіць. Зноў з'явілася на ганку пад шыльдай.

25

Калі зайсці ў кватэру Хабартаў вечарам, калі амаль усе дома, то гаспадара хутчэй за ўсё можна застаць у двух месцах: каля тэлевізара ці за камп'ютарам. Вось і сёння ён уталопіўся ў блакітную скрынку і нават не заўважыў, што хвілін пяць са з'едлівай усмешкай за ім назірае сын.

— Ты зноў уставіўся ў скрынку? Быццам у гэтым акенцы доллары выдаюць. А як жа твае неадкладныя справы?

Джэк пстрыкае пультам, гасне святло тэлевізара. Пакой апаноўвае паўзмрок. Ён устае са свайго крэсла і падыходзіць да сына: «Агрызацца пачаў? Бацьку заўвагі робіш? А ці не залішне асмялеў апошнім часам?».

- У цябе вучуся, — гаркае сын і запальвае ў пакоі святло.
- А цяпер сядзь! — «Мне няма калі!» — Я сказаў сядзь! — гнеўна загадвае бацька. — Пагаворым.
- Я спяшаюся, — гаворыць абьякава і спакойна, — спазняюся на факультатыву.
- Сядзь!!! — нечакана ўзрываецца абурэннем Джэк.
- Сэм хутка падае ў крэсла: «Ну, сеў! Што яшчэ ты хочаш ад мяне?
- Так. Слухай сюды, пенціох! Ты захацеў у турму?
- Не разумею, пра што ты?
- Зразумееш, калі пасадзяць.
- Сын парываецца ўстаць, але бацька абяруч уціскае яго ў мякаць крэсла.
- Сядзі! І не рыпайся! Не касі тут пад прыдурка. Ты ведаеш, што маці знайшла ў сметніцы?
- І што яна там магла такое знайсці? Аж самому цікава... — «Ампулы! — па ведаміў Джэк, глядзячы ў вочы сына».
- Ну і што? — не адразу адказаў той. — А я тут пры чым?
- Я табе пакажу «ну і што!» Гэта значыць: ты колешся наркотыкамі.
- З чаго ты ўзяў? — натуральна здзіўляецца сын.
- Не трымай мяне за дурня, — насядае бацька.
- Я не жадаю размаўляць на гэтую тэму.
- «Шчанюк! — не стрымайся Джэк і змазаў сына па твары даланёй навод- маш. — Цюхляк! Я табе пакажу, не жадаю размаўляць!».
- За што?! — ухапіўся за шчаку сын.
- Адчыніліся дзверы, і на шум з кухні выбегла маці. Устрывожаная кінулася паміж мужам і сынам, але не ведае, што рабіць і што тут адбылося.
- Было б за што — забіў бы! — не зважаючы на жонку, крычыць Джэк і ніяк не можа супакоіцца. — Ды што тут думаць? Здам у паліцыю, вось і ўсе справы. — «А я цябе — за мардабойства! І за здзекі». — Сасунок! — і другая гучная поўха звініць па другой шчаце.
- Джэк! Хопіць! Што ты робіш? Хіба ж гэта метады? — абураецца маці, — ты яго зусім заб'еш!
- А ты сваімі цюццюлюканнем выпесціла наркамана.
- Можа, яшчэ і няма нічога страшнага? — слабое спадзяванне чуецца ў голасе Лусіі. — Усё неяк растлумачыцца. Сэм, чаму ў нашай сметніцы аказаліся ампулы?
- У сметніцы? — задумваецца Сэм, — ампулы?
- У сметніцы. Я знайшла сёння... Сыночак, не маўчы. Скажы што-небудзь, — ёй так хочацца, каб усё аказалася няпраўдай: у голасе гучыць не просьба — мальба.

— А што яму гаварыць? Паймалі за руку — цяпер не адапрэціца.

— Адкуль ампулы? — падступнае бліжэй маці, — кажы праўду, дзіцятка. Прызнайся нам. Мы павінны ведаць.

— Маці, я не хацеў пра гэта гаварыць, — пашкрабвае пальцам нос і адводзіць у бок вочы. — Не хацеў... Але калі так усё абярнулася — слухайце: у Сары цукровы дыябет. І яна ўводзіць сабе інсулін.

Джэк з хвіліну маўчыць, намагаючыся зразумець сказанае, і, нарэшце, усё яго цела кідае ў раптоўны рогат.

— Што тут смешнага? — адцягвае Сэм пальцам каўнерык кашулі, быццам ён перашкаджае дыхаць. — Смяяцца з хваробы грэх.

— Нічога. Разумных і здаровых паслалі да разумных, а табе — калека ў святочным пакеце.

— Сэм, гэта праўда? — падступнае бліжэй маці, — на яе твары цепліцца радасць, — гэта праўда, сыноч? — «Праўда», — пацверджвае той. — Вось бачыш, — чамусьці радасна гаворыць Лусія да Сэма, і раптам спахопліваецца. — А як жа дзеці? Яны ж таксама могуць нарадзіцца хворымі? Гэта перадаецца?

— Не ведаю. Я не хацеў гаварыць...

— Ага, складвай баечкі. Так я табе і паверыў.

— Ну, хіба з ім можна гаварыць сур'ёзна? Ён нікому не верыць.

— Джэк, чаму ты? Гэта падобна на праўду. А ты кінуўся ў паніку. Рукі распусціў... Не можа такога быць! Канешне, праўда. Цяпер я разумею. Вось бачыш, а ты адразу: наркаман... Наш сын ніякі не наркаман. У Сары цукровы дыябет, усё проста. Мой сын не можа быць наркаманам. Ён не з такіх... Сыноч, але навошта яна табе хвора?

— Я ж кахаю яе, — ціха адказвае ён, і на гэты раз гаворыць праўду.

— Яна ж, напэўна, і нарадзіць не зможа? — задумалася маці.

— Плакалі твае ўнукі, ха-ха-ха!

— Твае, дарэчы, таксама. Не разумею, чаму ты радуешся?

— Не веру я яму! Не веру ніводнаму слову! Ён вешае лапшу на вушы, а ты і рада слухаць. Я глядзеў — чыстыя ампулы. Скажы, сыне, з якога гэта часу на ампулах сталі заціраць надпісы? Ці наша фармацэўтычная прамысловасць трапіла ў разрад сакрэтных?

— Адкуль мне ведаць. Я сказаў тое, што ёсць: у Сары цукровы дыябет. І яна ўводзіць сабе інсулін.

— Цікава, і куды ж яна яго калола гэты інсулін?

— Я не збіраюся тут апраўдвацца перад табою. — Сэм задумаўся на хвіліну і нечакана дадаў. — Вядома куды — у руку.

— Вось бачыш, а ты казаў! — радуецца маці.
— Не веру яму, ён — наркаман!
— Ты хацеў бы мяне бачыць такім!
— Сплю і бачу, усё жыццё марыў, каб сын калоўся.
— Сэм, не звяртай увагі, — пагляджвае маці сына рукою па плячы і супакойваецца сама. — А ты, Джэк, хопіць! Спыніся нарэшце! Усё высветлілася. Лепш закажы брыгаду, каб памылі вокны, столькі святла дарэмна палім. Ці мне самой і гэтым займацца?

— Што высветлілася? Што цудоўна? — не здаецца Джэк. — Цудоўна тое, што ён, як тая вужака, вельмі цудоўна выкручваецца.

— А ты не думаў, бацька, што я магу быць забойцам? Не так даўно ў суседнім квартале забілі бабульку... Дык можа гэта я і грохнуў яе?! Ты не думаў так? Чаму б і не? У нас ёсць зброя.

— У цябе для гэтага занадта тонкая кішка. Для забойства патрэбен характар, рашучасць, мужнасць, нарэшце. А ты ў нас — слізняк, аднаклетачнае стварэнне. Хлюпкая амёба. Адно слова — цюхля!

— Затое ў цябе занадта тоўстая кішка. На роднага сына руку падымаеш. Адно скажу толькі, ведай: можа, ты сам і грохнуў тую бабульку? Ты ж у нас мужны...

Джэк не верыць сваім вушам: «Што?! Што ты сказаў?»

— Тое, што чуў. На паляванні ты не хадзіў, а са ствала вінчэстэра смярдзела порахам. Свежым. Вось так. Я не такі дурны, як ты думаеш. Так што ў паліцыю магу схадзіць я, і сёе-тое намякнуць ім, проста так для разважанняў: маўляў, ці можа патыхаць порахам, калі з вінтоўкі даўно не стралялі? Няхай думаюць, гэта іх работа. А зараз я пайшоў на заняткі. У мяне лекцыі.

— Сапляк! Ты чула, што ён сказаў?

— Джэк, ён пажартаваў. Гэта ж твой сын!

— Не сын, і не мой — а твой вырадак!

— Каб ты здох! — кідае з парога Сэм і, выходзячы з дома, моцна ляскае дзвярыма.

26

Офіс канторы, у якой працуе Джэк. Ён сядзіць задумлівы за сталом. Падыходзіць да шэфа, штосьці тлумачыць яму, здалёк не чуваць. Хутка вяртаецца за свой стол, наводзіць парадак. Выбягае на вуліцу.

На калідоры каледжа студэнты зубраць падручнікі. Ідуць экзамены. Сярод студэнтаў, але як бы і сам па сабе — Сэм. Да яго падыходзіць Сара. Ён

здзіўляецца. «Праходзіла міма, — тлумачыць яна, — і забегла. А ты надоўга сёння?». — «На жаль, дапазна. Я звычайна здаю апошнім». Некаторыя са студэнтаў пачынаюць строіць Сары вочкі. Сэм бярэ яе за руку і амаль сілай цягне за сабой на вуліцу.

Джэк адпрасіўся ў шэфа пасля абеду. Спасаўся на неадкладную справу. Сеў у сваю машыну і паехаў дахаты. «Толькі б нікога не было дома!» — не дала спакою думка.

Апошнім часам усё пачало тварыцца неяк сікась-накась. А да гэтага было так надзейна, з такой упэўненасцю глядзеў ён у заўтрашні дзень. Усё перавярнулася з ног на галаву пасля таго, як сын прывёў у дом гэтую пачвару. Столькі праблем пачало валіцца ў адну кучу — галава кругам.

Адамкнуў кватэру, агледзеўся — нікога! І адразу кінуўся ў залу, ускочыў на канапу, зняў са сцяны вінчэстар. Абапёрся прыкладам на падлогу, схіліўся і прынюхаўся: «Сапраўды патыхае гарэлым порахам». Як гэта ён так нехайна і неакуратна? Роўна два месяцы прайшло. А што калі б... Страшна падумаць, што магло б здарыцца. Трэба выпраўляць.

Спускаецца з вінтоўкай у падвал. Адчыняе скрынку з боепрыпасамі. Дастае неабходныя прыстасаванні і пачынае арудаваць шомпалам. Шмулюючы, час ад часу прынюхваецца, і зноў працуе. Стаіць і стаіць невытраўны смурод пораху. «Напэўна, здаецца?» — так і ёсць: гарэлы порох убіўся ў свядомасць.

У офісе на сталае Джэка доўга звоніць тэлефон. З суседняга стала падыходзіць супрацоўнік і здымае трубку: «Хабарта? На жаль, не магу дапамагчы, яго няма. Ён адпрасіўся і паехаў дахаты». Выблісквае персцень з тэтраграмай, жаночая рука кладзе трубку на рычаг.

Джэк павесіў вінчэстар на месца. Зноў спусціўся ў кладоўку, адчыніў скрынку, упакаваў шомпал, масла, пералічыў патроны, замкнуў скрынку і схваў ключ у сваю схованку: у кішэню старога камбінезона.

Праз хвілін пяць, цалкам супакоены тым, што разруліў своечасова адну са сваіх праблем, уключыў тэлевізар. Утыркнуўся ў газету з праграмай і пачаў стрыкаць каналамі.

27

З такімі высоўваюцца жаночыя ножкі. У двары прыпаркаваны аўтамабіль Джэка. Ножкі ўздымаюцца на прыступках на ганак дома Хабартаў. Рука дастае з сумачкі ключы, вагаецца крыху і праз хвіліну хавае назад у сумку. Кнопка званка. Палец у манікюры цісне кнопку.

Чуецца званок. Джэк не рухаецца з места. Доўгі і настойлівы званок паўтараецца. Падымаецца раздражнёным рыўком, адчыняе дзверы. З заплюшчанымі вачамі на шыю кідаецца Сара: абхоплівае дзвюма рукамі за галаву і лезе цалавацца. Джэк, адпіхваючыся ад яе рукамі, адступае назад. Сара расплюшчвае вочы.

— Ой, вы? Прабачце, — сумелася спачатку, але хутка ўзяла сябе ў рукі, — я думала, гэта Сэм. Мы дамовіліся сустрэцца ў тры гадзіны, — хлусіць яна.

— А я падумаў... Не стой у парозе, праходзь. Сэм яшчэ не прыязджаў. Можа, табе кавы? — перайшоў ён на «ты».

— Не ведаю. Няёмка атрымался...

— Нічога страшнага. Калі зайшла, то праходзь ужо. Віна? Чырвонага?

Сара загадкава ўсміхаецца, праходзіць і садзіцца ў крэсла: «Хіба што “Кагору”. Царкоўнага, як ты казаў. Хаця мы і не манахі, праўда?» — авалодваючы сабою, гаворыць яна.

Яна выдатна ведала, што Сэм затрымаецца ў каледжы, здае іспыты. Сама толькі што адтуль. Пазваніла на працу Джэку, дзе ёй казалі, што яго не будзе. Тут і ўзнікла гэтая думка... Усё яна, здаецца, пралічыла, але не чакала такой рэакцыі старога. Так, на ўсялякі выпадак, загадзя падрыхтавала гэтую першую фразу, якую сказала. На ўсялякі выпадак, не думала, што прыйдзецца яе гаворыць. Таму спачатку сапраўды разгубілася, бо зусім не чакала такога зыходу. Надта ж ён адпіхваў яе рукамі, быццам спужаўся. Уяўлялася, толькі кінецца на шыю, толькі апячэ вуснамі — і ніякіх слоў болей не трэба будзе. Яны закруціцца ў віры пахаплівай блізкасці. А ён рукамі піхае, адштурхоўвае яе. Нешта здарылася тут, і яна не ведае, што. Бо што ж тады пад сталом было? Адразу ж зруйнаваліся ўсе межы, яна гатовая была кінуцца да яго ў абдымкі на вачах у жонкі. Нічога ужо яна не разумее ў гэтай сямейцы, забыталася. Чаму ён так доўга маўчыць? Я ж усё ўжо сказала — мяч на яго баку.

А Джэка зараз турбавала зусім іншае: якую ролю іграе Сара ў кардынальных зменах, што адбыліся з яго сынам. Ён стаў занадта агрэсіўным.

— Канешне-канешне, козачка, мы не манахі. — Дастае з бара пачатую бутэльку, адкаркоўвае; затым у другую руку бярэ два бакалы, пранусціўшы паміж пальцаў шклянныя ножкі, налівае да паловы і падае адзін ёй са словамі: — Чырвонае-чырвонае, як жаночыя...

Сара з палёгкай уздыхае, бярэ бакал і глядзіць праз яго на свет: «Ці як... жаночае самае-самае...».

— Самае інтымнае, ты хацела сказаць?

Яна смяецца і падымае бакал: «Вельмі падобны колер, ідэнтычны. Усё-та ты ведаеш, Джэк. Джэк-Патрашыцель!»

— Чаму гэта я патрашыць? — шчыра здзіўляецца ён.

— Кіно такое ёсць. А ты ж — паляўнічы. О, як ты мяне распатрашыў тады. Ледзьве да аргазму не давёў. І не пабаяўся, што жонка заўважыць.

Ён задаволена рагоча: «Я яшчэ не тое магу... Можам паўтарыць у разнявольных абставінах, — як бы прапаноўвае ён, — ты ведаеш, я палюю не толькі на дзічыну».

Яна смяецца ў адказ аднымі вуснамі: вочы, як заўважыў Джэк, занадта халодныя і трывожныя: «Не хацела б аказацца тваім паляўнічым трафеем, — задумалася на імгненне і шматзначна дадала: — Ці ахвярай».

«Што гэта? Выпадкова зляцеўшае слова, ці празрысты намёк на цьмяныя абставіны? Не ўсё тут проста... Не ўсё. Вось і Сэм учора лягнуў. Няўжо яны падазраюць мяне, згаварыліся і збіраюцца шантажыраваць?».

— Не веру. Ты ілжэш! Як раз менавіта гэтага ты і хочаш. І дзеля гэтага прыйшла зараз. Ты любіш быць выпатрашанай, — падступае бліжэй Джэк. — Скажы, любіш моцных і дужых мужчын? Такіх, як я? Чытаю ў тваіх вачах, што прагнеш валадарства. Я менавіта з такіх. І заўважыў гэта адразу ж, як толькі Сэм прывёў цябе. Яшчэ там, у ванным пакоі.

Зноў яна смяецца... І штосьці ў гэтым смеху падаецца Джэку злавесным. Гэта не проста смех жанчыны, смех дэмана, але... «Магчыма, ты гаворыш праўду, але ўсё ж такі неяк...» — чуе ён яе словы. І голас падаецца яму такім не натуральным, нейкім вымучаным — штучны і наіграны голас. Менавіта так размаўляюць монстры ў камп'ютарных гульнях. «Не, яна ўсё-такі “булька ў носе”, вось зараз з гэтага глюгаватага носу выскачыць саплівы пухір, вялізны такі, і... Цфу ты! Лезе ў галаву ўсякая брыда. Можа, залішне падазроным я зрабіўся? Старэю... Паглядзі, Джэк, якія грудзі ў маладухі! Як хоча яна цябе, амаль што стогне», — думае ён, накручвае сам сябе, каб распаліць жаданне, каб заварушылася, налілася крывёю яго мужчынская годнасць, і тады — яму ўсё да лямпачкі: мараль, прыстойнасць... Тады ў шалёнай юрлівасці здаволіць сваю мужчынскую похаць, а пасля ўсяго зваліцца на канапу... І зноў адчуе сябе маладым.

— Ідзі да мяне, авечка мая! Ну! Ідзі! Я зараз цябе абшчаперу.

Стогн вырываецца з яе грудзей, яна падае, быццам падкошаная, назад у крэсла, абронены бакал з бразгатам коціцца да дзвярэй. «Прытвараецца!» — чытаецца ва ўсмешцы Джэка. А яна з'язджае з крэсла, паўзе да яго ног і абхоплівае іх рукамі... «Джэк, што ты са мной робіш?!» — яе голас дрыжыць.

— Толькі тое, што ты сама хочаш, — кладзе далоні на яе галаву, рукі коўзаюцца па твары, пагладжваюць шчокі — Ну што, касатачка, хочаш спазнаць, што такое сапраўдны мужчына? Хочаш?

У адказ чуецца томны стогн. Ён падхоплівае яе пад пахі, прыпадаймае і падцягвае да свайго твару, прыпадае да вуснаў: «Хачу! Джэк, я хачу цябе!» — занадта ўзбуджана стогне яна.

Моцна сіцкае рукою за грудзі. Затым раптам падымае і закідвае на плячо. Нясе, быццам бярвяно, груба шпурляе на канану: «Джэк! Джэк-Патрашыцель! Што ты робіш са мной?» — а ён навісае зверху, расшпільвае рамень на штанах.

— Ну, хутчэй, — крычыць яна, — хутчэй! — і сама похапкам расхлістваецца, распаўляецца і раскідвае сваё адзенне.

Ляціць на падлогу блузка, спадніца... Ладнае голае цела распаўзаецца на канапе і вабна падрыгвае ў чаканні. І раптам рух яго пальцаў запавольваецца: «Сара, а ты чыстая?» — яна ашаламлена нетактоўным пытаннем, няўдала спрабуе звесці ўсё ў вобласць жарту.

— Не хвалюйся, Патрашыцель! Чыстая як шкельца. Нічога не падчэпіш.

Джэк кладзецца побач, пагладжвае яе далонню: «Дзетка, не заві мяне так. Добра?... Сэм казаў, што ты хворая».

— Што?! Што Сэм гаварыў?! — яна прыпадаймаецца на канапе, заглядае ў вочы: — Сэм так сказаў? — перасмыкаецца ад агіды. — І якую хваробу мне прыпісаў?

— Нешта там такое гарманальнае...

Зноў вышчараецца і рагоча: «Так і сказаў?»

— Так. Быццам у цябе не хапае гармонаў, цукровы дыябет ці што? І ты вымушана кожны дзень іх уводзіць.

— Чые-чые — а яго гармоны я яшчэ не спрабавала. А вось тва-а-ае... — яе галава борзда кідаецца да яго ног: ён і не чакаў такога прыту.

— Пачакай! — адпыхвае яе рукамі. — Не спяшайся. Толькі не цяпер.

— Чаму, Джэк? Не мучай мяне. Я хачу цябе. Уся згараю!

— Такое я прыпасаю на дэсерт. Спачатку два выстралы дуплетам, — загадкава пасміхаецца ён.

— Што яшчэ за дуплет?

— Ты шмат чаго не ведаеш... Буду цябе вучыць. Стральба з двух ствалоў адначасова.

— О-о-ў! — усклікнула яна, акідваючы позіркамі пакой. — Дзіўна. Цікава. А дзе мы возьмем другі ствол? — уражана: — А ў цябе іх цэлых два?

— Не пужайся! Ніякіх анамалій. Адзін у звычайнай пазіцыі, лічы што класічнай, а другі... інсулін!

— Што гэта яшчэ за інсулін? Нават не чула пра такую пазіцыю.

— Не ведаеш пра інсулін?... Я цябе шмат чаму навучу.

Яна адкідваецца на спіну. Наўмысна выстаўляючы жаночыя вабнасці, цвеліць імі. Джэк намагаецца не глядзець на яе, панурыць вочы...

— Я ў палоне тваіх загадкавых пазіцый і прапазіцый. Ідзі, ідзі сюды! — Раскідвае рукі ўшыркі, Джэк затрымлівае погляд на лакцявым выгіне і яго быццам абдалі кіпенем.

— Дык мы, даражэнькая, колемся?!

— Так сабе... Балаўство, — нехаця адказвае яна. — Ад жыццёвай тугі і самоты... Чаго ты раптам абламаў кайф? Ну?! — і прыглядваецца да яго, — чаму здзіравеў? — нічога не разумее яна. — Чаму мой рыцар яшчэ не скінуў свае даспехі і не агаліў дулетную зброю, ха-ха-ха! Я хачу любавання ёю.

Гэта і стала для Джэка апошняя кропля: «Так, гульня скончана. Устаць!»

— Не разумею? — «Устаць, сучка!!!» — раўнуў ён яшчэ раз.

— Якія грубыя ласкі! Гэта ўжо нават не ўзбуджае, — спрабуе паказаць крыўду, ператварыць у жарт з яго боку, які яна разумее, але гатова дараваць.

Але ён нечакана хапае яе за руку і сцягвае з канашы: «Ты думала, я тут буду з табой трахацца?! Так?! Ах ты курва прыблудная!!! Слухай сюды і запамінай. Пакінь Сэма ў спакоі. А не пакінеш...».

Сара ўстае, накідвае блузку і нацягвае спадніцу, павольна з выклікам зашпільваецца: «Ну і што ты мне зробіш, калі не пакіну?»

— Разарву твае вішнёва-кагорныя вусны ад вуха да вуха! Зразумела? Здам паліцыі як наркаманку.

— Які ж ты паганец! Навошта тады было ўсё гэта? — паказвае на канану.

— Табе не зразумець сваім абкарнаным разумком. Я папярэдзіў. А цяпер — пайшла вон! Вон!!!

— Гад! — вышчарылася помстай праз зубы. — Ты мяне яшчэ папомніш!

Падохліваецца, працягвае рукі, спрабуючы ўчапіцца яму ў валасы, затым плюе ў твар і, вывернуўшыся з-пад яго рукі, выбягае за дзверы.

— І не ўздумай пераступаць парог гэтага дома, курваўка шалаўная! — крычыць ён наўздагон: — Застрэлю, як тую гадаўку, каб духу твайго не было!

Сара шпарка крочыць па тратуары. Яна на нешта рашылася. Шыльда «Магазін зброі». Заходзіць усярэдзіну памяшкання. «Сорак пяты калібр, для вінчэ-стара, — гаворыць і працягвае грошы, — калі ласка, пачак патронаў».

— Я хацеў бы, каб вы паказалі дазвол на ўтрыманне зброі.

Яна моўчкі дастае пяцьдзясят долараў, кладзе на прылавак і паўтарае просьбу. Прадавец хавае палціннік у кішэню, умомант зрабіўшыся згаворлівым, выклаў перад ёю пачак патрэбных патронаў.

Джэк набірае нумар: «Але! Фірма “Чысты свет?” Прыміце, калі ласка, заказ на мыццё вокан. Так... Колькі акон? Ды ўсе: чатырнаццаць. А па тэлефоне гэта нельга аформіць? Добра. Хутка буду. Заўтра, а другой палове дня? Запісваю адрас».

29

Пустая кватэра. Са спальні Сэма чуецца голас Сары: «Ну, хопіць-хопіць! Прысмактаўся. Зноў будуць губы як трубы», — выслабанаецца з абдымкаў.

— Сара, яшчэ крыху, — туліцца да яе Сэм. — «Я сказала: на сёння хопіць! Ты павінен мяне слухацца. А то пакрыўджуся і ўвогуле пайду».

— Сарачка, буду слухацца. Толькі заставайся. Мы на цэлы вечар свабодныя. Бацькі прыедуць позна. Я потым выклічу таксі.

— Сэм, адкуль грошы? Ты нідзе не працуеш, сядзіш на бацькавай шыі.

— Ну вось, я яму стукаю ў галаву і ён змушаны мяне фінансаваць. Але часцей гэтым займаецца маці.

— А што, сапраўды бацька, калі сварыцца з маці, зрывае гэтую штуковіну са сцяны? — «Я ж расказваў раней. Не хачу болей пра гэта». — А я хачу. Хачу, каб ты яшчэ раз паказаў і задумаўся: з гэтага вінчэстара твой бацька хацеў забіць тваю маці. Задумайся. Ты сын ці не? — утаропілася ў яго вачыма, — я чакаю! — «Што?» — не разумее Сэм. — Пакажы, як ён рабіў! — «Не хачу», — крыўдзіцца, як дзіця, і адварочваецца.

— Слабак! Я загадала — паказвай! Іначай увогуле пайду.

— Сара, прашу цябе, застанься! — ён становіцца вартым жалю.

— Ну што з табой рабіць? Ты нецікавы. Я хачу разыграць сцэну. Во! Давай сыграем, як быццам бы ў спектаклі. Ты быў у тэатры? — «Вадзілі...». — Вось і мы зараз сыграем сцэну: скандал тваіх бацькоў. Я — твая маці, а ты — бацька. Злы Джэк-Патрашыцель.

— У мяне не атрымаецца, я не ўмею.

Яна рашуча падымаецца, як плёткай, сцябае яго трыма словамі: «Тады я пайшла!» — каля дзвярэй спынілася, дастала з сумачкі ключ і паклала яго на тумбачку. — Забяры свой ключ. Мне ён не патрэбны.

Сэм падае каля яе на калені і абхоплівае рукамі яе ногі, у голасе мальба, а ў вачах слёзы: «Сар-ра!»

— Адыдзі! Ну чаго табе яшчэ? — раздражнёна бзыкае яна.

— Застанься, калі ласка! Ну ка-лі лас-ка! — голас лебязіць, столькі халуўства і прыніжэння чуецца, што нават Сары, гэтай круцельцы, становіцца брыдка.

— А што тут з табой рабіць? Нат сцэну не можаш згуляць. Я і так і гэтак выкручваюся, абы нам весела было, а ты ўпрэшся як баран і ні з месца. Увогуле, ты нейкі старамодны, нафталінам, фу, прапах.

— Добра-добра, — жвава падхопліваецца Сэм, забягае ў залу і здымае са сцяны вінтоўку. — Не. Спачатку яны сварацца. — Вешае зброю на месца. — Пачынае звычайна маці. Вось так. Я гляджу тэлевізар. Заходзіць маці — успыхвае скандал. «А з чаго пачынаецца?» — не простая цікавасць у вачах Сары. — Я і не ведаю? На пустым месцы, як і большасць сварак. А з нічога! З любой дробязі. Напрыклад, бацька чаравікі не туды паставіў, ці яшчэ што.

— Якая яна ў вас зануда... Чаравікі? Я ўсё зразумела. Давай!

Сара знікае за дзвярыма кухні і праз хвіліну з'яўляецца ў халаце Лусіі. Як жа хутка яна ўмее пераўвасабляцца, уваходзіць, выдзьмуўшы грудзі і гледзячы зверху ўніз: «Так, Патрашыцель! Чаму не згатавана вячэра?»

— Сара, маці не заве бацьку Патрашыцелем. Твая прыдумка. Гэта першае. А-а-а, па-другое: вячэру гатуе маці. Зразумей, бацька цэлы дзень працуе. Прыйдзе і ўторкнецца ў тэлевізар, а маці дома адна — яе гэта злуе. Яна таксама стамілася, але ніхто не заўважае і не хоча яе бачыць...

— А ты, аказваецца, псіхолаг? Я і не ведала, — натуральна здзіўляецца, а затым — спахопліваецца: — Добра, я ўсё зразумела. Давай, па-новай!

Сэм бярэ ў рукі пульт тэлевізара, цісне кнопкі: «Што там у нас сёння? О, рэгбі!» Сара знікае на кухні і праз хвіліну ўваходзіць мажнай паходкай.

— Джэк, ты зноў па вушы ў д'яблавай скрынцы? — гаворыць пісклявым дыскантам. — Колькі можна глядзець адно і тое ж!? Зайшоў нядаўна, нават не паздароўкаўся. Не заўважыў мяне. А ў мяне цэлы дзень галава балела.

Сэм паказвае вялікі палец: «Цудоўна!»

— Што цудоўна? — абураецца яна. — Цудоўна, што баліць галава? Табе не сорамна! Нахаба! Патрашыцель! Душлет!

— Лусія, я заняты. Не перашкаджай мне глядзець чэмпіянат.

— Ты заняты? А я кажу, што ў мяне баліць галава!

— Пакліч доктара, або на крайні выпадак — ветэрынара, хі-хі!

— Гэта мог бы зрабіць муж.

— Муж глядзіць тэлевізар. — «Не муж, а свіння!» — удакладняе яна. — Што?! Ах ты сука! — «Кабель!» — крычыць Сара. — А ты курва!

— Ах, гэта я — курва? Ды я... Ды я...

— Курва, шкурка, праשמандоўка!!!

— Сам дэгенерат!!! Ах ты дэградэнт!!! Экспрапрыятар!!!

Ускоквае з крэсла: «Мяне абражаць?! — бегае па пакоі, шукаючы, што ўхапіць у рукі. — Ды я цябе навучу, сучка ты гэтакая! — глядзіць на вінчэстэр, — зараз жа заб'ю!»

— Страляй, вампір! Крывасмок!! Дракула!!!

Заскоквае на канапу і зрывае са сцяны вінчэстар. «Заб'ю!!!» — крычыць штосілы Сэм так, як гэта робіць бацька.

— Не пасмееш, — зусім спакойна гаворыць Сара. — Сядзеш у турму.

— Ну і няхай! Сяду, але адной сучкай будзе менш.

Перасмыкае затвор, ускідвае ствол і... Сказаў следам словы, якія быццам токам ударылі Сару, няхай бы сапраўды стрэліў, але ён выпаліў іх перад тым, як націснуў на курок, менавіта тыя самыя словы: «Ах ты! Курваўка шалаўная! Каб духу твайго тут не было, застрэлю, як гадаўку!» — клацнуў затвор.

Сара падае ў крэсла і закрывае рукамі збялены твар. «Няўжо яны згаварыліся? І гуляюцца са мной?» — ліхаманкава праносіцца думка. Губы падрыгваюць. Паволі авалодвае сабой, супакойваецца. Сэм стаіць насупраць разгублены: «Што з табой? Сара, што здарылася?» — дапытваецца ён.

Думкі пачалі блытацца... Усё змяшалася. Дзе праўда, дзе мана? Дзе ўяўная небяспека, а дзе не вартыя ўвагі домьслы і падазрэнні? Але яна не адступіцца ад сваёй задумы, яна ўсё давядзе да канца. І тады, тады ўсё будзе ў яе жыцці выдатна. У яе будуць грошы.

Збянтэжаны і вінаваты... «Не! Не можа такі прыкідвацца, яму не дадзена».

— Спужалася я. Думала, ты выстраліў, — прамовіла ўслых.

— Дык я ж гаварыў: ён не зараджаны, — вінаваціцца Сэм.

Абапіраецца прыкладам ад падогу, заглядае ў ствол, затым прынюхваецца некалькі разоў да ствала.

— Усё адно мурашкі па спіне забегалі. А калі б зараджаны быў?

— Забіў бы, — гаворыць ён і зноў нюхае ствол.

— Ну і жарты ў цябе. Я крыху не памерла.

— Дык ты ж сама хацела сыграць сцэну. — «Ці мала што я хацела?..».

— Прабач, што напужаў, — вешае вінтоўку на месца, але перад тым як захапіць за кручок, яшчэ раз засунуў нос у ствол і нюхнуў.

— Што ты ўсё прынюхваешся? Патыхае порах адтуль, патыхае.

Ён націскае плячыма: «Цяпер ужо не так моцна. Чуецца свежае ружэйнае масла. Ды і не мог бацька страляць па маці!». — «Хто яго ведае, твайго бацьку».

— Калі і страляў, то ў іншым месцы, — задумліва гаворыць Сэм.

— Сэм, а чаму ты сказаў гэтыя словы? — спыталася і пільна сочыць за выразам яго твару. — «Якія словы?» — не разумее ён. — Перад тым як стрэліць, ты сказаў...

— Не помню, што я там сказаў. Нешта лягнуў пад руку.

Твар Сары зрабіўся сур'ёзным, у вачах выбліснула злосць і нянавісць: «Ты лічыш мяне недаразвітай? Дурачка з завулачка? Так? Не на тую нарваліся. Я ведаю: вы тут згаварыліся супраць мяне».

Сэм глядзіць на яе, быццам зусім агушэў, — нічога не можа ўцяміць. Але Сара не была б Сараю, ёй патрэбна стопрацэнтная ўпэўненасць, таму і накідваецца на яго: «Чаму ты абазваў мяне тымі брыдкімі словамі? Хіба я заслужыла такіх адносін? Так зняважаў мяне?!» — і натуральныя слёзы амаль прыснулі з яе вачэй.

— Сара, Сарачка, якія словы? На што ты крыўдзішся? — снуе ён перад ёю, як чайноук у кроснах, не ведаючы, куды сябе дзець і што рабіць, толькі б перастала крыўдзіцца. — Ты ж сама папрасіла. Гэта ж проста гульня. Чым я вінаваты?

— Гульня, — усхлішвае яна, — але ж мы не дамаўляліся, што ты будзеш зневажаць і абражаць мяне. Ты прынізіў маю годнасць. Проста здзекваўся нада мной. Я яшчэ так пералякалася, думала, сапраўды стрэліла. А ты яшчэ сказаў: курваўка шалаўная, застрэлю, як тую гадаўку. Чаму ты так сказаў, Сэм, чаму?

Ён задумваецца, а потым, быццам узрадаваўся знаходцы, апраўдваецца: «Усё проста, Сара. Мы гулялі. А бацька ў гневе так часта крычыць. Вось гэтыя словы мімаходзь і вырваліся».

— Дык гэта ты не на мяне гаварыў? — прыкідваецца яна зусім ужо дурною, але ён і гэтага не заўважае і сур'ёзна тлумачыць: «Ну канешне, Сара! Гэта была гульня. Звычайная гульня, толькі і ўсяго».

— А я падумала, што ты на мяне крычаў, — звывае далей сваю нітку. — І з хаты выганяў, каб духу твайго тут не было, сказаў ты. А яшчэ і спужалася... Я вельмі спужалася, думала, ты ўсур'ёз і вось-вось заб'еш мяне бедную. А я ж так цябе люблю, Сэм, ты мой, так люблю...

Слёзы замілавання цякуць па твары Сэма: прабач, калі пакрыўдзіў, гавораць яго вочы, даруй, калі вінаваты, я не хацеў гэтага!

Сара адчувала: яна цалкам валадарыць гэтай нікчэмнай істотай, кіруе яго пацунцыямі. Так і было на самой справе. Сэм, аслеплены каханнем, зусім страціў розум. Разважаць цвяроза ён наўрад ці быў здольны і раней.

— І бацька заўсёды клацае гэтай штуковінай? — выпытвае яна асцярожна.

— Заўсёды. І ведаеш, маці таксама кожны раз пужаецца. А затым істэрыка, слёзы і... пацалункі.

— Ну, тады я цябе таксама зацалую, — кідаецца на яго, завальвае на падлогу: — У мяне з'явілася ідэя! — «Што яшчэ за ідэя?» — даносіцца да яе прыдушаны голас, яна толькі рагоча ў адказ, скача на ім, цягае і смыкае за валасы, ён не паспявае адбівацца ад такога напору: «Згвалтаваць цябе — вось якая ідэя!»

30

Стомленыя і паўголыя яны ляжалі на падлозе. Кожны заняты сваімі думкамі. Але знешне здавалася, што паміж імі сапраўды ёсць каханне.

— Бачыш, як цудоўна, — заглядае Сара ў вочы, — калі мы адны. Ніхто не перашкаджае. Эх, — уздыхнула горка, — заўсёды б так. Праўда?

— О так, — твар Сэма раптам пахмурнее, быццам нешта ўспомніў. — Не хацеў гаварыць табе, Сара. Маці знайшла ў сметніцы ампулы.

— Якія ампулы? Што?! Ампулы!!! — яна аж падскочыла, упала наўколенцы і абAPERлася рукамі аб падлогу, як драпежная жывёліна. — І ты маўчаў?! Ідыёт!!! Ты выкінуў ампулы ў сметніцу?

— Ты ж сама так загадала.

— Ну і... доўбня! — сплюнула, клацнула зубамі, — я ж думала, ты выкідваеш смецце.

— Адкуль я ведаў?

— Прыдурак. Казёл недарэзаны! Такі ж, як і твой бацька. Трэба было выкінуць на вуліцу, раструшчыць, перад тым як выкідваць.

— Я сказаў, што ў цябе цукровы дыябет. Што ты ўводзіла ін'екцыю інсуліну. Што гэта твае ампулы. Такі гарманальны прэпарат, дыябетыкі яго колюць. Мой аднакурснік сядзіць на інсуліне. У яго дыябет. Вось я і прыдумаў, што сказаць.

— А-а-а... Вось яно што, — захітала галаваю. — Інсулін. Значыцца, гармоны... Цяпер мне ўсё зразумела. Ты зрабіў мяне хворай?

Ён увесь час блытае яе карты. Праўду кажуць, што дурням шанцуе. А можа, не такі ён і дурны, як ёй здаецца? Не залезеш жа пад чарапную каробку, не заглянеш, што робіцца там.

— Калі спытаюцца, ты пацвердзі.

— Канешне, канешне. Абавязкова скажу, што вельмі люблю гармоны, што ў мяне не хапае гэтага самага... — «Інсуліну. Скажы, што ўрачы прапісалі».

— Канешне, урачы. А хто ж яшчэ. Інсулін дуплетам. Сэм, я ўвогуле не хачу сустракацца з тваім бацькам. Давай дамовімся: папярэджвай мяне, калі ён будзе дома. Твой бацька подлы чалавек. Можа і забіць мяне за тое, што я цябе ка-

хаю. Яму, бачыш ты, не падабаюцца нашы адносіны. Напэўна, антысеміт. Людзі дробнага інтэлекту заўсёды антысеміты. І што ім зрабілі яўрэі?

Раптам ён увесь страпянуўся: «Я вось што думаю. Яго можна прыструніць. Ёсць тут адна рэч. Я доўга сумняваюся, але здаецца мне...».

— Здаецца, што певень нясецца, — перабіла яна. — Ты вось што ведай, твой бацька здольны нагаварыць пра мяне абы чаго, абы разлучыць нас. Але ты не вер яму. Ён хоча разбурыць наша каханне.

— Ды і які ён бацька. Не бацька ён мне. Хіба родны бацька рабіў бы так?

— Можа быць, ты і не яго сын? Зусім не падобны.

— Хутчэй бы скончыць каледж і вырвацца з гэтага пекла. Пайду працаваць, буду сам сабе гаспадар.

— А ты ўмееш? — спытался яна. «Што?» — не зразумеў Сэм. — Ну, працаваць ты ўмееш? — засмялася Сара, — ты спрабаваў зарабляць грошы?

— А што тут складанага: працуй сабе ды працуй...

— А чаму ж зараз не працуеш?

— Сара, — крыўдзіцца ён, — зараз я вучуся.

— Адно другому не перашкаджае. Ты хоць ведаеш, што незалежнасць дорага каштуе? Вось ты нарадзіўся, усё ў цябе ёсць. Ніколі не галадаў, жыў у дастатку. А ці здолееш самастойна забяспечыць сябе і сваю будучую жонку, напрыклад, хаця б мяне? Ты ж не спрабаваў.

— Смешнае пытанне. Скончу каледж, дадуць дыплом, знайду працу... працуй сабе і лічы баксы. Абы галава на месцы была ды рукі.

— Дурань ты, і дурнем памрэш.

— А ты надта разумная, — крыўдзіцца Сэм.

— Разумная ці не, але адно ведаю дакладна: ад добра не ўцякаюць. Хто пачынае з нуля? Толькі дурні. У цябе і так усё ёсць. Ёсць стартавы капітал. Што яшчэ табе трэба?

— Я не хачу карыстацца яго сродкамі, — адрэзаў Сэм. — Няхай здушыцца сваімі грашыма.

— Таму і кажу, што ты дурань, — кідае абыякава, — Ты — адзіны сын! Па закону ўсё, што тут ёсць, рана ці позна будзе належаць табе. Яно і зараз часткова належыць.

Яна дастала цыгарэту, пстрыкнула запальнічкай. Сэм падсунуў да яе попельніцу, зацягнулася некалькі разоў і, нарэшце, таямніча прагаварыла: «Ёсць некалькі метадаў, каб наблізіць час валодання спадчынай».

— Не разумею. Як гэта можна наблізіць?

— Вось і доказ. Не разумееш. Яшчэ і крыўдзішся, калі я называю цябе дурнем. — «Ну, ведаеш!» — выклікнуў ён. — Што ведаеш, што ты ведаеш? — бліснула вачыма Сара. — Скрыўдзіў тут мяне, зганіў. Страху нагнаў, збэсціў брыдкімі словамі, яшчэ і бзыкаеш? Гэта мне трэба крыўдзіцца, а не табе. Мне! Ты разумееш гэта ці не? Ты можаш быць гаспадаром свайго лёсу?

Яна зноў рэзка ўстала, скамячыла цыгарэту ў попельніцы, абсмыкнула на сабе кароткую спаднічку, паказваючы, што зараз пойдзе.

— Канешне, магу. Я ўсё магу, — скарагаворкай выпаліў Сэм. — «Усё-ўсё?!» — перапытала яна, быццам сюсюкаючыся з малым дзіцём, пацвельваючы яго. — Усё! — цвёрда выгаварыў ён.

— А чаму ж сам не ўладуеш сваё шчасце?

— Якім чынам? Не разумею.

— Зноў ён нічога не разумее. Ты дурны ці прыкідвашся? Гэта вельмі лёгка зрабіць. Адважыцца трэба. Ды тут і смеласці не патрэбна. Толькі рашэнне. Сэм, калі б твая маці раптам памерла, а бацьку пасадзілі б у турму — каму перайшла б уся спадчына?

— Усё засталася б мне. Ты ж сама казала — я адзіны спадкаемца.

— Вось так. А ты сядзіш і чакаеш. Палец аб палец не ўдарыў, каб наблізіць наш час. Ты хоць цікавіўся, колькі грошай у твайго бацькі на рахунку?

Сэм паціснуў плячыма, звёў бровы на пераносіцы, што павінна было засведчыць яго роздум: «Я думаю, тысяч пяцьсот зялёных! Ён зрабіў некалькі буйных здзелак, адразу ж паклаў грошы ў банк і не чапае іх».

— Пяцьсот тысяч! Паўмільёна! Гэта ж такія грошы! А што ты зрабіў, каб атрымаць іх? Здольны толькі ныць і плакацца. Я люблю мужных мужчын і рашучых. Ты быў бы вольным чалавекам: сам па сабе. Нічога нікому не вінен. А грошы... Разумееш! Якое гэта было б шчасце! Мы паехалі б на Багамскія астравы, ці на Канары, ці яшчэ куды-небудзь. У Еўропу, напрыклад. Ты быў у Еўропе? — «Не». — Ты бачыў Калізей? — «Нідзе я не быў і нічога не бачыў!» — раздражнёна агрызнуўся Сэм. — А жыццё праходзіць, лепшыя гады ляцяць, — паддавала зыру яна. — Лепшыя! А ты нічога не робіш, каб наблізіць нашае шчасце. І што тут рабіць — нейкая дробязь...

— Дык што трэба рабіць, што? — нават падскочыў ён на сваім месцы. — Скажы! Дзеля цябе я гатовы на ўсё!

— На ўсё?! Ты? Вельмі сумняваюся, бо ты — цюхля!

І ён зноў падціснуў хвост, пазычыўшы вочы ў сабакі: «Няхай, няхай крыху пазлуецца, — думае яна, — няхай прабярэ крыўда да пячонак, а я вась ласкавай стану, ці наадварот, яшчэ больш раз'юшуся, у гнеў і ў роспач увяду...».

— Дык што трэба рабіць? — перапытаў ён яшчэ больш рашуча.

Спакойным голасам, як даўно вядомую ісіціну, Сара будзённа прамовіла: «Зусім дробязь. Для пачатку хаця б зарадзіць гэты вінчэстар. Бацька спусціць ку-рок і яго пасадыць у турму. І ты гаспадар. Groшы твае. Што тут складанага?»

— Дык ён жа заб'е маці? Сара, што ты гаворыш?! Гэта ж забойства!

— Якое яшчэ забойства? Няшчасны выпадак. Ты ні пры чым. Не ты ж націснуў на курак, не ты ж забіваў бы... Ён! А ў прынцыпе, ты ж мог, скажам, зарадзіць вінтоўку і проста забыцца выняць адтуль патрон. Мог жа забыцца? — дапытвалася яна. «Ну, мог бы», — нясмела выпіснуў ён. — Дык у чым твая віна? Ніякага забойства. Ты чысты. Але адразу станеш гаспадаром свайго лёсу. Ніхто табе не ўказ. А то скардзішся тут на яго, як той... не ведаю хто. А ты не думаў, што ён завядзе палюбоўніцу? Што там завядзе, яна і так ужо ёсць у яго. Безумоўна ёсць. Упэўнена ў гэтым. І ўсё даўно перапісана на яе імя. А калі знянацку няшчасны выпадак — ён і не паснее аформіць паперы, — на хаду прыдумляе новую версію, выстаўляючы неаправяржальныя доказы, якія павінны падштурхнуць яго да дзеяння. — Там іншыя працэдуры ўступаюць у сілу, іншы механізм... Тады ты станеш законным спадкаемцам. Так многія робяць. А інакш — уся спадчына дастанецца палюбоўніцы.

— Бацька так не зробіць! — крычыць ён амаль у роспачы.

— Адкуль такая ўпэўненасць? Тым больш што ён і не твой бацька? Ты сам кажаў. Усе сапраўдныя мужчыны так робяць: усе заводзяць каханку. А каханка, маладая і прыгожая, хіба ёй патрэбны стары пянёк? Не. Яе цікавіць грошы, толькі грошы патрэбны і гарантыі. Дзеля гэтага яна згодна і пацярпець гадоў пяць, каб забяспечыць сваю будучыню. І ведаеш, ад такіх палюбоўніц як раз і гінуць мужчыны. Яны ўмеюць падлавіць зручны момант. Сыпане атруты ў суні, і няма твайго бацькі. А ўсе грошыкі да яе перайшлі. Кінуўся ты ў банк, а на рахунку нуль цэлых хрэн дзесятых. Ні цэнта! Усе знікла. А Джэк, твой бацька, якраз з такіх мужчын, якія не могуць жыць без каханак. Бо маці — старая вешалка. Навошта яму такая? Ён даволі шляхетны, прывабны і спакуслівы, яму хочацца маладой. Я б сама з ім пераспала. Мужчынам за пяцьдзясят заўжды хочацца маладых. Сівізна ў бараду — чорт у рабрыну. У твайго бацькі ўжо ёсць любоўніца. Я ўпэўнена, што ёсць!

— Адкуль ты можаш гэтае ведаць? — ледзь не плача Сэм.

— А чаму ты сумняваешся? Гэта ж чысцюткая праўда! Але як хочаш, няхай яна атруціць твайго бацьку раней, чым ты яго пасадыш у турму. Выбірай! Любая на яе месцы траване. І тады ты — жабрак, — яна вытрымала паўзу: — А так і бацьку ад смерці ўратаваў бы, і грошы б былі твае.

— Такого не можа быць. Ён кахае маці.

— Кахае, ха-ха! Смешна сказаць! Дохлую воблу кахае. А ты любімы сын, ха-ха-ха! Байструк — вось ты хто, а не родны сын. Ты хоць ведаеш, што Джэк — не твой бацька? Няхай зробіць генетычную экспертызу на ідэнтыфікацыю. Папрасі! І сам убачыш, як ён адрэагуе, — яна заўважае, што Сэм агарошаны паведамленнем, і дабівае яго. — Калі б ён быў твой бацька, то чаго яму баяцца?

— Хто табе такое сказаў?

— Ды гэта ўсе гавораць! Увесь раён. Адзін ты нічога не ведаеш.

— Замаўчы, Сара! Іначай зараз застрэлю цябе!

— Вось-вось, забіць нявінную істоту ты можаш, а вярнуць страчаную справядлівасць — не! Слюнцый! Цюхляк! — «Я?!» — ён прыўстаў з крэсла. — А хто ж яшчэ? Не можаш! — накінулася яна.

— Я ўсё магу! — становіцца ён у позу.

— На словах. А ты дакажы справай.

— І на справе магу, — упарціцца Сэм.

— Дакажы. Хаця б паспрабуй! Папрасі зрабіць генетычную ідэнтыфікацыю. І сам убачыш, што я сказала праўду. А то гаворыш: бацька, бацька... Кожны дзень чужы табе чалавек можа забіць родную маці. І ты нічога не робиш, каб спыніць гэта. Не, ты не сын! Я думала, ты ведаеш, таму і церпіш здзекі. Ты павінен усталаваць справядлівасць: абараніць маці... Гэта ж проста: зараджаеш вінчэстар, і калі бацька сарве яго, каб папужаць, а можа і забіць, — выклікаеш паліцыю. Вось і ўсе! Паліцэйскім тлумачыш, што бацька хацеў забіць маці.

— А калі ён сапраўды заб'е яе?

— Ну сундук ты набіты барахлом. Як з табой цяжка! Ты ж сам гаварыў, ён толькі пужае.

— Так, але ж куркі ўзводзіць.

— І што за праблемы? А?! У паліцыі будзе факт замаху. Пакладзі сыры патрон, каб ён не выстраліў. Але каб вінчэстар абавязкова быў зараджаны.

— Як гэта сыры? — не разумее Сэм.

— Слухай, — радуецца Сара новай знаходцы. — Паліцэйскія правяраюць зброю і — бац! Пераконваюцца: ён хацеў забіць. І яго тут жа забіраюць за краты. Ці ў псіхушку. Нармальны чалавек не будзе страшыць жонку такім калібрам.

— Ага, так. Не зусім разумее толькі, што за сыры патрон?

— Бярэцца патрон і выварваецца ў кіпені. З паўгадзіны. Такі патрон ніколі не выстраліць, ён і не халасты, бо ёсць куля, і не страляе.

— Ого! — здзіўляецца ён, — гэта знаходка.

— Вось бачыш, і забіваць нікога не трэба. І рызыкі ніякай. І грошы твае. А так усё адно палюбоўніца яго атруціць. Знянацку атруціць. І грошы прападуць, і бацькі не будзе...

— А раптам ён усё ж такі стрэльне?

— З якое гарачкі? Сыры порах не гарыць, капсуль сапсаваны... А ты разлічышся за свае крыўды. Адпомсціш яму за маці. І за тое, што ты не яго сын. І падстрахуешся на ўсякі выпадак. Бо ён, я так скажу, яшчэ даволі сімпатычны, знойдзе маладую палюбоўніцу, і плакалі твае грошы. — «Не бываць гэтаму». — Калі ты не будзеш варон ротам лавіць, не будзеш цялём. Можа ўжо і ёсць, можа і грошы ўжо не твае, а палюбоўніцы.

— Ілжэш! — крычыць Сэм, і Сара накідваецца на яго з новай сілай.

— Я ілгу? Я? Гэта я ілгу? Доўбня! Не хацела табе гаварыць, бо ўсё адно не паверыў бы, а цяпер скажу: твой бацька заляцаўся да мяне. — «Не можа быць!» — Зноў за сваё. А ты спытайся, як можна дуплетам адхадзіць жанчыну? Запомні гэтае слова: «дуплетам» — так і спытайся. І паназірай за яго рэакцыяй. Сам зразумееш, заляцаўся ці не. Ён гладзіў мяне вась тут. І вась тут, паміж грудзей. Я прыходзіла аднойчы, не застала цябе — ён быў адзін. Не хацела гаварыць, напароўся сваёй упартасцю. — «Не веру», — збялелымі вуснамі прагаворвае Сэм». — А як сабе хочаш, — не адпускае яго нервы Сара, намотвае, як лейцы на руку. — Не верыш, вазьмі і правер. Ён гладзіў... І, ведаеш, мне было прыемна. Не тое, што з табою. Ён мужчына яшчэ хоць куды.

— Замаўчы! — крычыць Сэм.

— Супакойся! Я адвергла яго. Кажу: «Як вам не сорамна? Вы гатовы пераспаць з будучай нявесткай?» А ён: «А што тут такога? Хто здыме пробу? Мы ж не скажам Сэму. Гэты цюхляк і ведаць не будзе» — вась што ён мне сказаў. А як на каленях поўзаў тут перада мной і выпрошваў. Вось які. А ты думаеш, ён мне проста так кампліменты рассыпаў за сталом. Ды ён, калі мне рушнік падаваў у ванным пакойчыку, ведаеш, што ён зрабіў?

— Сара, замаўчы!

— Ён залез мне пад спадніцу! І, зноў жа, ха-ха! Мне было прыемна.

— Хопіць! Замаўчы, я сказаў!!!

— Ты свайму бацьку рот затыкні. А я цярэпец не буду, калі ты не можаш адпомсціць і за мяне! І за маці! Заставайся. А я пайшла.

— Куды ты, Сара? Застанься! — ускочыў ён з крэсла і кінуўся да яе.

— А што мне бавіць час з такім цюфяком. Ты можаш зрабіць хоць які-небудзь учынак? Ці цябе хапае толькі на заляцанкі? Брыдка мне, брыдка, Сэм! Ты такі баязлівец! Я люблю мужчын рашучых, адважных. Здольных нават і на забойства

дзеля кахання, дзеля мяне. А ты... Ды і якое гэта забойства? Няшчасны выпадак, нават калі вінчэстар і выстраліць. Не болей таго. Нават калі следства пачнецца, можна прызнацца, што загнаў патрон у патроннік, а потым забыўся дастаць. За бяспамяцтва нікога не судзяць. Мог жа ты выпадкова забыцца і не выцягнуць патрон? Мог?.. Вось і я кажу, мог! Няшчасны выпадак і ніякага крывіналу. Але падумай, якія перспектывы адкрываюцца.

— Замаўчы, Сара! Прашу... Мне страшна.

— А гаворыш, не баязлівец. У цябе штаны мокрыя! — засмяялася яна.

— За-маў-чы!!! — пырскае ён слінаю.

— Вось гэта ты можаш: накрываць на слабую жанчыну. Я маўчу. І пайшла. Ключы твае вось, на тумбачцы пакінула. А ты думай. Усё! Сядзь на месца. І не праводзь мяне.

Ляснулі дзверы. Сэм нерухома сядзіць у пакоі адзін, абхапіўшы галаву рукамі.

31

Джэк зноў данаў да камп'ютэра. Цэлы вечар тузаецца на табурэтцы перад маніторам і стукае пальцамі па клавiатуры. Нагружаная сумкамі, уваходзіць Лусія, заглядае ў залу і праходзіць на кухню. Праз хвіліну вяртаецца ў залу.

— Джэк, табе не сорамна! Сядзіш за стралялкамі, дарослы мужык...

— Я прыйшоў з працы, я стаміўся... Магу хоць дома адпачыць?

— Прыйшоў і адпачываеш. А мая работа не канчаецца. Ні выхадных, ні прахадных. Хоць бы хто паспагадаў.

— Я ж казаў табе — наймі домработніцу: польку якую, ці з Расіі. Яны не дорага запрашваюць.

— Можна нам узяць і вахавацеля для Сэма?

Калі д'ябал хоча паздзеквацца з чалавека, то знойдзе для гэтага магчымасць. Так здарылася, што Сэм аказаўся выпадковым сведкам гаворкі бацькоў. Маці выйшла з кухні ў залу, а ён толькі зайшоў у прыхожую: распрануўся, хацеў прайсці ў залу, але, пачуўшы сваё імя, насцярожыўся і наструніў вушы: «...і няхай чужы чалавек выконвае і бацькоўскія абавязкі. Учора званілі з каледжа. Ён праваліўся на экзамене. Калі не падцягне хвасты — яго выключаць».

— Туды яму і дарога. Грошай толькі шкада: столькі ўварнулі за вучобу.

— І гэта гаворыць бацька: вырашаецца лёс сына, а ён плача па грашах.

— Так. Я плачу, таму што я і плачу! Ведаю, як яны дастаюцца.

— Грошы табе засцяць свет. Сын збіваецца з трону, а табе да лямпачкі.

— Мне здаецца, ён даўно ўжо заблудзіўся ў трох соснах, а мы і не заўважылі.
А-у! Сэм, дзе ты?

— Ты ніколі не любіў Сэма.

— А за што яго любіць? За хамства і дармаедства?

— Хаця б за тое, што ён наш сын, — чуецца Сэму голас маці.

— Гэта твой сын і твой пестунец. А для мяне — гэта паразіт і клешч, які смоча маю кроў.

— Як табе не сорамна, — ушаўшым голасам гаворыць яна.

— Не, не сорамна. Калі і сорамна, дык толькі тое, што ён носіць маё прозвішча.

Сэм стаіць за зварыма і яшчэ болей прыслухоўваецца. «Ага! — думае ён, — праўду казала Сара: я не родны сын?! Так яно і ёсць!».

«А ўсё таму, што ты — не бацька, — даносяцца словы маці, — бацька так не гаварыў бы!». Сэм ускінае яшчэ большай злараднасцю, не вытрымлівае і выходзіць са свайго сховішча: «Я ўсё чуў! Я чуў вашу размову!»

— Ах, і ты тут? Ну і добра. Слухай!!! — крычыць Джэк і зноў звяртаецца да Лусіі: — Чуеш! Гэта ты яго распусціла! І не давай яму болей грошай! Не зломак, няхай сам зарабляе. А так ён ніколі не зразумее, як яны дастаюцца.

— Не трэба мне твае грошы! Я патрабую генетычную экспертызу!

— Што ты патрабуеш? — сумеўся бацька.

— Экспертызу на генетычную ідэнтыфікацыю! — выпаліў сын.

— Што ты вярзеш, ідыёт! Ты чула, Лусія?

— Так-так! Патрабую! Зрабі генетычную экспертызу на ідэнтыфікацыю асобы і сумяшчальнасць. А яшчэ: мне належыць трэцяя частка ўсяго, што ляжыць у банку. Так што, будзь ласкаў, перавядзі грошы на мой рахунак.

— Што?! А гэта ты бачыў? — скручвае дулю Джэк і настаўляе ў бок сына. — Застрэлься!

— Сам застрэлься, падонак! Як ты застрэліў тую бабульку!

Бацька знерухомеў: ногі адзірванелі, вочы наліліся крывёю. Яшчэ адно слова і, здаецца, ён сапраўды задушыць сына голымі рукамі.

— Сэм, што ты гаворыш? Якая бабулька, якая экспертыза? — залямантавала маці і заплакала. — Божа мой, Божа! А што ж мне рабіці... — запрычытала яна і заплакала ўголос. Села на каналу, а потым упала тварам на падушку.

— Родныя бацькі так не робяць, — не можа спыніцца Сэм, — і я хачу ведаць. Хачу справядлівасці. Вось, няхай ён цяпер адкажа, што значыць, адхадзіць жанчыну дуллетам?

— Дуллетам?! — аж падскочыў на месцы Джэк, як уджалены.

— Так, дуплетам! — насмеліўся сын, — я хачу ведаць, што гэта такое?
— Ха-ха-ха! — нервова смяецца Джэк, — дуплет, такі ж валет, як і ты. Цяпер мне зразумела, адкуль растуць рожкі! Я гаварыў табе...
— Я пра ўсё даведаюся сам. І ведай: пасаджу цябе ў турму.
І сын выходзіць. І так балюча на гэты раз ляскаюць дзверы, што абое страсянуліся, быццам гукавая хваля іх ударыла токам.
— Не, ты чула? Ты бачыла? І хіба гэта не вырадак?!
— Замаўчы!!! Што вы робіце са мною, Джэк? — і Лусія зарыдала, так як рыдаюць на смерці роднага чалавека. — Чым я саграшыла перад табой, Божа? За што мне такая кара? За што?...

32

Начны горад. П'яны Сэм, хістаючыся, пляцецца дамоў. Доўга не можа патрапіць ключом у шчалуужыну замка. Нарэшце адмыкае дзверы. Сунецца ў свой пакой. Падае ў ложка і, не распранаючыся, адразу ж засынае.

Раніца. Сонца свеціць у вокны. Сэм падымаецца з пасцелі, валасы ўскудлачаны, вочы прыпухлыя. Садзіцца на край ложка. Маршчыніць твар, пэўна, успамінае, што адбылося ўчора. Падымаецца, ідзе на кухню. Ставіць на пліту каструлю з вадой. Доўга глядзіць на ваду. Уключае пліту. Назірае, як са дна падымаюцца паветраныя бурбалкі. Спускаецца ў падвал. Дастае са схованкі ключ. Адмыкае скрынку з боепрыпасамі. Вымае некалькі патронаў. Заходзіць на кухню. Кідае патроны ў каструлю з каляхуючай вадой. Вылівае ваду ў ракавіну. Апякаючы рукі, выграбае са дна пяць патронаў.

Здымае са сцяны вінчэстэр. Зарадзіў патроны у магазін. Павесіў зброю на ранейшае месца. Адышоўся крыху ў бок, паглядзеў, схіляючы то ў адзін, то ў другі бок галаву. Вярнуўся і паправіў на сцяне вінтоўку. Узяў у рукі некалькі попелініц, напоўненых недакуркамі, павытрушваў попел і параскідаў недакуркі па кватэры. Вось ён стаіць каля кітайскай ружы, вагаецца імгненне, затым хапае за ствол і рэзка нахіліў кветку: хрумстнула жывая плоць, на пераломе паказваецца зялёны сок. Хутка апрацаецца. Выходзіць.

Ідзе па вуліцы. Падыходзіць да тэлефоннай кабінкі. Набірае нумар.

33

Цесны пакой Сары. Званок тэлефона. Рука з пярэцёнкам здымае трубку. Голас Сэма ў трубцы: «Сара, я ўсё зрабіў». — «Не разумею, — чуе ён голас каха-

най. — Вы пра што?». — «Гэта я, Сэм, — крычыць у трубку. — Я ўсё зрабіў, як ты казала». — «Прабачце. Вы памыліліся нумарам». Кладзе трубку. Заходзіць у спальню. На ложку ляжыць Майкл.

— Апранайся. На мяне звалілася неадкладная справа.

Ён нехаця падымаецца з ложка. Нацягвае на сябе штаны. «Колькі на гэты раз пазычыць?». — «Стольнік!» — гаворыць яна і паказвае вачыма на тумбачку. Майкл адлічвае грошы і кладзе ў попельніцу.

Раскіданыя Сэмам недакуркі валяюцца на падлозе. Зламаны вазон. У кватэры пуста. Скрыгаціць замок, праварочваецца ключ. Не, гэта не Сэм. На парозе Сара. Стаіць, аглядаецца, кідае хуткія позіркы на кватэры.

Асцярожным крокам праходзіць у залу, спыняецца пасярэдзіне. Хуткі позірк чорных вочэй аглядае пакой. Падыходзіць да канапы, узбіраецца на яе і здымае са сцяны вінтоўку. Дастае магазін, вымае тры патроны і кладзе ў кішэню. Высоўвае папярод сябе дамскую сумачку, шабуршыць маланкай, расшпільвае і дастае патроны, запраўляе ў магазін вінчэстара. Вешае зброю на сваё месца. Адышлася, утаропілася вачыма ў сцяну: глядзіць доўга, быццам гаворыць заклінанне. Нарэшце, гэтак жа ціха сыходзіць.

Праз хвіліну зноў паказваецца ў праёме дзвярэй, што вядуць у залу. У руках — запальнічка. Падыходзіць да акна, выгледвае на вуліцу. Бярэ гардзіну, прыцягвае да сябе. Пстрыкнула запальнічкай: узвіўся віхлясты цагляны агеньчык — падносіць да гардзіны і трымае... Гардзіна не хоча займацца агнём. У тым месцы, дзе яна трымала вогнік запальнічкі, матэрыял правальваецца, з'яўляецца дзірынка, па краях якой пачынае плавіцца матэрыя. Схавала запальнічку. Дзірынка тым часам расце, сіне-зялёны абадок агеньчыка зжырае ўзоры матэрыялу, — вось ужо на тым месцы аплавілася дзірка з добрую далонь. Некалькі разоў трахнула шторай, збіла полымя. Памацала гарачае месца рукою, пахукала на палыцы. Выглянула ў акно: ці няма нікога на вуліцы? Усё ціха. Асцярожна выйшла, быццам і не было яе тут.

Шчоўкнуў замок зачыняемых дзвярэй. Ці не прымроілася ўсё гэта? Не, скразняк пагойдвае гардзіны, пасярэдзіне зеўрыць здаравенная дзірына.

34

Двор перад домам Хабартаў. Аднекуль спяшаецца Лусія. Глянула на вокны — у доме гарыць святло. Заходзіць на кухню, ставіць сумкі ў парозе. І тут толькі заўважае мужа: сядзіць за сталом і штосьці есць.

— Мог бы і пачакаць. Абы жывот набіць, — Джэк нехаця адрываецца ад талеркі, бярэ сумкі і ставіць каля халадзільніка. Вяртаецца на сваё месца і працягвае есці.

— Калі нам памыюць вокны? Яшчэ белы дзень, а ва ўсім доме гарыць святло. Электрычнасць не дармовая.

Яна выходзіць з кухні, Джэк чуе, як у пакоях шчоўкаюць выключальнікі. Праз хвіліну вяртаецца:

— Божа мой, калі гэта скончыцца! — закрывае твар рукамі.

— Што здарылася, Лусія? — бярэ яе за рукі, — на табе твару няма.

— Мне хочацца ўзяць вось так і стукацца галавою ў сцяну. Ад адчаю і безвыходнасці.

— Што такое? Не разумею цябе.

— Дзе ж табе зразумець, — гаворыць яна, а ў вачах — слёзы. — Гэта ты зламаў кітайскую ружу ў зале? Што яна табе зрабіла?

— Якая ружа? Ты што!?

— Ты, ты гэта зрабіў! Яна цябе заўсёды раздражняла, — знясілена апускаецца на табурэт і пачынае ўсхліпваць.

— Клянуся! І пальцам да яе не дакрануўся, — апраўдваецца муж.

— Ілжэш! Паглядзі, — падхопілаецца і бяжыць у залу, ён — следам за ёю, — твой недакурак.

— Лусія! Паўтараю: не, не і яшчэ раз не!!! — становіцца побач каля жонкі і разглядае зланую ружу. — Я яе не чапаў. Праўду кажу.

— А хто натрусіў пошелу? Зноў не ты? — кідаецца яна па зале: — Гэта ўсё твая работа. Божа мой, чым я саграшыла?! А тут, Божа! Што гэта яшчэ? — падыходзіць да акна і бярэ ў рукі гардзіну. — Я не вынесу гэтага! Глядзі сюды, бачыш якая дзірышча. Чым табе замінала гэтая гардзіна? Вырасшыў паздзеквацца нада мною?

— Лусія! Нічога гэтага я не рабіў! — падыходзіць да жонкі і бярэ з яе рук гардзіну, прыглядаецца: — Тут жывым агнём высмалілі. Бачыш, краі аплавіліся. Але, Лусія, гэта не я. Навошта мне такое? — хашае са стала попельніцу і, як доказ, паказвае. — Глядзі сюды, трэці дзень складваю акуркі ў попельніцу. Не толькі цыгарэты тушу, нават пошел збіваю.

Яна маўчыць. Погляд адсутны.

— Я здагадваюся, чыя гэта работа, — гаворыць Джэк, — і на гэты раз я ва ўсім разбяруся. Гэта яны! Яны згаварыліся паміж сабой.

— Але за што?... Чаму?... Нічога не разумею. За што нам такая кара? Скажы, Джэк, у чым мы правінілася?

— Гэта яе помста. Я не гаварыў табе раней: яна спрабавала спакусіць мяне. Вось тут, на гэтай канаше.

Лусія здзіўляецца, насцярожваецца і перастае плакаць. «І што было паміж вамі? — выціснула з сябе. — Прызнавайся, паскуднік!».

— А нічога не было. Я зрабіў воднаведзь. І сказаў, каб болей не бачыў яе ў нашай кватэры, каб яна пакінула Сэма ў спакоі. Вось яна і пачала помсціць.

— Не веру... — выдыхнула Лусія.

— Я сам сабе не веру, Лусія. Можа, першы раз у жыцці. Брыдка стала. Заляцаецца да сына і гатовая пераспаць з яго бацькам. І як такія людзі жывуць?! Як яны Бога не баяцца?

— Наглядзяцца порнафільмаў, думаюць — гэтак і ў жыцці.

— Дык трэба расказаць Сэму, адкрыць вочы.

— Усё адно — не паверыць.

— Нейкі ён не ў сабе. Гаварыць сам з сабою пачаў. Штосьці яго гняце і душыць. Зусім чужы стаў. Баюся я за яго, Джэк. Як бы што не зрабіў з сабою.

— Сара яго і гняце, і душыць. І накручвае яго. Ты ж чула, яе ён пытаўся, колькі тысяч на банкаўскім рахунку? Раней гэта яго не цікавіла. Яна падбівае. Groшы яе цікавяць... Таму і на іглу пасадыла. Ён спаў, і я паглядзеў: колецца! Усе вены сколатыя. Наркаманам лягчэй круціць і варочаць.

— Можа, да ўрача звадзіць? — спыталася з надзеяй.

— Ага! Возьмеш за ручку і павядзеш як козліка, — крывіцца ўсмяшкай Джэк. — У паліцыю трэба, а не да ўрача.

— Ты здурэў. Роднага сына ў турму?

— Лепш у турму, чым у труну, — цвёрда гаворыць Джэк.

— Можа, яшчэ адумаецца? — чуецца слабое спадзяванне ў яе голасе.

— Няма чым. Клёнак бракуе. Затлуміла яму галаву, зусім глузды скруціліся. — Заскрыгатаў замок у дзвярах, рышнулі завесы. — Цішэй, здаецца, прыйшоў.

Уваходзіць Сэм. Прайшоў міма бацькоў у сваю спальню, нават не паздараўкаўся. Яны так і засталіся стаяць пасярэдзіне залы ў разгубленасці.

— Эй, чалавек! — аклікае бацька, — ты не растлумачыш маці, хто спаліў гардзіну і хто зламаў кітайскую ружу?

Сын паказваецца ў праёме дзвярэй: вочы бегаюць, — так, ва ўсякім разе, падалося і Лусіі, і Джэку.

— Больш няма каму. Ці ты, ці твая Сара.

— Што вы чапляецеся да Сары, што яна вам, у суп насрала?

— Ого! Як ты з бацькамі стаў размаўляць. Дзякуй, сынку.

— Я табе не сын.

— Добра, нясынку. Але хто з вас спаліў гардзіну? Наскрозь. І хто зламаў вазон?
— Сыноч, што з табой здарылася? — спрабуе ўзяць ласкай маці.
— Нічога! Са мной нічога не здарылася! Гэта з вамі ўсімі нешта паздаралася.
А са мной — нічога! Не паліў я ніякай гардзіны. Колькі можна ўзводзіць на мяне напрасліну?

— Сыноч, можа да ўрача схадзіць? Цяпер добрыя ўрачы. Ёсць такія, што ле-
чаць ананімна. Ніхто і ведаць не будзе.

— Ні да якога ўрача я не пайду! І не рабіце мяне вар'ятам.

— Вось бачыш. Я ж казаў, — пераканаўча выгаворвае Джэк, — трэба адразу
ў паліцыю звяртацца. Урач тут не дапаможа.

Пачуўшы пра паліцыю, Сэм кідае хуткі позірк на вінчэстар, відавочна пужа-
ецца ён і нямее, нарэшце выпіскае з сябе пытанне: «У паліцыю?»

— А куды ж яшчэ? Тут толькі паліцыя і можа разабрацца.

Сэм раптоўна абмякае. Пачынае штосьці, зацінаючыся, лапатаць: «Дык гэта...
што ўсё... Я, ды я... Вы ведаеце...»

— Ведаем. Канешне, ведаем, — спакойна канстатуе бацька, — і даўно ведалі.
А ты што ж думаў: так усё непрыкметна і пройдзе?

— Ведаем, сынку, ведаем. Гэта бяда і вялікая гора.

— Я, я... Разумеце, я... — зусім разгубіўся ён, зіркае ліслівымі вачамі на баць-
коў. — Яны ж сырыя... у кінені... гэта быў жарт.

Выгляд бездапаможны, варты жалю. Ён не ведае, як сябе паводзіць і што гаварыць.
Бацька навісае зверху, як гільяціна, а сын задыхаецца, ловіць ротам паветра.

— Нічога сабе жарты! Сарачка твая, замест таго, каб лячыць сябе ад цукрова-
га дыябету, уводзіць табе ў вены наркотык. Ты падсеў на іглу?

Нарэшце сын спраўляецца з сабой, даняўшы, што гаворка зусім пра іншае.
Крыху не выдаў сябе. «Куды гэта я мог падсесці?» — агрызаецца ён.

— Не куды, а на што. На іглу. Пакажы вены.

Сэм адступіў да дзвярэй.

— Пакажы, ну!.. Баішся. Ubачыш яе — перадай: ці скручу абоім галовы, ці
ў турму здам. Каб я больш не бачыў гэтую сучку ў сваім доме! Чуеш, так і пе-
радай. — «Гэта і мой дом!» — спрабуе запырэчыць сын, але бацька цынічна
аб'яўляе. — Была ў сабакі хата. Хіба што пасля маёй смерці.

— Сэм! Сыноч! Я б табе нараіла, — спрабуе ўмяшання маці.

— Не лезьце ў маё жыццё! — злятае ён з тармазоў. — Надакучыла! Не лезь-
це! — і выбягае прэч з кватэры.

Прэч ад бацькі і маці, прэч ад людзей: нікога не бачыць і нікога не чуць...
Прэч, прэч...

Па тратуары даўгавязая фігура Сэма рассякае натоўн. Прахожыя шарахаюцца ад яго ў бок.

У кафэ каля каледжа спінай да дзвярэй сядзіць Сара. Падыходзіць Сэм, садзіцца насупраць. «Сара, я болей не магу так! — слёзна гаворыць ён, — мне здаецца, яны ўсё ведаюць».

— Гэта табе толькі здаецца, — яе голас цвёрды і ўпэўнены.

— Яны падазраюць мяне. Робяць выгляд, што нічога не здарылася, а самі... Гуляюць, як кошка з мышкай.

— Заткніся, дурань! Надакучыла!

— Я не магу! — ён гатовы заплакаць.

— Хопіць ныць, бесхрыбетнік!

— А калі патрон выстраліць? Калі раптам?..

— Тады цябе пасадзяць за краты, — спакойна гаворыць Сара, — а я буду выступаць сведкам. Зразумеў? Хопіць пра гэта. Афіцыянт ідзе. Вазьмі што-небудзь перакусіць. Што-небудзь звычайнае. На твой густ і сродкі. З густам у цябе заўсёды праблемы, а сродкі маглі б быць значна большыя. Табе не хапае рашучасці.

Падб'ягае афіцыянт, навісае над столікам. Сэм бярэ з яго рук меню: «Вось гэты салат, — тыцкае палыцам, — дзве адбіўныя. А гэта ў вас што?»

— Грыбы смажаныя ў смятане. — Дзве порцыі, і... — глядзіць на Сару.

— Што-небудзь выпіць? — спрабуе ўгадаць жаданне афіцыянт.

Сэм ловіць станоўчы ківок галавы ці хутчэй рух вачэй і дадае: «Два віскі з содавай» — афіцыянт гэтак жа жвава знікае, як і з'явіўся.

— Зразумей, гэта спачатку страшна. Чорт не такі жахлівы, як яго фатаздымкі, — вярнулая да перарванай размовы. — Тым больш, ты нічога не будзеш рабіць. Скарыстаеш сітуацыю. Астатняе зробіць абставіны. Усе, хто дабіўся чагосьці ў гэтым свеце, скарыстоўвалі сітуацыю. Кожнамудаецца шанса, выкарыстаеш — ты на кані, празываеш — пад канём. Табе выбіраць. Людзі, якія твораць лёс уласнымі рукамі, спараджаюць спрыяльныя абставіны і ўмовы, а затым умела скарыстоўваюць, — па вачах Сэма яна зразумела, што нясуць заказ, і замаўчала.

Рабочыя лязяць па даху, чапляюць трасы, нацягваюць страхавачную сетку. Афіцыянт расстаўляе на сталае прынесеныя талеркі.

— Можна адразу разлічыцца? — вымае Сэм партманет.

— Сямнаццаць долараў і пяцьдзясят цэнтаў, — Сэм адлічвае грошы і хавае партманет.

Афіцыянт рэціруецца.

— Ты не слухаў мяне? — уздыхае Сара, — ніколі не чуеш, што табе гавару. — На твары Сэма недаўменне. — Трэба верыць у тое, што робіш. Калі верыш, то заўсёды дабіваешся задуманага! Ты хочаш стаць свабодным? — робіць глыток віскі: — Заможным і забяспечаным?

— Канешне, хачу. Але не хачу, каб здарылася непапраўнае і патрон выстраліў, не хачу, каб ён забіў маці...

— Дурань! Цішэй гавары. — Дапівае віскі і пачынае закусваць. — А што, у цябе ёсць іншы план?

— Іншы? Не... Няма ў мяне ніякага плану.

— Дык чаго ерапенішся? Няма плану — слухай мой! І выконвай. За свабоду, тым больш фінансавую, трэба заплаціць цану. Бясплатным бывае толькі сыр у мышалойцы. Зразумеў? Нічога ты не зразумеў. Нічагуткі! У табе бракуе рашучасці, мужнасці... Звычайнай кемлівасці. Цябе стрымлівае страх, паралізуе цалкам, таму што ты — цюхля! Так-так. Ты не любіш гэтага слова. Але трапіную мянушку прыляпіў твой бацька. Страх спараджаецца нявер'ем у свае сілы. Патрэбна вера. — «Я разумею, але...» — спрабуе нешта сказаць Сэм, але яна не дае дагаварыць. — Ніякіх «але»! Або робіш тое, што гавару я, або мы развітаемся. Назаўсёды. Калі хочаш дасягнуць мэты — ідзі ўперад і не аглядвайся. Усё мае свай кошт. Цану твайго выпадку я абмалявала. Патрэбна ахвяра. Спачатку аддаць, каб потым атрымаць. Запомні гэта.

— Разумею. Але, Сара, ці не занадта вялікая такая цана?

Яна ўстала, абанёрлася рукамі на край стала, быццам на кафедры, і цвёрда заявіла: «У мяне болей няма да цябе ніякіх спраў. Забудзь, што я гаварыла. Не было нічога. Кропка. З табой я толькі марную час. Болей мы не ўбачымся. Няма патрэбы. Бывай».

І яна выходзіць з кафэ. Сэм парываецца было памкнуцца за ёю, а потым садзіцца, заліпае выпівае віскі, доўга глядзіць на талерку, — адштурхоўвае яе на край стала, рэзка ўстае і выходзіць.

Устрывожаная Лусія адна ў кватэры, не знаходзіць сабе спакою: сноўдаецца з месца на месца. Не можа пазбавіцца трывогі. Глядзіць у акно: можа, хто ідзе?

Няма нікога. «Звоняць!» — як спрасоння даходзіць да яе. Не! Гэта не ў дзверы — тэлефон! Рэзкі і пранізлівы званок. Схапілася за сэрца. Нешта павінна здарыцца. Здымае трубку.

— Алё. Слухаю! — у трубіцы голас Сары, яна адразу ж пазнала яго. «Але што яна гаворыць? Такого не можа быць?!» — мяняецца тварам Лусія: — Што вы гаворыце, Сара? І чаму я павінна вам верыць? — разгублена гаворыць у трубку. — Так, ёсць. На сцягне... Ну і што? Гэта нічога не даказвае... Так. Ну і... Такого не можа быць... — прыціскае трубку да грудзей.

Асцярожна кладзе на рычаг, быццам баючыся, што тэлефон узарвецца. Стомлена садзіцца ў крэсла. Глядзіць на тэлефон. Устае. Узбуджанна ходзіць з кутка ў куток, час ад часу аглядваецца на тэлефон, быццам ён жывы і можа накінуцца на яе.

Зноў званок. Але яна падбягае і машынальна зрывае трубку тэлефона, чуваць доўгія гудкі. Паклала трубку на рычаг і бяжыць да дзвярэй. Адчыняе — на парозе Джэк: «О, ты дома?» — здзіўляецца муж.

— Дома! — з крыўдай адказвае Лусія.

— А я на ўсякі выпадак пазваніў, не хацеў адмыкаць ключамі. Не спадзяваўся, што застану цябе, — быццам апраўдваецца ён.

Словы здаюцца ёй падазронымі: «А дзе ж я, па-твойму, павінна быць?» — пытаецца яна.

— Вядома, дома. Проста звычайна ў гэты час ты бегаеш па супермаркетах... Што з табой здарылася, Лусія? Твар як палатно.

— Са мной нічога, Джэк. А вось што з табою? Я хацела б ведаць. — «Не разумею аб чым ты?» — патушыла ён вочы.

І гэта падаецца жонцы дзіўнаватым, яе падазрэнні ўзмацняюцца, перарастаюць у перакананасць: «Не выкручвайся! Прызнавайся!».

— У чым, Лусія? — не разумеючы, што ад яго патрабуюць, цяпер ужо на самрэч абураецца муж, — у чым прызнавацца?

— Ва ўсім. Расказвай усё! Гавары, што ў цябе было з Сарай? Яна званіла. Толькі што... Сказала: ты хацеў яе звалтаваць.

— Ды ты, баба, здурнела! Яна так і сказала? От сучка! Лусія, не глядзі на мяне такімі вачыма. Я табе расказваў. Усё было наадварот: яна вязалася да мяне, яна хацела спакусіць. Не я — а яна! І я даў ёй крутую воднавець.

— Чаму ж тады яна звоніць і шантажыруе мяне? Судом пагражае. Зусім збэсціла. Па якім праве, скажы? Хто даў ёй права так размаўляць?

— Лусія, супакойся, — нервова захадзіў ён узад і ўперад па пакоі. — Я не павінен адказваць за паводзіны нейкай прашмандоўкі. Хто яна нам? Яна акруціла

нашага сына, затлуміла галаву, наркаманам яго зрабіла, а цяпер і да цябе падбіраецца?

— А я не веру табе, Джэк! Я веру ёй.

— Дзень добры! Прыехалі. Дажыліся! — яго рукі апускаюцца ўздоўж тулава, як плёткі.

— Адкуль яна ведае, што ў цябе на сцягне радзімы знак? — пытаецца жонка.

— Радзімы знак? — яго бровы паўзуць уверх.

— Так. Пляма! На правым сцягне. Такія дробязі не ўгледзіш праз штаны?

— Лусія, няўжо ты не бачыш, што яна ўсімі праўдамі і няпраўдамі падбіраецца да нашага сына? Ёй напляваць з высокай званіцы на Сэма, на ўсіх нас. Яе цікавяць грошы! Няўжо гэта не зразумела: яна паквапілася на нашыя грошы, на гэты дом... Гэта ж відавочна. Ці вы зусім аслеплі?

— Я ўсё бачу, усё... Але мне не зразумела: адкуль твая палюбоўніца, гэтая прашмандоўка, ведае, што ў цябе на правым сцягне радзімы знак? Адкуль?! Я цебе пытаюся! Адкуль такія звесткі?!

— Не крычы на мяне, Лусія!

— Прышёрла да сцяны? Адказвай на пастаўленае пытанне: адкуль?

— Лусія, гэтую плямку ведаюць усе нашы знаёмыя. Яна магла спытацца ў Любога.

— Не выкручвайся. Ведаю тваю тактыку: перавярнуць усё з ног на галаву.

— Можа, Сэм паказваў фатаздымкі... Во, так і ёсць. Помніш, у нас ёсць фатаальбом з Гаваяў? Там якраз я ў плаўках. Яна ўбачыла радзімы знак, запамніла і... Цяпер выкарыстала і шантажыруе. Маўляў, бачыла мяне голага. Усё проста, Лусія! Не падавайся на такія танныя штучкі.

— Божа мой! Як у цябе ўсё проста. А я, дурніца, закаціла сцэну рэўнасці. Як проста, — гаворыць яна і кідаецца да шуфлядкі шыфанера, адчыняе і выходзіць альбом. — Вось фотаздымкі, калі ласка! Знайдзі той, дзе бачны радзімы знак. Знайдзі!

Джэк бярэ альбом у рукі і нервова гартае старонкі: «А вось хоць бы тут...».

— Ды тут нават твару твайго не відно. Сорак метраў, не менш...

— А я бачу: вось ён, радзімы знак! Няўжо табе не відно?

— Сэм, не прыдурвайся. Я нічога тут не бачу. Дзе? Дзе тая плямка?

«Зараз, зараз знайду іншы, — ліхаманкава гартаюцца старонкі альбома, ледзьве не адрываюцца лісты. Некалькі фотакартак вывальваецца і падае на падлогу: «Вось тут... Не? Можа, гэты? Тут, не...Вось тут...».

— Нічога там няма. І нічога ты не знойдзеш.

Ён шпурляе альбом на падлогу: «А я і не буду нічога шукаць. Цябе водзяць за нос, а ты паддаешся».

— Канешне, водзяць за нос. Згодна. У тым ліку водзіць і ўласны муж.

— Лусія, хоціць! Мне гэта надакучыла.

— А мне астабрыдла ўжо. Ты снаў з ёю? Скажы, ты трахаў яе? — прыступіла яна да яго.

— Здурнела баба!

У замочнай шчыліне праварочваецца ключ. Ручка апускаецца ўніз, і адчыняюцца дзверы: на парозе Сэм. Занятыя разборкай бацькі не адразу заўважаюць яго. «Адкуль яна ведае пра знак на бядры?!» — істэрычна крычыць Лусія.

— Надакучыла! — агрызаецца Джэк. — Зараз, зараз ты ўсё пачуеш.

Устае рыўком, падбягае да канапы і заскоквае адной нагой, дацягваецца да вінчэстара. На гэты раз робіць усё механічна, на падсвядомым узроўні, безначуццёва. Недзе там, у падсвядомасці жыве памяць: пасля такога рытуалу іх адносіны мяняюцца і ўсё неяк нармалізуецца.

— Не баюся! Ні кропілі цябе не баюся! — крычыць Лусія. — Хоць застрэль мяне на гэтым месцы! Мне ўсё астабрыдла.

— І застрэлю. Учора зарадзіў, — раўнадушна гаворыць ён і здымае вінчэстэр.

— Брыдка. Як гэта ўсё брыдка, — крычыць Лусія: — На-да-ку-чы-ла!!!

Джэк саскоквае з канапы, становіцца насупраць Лусіі, падымае вінтоўку і праз мушку прыцэла заўважае ў дзвярах Сэма. Ён увесь сцяўся, напружыўся ў чаканні стрэлу, — і тут у Джэка нарэшце варухнулася нешта новае, бліснула нечаканая думка і ён сказаў:

— А я зараз застрэлю твайго вырадка, — і наводзіць вінчэстэр на сына.

Сэм бляднее тварам. Яшчэ імгнее і Джэк націснуў бы на курок, але раптам яму самому становіцца агідна ад ўсяго, што ён робіць. Жыццё ўбіла яго ў прывычную каляіну: ён паўтарае ўчынак за ўчынкам толькі таму, што калісьці, матывуючыся нейкім нейтаймоўным парывам, у такім дзеянні знайшоў палётку. Але зараз пачуцці быццам змярцвелі. Нібыта ён сам і не жыве ўжо, а проста паўтарае механічныя дзеянні, якія калісьці запатрабаваліся жыццёвай неабходнасцю, паўтарае пустую абалонку жыцця, голую схему, але сэрца не адгукаецца:

— Цьфу! — сплеўвае Джэк, — ану вас усіх да едрэнінай бабці!

Яму ўсё надакучыла... Амаль званітавала ад усіх гэтых сітуацый. Зашпурнуў вінчэстар на канапу і выбягае прэч з кватэры. Яму астабрыдла ўсё... Кіруецца ў начны бар: напіцца да чорцікаў... Забыцца на ўсё! Адключыцца.

Сэм стаіць як укапаны, разгублена блымае вачыма.

— Чаму ён не ўзвёў куркі? — сама ў сябе пытаецца Лусія, падыходзіць да зброі, бярэ дзвюма рукамі, і доўга дзюбае ствалом пад столу, спрабуючы зачэпіць за кручок і вярнуць вінчэстар на месца.

«Божа! Гэта жак!» — хапаецца за галаву сын, уціскае галаву ў плечы і выбягае следам за бацькам.

38

Зноў Лусія застаецца адна ў кватэры. «Чаму ён не зрабіў так, як рабіў заўсёды?» — здаецца, пытаецца яна і не знаходзіць адказу. Калі б ён клацнуў куркамі, усё было б прывычна. А тут...

Яна зноў не знаходзіць сабе месца. Дзеля чаго ўсё? Дзеля чаго яна? Чаму ў сям'і такія пачварныя адносіны? І яшчэ большая трывога хвалямі накічваецца на яе. Позірк бессэнсоўна блукае, не можа ні за што зачэпіцца. Што рабіць? Як ратавацца ад усяго гэтага? Нешта павінна здарыцца... Бярэ тэлефон, набірае нумар знаёмай суседкі Элізабет, не сказаць, што сяброўкі, проста суседкі, з якой час ад часу бавілі час.

Выйшла ў двор. Аглядваецца. Рабочыя ўсё падрыхтавалі для мыцця вокан: нацягнуты сеткі, падвешана люлька на трасах — вось-вось прыступіць.

Сэм сядзіць у кафэ, у якім нядаўна сустрэкаўся з Сарай. Нервова паглядае на гадзіннік. Ён зноў вызваніў яе, і яна, як заўсёды, спазнялася. Штохвіліны аглядваецца на ўваход. Рукі цярэбяць адна адну, хрумсцяць костачкамі пальцаў. Нарэшце яна з'яўляецца. Ён перастае выкручваць свае пальцы, як прыкладны школьнік кладзе рукі перад сабою на стол, але яны заўважна падрыгваюць. Сара павольна праходзіць паміж столакаў, садзіцца насупраць, уважліва і доўга моўчкі глядзіць у твар.

— Слухаю цябе, — нарэшце гаворыць яна і буравіць вачыма. — Чаго табе яшчэ трэба? Я ўсё сказала.

— Сара, я не магу так болей! Ты не хочаш сустрэцца. Не адказваеш на званкі. Што я магу адзін? Хоць ты схадзі ў паліцыю і ўсё раскажы.

— Ты з'ехаў з глузду! Што ты будзеш там расказваць? Ты не ўтварыў ніякага злачынства, не забіў, не згвалтаваў, не ўкраў... Чаго табе наймецца?

На нейкі момант яе сэрца кранулася спагадай — выходзіць, яна ж сама і вінавата ў яго пакутах: падбуржорвала, асцярожна падводзіла да ўсяго гэтага. Але ж ён пагадзіўся, — і зрабіў! Цяпер яму няма апраўдання, а ў яе паступова страчвалася цікавасць.

— А ўсё таму, што ты бесхрыбетны, — гаворыць са здэкам, — слізняк!

— Мне здаецца, яны ўсё ведаюць. Толькі робяць выгляд, што нічога не здарылася.

— Я не разумею, ты пра што? — прытвараецца Сара. — Не загадвай рэбусы.

— Я пра вінчэстар... Пра сыры патрон...

— Які яшчэ сыры патрон? Які вінчэстар? — і выказвае такое натуральнае здзіўленне, што Сэм разгубіўся. — Ты звар'яцеў! Што ты вярзеш?! Першы раз чую. І што ты хочаш ад мяне? У вас дома ёсць вінчэстар? Ты паляўнічы?

— Ты ж сама падказала зарадзіць сырым патронам. Каб не выстраліў. І такім чынам...

— Сэм, я не ведаю, пра што ты гаворыш? І запомні: я нічога табе не падказвала! — голас гучыць сурова, нават пагрозліва. — Калі ты і зрабіў што-небудзь, у чым я вельмі сумняваюся, дык толькі сам. Запомні: ты ўсё зрабіў сам. Зразумеў?

— Канешне-канешне, зразумеў, — бармоча ён, — я ўсё зразумеў...

— А-а-а... Вось ты пра што... Пра вінчэстар. Бацька зрывае яго са сцяны і цэліцца ў маці. Ці палохае, ці сапраўды хоча забіць? Ты пра гэта? Дык я тут пры чым?

— Так... А сёння ён цэліўся ў мяне. Ты падказала выварыць у кішэні патрон, каб ён не выстраліў.

— І ты зрабіў? — «Ну канешне!» — радасна ківае ён галавой. — Дурань! Гэта быў жарт. Не болей таго!

Сэм не верыць сваім вухам: «А я падумаў...».

— Хіба ты можаш думаць, ха-ха-ха! Ты не здольны, ха-ха! — рагоча яна пасля кожнай фразы. — У цябе не хапае клёпак, ха-ха-ха!

— Тады я выму патрон і скончацца мае пакуты?

— Выняць? Ха! Навошта?... — забаўляецца яна. — Твае пакуты на гэтым не скончацца. Ніколі не скончацца. Ведаеш, чаму? Таму, што ты ні на што не здатны. Ты як кісель... У табе няма цвёрдасці і рашучасці. Мужчына павінен мець стрыжань. Сапраўдныя мужчыны ніколі не адмаўляюцца ад задуманага, усё даводзяць да лагічнага завяршэння. І ўсяго дабіваюцца ў жыцці. А ты неўдалота. Але ў цябе ёсць яшчэ шанс стаць мужчынам. Мізэрны шанец. Я табе гаварыла: люблю мужных і дужых. Люблю рашучых...

Падыходзіць афіцыянт, згінаецца ў паклоне і працягвае меню.

— Мы нічога заказваць не будзем! — шурляе Сэм пакладзенае меню.

— Але так нельга, — не звяртаючы ўвагі на нервы кліента, з усмешкай гаворыць афіцыянт. — Вы павінны што-небудзь заказаць.

— Нічога мы нікому не павінны! — «Ёсць правілы, — гэтак жа спакойна і ветліва даводзіць афіцыянт, — ваш столік маглі б заняць іншыя».

— Паглядзіце, колькі свабодных! У вашую травілаўку ніхто не заходзіць. Адны мы сядзім. Будзеце так сябе паводзіць, нагі нашай тут не будзе! Хто ты такі? Дырэктара мне! Паклічце дырэктара! — штосілы крычыць ён.

— Сэм, спыніся, — супакойвае Сара і падкрэслена ветліва гаворыць афіцыянту: — Не звяртайце ўвагі, жартуе. Прынясіце, калі ласка, дзве колы.

Афіцыянт паслушна сыходзіць. «Гатоў быў біцца з ім», — канстатуе Сара.

— А чаго ён прычачіўся? — агрызаецца Сэм. — Нікому я нічога не павінен. І нічога не абавязаны заказваць. У мяне няма грошай.

— Гэта твае праблемы, а не яго. Я разлічуся.

— Учора маці не выдзеліла ані цэнта. Сказала, я ўжо магу сам зарабляць. Увесь свет паўстаў супраць мяне. Усім я перашкаджаю, усе мяне вучаць...

Афіцыянт прыносіць на падносе дзве шклянкі колы, ставіць на столік. Сара разлічваецца: «Не крыўдуйце на яго, — кідае ў бок афіцыянта, — ён сёння не ў гуморы. Некалькі гадзін таму, з-пад яго носа сільна спадчына. Паўмільёна долараў! Уяўляеце?!»

Сэм не верыць сваім вушам, увесь выпягнуўся, як гліст: што яна такое гаворыць: «Ого!» — здзіўляецца тым часам афіцыянт і глядзіць на Сэма цікаўнымі і спагадлівымі вачыма, — ніколі не бачыў такіх грошай.

— Вось і ён цяпер іх таксама ніколі не ўбачыць. А мог бы карыстацца.

— Маё спачуванне, — схіляе афіцыянт ў бок Сэма галаву. — Даруйце, — дадае з усмешкай.

— За што? — нічога не разумее Сэм.

— Не ведаў пра ваша гора. Разумею, разумею... Такія грошы на дарозе не валяюцца.

— І яму болей ніколі не ўбачыць бацькоўскіх грошай, — зларадна паддае яна жару. — Усё дасталася нейкай палюбоўніцы яго бацькі. Уяўляеце? А я ж папярэдзвала яго, але гэты дурань не верыў. І сёння бацька ўсё перапісаў на яе імя, на сваю каханку. Чужому чалавеку падарыў, а яму, — зневажальна кінула ў бок Сэма, — не пакінуў ні цэнта.

«Не можа такога быць!» — штосілы крычыць Сэм.

Шклянка з колай падскочыла ад удара, выпліснулася рудаватым ручайком на стол і зашыпела паветранымі бурбалкамі.

— Ужо ёсць, — усміхаецца Сара, — ідзі і правер у банку. Ты спазніўся.

Сэм хапаецца рукамі за галаву і куляй вылятае з кафэ.

Нельга сцвярджаць, што лішак зла абавязкова пераходзіць з колькасці у якасць, мяняючы такім чынам адмоўны зарад на станоўчы, гэта значыць, што не заўсёды празмернае зло пераходзіць у сваю супрацьлегласць, дабро. Зло ў чалавецтве, як і дабро, не можа быць абсалютным, хоць асобныя людзі могуць быць цалкам дэманізаванымі. Але як часта здараецца, што душа, ўпаўшы да самага днішча пекла і насыціўшыся злом пад завязку, да не магу і самага нельга, раптам падвяргаецца нечаканай метамарфозе, нешта зрушваецца ў ёй і яна абарочваецца на добрае. Калі ніжэй ужо нельга падаць, міжвольна пачынаецца паступовае ўзыходжанне.

Нешта падобнае здарылася і з душой Сары. Так п'яніца, калі розум муціцца алкаголем, але арганізм яшчэ здольны супраціўляцца, пасля чарговай чаркі раптам званітоўвае і яму становіцца лягчэй. Сара сядзела ў пустым кафэ, абьякава круціла ў руках залаты пярсцёнак з кабалістычным сімвалам і не магла адказаць сабе на пытанне: дзеля чаго? Хіба дзеля грошай? Але ці варты яны таго, каб пражываць не сваё жыццё, а ўпрагацца ў нейкую прывідную хімеру? І так раптам захацелася нейкага іншага, чысцейшага жыцця, свежага паветра... Усяго толькі імгненны парыв, зрух думак, не болей, але яго хапіла, каб вырвацца з зачараванага кола. Так маленькага каменьчыка, які падае з кручы, дастаткова, каб выклікаць цэлы камяняпад.

Праз нейкі час яна ўжо стаяла перад дзвярыма са старажытным арнамантам. Зайшла ўсярэдзіну, насустрач ёй з радаснай усмешкай падняўся «равін». Але яна сарвала з пальца залаты пярсцёнак-«тэтраграму», размахнулася штосілы і зашпурнула ў яго бок — равін не паспеў закрыцца ад яе рукамі, у вачах прамільгнуў жах. Пярсцёнак праляцеў колькі метраў і стукнуўся проста ў яго лоб, адскочыў, як ад пустога бубна, і ўпаў на падогу. Доўга круціўся, як ваўчок, на падлозе з дзіўнаватым шыпеннем, пакуль нарэшце не спыніўся. Сара выскачыла з гэтай таямнічай установы, зачыніла за сабой цяжкія дзверы і, свабодная ад нейкіх абавязкаў, лёгка дыхаючы, пайшла па вуліцы.

Спачатку Сэма апанаваў гнеў. Уварваўшыся ў сваю кватэру, ён пачаў крушыць наўколабацькавыяпопельніцы,гнуць,ламаць,шалёнатаптацьнагамі.Затым падабраўся страх, які перайшоў у жудасць... Мітусіўся з кутка ў куток, з пакой ў пакой па кватэры, як злоўлены ў пастку звярок. То сядзе, то раптам ускочыць, то падбяжыць да вінчэстара, сарве яго са сцяны, то зноў павесіць на месца...

Лусія праходзіла праз двор свайго дома, рабочыя мылі вокны.

«Што? Што рабіць? — выкрыквае ўголас Сэм, але голас дрыжыць. — Трэба быць рашучым. Трэба адважыцца і давесці ўсё да канца. Няўжо гэта праўда? Я

не дарую... Ён папомніць у мяне... Зарадзіць баявым патронам. Зараз жа! І тады... Не! Толькі так: забіць яго. Зарадзіць. І застрэліць».

Кідаецца да сцяны з вінчэстарам, спыняецца на паўдарозе: бязвольна апускаецца ў крэсла. «Але што ж? Што?.. Не! Я гэта зраблю... І ўсім адпомшчу!».

Ускоквае з крэсла і кідаецца да дзвярэй. На парозе сутыкаецца з маці.

— Ты куды, сынку?! — адхіснулася ад дзвярэй Лусія, ледзьве не збіў яе з ног. «У бездань!» — крычыць сын.

— Божа мой, што ж гэта робіцца... — шэпча яна.

Хацела было памкнуцца за сынам, але куды? Прайшла ў кватэру. Ногі не трымаюць, ватныя. Бязвольна асела ў крэсла. Затым падхопілася рыўком і бухнула-ся на калені. Апантана пачала маліцца, шалёна біць паклоны і хрысціцца.

Металічная лесвіца выводзіць на дах, па ёй узбіраецца Сэм.

Сара некуды спяшаецца па вуліцы.

40

У парозе стаіць Джэк, ён п'яны. Глядзіць на жонку. Не можа даўмецца — збіты з панталыку, шакіраваны ўбачаным: «Ты здурнела, старая?! Эй! Лоб разаб'еш».

Лусія быццам не чуе і працягвае маліцца. Толькі Бог і можа данамагчы...
Дах, выпяжненыя люкі, антэны. Пакатая страху. Сэм узбіраецца на дах.

Сара бяжыць па вуліцы...

— Ніколі не бачыў, каб ты лбом... Ну, хопіць! — Джэк ашаломлены паводзінамі жонкі. — Я сказаў хопіць! Давай есці!

Лусія падымаецца з каленяў, глядзіць, быццам не пазнае мужа. «Вось хто вінаваты!» — мільгае здагадка ў вачах.

— Есці?! — выпіснула з болем, — а не падавішся?!

«Што?!» — Джэк робіць грозны выгляд, але жонку ўжо не спыніць.

— Табе б толькі жэрці, жывёліна! Ты хоць што-небудзь здольны бачыць? З нашым сынам штосьці робіцца. Чуе маё сэрца, нешта нядобрае. А табе б толькі жэрці і жэрці.

Ён стаіць і хістаецца, утаропіўшыся позіркам у жонку. «Хопіць! — развяза абрывае яе словы, — не хачу чуць болей, ік, пра гэтага вырадка!».

— А ўсё твая работа! Твая неўтаймоўная похаць! Твой эгаізм!

Погляд Джэка пацягнуты туманам, але да яго нешта пачынае даходзіць.

— Калі б ты не спакусіў яе! — крычыць Лусія, — калі б ты думаў пра сына...

— Маўчаць, ік! Курыца! — яго пакуль яшчэ хістае, але ўвесь ён ужо напружыўся.

— Не, я не буду маўчаць. Я раскажу ўсяму свету, да чаго ты дакаціўся. Я яшчэ і ў тваю кантору схажу... Няхай ведаюць, няхай усе ведаюць.

— Сучка! Гэта ўжо... — пляцецца ў залу, — счас мы ўсё, ік, напавім. Усё выправім, ік! — цягнецца за вінчэстарам, — угонім, ік, у патрэбныя рамкі. Раз і назаўсёды!

Марудна возіцца са зброяй. Яму ніяк не ўдаецца перасмыкнуць затвор, як нервовы цік перашкаджае ікаўка.

Сара яшчэ хутчэй бяжыць па вуліцы.

Сэм разганяецца па даху дома: бухаюць глухія крокі; ланоччы крыламі, разляетаецца зграя галубоў і ўзвіаецца ў неба.

Джэк нарэшце спраўляецца з затворам. Паводзіць ствалом у бакі, шукаючы жонку.

Сэм страшна крычыць і скача са страхі дома.

Сара забягае ў двор, чуе крык, падымае галаву. Спалоханыя рабочыя на падвешанай люльцы, што мылі вокны, задзіраюць галовы і адхітваюцца ў бакі.

За імгненне да таго, як павінен быў клацнуць спускавы механізм, чуецца жудасны і страшэнны крык. Штосьці ў гэтым крыку падалося Лусіі блізкім. Рванулася матчына сэрца... Хапаючыся за галаву ад жахлівага прадчування, яна адбівае ствол рукою.

«Не, крычыць не Лусія! Яна ў пакоі. Крык даносіцца аднекуль звонку». Усё гэта адбылося ў нейкія імгненні, якія цяжка абасобиць, вычляніць і асэнсаваць. Усё злілося, спаялася адной напружанай дзеяй. Джэк умомант ацверазеў. Але крык пачуўся на сотыя долі секунды раней выстрала, гэта ён выразна запомніў. Палец ужо ціснуў спускавы кручок, выстрала яшчэ не было, а той страшэнны роў ужо біў па вушах...

Маланка вырвалася з вінчэстэра. Грымнуў стрэл. Звініць разбітае шкло. Клубы дыму. І Джэк, і Лусія застылі ў здранцвенні.

— Што гэта было? — здіўляецца Лусія.

— Выстраліла, — паціскае плячыма Джэк. Ён зусім цвярозы: — Ты жывая?!

— Быў крык!

— Чаму яно выстраліла? — не можа зразумець Джэк.

— Ты чуў, крычаў нехта? Так страшна крычаў... Ой! Сэрца, — Лусія хапаецца рукою за грудзі і асядае на падлогу.

Абое глядзяць на разбітае шкло.

З рыштавання падае бідон з вадой. Знявечанае цела Сэма ляжыць на рыштаванні. Унізе на бардзюрыне каля дома ляжыць Сара: з-пад рыжых валосоў цячэ струменьчык крыві.

Праз разбітую шыбіну ў кватэру заглядваюць дзве галавы спужаных рабочых. Лусія ўскідваецца, рвецца да акна: жудасная здагадка як агнём абпаліла нутро: — Сэм?! Гэта Сэм. Сэ-эм. Сэ-э-э-эм!!! — крычыць яна і падае, страціўшы прытомнасць.

Эпілог

Амаль пустая зала рэстарана. За адным столом, паклаўшы галаву на рукі, спіць п'яны, за другім сядзяць двое. Над іх галавамі тытунёвы смог. Попельніца поўная акуркаў. Некалькі пустых бутэлек. Усё гаворыць аб тым, што яны праседзелі тут цэлую ноч. Многа пустых кубкаў ад кавы.

— Куля пацэліла проста ў голаў. Левае паўшар'е мозга разнясло ўдрызг! — гаворыць Раманоўскі. — Гэта была самая забытаная справа, якую мне давялося разглядаць. І яна стала апошняй у маёй паліцэйскай кар'еры. Аб гэтым можна справіцца ў паліцэйскім упраўленні штата. Ды і ў газетах таго часу шмат пісалі... Суд прысудзіў Джэка да трыццаці гадоў.

— Джэка? — здзіўся Арлоў, — а чаму не Сару?

— Так, Джэка... Гадоў сем праседзеў у турме. Памёр нядаўна. Куля з вінчэстара аказалася ідэнтычнай той, якой забілі бабульку. Дваіное забойства. А ў яго сына не атрымалася б скончыць самагубствам. Упаў бы на рыштаванне ці страхавачную сетку — застаўся б жывы. Маці, адбіўшы ствол, паслала кулю ў галаву сына і паставіла перад судом мужа. Мне страшна зрабілася пасля ўсяго. Я не раскажаў яшчэ. Неверагодна! Але гэта містыка. Усё адбылося раптам. Я падумаў тады: калі такое магчыма, то ёсць Бог на свеце. Ёсць Бог! І кожны атрымлівае сваё.

— А як жа Сара? Яна пазбегла кары? Ці вам удалося вывелі яе на чыстую ваду? Яна ж таксама вінаватая, — спытаўся з цікавасцю Арлоў.

— Не нам судзіць, хто вінаваты і з каго віна знятая. «Мне отмщение, и Аз воздам». Адзін з заветаў: не судзі, і не судзімы будзеш. Ёсць Суддзя, які ніколі не памыляецца. Кожны атрымлівае сваё. Але справядлівасць часта зусім не тое, што думаем мы. Бог не хутка вяршыць суд. Сара бегла з пакаянным сэрцам... Хацела адкруціць назад усё, што з такой сцяровознасцю закручвала. Але час не павернеш. Ужо да пад'езда падбегла. Пачула крык. Затым раздаўся выстрал... Яна не паспела зразумець, што адбылося... Мёртвае цела Сэма, упаўшы на рыштаванне, збіла 40-кілаграмовы балон з вадой. Але гэты балон не стаў апошнім судовым вердыктам у жыцці Сары Зельцман. Тады яна выкруцілася, можа таму, што за гадзіну да гэтага раскаялася? Атрымала лёгкае сатрасенне мозга, галаву разбіла... Паехалі ў адно месца, — падняўся Раманоўскі, — тут зусім блізка. Вы ўжо былі там.

Выйшлі на вуліцу, пакуль злавілі таксі, Раманоўскі працягваў свой расповед: «Ёсць у чалавечым лёсе фатальныя хвіліны. Уся светабудова напружваецца тады ў чаканні: што зробіць гэты чалавек у наступны момант? Таму што ад ягонага дзеяння многае залежыць. Адною судзьбінай, як вузлом, пераплятаюцца жыцці дзясяткаў, соцён, а то і тысяч людзей. Праз учынак гэтага чалавека намерваецца сцвердзіць сябе будучыня. Вы не разумееце пра што я?»

Нарэшце яны злавілі таксі і ўладкаваліся на заднім сядзенні. Як толькі машына кранаецца з месца, Раманоўскі, былы паліцэйскі і цяперашні святар, працягнуў свой расказ: «Быў у мяне сябар. Вы яго ведаеце, Уладзімір Набокаў — рускі пісьменнік. Мы з ім доўга сябравалі. Мяне заўсёды здзіўляла, што ён ніколі не называў дакладную дату свайго нараджэння. Наўмысна блытаў людзей, уводзіў у зман. Я выпадкова гэта заўважыў. Адзін дзень нараджэння святкавалі вясною, а праз некалькі гадоў раптам выпадае на восень. Гэта і кінулася мне ў знакі. Я спытаўся: чаму так? І ведаеце, як ён растлумачыў свае паводзіны? Ёсць, гаворыць, у чалавечым лёсе ахілесавы пяты, іх некалькі трапляецца за жыццё. Гэта самае слабое месца... Валодаючы ўсякай там зорнай містыкай-кабалістыкай, ведаючы дакладную дату нараджэння, можа падлавіць такі момант чалавека, калі ён цалкам безабаронны, адкрыты ўсяму космасу, і забіць яго адным словам! Вось так і Сара натрапіла на ахілесаву пяту Сэма. Ну вось мы і прыехалі.

Яны выйшлі на вуліцу. Займаўся ранішні золак.

— Сем гадоў прайшло, — гаворыць Раманоўскі, падыходзячы да доўгай шыльды, зробленай на скорую руку з рэкламных шчытоў, — І вось глядзіце, спадар Арлоў, што дзеецца ў свеце.

Нягледзячы на ранні час, вакол адмысловай дошкі аб'яў гуртаваліся людзі. Нешта наклеівалі ці, наадварот зрывалі панеркі, але большасць учытвалася ў пранумараваныя спісы. «Вось яе прозвішча», — паказаў Раманоўскі і тыцнуў пазногцем у бясконцы спіс. Насупраць нумра 669 было напісана: «Сара Зельцман». Арлоў падняў галаву ўверх, прачытаў заглавак: «Спісы людзей, якія маглі знаходзіцца на момант тэрарыстычнага акта ў разбураных будынках».

— Дык яе магло і не быць тут? — услых сказаў ён, — маглі знаходзіцца...

Святар усміхнуўся: «Калі Гасподзь хоча даць каму-небудзь знак, то робіць гэта выразным чынам. У чалавека не застаецца сумненняў. — Ён пачаў нешта шукаць па кішэнях, засоўваючы руку то ў адну, то ў другую. — У той дзень я быў недалёка. Тут побач знаходзіцца мой прыход. Ішоў па сваіх пастырскіх справах. Так нечакана ўсё гэта здарылася. Адзін самалёт, другі... Збегліся людзі... і я пабег, уцягнуты натоўпам».

— Ведаецце, я збіраю біноклі. У мяне іх штук дзвесці. Добрыя біноклі. Гэта захапленне з юнацтва. Яно дапамагае зразумець: усё, што мы бачым, — ілюзія! Паглядзіш у бінокль на дваццать крат — бачыш адну карціну, перавернеш яго — карціна зусім іншая. Літаральна за гадзіну перад здарэннем я набыў марскі бінокль часоў Другой сусветнай вайны. І першае, што ўбачыў, накіраваўшы на будынак, была Сара Зельцман. Яна знаходзілася дзесьці на дзевяностых паверхах. Вышэй таго месца, куды ўрэзаліся самалёты. Я адразу пазнаў яе. Яна амаль што не змянілася, толькі пасівела. За хвілін дзесяць да таго, як будынак абрушыўся, яна выкінула з акна паперку. Я прасачыў, куды панёс яе вецер. А потым будынак нечакана абрушыўся. Так што яна не ўратавалася.

Учора я знайшоў тую паперку, якраз перад вашым інтэрв'ю. Вось яна, — з гэтымі словамі ён разгарнуў аркуш паперы: вялікімі друкаванымі літарамі па-англійску было напісана ўсяго некалькі слоў: «Прабач мябе, Сэм Хабарт! Выбачайце, людзі! І даруй, Божа, грахі мае. Сара Зельцман».

Уключыўся пражэктар. Зноў успыхнуў экран летняя кінатэатра, і па белым палатне пабеглі кадры хронікі — трыумфальнае шэсце Амерыкі ў дваццатым стагоддзі.

Высадка саюзных войскаў у Нармандыі. Сустрэча на Эльбе. Бамбардзіроўка Хірасімы. Запуск касмічнай ракеты. Аbruшваецца Берлінская сцяна. Расстрэл «Белага Дома» у Расіі. Амерыканскі марскі флот у раёне Персідскага заліва. Аперацыя «Бура ў пустыні». Бамбёжка Югаславіі. Акупацыя Ірака... Гараць будынкі Сусветнага гандлёвага цэнтра. Павольна вырастае ядзерны грыб.

Нельга было прыдумаць больш недарэчнага месца для падобнай дэманстрацыі. Пэўна, амерыканцы кіруюцца нейкай сваёй логікай...

— Эх, Амерыка, Амерыка... Куды цябе нясе? — з болем прамовіў Раманоўскі.

З боку кінатэатра загучала музыка, ўсё гучней і гучней даносіцца мелодыя амерыканскага гімна, здалося раптам, яна запоўніла ўсю прастору. Стала невыносна. На самай высокай ноце, калі на кадрах кінахронікі ўздымаўся ядзерны грыб, гук рэзка абарваўся. Наступіла мёртвая цішыня. Нібыта аглохнуў на хвіліну ўвесь свет...

Цішыня... І ў гэтай ранішняй цішыні нечакана засіявала нейкая адзінокая птушачка. Адкуль яна тут, сярод каменных будынін?

Раманоўскі і Арлоў аглядаюцца, быццам шукаюць кагосьці.

А на ўсходзе павольна падымаецца малінавы дыск Сонца. Пачынаўся новы дзень.

«Сонкус»

(Сучасная містэрыя ў двух пралогах,
васьмі карцінах і двух эпілогах)

ДЗЕЙНІЧАЮЦЬ:

У ЗАЛАТЫМ АБЛАЧЭННІ: Архангелы Міхаіл, Гаўрыіл і Рафаіл.

У СЯРЭБРАНЫМ УБРАННІ: Кірыла Тураўскі, Еўфрасіння Полацкая, іншыя беларускія святыя.

У СЯРЭБРАНА-БЕЛЫМ, З ЗАЛАТЫМІ КРАПІНКАМІ І ЧОРНА-ШЭРЫМІ ЛАПІКАМІ: паэт.

У БЕЛЫМ АДЗЕННІ: Дзед Ягор, унук дзеда Ягора і Гандзя.

У ШЭРА-БЕЛЫМ АДЗЕННІ: Бугаёў (другі прахожы).

У ШЭРЫМ АДЗЕННІ: Першы прахожы, Трэці прахожы, Першы вясковец, Другі вясковец, Вяскоўка, сяржант міліцыі, міліцыянеры.

У ЧОРНА-ШЭРАЙ ВОПРАТЦЫ: Прэзідэнт, Сакратарка.

8. У ЧОРНАЙ УНІФОРМЕ: Міністр замежных спраў Заскокін, рэзідэнт контрразведкі Шукевіч, галоўны ідыёлаг Недаглуздаў, галоўнакамандуючы генерал Мордачысцік, гісторык Верадовіч, міністр эканомікі Пралічылкін, бюракрат ад літаратуры Літарчук, міністр унутраных спраў маёр Дубінкін.

9. Чорныя і Бельяя цені.

МЕСЦА ДЗЕЯННЯ: зямная Рэспубліка Беларусь і нябесная Белая Русь.

ЧАС ДЗЕЯННЯ: канец дваццатага стагоддзя, 1995 год.

ПРАЛОГ НА НЯБЁСАХ

(Нябесная Белая Русь. На воблаках тры архангелы: Міхаіл, Гаўрыіл і Рафаіл. Міхаіл углядаешча ўдалеч. Аднекуль даносіцца людское шматгалоссе і пошум дольнага свету. Паступова разрознення галасы зліваюцца ў суладную малітву Святому Духу)

Царю Небесный, Утешителю, Душе истины, иже везде сый и вся исполняй, Сокровище благих и жизни Подателю, прииди и вселися в ны, и очисти ны от всякия скверны, и спаси, Блаже, души наша!

(Аціхаюць галасы малітвы, зноў гамоніць людское шматгалоссе).

МІХАІЛ. Імгненні пераплецены вякамі.
На нітку часу, нібы вузялкі,
Завязваецца доля чалавекаў.
ГАЎРЫЛ. І не разблытаць лёс людзей рукамі —
Народ цячэ праз моўную раку.
РАФАІЛ. Бо слова валадарыць над Сусветам...

(Выбліскае маланка, грывіць гром — замаўкае людское шматгалоссе).

МІХАІЛ. Галоўнае, Архангелы — не страціць міг,
Калі жывое слова ў часе траіна моўлена.
РАФАІЛ. Навошта клікаў нас, Архістраціг?
МІХАІЛ. Мяркую, што чакае ўсіх выпрабаванне.
Туды глядзіце, дзе чырвоныя аблогі,
Здаецца, зноў гурбой ідуць славяне?
ГАЎРЫЛ. Не распазнаць пакуль...
РАФАІЛ. Адсюль далёка.
ГАЎРЫЛ. Па строях аблачэння — Вавілон!
Сказаць адразу можна: розныя эпохі...
РАФАІЛ. Сур'ёзная, быць можа, справа...
МІХАІЛ. Ды ў нас — закон!
ГАЎРЫЛ. Да Бога ўсе цяпер снішаюцца за славай:
Мяжа тысячагоддзяў...
РАФАІЛ. Хто ж сёння на падходзе?
МІХАІЛ. Ну так і ёсць! Браточкі, зноў Кірыла.
ГАЎРЫЛ. Славянскі златавуст усім саборам!
РАФАІЛ. О, Божа ж мой!
ГАЎРЫЛ. Ну як яму не сорам?
РАФАІЛ. Яшчэ зусім нядаўна крылы
За іх Чарнобыль адбіралі Херувімы —
Яны ізноў.
Скажы, Гаўрыле,
Налётацца шчэ не паспелі ўволю?
ГАЎРЫЛ. І не кажы...
МІХАІЛ. Ну ўсё, даволі!
У нас Закон. Яго нікому рушыць не магчыма,

Ні Ёладам, Сілам, нават Серафімам —
 А мы ўсяго Архангелы.
 ГАЎРЫІЛ. Хоць раз з якое б Англіі
 Прыйшлі.
 РАФАІЛ. А можа, дасць Гасподзь, і пройдуць міма?
 ГАЎРЫІЛ. А ўжо ж! Чакай, кішэнь трымай шырэй,
 Не ведаеш ты гэтых пілігрымаў:
 Да сёння трызняяць Трэцім Рымам.
 РАФАІЛ. Глядзі, пайшлі яшчэ шпартэй.
 ГАЎРЫІЛ. Не, Рафаіл, не пройдуць міма.
 РАФАІЛ. Я адчуваю: быць бядзе,
 Калі сюды святы ідзе.
 МІХАІЛ. Увага ўсім! І слых трымайце востра,
 Ён златавусным зваўся пры жыцці —
 Пераканаць яго не проста.

*(Усполых бліскавіцы, раскаты грому. Міхаіл падыходзіць
 і бярэ Кірылу Тураўскага за руку).*

Кірыле, стой!
 Пусці!
 МІХАІЛ. Ну, Гаўрыіле!
 ГАЎРЫІЛ. Стаяць, святы! Табе не сорам
 Зноў да прастола ўсім саборам?
 ТУРАЎСКІ. Дазволь прайсці, Пасланнік Божы, трэба!

(Намагаецца абмінуць Архангелаў)

ГАЎРЫІЛ. Рафаіл! Чаго стаіш? Пусці такіх, дык скоро
 З зямлёй зусім змяшаюць неба.
 РАФАІЛ. Стаяць усім! Праз вас глынулі гора:
 Вось толькі ўчора нам вярнулі крылы,
 Абліччы прыадкрылі толькі ўчора,
 Каб насалодзіць погляд божай некнатой, —
 А вы зноў лезеце на неба....

МІХАІЛ. *(у бок)* Пехатой.
 ГАЎРЫІЛ. Сумленне ж мець патрэбна!
 ТУРАЎСКІ. Дазвольце нам падняцца да Царыцы,
 Каб справе ўсеагульнай не спыніцца.

РАФАІЛ. На неба лезеш ты, як бацька хросны
Самому Госпаду Ісусу.

ГАЎРЫІЛ. Ужо здаволены мы восемдзсят шостым.
МІХАІЛ. Ты зноў прыйшоў прасіць за беларусаў?
ТУРАЎСКІ. Калі мы дбаем аб агульным росце,
То да канца вякоў жыць просьбай мусім.

РАФАІЛ. Мы нацяпеліся мінулым разам.
ГАЎРЫІЛ. Ніколі гэтакай абразы
З пачатку веку не было:
Архангелы пазбавіліся крылаў!
ТУРАЎСКІ. Вы хочаце сказаць, што мы ўчынілі зло?
МІХАІЛ. Сказалі ўжо.
РАФАІЛ. І ты ўсяму віной, Кірыла!
ТУРАЎСКІ. Даруйце мне, калі я вінаваты.
Але, мяркую так: Архангелам
Пабыць не шкодна і без крылаў,
Як гэта дапаможа ўратаваць дзве-тры душы —
Абразы ў гэтым я не бачу,
Калі сам Бог Ісус Хрыстос
Прыняў на трыццаць тры гады
Знясіленае цела чалавека з той жа мэтай.
Таму прайсці дазвольце да Царыцы,
Каб слова стала чыстаю крыніцай.

МІХАІЛ. Царыцы час нам трэба шанавань,
Вы не адны...

ПОЛАЦКАЯ. Ці ж не адну мы справу робім?
МІХАІЛ. Вы не адны пад валадарствам Дзевы.
ГАЎРЫІЛ. Зноў асабіста? Чаму не праз малітву?
ТУРАЎСКІ. Малітвай шмат разоў я падымаўся да Прастола
Яшчэ з Барыса-Глебскага стаўпа.
А справа вельмі далікатная.

РАФАІЛ. Нікчэмных спраў пад небам не трымаюць,
Мы многія на месцы вырашаем.

ГАЎРЫІЛ. Як пагляджу, Кірыле, імкнешся ўзяць рэванш?
Жыццё зямное безвыездна праседзеў на Балоні —
А зараз гойсаеш па небе і надбухторваеш
Сабор на змову, нібыта беззаконнік.

- ТУРАЎСКІ. Ну што ж, тады раскажа Еўфрасіння,
Яна ў жыцці хадзіла шмат:
Пяшком дайшла аж да Ерусаліма.
- ПОЛАЦКАЯ. Не ведаю, Прасветлы, ці зможаш ты дапамагчы?
МІХАІЛ. Кажыце ўсё адразу: што вас на неба прывяло?
Рука мая суды Гасподнія трымае!
- ПОЛАЦКАЯ. Няма спакою нам. І чым далей — тым горай.
Баліць душа за род славянскі наш.
Мінулым разам прасілі кары мы —
Паслаў, Прасветлы, ты мячом агністым кару,
Наслаў Чарнобыль ім — яны яго не зразумелі...
- ГАЎРЫІЛ. Хіба штодзень варочаць чашы гневу?
Дык трэба ж сэрца мець, жанчына!
- ПОЛАЦКАЯ. Любіць магу — спрачацца я не ўмею.
Ён мне пярэчыць без прычыны...
Маўчу... Далей працягвай ты, Кірыле.
- ТУРАЎСКІ. Удзячны, Еўфрасіння, за давер.
Табе ж, Архангел Гаўрыіл, заўважу так:
Не тактоўна, не даслухаўшы, рабіць выснову,
Тым больш, сястра такую ж белую лілею,
Адзнаку чысціні ў руках трымае,
Як і ты. І Ангелам завецца, хоць чын і меншы мае.
- РАФАІЛ. Ты не крыўдуй, Кірыле, а зразумей і нас...
А ганарыцца чынам ангельскім, што Богам
Дараваны — не прыстала. Мы ведалі...
- (Запытальна глядзіць на Міхаіла)*
- МІХАІЛ. Скажу без сораму, што зведаў я
Архангела, падобнага мне чынам,
Які за крылы амаль да пекла не сцягнуў
Твайго пакорнага слугу.
Але ж, — не быў бы я Архістрацігам —
Яшчэ мы сыйдземся з драконам у апошняй сечы,
Тады яму за ўсё адпомшчу!
- ТУРАЎСКІ. Даруй і мне за дзёрзкасць! Мы воіны твае.
Але пакуль на землях Белай Русі
Ёсць хоць адзін магчымы ратнік воінства нябеснага,

МІХАІЛ.
ТУРАЎСКІ.

Час не наблізіцца да помсты дэманам —
І мы таксама прагнем гэтае расплаты.
Ну, слухаем цябе.
Дык вось, сястра сказала:
Няма спакою нам. Чаму?.. Я растлумачу.
Апошняя вайна, што чвэрць народу праглынула,
Хоць пачалася ў чэрвені і дня дваццаць другога
(Як і прадвызначыў Архангел Гаўрыіл з дазволу Госпада),
А ўсё адно ніхто з людзей чамусьці не заўважыў,
Што роўна дзвесце семдзсят і пяць гадоў таму,
Дакладней, у тысяча шэсцьсот шэсцьдзсят шостым,
Было зацьменне ў гэты ж дзень;
Зацьменне сонца — Богава знаменне!
Тады і пахіснулі Русь Святую, пад карань секлі,
І мары светлыя пра Трэці Рым развееліся дымам.
Пра гэта добра Авакум пры Нікане пісаў,
Што «тайна беззаконня пачалася»,
Калі Гасподзь наш на Галгофе, на Крыжы сканаў.
І, не здолеўшы трываць пакутаў Сына
(Заўваж, што і тады было знаменне!),
Айцец свяціла дзённае прыкрыў рукою,
І пачаліся землятрусy на ўсёй зямлі...
Дарэчы, магу са «Слова на Вялікдзень»
Прывесці гэтакія ж словы, дай Божа памяць:

«...Яко человек распинаем бе, и яко Бог и солнце помрачи и луну в кровь предложу, и тма бысть по всей земли: яко человек воспив, и испусти дух, но яко Бог землю потрясе, и камень распадется...»

МІХАІЛ.
ТУРАЎСКІ.

Прычым тут землятрусy? Іх у балотах зроду не было.
Не разумееш ты мяне... Пачну з канца другога.
Яно вядома, цяжка ўразумець маўленне грэшнае людзей
Таму, хто вечна быў чысціоткім духам.
Ты плоці аніколі сам не зведаў —
Дзе ж разумець табе зямныя справы?
Таму й прашую да прастола.

МІХАІЛ.

ТУРАЎСКІ.

Пачні з канца другога,
Канцоў у Бога многа...
Няма спакою нам. І чым далей, тым горай.

Турбуюць, моляць, просяць нас і патрабуюць
Не чаго-небудзь — справядлівасці нябеснай!
Зпадыспаду імкнуцца прасветлыя князі Айчыны нашай:
Валхвы, Баян, кудзеснікі — ўсе тыя, што слоў не ведалі
Хрыста (ці ж гэтым вінаваты?), але добром жывілі сэрцы.
Яны жыццё і нам далі.
Стагоддзямі аралі нівы душаў чалавечых,
Каб зерне светлае Хрыстова, каб Слова вешчае святое
На гэтай ніве прарасло і плод дало...

(Абводзіць рукою навокал, паказваючы сабор беларускіх святых)

Ты бачыш плод — вось колькі Богам улюбёных!
Табе вядома быць павінна,
Калі Гасподзь з Крыжа спусціўся ў пекла,
То праведнікаў вызваліў з палону.
Але не ўсе тады гатовымі былі, не ўсе даспелі.
Хрыстос пакінуў ім надзею: шлях праз Слова,
Якое кожныя языкі збіраюць у скарбонку Духу.
Што нам да тых паганаў —
Няхай ратуюцца праз мову і культуру.
У гэтым вось і справа, бо горай ім
І ўсё цяжэй за годам год у вышнія абшары падымацца.
І могуць прашчурны навек палоннымі застацца.
А ў гэтым мы таксама вінаваты:
Прыйшлі, як нам Збавіцель завяшчаў,
Не ўзорвалі, не палівалі потам,
Бо глеба ўжо гатовая была:
Пасеялі — ўзышло!
Дык нам бы дзякаваць аратых...
Але замест падзякі мы за іншае ўзяліся.
Я сам праклёнам аддаваў паганскія законы,
Прымхі, забабоны — як бытга ўсё там шкоднае было...
Нібыта людзі могуць з пустога месца прарастаць
Да Божай славы?
Як не чытай Стары ці Новы Запавет мартышцы —
Не зробіцца людзінай!
Дык вось, мы адвяргалі, нішчылі, палілі...

МІХАІЛ.

ТУРАЎСКІ.

ПОЛАЦКАЯ.
ТУРАЎСКІ.

ПОЛАЦКАЯ.

ТУРАЎСКІ.

- Мо, грэх і быў... Быў час занадта жорсткі.
 Але ж валхвы хіба нам перашкодаў не чынілі?
 І вось тады насенне іншае падкінута было...
 А праз стагоддзі прарасло... І буйны плод дало.
 Цяпер ікнулася. Хто ж ведаў ці гадаў тады,
 Што гэтак можа абярнуцца праз гады.
- МІХАІЛ.
 РАФАІЛ.
 Дык што там здарылася?
 Чарнобылем я асабіста рахаваўся,
 Скажу, пакрыху справа рухаецца. Народ цярпілівы,
 Мяркуем, што ачысціцца ад чорнае навалы.
- ТУРАЎСКІ.
 Не, Рафаіл! Не ў гэтым справа.
 Бяда і гора там не ў «шальновай зорцы».
 Бо сёння на маёй радзіме ўздываюць руку на святое,
 Як Каін нож на брата Авеля. О гора нам!
 І чым далей, тым горай! Як мне прапрадзеду
 Адкрыта ў вочы паглядзець, калі я сам спрыяў таму
 (Выходзіць так!), што сёння іх адсекчы могуць па-жывому?
 «Бросаюць ныве жрэбий меж собой», як колісь,
 Ведаем з Пісанняў, кідалі стражнікі
 На рызы чыстыя Хрыста. Кідаюць жэрабя на мову...
 А мова ці не ёсць адзежына душы?
- ПОЛАЦКАЯ.
 А то й сама душа.
 Дзядоў жа сэрца спарадзіла наша слова,
 Дакладней нават будзе: Слова — Дух!
- ТУРАЎСКІ.
 Кідаюць жэрабя і вырашылі так, што мова родная
 Ім мачыхаю стала і болей не патрэбная...
 Ты ведаеш, Прасветлы, што значыць гэткае выснова?
- ПОЛАЦКАЯ.
 ТУРАЎСКІ
 Прамой дарогаю да пекла забяспечваецца шлях.
 Забытаны шляхі і не дайсіці да ўспіны ніколі!
 «О горе, руская земля, ужель ты за холмом?»
 І застанешся там навек, як за кітайскаю сцяною?
- ПОЛАЦКАЯ.
 ТУРАЎСКІ.
 Ні днём няма спакою нам, ні ноччу. Просім кары!
 Не простаі кары патрабуем, патрэбен суд спачатку.
 Потым — кара! Каб на зямлі маглі нарэшце усвядоміць:
 Усе мы звязаныя з імі не роднаснай крывёю,
 Не сваяцтвам, а Словам, спароджаным славянскаю душою.
 Прашу раскрываваць народ мой страхам боскім!

ПОЛАЦКАЯ. Усе мы просім! Просім!
(Апускаюцца на калені. Бліскае маланка, грывіць гром.)

МІХАІЛ. Так-так. Справы цяжкія. Ёсць некалькі магчымых варыянтаў.
 ГАЎРЫІЛ. Гаўрыіл, ці ёсць на той зямлі ў цябе паэт?
 Ды ёсць адзін... Штосць піша... Хоць і жыве як бажавольны,
 Ды Музай часта паланёны. А я нашэптваю бывае.
 МІХАІЛ. Так, ёсць такі паэт. Не любіць анічога акром волі.
 Табе не прывыкаць разносіць добру вестку,
 Пашлі яго ў народ, няхай ідзе па гарадох і весях
 І будзіць люд.

ГАЎРЫІЛ. А ён і так там з году ў год:
 Начуе проста ў парку гарадскім.
 МІХАІЛ. Вось і цудоўна! Адразу ж звяжамся мы з ім.
 Рафаіл, ты будзеш хворых лекаваць,
 Ну, тых, чыя душа яшчэ жывая.
 РАФАІЛ. Я згодзен. Справу добра знаю.
 МІХАІЛ. А ты, Кірыл, вядзі сабор святых сваіх
 Бліжэй да родных гоняў і да тых,
 За каго просіце сягоння. Мы клікнем,
 Як спатрэбіцца памога.

(Святые адыходзяць. Архангелы застаюцца ўтрох.)

МІХАІЛ. Ну што, братове, рызыкнём крыламі?
 Скажу, нібыта перад боем: з Богам!

ГАЎРЫІЛ. Бярэм адказнасць на сябе мы самі:
 Дзе б наша не прапала!

РАФАІЛ. Наперад?

ГАЎРЫІЛ. І з запалам!

МІХАІЛ. Клін выганяе клін!

РАФАІЛ. Амінь!

ГАЎРЫІЛ. Амінь!

МІХАІЛ. Чакай! Папраўку дай прамоўлю напаследак:
 Калі пайшла такая маята —
 Замест «Аміня» будзем гаварыць:»Хай будзе так!»
 УТРОХ. Хай будзе так!!!

(Гоман людскога шматгалосся. На сцэну ўрываюцца Белья цені і пачынаюць галавакружны танец. Заслона.)

ПРАЛОГ НА ЗЯМЛІ

(Гарадскі парк. На лавачцы чалавек апрануты ў лахманы — гэта вандроўны паэт. Паступова рассейваецца змрок. На сцэну з розных бакоў выбягаюць Белья і Чорныя цені. Пачынаюць кружыцца каля паэта, нахільваюцца над ім, спрабуюць заглянуць у твар, паглядзіць па галаве, цягнуць да яго рукі...)

У мройнай дымцы туману, здаецца, паказваецца постаць аднаго з Архангелаў — Чорныя цені знікаюць, Белья працягваюць танец. Адначасова са з'яўленнем Архангела аднекуль зверху даносіцца голас: на фоне херувімскіх спеваў — магутны, уладарны і ў той жа час спагадлівы голас.

Паэт у сне адмахваецца рукамі. Быццам спрабуе развезць прывід, нешта мармыча сабе пад нос: ці гэта малітва, ці замова, ці прорсцьба?..

На працягу зямнога пралога на сцэне з рэплікамі ці моўчкі праходзяць усе героі містэрыі, часам яны спыняюцца каля паэта, які спіць. Напэўна, яны сняцца яму, а можа і не — яны ў яго сэрцы, усе людзі, якіх ведаў ён, з якімі сустракаўся ў жыцці, ці яшчэ сустраэцца.)

ГОЛАС РАФАІЛА. Было напачатку Слова,
І слова было святлом...
Ласкава яно свяціла,
Як сонца вясеннім днём.
Клікала слова ў неба,
Птушкай нясло ў аблокі —
Ды стала надзённым хлебам,
Цяпер не ўзляціць высока,
Бо выгналі людзі слова
З таемных куточкаў сэрца —
І адкідаюць мову,
Як хлеб пацвілы і чэрствы.
Гандлююцца роднай мовай,
Быццам на рынку кушцы —
Было на пачатку слова,
Не будзе яго ў канцы.

ПАЭТ. *(прачынаецца)* Што гэта? Хто тут гаварыў? Мроя, сон?.. Дзіўна. «Было напачатку слова... не будзе яго ў канцы»? *(Паціскае плячыма, пазяхае і зноў завальваецца на лавачку. Выбягаюць Белья і Чорныя цені, танцуюць... З'яўляюцца некаторыя дзеючыя асобы містэрыі.)*

УНУК. Дзеду, што за чалавек там на лавачцы?

ДЗЕД. О! Гэта бажавольны чалавек, унучак.

УНУК. У яго няма сваёй хаты?

ДЗЕД. Уся зямля яму домам. Святы чалавек.

УНУК. А чаго ён такі брудны?

ДЗЕД. Гмх! Не ўсё, што блішчыць, — золата! Але сапраўднае золата — і з по-пелу высвечвае. Ты пытаешся, чаму брудны? Унучак, ці ж гэта бруд, які можна вадою змыць? Сапраўдны бруд ніколі не змываецца. Бойся такога броду. Хмг! А з іншага боку, мядзведзь ніколі не ўмываецца, а ўсе яго баяцца. Чысціня не заўсёды паказчык якасці.

УНУК. О, дзеду, я таксама не буду ўмывацца, і мяне баяцца будуць.

ГОЛАС ГАЎРЫІЛА. Як сокамі жывіцца колас на полі,
І цягне да сонца саспелае зерне —
Так словам расце між людзей чалавек
І слова ўздымае да зорак праз цёрні.

ПАЭТ. *(Адмахваецца нібы ад заедзі і пераварочваецца на дрцугі бок. Аціхае музыка, стаіліся Чорныя і Белыя цені.)* Акыш!... Прычачіліся! Так словам расце чалавек... і слова ўздымае... Так словам расце між людзей... так словам расце... да зорак праз цёрні. «Жыццё — камень на баране. Цягну і нешта сею... А лёс папругай б'е мяне... Я ў полі і згібею»

(Засынае. Зноў гучыць музыка, працягваецца танец Белых і Чорных ценяў.)

ГОЛАС МІХАІЛА. Адвечна-юныя законы
На кожны дзень куде жыццё.
Што сёння ў схове невядомым —
Уразіць заўтра адкрыццём.
Так дзень за днём цякуць стагоддзі
Прывычным рэчышчам падзей,
І вось, нарэшце, ён прыходзіць,
Той нечаканы — Новы дзень:
За небакраем сонца ўсходзіць,
І кругам пойдзе галава —
За небакраем сонца ўсходзіць,
Ды не адно ўзыходзіць — два!

*(Сціхаюць гукі херувімскіх спеваў. Некаторы час яшчэ танцуюць цені, але іх засталася мала, нібы дзве-тры адбіліся ад агульнай гурмы... Вось знікаюць і апошнія. Цішыня...
На сцэне з'яўляюцца героі містэрыі.)*

ПЕРШЫ ПРАХОЖЫ. У вас цыгарэткі не будзе?

ДРУГІ ПРАХОЖЫ. Калі ласка!

ПЕРШЫ ПРАХОЖЫ. Дзякуй. А што за тыпус на лавачцы разлѣгся?

ДРУГІ ПРАХОЖЫ. Вар'ят. Цалкам розум скруціў. Такого лепш не чапаць.

ПЕРШЫ ПРАХОЖЫ. Можа, чалавеку спаць няма дзе? А запалку можна?

ДРУГІ ПРАХОЖЫ. Прысмаліце ад цыгарэты. Эканоміць трэба. Эканоміка павінна быць.

ТРЭЦІ ПРАХОЖЫ. Зараз такіх шмат дзе валяецца. Прапіў усё, вось і скітаецца. Скацінус інтэлігентус, развялося іх! І куды ўлады глядзяць?

ПЕРШЫ ПРАХОЖЫ. Дзякуй за цыгарэтку.

ДРУГІ ПРАХОЖЫ. Дзякуй? Добрыя грошы — «дзякуй», лепш у кішэнь пакладзіце.

ПЕРШЫ ПРАХОЖЫ. *(усміхаецца)* За аганёк дзякуй. Пабягу. Не спазніцца б.

ДРУГІ ПРАХОЖЫ. Гэта ж і мне трэба.

ТРЭЦІ ПРАХОЖЫ. А вар'ята сапраўды лепш не чапаць.

(Сыходзяць са сцэны. Следам паказваецца Гандзя, потым выходзіць дзед.)

ДЗЕД. Гандзя, ты майго падшыванца не бачыла?

ГАНДЗЯ. Здаецца, прабягаў толькі што. Ягор, а што за людзі там?

ДЗЕД. Не бачу, дзе?

ГАНДЗЯ. Ды вунь там. Глядзі, ганарлівыя і надзьмутыя, як індыкі.

ДЗЕД. Ага, бачу. Індзюк ітушка заморская.

ГАНДЗЯ. Па рылу відаць, што не простых свіней людзі.

ДЗЕД. Гмх! Тых жа свіней, Гандзя, толькі пасівей. Дзе ж мой унук падзеўся? На работу збірацца трэба, а ён гойсае недзе. Бульбу акучваць сабраўся. Акурат шара.

ГАНДЗЯ. Гэта ж і мне ўжо час уставаць, а я трэція сны сню.

ДЗЕД. Глядзі, як тараканы забегалі. Ахоўваюць. Пайшлі далей ад граху, а то ненарокам і нас заграбуць.

(На сцэну ўрываюцца людзі ў уніформе, становяцца паўкругам у ачапленне.

Паказваецца прэзідэнт са світай.)

ПРЭЗІДЭНТ. Што за галота там разляглася?

МОРДАЧЫСЦІК. Жабрак. Бяскрыўдны чалавек у прынцыпле.

ПРЭЗІДЭНТ. Такія самыя небяспечныя. Яны і робяць рэвалюцыі. Няма чаго губляць, акрамя ўласных кайданоў. Так гаварыў класік. Гісторыю трэба ведаць, шануюныя!

ЛІТАРЧУК. Пісака... Ва ўсе эпохі былі пісакі.

ПРЭЗІДЭНТ. Мяне не цікавяць іншыя эпохі. Толькі ў нашу эпоху ёсць прэ-зідэнт, выбраны народам, народны прэзідэнт.

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна! (*шчаўчок абцасаў*).

ЛІТАРЧУК. Мы шчаслівыя тым, што жывём разам з вамі. Будзе хоць пра што меуары пісаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Пі-са-кі... Ведаем мы. Быў адзін такі. Пракламацці вершамі пі-саў. Да чаго дадумаўся, поскудзь! Як такая думка толькі ў галаву ўлезла. У цябе, Літарчук, такая думка памясцілася б у галаве?

ЛІТАРЧУК. У мяне? (*разгублена*) Не задумваўся. А вы як лічыце?

ПРЭЗІДЭНТ. Я лічу тое, што не зарабляў, і жну тое, што не сеяў.

ЛІТАРЧУК. Вось і я так, як скажаце, як скажаце, так і ўлезе

ПРЭЗІДЭНТ. Ведаю: прадасце за тры грошы.

ЛІТАРЧУК. Ні за якія грошы. Толькі загадайце, любую думку ўцісну ў галаву. Няхай лепш галава трэсне, чым не ўлезе пажаданая вам думка.

ПРЭЗІДЭНТ. Ведаю, усё ведаю. Яна ў вас безразмерная?

ЛІТАРЧУК. Што?

ПРЭЗІДЭНТ. Галава.

ЛІТАРЧУК. Не. Але... Утрамбуем, дзеля дзяржаўнай патрэбы.

ПРЭЗІДЭНТ. Глядзіце. А то... Самі ведаеце што.

ЛІТАРЧУК. Памерці гатовы за вас. Хоць на амбразуру. А пісаку таго мы на-дзеяна прыхавалі, спадар прэзідэнт! Днём з агнём не адшукаюць. Хі-хі-хі!

ПРЭЗІДЭНТ. Хо-хо-хо!

МОРДАЧЫСЦІК. Хе-хе-хе!

ЛІТАРЧУК. Ху-ху-ху!

ВЕРАДОВІЧ. Ха-ха! Фактычна, гэты нікому не перашкаджае, ха-ха!

ПРАЛІЧЫЛКІН. Хе-ху! Можна было б, таварыш прэзідэнт, хе-ху, падатак за выкарыстанне лаўкі спагнаць. Хе-ху, хе-ху! Зноў жа бюджэт...

ПРЭЗІДЭНТ. Ух, ты! Малайчына! Займайцеся, маць вашу! За што я вам гро-шы плачу? Эканоміка павінна быць...

ПРАЛІЧЫЛКІН. Эканомнай.

ПРЭЗІДЭНТ. Проста быць павінна эканоміка. Яе ведаць трэба.

ЗАСКОКІН. За мяжой такое забараняецца законам. Чалавек вольны пакласці сябе спаць там, дзе яму ўздумаецца, хоць на коміне спі — ніхто слова не скажа.

ПРЭЗІДЭНТ. Закон, хо-хо-хо! Спадар, Заскокін, закон для вас — Я! Зразуме-ла? А то панаездзіліся, паскакалі па замежжах, а толку з гульткін нос.

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна. (*Шчаўчок абцасаў*).

ПРЭЗІДЭНТ. А Заскокіну?

ЗАСКОКІН. Безумоўна, зразумела: закон — вы, а Вы — гэта закон.

ПРЭЗІДЭНТ. Разабрацца! Каб не мазоліў вочы.

ШУКЕВІЧ. Ёсць!

МОРДАЧЫСЦІК. Ёсць!!

ДУБІНКІН. Ёсць!!!

ПРЭЗІДЭНТ. Чыстамордзік, забярыце вы яго ў салдаты, ці што?

МОРДАЧЫСЦІК. Мордачысцік, таварыш прэзідэнт!

Прэзідэнт. Блытаю ваша прозвішча заўсёды. Але ж і цаца!

МОРДАЧЫСЦІК. Нічога-нічога... Мне нават і ганарова гэта. Усё-такі ўвага з вашага боку. Шкада, ён ужо адслужыў.

ПРЭЗІДЭНТ. Тады знясіце гэтую лаўку. Парк выкарчуйце!

ВЕРАДОВІЧ. З радасцю. Але нельга! Архітэктурны помнік фактычна.

Прэзідэнт. А я сказаў льга! Льга і кропка! Каб ніякіх косак і працяжнікаў. Я сам помнік. Хто тут закон?

УСЕ ПА ЧАРЗЕ. Вы. Вы! Вы!!!

ПРЭЗІДЭНТ. Вось і выконвайце! Ці вы не законапаслушныя? Заяўляю тады з усёй адказнасцю: падбярэм месцы для вас не вельмі аддаленыя, а вашы месцы заменім людзьмі больш згаворлівымі. Будзеце, хе-хе, у Белавежскай пушчы сонны лобзікам піліць. Хо-хо-хо!

(Сыходзяць са сцэны: спачатку, шнырачы па вуглах і аглядаючы тупікі, ахова прэзідэнта, а следам — і сам ён са світай.)

ПАЭТ. *(Прачынаецца. Садзіцца на лаўку і доўга ўглядаецца ў неба.)* Якія дзіўныя сны. Нябесны голас дэкламаваў вершы. Сон ці не сон? Так уяўна ўсё бачылася: архангелы, святыя... Людзі. Міністры, сам прэзідэнт... Хо-ха-хі! Хо-ха-хе-хі! Ржуць, як коні мяса наеўшыся. Эх, каму патрэбны мае мрой? Цягну і нешта сею... Я ў полі і згібею... Мой сын загінуў на вайне...

(Задумліва) Вось і ноч на зыходзе. Яшчэ адна ноч прайшла... Ноч, дзень, ноч... Дзінь-дзень! Дзінь-дзень! Дзінь-дзень! Дзінь! Так праходзіць і жыццё: на гадзіннік паглядзі, дзе твой час падзеўся, дзе? Стрэлкі ловаць небыццё: дзінь-дзень! Дзінь-дзень! Дзінь...

Хм! Каторую ноч адно і тое ж сніцца... Нічым не абудзіць іх... Але голас, такі дзівосны голас! Ён гаварыў, што... *(Зноў ўглядаецца ў неба)* Няўжо і там таксама ёсць жыццё? Не... Немагчыма такое. Няўжо?

Птушкі помняць гнёзды свае і вяртаюцца з выраю на радзіму, лісы ведаюць норы свае, пчолы шукаюць вулі... А людзі... Мой сын загінуў на вайне. Цягну і скруху сею. Ён згінуў па маёй віне. Я ж ваяваць не ўмею...

Людзі? Ат, дзе накормяць, там і добра. Зараз працнуцца і пабягуць. Пабягуць. Усё падбегам, спехам ды прыскокам. Упохапкі і без аглядкі. Дзівакі! Усё, што трэба чалавеку, ён носіць з сабою. Часам здаецца, яны ператварыліся ў робатаў. Нават танцы такія пайшлі. *(Дэманструе танец з механічнымі рухамі.)* У царкву, як на работу ходзяць. Мода такая пайшла. Прэстыж. Спяшаюцца. Баяцца спазніцца. Куды? Хіба можна збегчы ад сябе?

Чырванее на ўсходзе. Во, пабеглі ўжо, пабеглі...

(Танцуе танец з механічнымі рухамі. Раптам праз нейкі час рэзка паварочвае галаву на Усход, потым гэтак жа хутка зьркае на Захад — і ў здзіўленні застывае.)

Горад тым часам абуджаецца, з вуліцы далятаюць гукі аўтастрад, галасы працоўных, віскат тармазоў, сігналы аўтамабіляў, тупат соцен ног.

На сцэну ўрываюцца Чорныя цені, пачынаецца ліхаманкавы танец. Сярод чорных ценяў адзін, заблудзіўшы, Белы цень. Спрабуе вырвацца з віхурнага кругавароту.

(Да паэта падыходзіць нарад міліцыі, заломваюць рукі і выводзяць са сцэны.)

ПАЭТ. За што? Пусціце! За што?! Мне ж баліць! Не чапайце мяне! Пусціце!! Я ж паэ-э-эт...

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

(Воддаль віднеецца вёска. Поле, на якім дзед з унукам абганяюць бульбу.)

ДЗЕД. Што, унучак, надрыхтаваліся да Івана Купалы?

УНУК. А як жа, дзеду. Дваццаць шэсць шын прыцягнулі ўчора з калгаснага двара. *(У час размовы унук глядзіць на дзеда і ідзе задам.)*

ДЗЕД. Глядзіце, вартаўнік убачыць, напачэ крапівой па мяккім месцы. Вунь у мяне веласіпедных сем штук, забярыце. А на калгасным двары не чапайце, бяда можа быць.

УНУК. Мы ж дрэнныя шыны бярем. Хіба яны каму патрэбны?

ДЗЕД. Так бывае: ляжыць — нікому не трэба, а возьмеш — шмат гаспадароў набяжыць. Загадка, браце, вучыся! *(у роздуме)* І мы калісьці агонь на Купалле раскладалі. Карчоў, бывала, надзярэм, ламача ўсякага... усё, што пад руку трапляецца, накідаем у кучу — да неба агонь шугаў. Сапраўднае Купалле. Эх *(уздыхае)*, быў Іван, а стаў Балван, а ўсё вінцо вінавата... *(ідуць моўчкі)* Што гэта ты задам ходзіш?

УНУК. Цябе слухаю.

ДЗЕД. Хм! Не рабі справу з канца, не нацягвай хамут з хваста. Але і то добра, што вачамі слухаць вучышся.

УНУК. *(Разварочваецца да дзеда спінай і раптам зноў паварочваецца да яго тварам.)* Дзеду, глядзі! Што гэта са сланечнікам?

ДЗЕД. Паламаў, дык бог з ім...

УНУК. Не! Ён круціцца! Нібы жывы... Туды-сюды галавою паварачае.

ДЗЕД. Тпру! *(не звважаючы)* Хлопча, куды вядзеш? Тпру! Бачыш, па баразне. Во, бульбу папсаваў.

УНУК. Ды сланечнік *(здзіўлена)* туды-сюды.

ДЗЕД. Сам не бегай туды-сюды па полі, як ашпараны.

УНУК. Але ж такога не бывае.

ДЗЕД. Бывае, што і вош кашляе. Не выдумляй абы што: глядзі ў два ды не разбі лба! Вядзеш каня, дык вядзі, няма чаго па баках зыркаць ды па полі гойсаць. Колькі цябе вучыць? Скончыш баразну, тады і скажы што хочаш. Но, но! Пайшла, любая!

УНУК. Як жа так? Гэта ж цуд нейкі. *(Ідуць моўчкі.)*

ДЗЕД. Тпру-ру! Стой. Вярні каня ў гэтую. Вось так. Ну, што ў цябе там? Чаго роў, як рэзаны певень?

УНУК. Сла-неч-нікі... Яны — круціцца! Глядзі, дзеду, і тут... І там! І гэты круціцца!

ДЗЕД. *(аглядаецца)* Ого! *(прывіснуў)* І праўда, дзіва дзіўнае... Што гэта з імі? Круціцца...

УНУК. І тут круціцца, і там... Яны ўсе круціцца. *(Здзіўлена аглядаюць поле.)*

ДЗЕД. Так яны гатовы зусім кружэлкі паадкручваць. Не збярэш тады насення.

УНУК. Дзед, два сонцы!!!

ДЗЕД. Што?!

УНУК. Два сонцы, дзеду, глядзі. Два сонцы!

ДЗЕД. Ог-го!!! І праўда... Два!!

УНУК. Вось адно, а вунь другое.

ДЗЕД. Адно, другое — два!!

УНУК. Два. Слухай, дзед, што ж гэта будзе? Ай-яй-яй! Пабеглі хутчэй у вёску людзям скажам. Мы іх першыя ўбачылі. Я першы ўбачыў!

ДЗЕД. Чакай, унучак. Чаму тут радавацца?

УНУК. Што ж-та будзе? Што будзе?!!

ДЗЕД. Сапраўды: дзіва дзіўнае. Са сланечнікамі ўсё зразумела. Сланечнік, ён жа за сонцам кружэлак паварочвае, так? А тут цэлых два. Вось і разгубіўся, бедалага, не ведае, за якім сачыць. Так што тут усё прыроднае. Гмх! Але адкуль другое ўзялося?

УНУК. Чаго ж стаім? Пабеглі хутчэй!

ДЗЕД. Куды яшчэ?

УНУК. Людзям скажам. Гэта ж дзівосы, цуд. А я так глядзь — і бачу два сонцы: не можа быць, думаю, два. Пабеглі!

ДЗЕД. Яшчэ чаго? Выдумаў, бач ты яго. А бульбу хто абганяць будзе? Дзед Піхто? Узяў каня — працуй. А то сёння два сонцы, а заўтра чатыры месяцы ўзыйдзе... Работа сама не зробіцца. Думай, унучак. Без розуму галава кацялок, і кашы ў ёй не зварыш, хе-хе! І конь прастаіць. Няма калі лётаць па вёсцы, не матылі, не ітушкі пералётныя. Нібыта без нас не ўбачаць людзі, што два сонцы на небе. Маюць жа вочы...

Давай, вядзі каня ў гэную... Неча гойсаць, работу рабіць трэба. Но-но! Пайшла, любая, но!

(Унук нехаця пляцецца разам з канём. Ідзе неяк паўбокам, задраўшы галаву ўгору. Зашчапіўшыся за бадылле, ляціць стрычам.)

КАРЦІНА ДРУГАЯ

(Прыёмная прэзідэнта: на сцяне ва ўвесь рост партрэт прэзідэнта пры ўсіх рэгаліях улады, за сталом, нібы сыйшоўшы са сцяны, сам прэзідэнт. Званок. Бачком, быццам уцякаючы ад каго і аглядаючыся назад, у дзверы праціскаецца сакратарка.)

САКРАРКА. Добрай раніцы, спадар прэзідэнт. Там, там...

ПРЭЗІДЭНТ. Добрай.

САКРАТАРКА. *(Вінавата ўсміхаецца)* Я нават не ведаю...

ПРЭЗІДЭНТ. Павінны ведаць! Вы сакратар прэзідэнта, якога выбраў народ. Не дырэктарыка якога-небудзь заводзішка — п р э з і д э н т а! Усенародна абранага. УСЕНАРОДНА!

САКРАТАРКА. Я разумею, пан прэзідэнт, але...

ПРЭЗІДЭНТ. Ніякіх але! Слухаю вас.

САКРАТАРКА. Вы павінны ведаць: у небе два сонцы!

ПРЭЗІДЭНТ *(здзіўлена і радасна)* Два? Але ж я пакуль што на зямлі. Дзякуй за дасціпны жарцік, але пра другое сонца можам і вечарком пабалакаць, хі-хіхі! Калі адно схаваецца. *(Раптам становіцца сур'ёзным)*. Што ў вас?

САКРАТАРКА. Я ж і кажу, пан прэзідэнт, цэлых два сонцы!

ПРЭЗІДЭНТ. Бачу, вы ўпарты на жарты, хе-хе!

САКРАТАРКА. Я не жартую: два!!!

ПРЭЗІДЭНТ. Хопіць! Гэта ўжо нават не смешна. Вы з кім размаўляеце, давольце спытаць? Што вы тут круцікі-муцікі заладзілі, панімаіш? Га? Я ўсё-такі

на дзяржаўнай пасадзе. Вам зразумела? Я ў вас пытаюся, вам зразумела, што вы размаўляеце з прэзідэнтам?! Я тут не хіханькамі-хаханькамі займаюся, а вырашаю пытанні дзяржаўнай важнасці! Дзяржаўнай!

САКРАТАРКА. Так, спадар прэзідэнт, але я думала...

ПРЭЗІДЭНТ. Думаць за вас буду я. Колькі гэта можа працягвацца? Вось так. Можаце ісці. Пачакайце. І яшчэ: ніякіх «спадароў», «паноў» — я адмяніў усіх учарашнім указам. Прывыкаць трэба. У нас усе роўныя, але самы раўнейшы за ўсіх... Вам не трэба гаварыць, хто. Самі ведаеце. Вы разаслалі інструкцыі па этыкеце? Не!!! Вось і выконвайце свае непасрэдня абавязкі. Устроілі, панімаіш, тут жарцікі-кампліменцікі. *(Сакратарка выходзіць, звоніць тэлефон.)* Слухаю. Прэзідэнт на провадзе... Што? Што-о?! Хто сказаў? Ах, самі бачылі... У пляшку менш трэба заглядаць! Хопіць! Размова скончана. Падрыхтуйце справы да задачы. Прасіцеся і да мяне. Паразмаўляем апошні раз. *(Клацае трубкай.)* Устроілі, панімаіш. *(У кабінет урываецца запыханы генерал.)*

МОРДАЧЫСЦІК. Спа... спа-спа.. Таў... Там... Таварыш прэ-прэ... «Прэцыдэнт», таварыш прэзідэнт!

ПРЭЗІДЭНТ. Хто дазволіў?

МОРДАЧЫСЦІК. Прабачце. Выключныя абставіны.

ПРЭЗІДЭНТ. Генерал Чыстамордзік! Слухай і запамінай: ніякія абставіны не даюць права ўрывацца ў кабінет прэзідэнта без папярэдняга дакладу, да прэзідэнта, якога выбраў народ, да першага чалавека дзяржавы! Без дазволу? Ану, кру-гом! Шагам марш!

(Генерал выходзіць. Стук у дзверы, яны адчыняюцца і ён зноў заходзіць.)

МОРДАЧЫСЦІК. Можна?

ПРЭЗІДЭНТ. Можна Машку цераз... Адставіць! Зайсці як паложана. Як заходзяць да вышэйшага па чыну, да прэзідэнта і галоўнакамандуючага. Я навучу вас заходзіць у кабінет. Вайсковец называецца. Кру-гом! Шагам арш!

(Генерал зноў выходзіць. Званок па ўнутраннай сувязі.)

ГОЛАС САКРАТАРКІ. Спадар прэзідэнт!

ПРЭЗІДЭНТ. Слухаю.

ГОЛАС. Да вас просіцца на прыём галоўнакамандуючы ўзброеных сіл генерал Мордачысцік.

ПРЭЗІДЭНТ. Не галоўнакамандуючы, а выконваючы абавязкі галоўнакамандуючага. Галоўнакамандуючы тут я! І... Чаму пусцілі без папярэдняга дакладу?

ГОЛАС. Вінавата, спадар прэзідэнт! Прабачце.

ПРЭЗІДЭНТ. *(мякчэй)* Добра-добра... *(амаль ласкава)* Сонейка, я адмяніў усіх

«спадароў» і «паноў». Адмяніў раз і назаўсёды. Паўтараць не буду.

ГОЛАС. Прабачце, забылася... Разумеце, як толькі вас убачу, адразу на ўсё забываюся. Вы ж у нас такі, такі...

ПРЭЗІДЭНТ. Ну-ну-ну.. Зайдзіце да мяне.

ГОЛАС. Даруйце маю жаночую слабасць. Вы ж у нас такі мужчына, такі мужчына...

ПРЭЗІДЭНТ. Ну-ну-ну! Зайдзіце. (*Убягае сакратарка.*)

САКРАТАРКА. Я... я не ведаю... Вы наша сонца, таварыш прэзідэнт! У агонь гатова за вас, у ваду кінуцца, хоць куды...

ПРЭЗІДЭНТ. Добра-добра... (*вельмі ветліва*) І вы даруйце, што накрычаў на вас. Але ж і прыдумалі, хе-хе, з сонцам маю на ўвазе. Дзякуй, дзякуй! Ведаеце, запрацуешся, і не да жартаў. Перастаеш іх разумець. Як ні як — дзяржаву ў руках трымаю. А яна ж, гэта вам не гэтае і не тое... Я вось што, сонейка...

САКРАТАРКА. Памерці гатова за вас, таварыш прэзідэнт!

ПРЭЗІДЭНТ. Не трэба. Не трэба пакуль паміраць. Я тут вырашыў заробак падняць вам. На пяць мінімальных. Згодны? Так сказаць, за выдатную працу.

САКРАТАРКА. Ой, як можна... Як можна не пагадзіцца. Вялікае вам дзякуй, любімы вы наш! Яшчэ болей люблю вас. Што б мы без вас рабілі?.. Хоць на амбразуру! У пекла за вас пайду.

ПРЭЗІДЭНТ. Ну-ну-ну!

САКРАТАРКА. А што сказаць Мордачысіціку?

ПРЭЗІДЭНТ. Хто гэта?

САКРАТАРКА. Ну... Выконваючы абавязкі галоўнакамандаючага. На прыём просіцца.

ПРЭЗІДЭНТ. Часова выконваючы. Былы часова выконваючы, золатка. Ты першая, хто даведаўся пра гэтую навіну.

САКРАТАРКА. Дзякую за давер. Рада старацца. Дык што сказаць яму?

ПРЭЗІДЭНТ. А-а-а! Скажыце... Прыму ў другой палове дня.

САКРАТАРКА. Ён вельмі настойвае. Узрушаны такі. Гаворыць, справа дзяржаўнай важнасці. Першаступенная.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! Нават так? Быццам ён здольны разабрацца, што дробязь, а што сапраўды важна. Што ж, добра. Сам напрасіўся. Няхай заходзіць.

І запомні, золатка: я адмяніў ўсіх «спадароў». Звяртацца да мяне толькі «таварыш». У нас усе роўныя, панімайш. Але раўней за ўсіх... (*задумваецца і махае рукой*) Клічце.

САКРАТАРКА. Як можна? Як можна раўняцца з вамі! Нам?

ПРЭЗІДЭНТ. Між іншым... Вам можна звяртацца, як гэта вы казалі? Во, сонейка.

САКРАТАРКА. Служу прэзідэнту!

ПРЭЗІДЭНТ. Добра службыце.

САКРАТАРКА. Да дамавіннай дошкі! Да магілы!

ПРЭЗІДЭНТ. Паглядзім, паглядзім... Клічце генерала. Быўшага генерала. (*Сакратарка вылятае куляй, заходзіць генерал і па-вайскаваму шчоўкае абцасамі.*)

МОРДАЧЫСЦІК. Гаспадзін маршал! (*Шчаўчок абцасаў*) Дазвольце далажыць!? (*Шчаўчок. Прэзідэнт квіае галавой на кожны шчаўчок, а шчаўчок за кожнай рубленай фразай.*) Пан прэзідэнт! (*шчаўчок*) Давераныя мне войскі. (*шчаўчок*) Знаходзяцца ў баявой гатоўнасці! (*шчаўчок*). У поўнай баявой (*шчаўчок*), гаспадзіна маршал! (*два шчаўчкі*) І, пан прэзідэнт! (*тры шчаўчкі, выцягваецца ў струнку.*)

ПРЭЗІДЭНТ. Во-ось... Вось так. Адразу адчуваецца, зайшоў вайсковец. А то распусціліся, панімаіш! Я вам гайкі пазакручваю і разьбу пазрываю. Запомні, генерал! (*шчаўчок*) Звяртацца да мяне толькі ТАВАРЫШ! Я адмяніў учора ўсіх паноў і снадароў — гэта раз. Заходзіць у кабінет толькі з панярэднім дакладам і па запісе — гэта два. Прэзідэнт вам не базарная баба. А сакратар для вас усё адно што прэзідэнт, калі мяне няма. Гэта, нарэшце, тры. Не да каго-небудзь, да першага чалавека дзяржавы заходзіш. Табе зразумела?

МОРДАЧЫСЦІК. (*грукат абцасаў*) Так точна. Без дакладу не заходзіць! (*грукат абцасаў*)

ПРЭЗІДЭНТ. І яшчэ... Не думай, калі ты камандуеш ўзброенымі сіламі, то сіла на тваім баку. Што ты ўжо і ўласным прэзідэнтам можаш памыкаць. Былі такія, дакамандаваліся. І дзе яны цяпер? Думай. Добра думай. Так, войскі падпарадкоўваюцца табе, а ты — мой падначалены. Без майго загаду ні кроку, ні ўзад ні ўперад — гэта чатыры. Зразумела? Не чуо!

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна, таварыш маршал-прэзідэнт!

ПРЭЗІДЭНТ. Што «так точна»?

МОРДАЧЫСЦІК. Без вашага загаду ні кроку! (*шчаўчок абцасаў*).

ПРЭЗІДЭНТ. Вось так. Я вас навучу богу маліцца. А то спачатку без дакладу ўрываюцца, а потым пугчыкі-папугчыкі розныя. Так панімаіш?

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна! (*грукат абцасаў*.)

ПРЭЗІДЭНТ. Што «так точна»?

МОРДАЧЫСЦІК. Пугчыкі-папугчыкі (*шчаўчок абцасаў, паўза*) як вы сказалі, так і ёсць. Вінаваты! (*шчаўчок*) Без загаду ні кроку. (*Два шчаўчкі.*)

ПРЭЗІДЭНТ. Вось так. Ведаем мы гулі ентыя... Улада ў маіх руках. Усіх вас у бараноў рог скруціць магу. Я вас назначыў, памылкова назначыў камандуючымі, магу і разначыць. У мяне генералаў хоць пруд прудзі... Дыстыплінаваных, між іншым.

Чаму дазволіў сабе, парушаючы «субкардынацыю», уляцець без дакладу? Як у канюшню. Ты ведаеш, што такое «субкардынацыя»?

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна.

ПРЭЗІДЭНТ. Ну?

МОРДАЧЫСЦІК. Гэта калі заходзіць з дакладам. Калі да сакратаркі, як да прэзідэнта, калі прэзідэнта няма... гэта...

ПРЭЗІДЭНТ. Карацей.

МОРДАЧЫСЦІК. Субкардынацыя — тое, што я парушыў.

ПРЭЗІДЭНТ. Правільна. Калі каардынацыя парушаецца, гэта і ёсць субкардынацыя. Нам аб'явілі вайну?

МОРДАЧЫСЦІК. Не!

ПРЭЗІДЭНТ. Парушылі паветраную прастору?

МОРДАЧЫСЦІК. Не!

ПРЭЗІДЭНТ. Што вочы вылушчў? Чаго рваўся да прэзідэнта? Не маўчы, калі пытаюся?

МОРДАЧЫСЦІК. Разумеце... на небе... *(насмельваючыся)* у небе... у паветранай прасторы над дзяржавай выяўлены аб'ект. Мы яго... мы яго з зенітных устаноў «ЭС-300», але...

ПРЭЗІДЭНТ. *(Робіць жахлівы выгляд)* Што? І тут без дазволу?! Адкрылі агонь?

МОРДАЧЫСЦІК. Вінаваты. Я... тут...

ПРЭЗІДЭНТ. Спадзяюся, на гэты раз не спартыўны самалёт?

МОРДАЧЫСЦІК. Два. Іх было два, таварыш маршал! Маршал-спадар-таварыш-прэзідэнт! Два.

ПРЭЗІДЭНТ. Два? І два збілі?

МОРДАЧЫСЦІК. Ну-у-у...

ПРЭЗІДЭНТ. Жах! Дзікуны! Што ты рыпаешся? Не перабіваць! Звольню, усіх звольню к чортавай матары! Сёння ж набяру новую каманду. Як нам глядзець у вочы захаду? Што сказаць сусветнаму грамадству? Мяне й так нікуды не пускаюць. А цяпер што?! Што?! Дзікуны! Рвань!! Я ў вас пытаюся, хто дазволіў збіваць самалёты?!

МОРДАЧЫСЦІК. Мы іх не збілі, спадар маршал!

ПРЭЗІДЭНТ. Што?! Хрэн рэдзькі не слашча! Яны парушылі паветраную прастору, а вы сядзелі ў бліндажах і назіралі?! І вы не збілі?! Рас-страляю, Усіх пад адну грабёнку!!

А калі яны адбамбіліся дзе-небудзь пад Шкловам ці Бабруйскам? Вы ведаеце, што тады пачнецца? Хто адкажа? Хто? Гэта была звычайная праверка спецслужбаў нашай боегатоўнасці.

МОРДАЧЫСЦІК. Вы не так зразумелі. Дазвольце растлумачыць, што...

ПРЭЗІДЭНТ. Маўчаць! Ты хочаш сказаць, што я тупы? Так? Ты на гэта намякаеш? Што прэзідэнт, якога выбраў народ, з першага разу не разумее? Ды я тры інстытуты скончыў, два тэхнікумы, ды я... я зараз акадэмік! І я не разумею? Я вам пакажу, шваль ста-ліч-на-я. Раз'еліся, пінімаіш!

МОРДАЧЫСЦІК. Дазвольце...

ПРЭЗІДЭНТ. Не дазваляю! Ты ў мяне спытаўся, калі адкрываў агонь? Не. Гэта ўжо перманентны здзек. І гэта не першы раз. Спартыўныя самалёты збіваецца, а ваенны бамбавоз прапускаецца на нашу тэрыторыю. Аб'явіць наветраную трывогу! Аб'явіць татальную мабілізацыю! Мы ім пакажам, як парушаць нашы межы! А вас... цябе, генерал, сёння ж у турму. Не, цябе будзе судзіць ваенны трыбунал. Паказальным судом. Па законах ваеннага часу. Здаць паўнамоцтвы!

МОРДАЧЫСЦІК. Ёсць! Але...

ПРЭЗІДЭНТ. Ніякіх але. Выконваць, маць тваю...

МОРДАЧЫСЦІК. Так точно, таварыш маршал. У турму! Без загаду ні кроку.

ПРЭЗІДЭНТ. Чакайце. Паспеш насядзецца. Спачатку далажы абстаноўку і спакойна, не гані коней — загнаных лошадей прыстрэльваюць.

МОРДАЧЫСЦІК. Вы не зусім... Як бы гэта сказаць?... Вы правільна ўсё зразумелі, але не з таго боку... Справа ў тым, што-о-о...

ПРЭЗІДЭНТ. Карацей! Ён ужо нанёс бомбавы ўдар? Кажы, колькі ахвяр?

МОРДАЧЫСЦІК. Два. Два-а-а...

ПРЭЗІДЭНТ. Два трупы ўсяго? А-а-а! Два бомбавыя ўдары? Ды я цябе за гэта!

МОРДАЧЫСЦІК. На небе ўсходзіць два сонцы! *(Грукат абцасаў, застылы твар.)*

ПРЭЗІДЭНТ. *(Доўга глядзіць на генерала, уважліва разглядае яго з усіх бакоў.)* Добра, добра, генерал! Два дык два... А як у цябе там з арыентацыяй?

МОРДАЧЫСЦІК. Спутнікавая.

ПРЭЗІДЭНТ. Ага, у спутнікі набіваешся... Леіш дыктатарам быць. Дык кажаш, два? Адно на небе, а другое... другі сонца, значыць на зямлі.

МОРДАЧЫСЦІК. Два на небе!

ПРЭЗІДЭНТ. На небе? Я не спрачаюся: два сонцы, два генералы, два бамбавозы... Што гэта з вамі ўсімі сёння? Трызніце? Як, дарэчы, твая хвамілія?

МОРДАЧЫСЦІК. Мордачысік, снадар прэзідэнт. Вы яшчэ заўсёды блытаеце, то Чыстамордзік, то Чыстацісік, то...

ПРЭЗІДЭНТ. А завуць вас як?

МОРДАЧЫСЦІК. Вася.

ПРЭЗІДЭНТ. Ага, Вася значыцца, Вася... Можа табе кеіска? Чаго-небудзь баішся?

МОРДАЧЫСЦІК. Не. Цудоўна сябе адчуваю, пан маршал! Дзякую за клопат. Я нічога не баюся, я — салдат. Баюся толькі свайго прэзідэнта.

ПРЭЗІДЭНТ. Салдат, значыцца. Ага-ага, цудоўна кажаце... Дрэнна, канешне, што нікога не баіцеся, дрэнна... А раней за сабой падобнага не заўважалі? Ну, што не баіцеся нікога, што два сонцы раптам?

МОРДАЧЫСЦІК. Не. Першы раз, гаспадзін маршал! Раней такога не было.

ПРЭЗІДЭНТ. Ага, гэта добра, панімаіш, што не было. Ты не хвалойся, у нас медыцына добрая, не развалілася яшчэ, панімаіш... Залечаць. Я вось таксама...

МОРДАЧЫСЦІК. Вы не верыце? Я ж сур'эзна!

ПРЭЗІДЭНТ. Якія ж тут могуць быць жарты, панімаіш? І я сур'эзна. На маім месцы не жартуюць, генерал.

МОРДАЧЫСЦІК. Два сонцы! Два!! Два сонцы, спадар прэзідэнт, два!! Два!!!

ПРЭЗІДЭНТ. Не крычы так, не глухі. Два дык два. Падумаеш — навіна. Заўважай, даўненька заўважай за табой... *(сам сабе)* Эх, падсунулі. Праклятая апазіцыя падсунула, каб разстрызвоніць па ўсіх еўропах. І ён кіруе арміяй?! А калі б ракеты пусціў? Труба! *(да генерала)* Здаць паўнамоцтвы!

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна! *(грукат абцасаў)* Здаць два сонцы на небе. Ёсць! Два сонцы здаць. Без загаду ні кроку. Ёсць! На небе два паўнамоцтвы! Уволіць... У турму!

ПРЭЗІДЭНТ. Што з табой, зусім з катушак зляцеў?

МОРДАЧЫСЦІК. Вы ж слова не даяце сказаць: шагам марш! Ракеты к бою! Два прэзідэнты, два генералы, два сонцы і паўнамоцтвы — здаць! Ёсць! *(грукат абцасаў)* Так точна! Прэ-прэ... «Прэцындэнт», таварыш-спадар прэзідэнт-маршал! Два сонцы!

ПРЭЗІДЭНТ. Ты што, здэкваешся, дурань!?

МОРДАЧЫСЦІК. Так точна *(грукат абцасаў)*. Гэта не цяжка праверыць. З вашага кабінета іх добра бачна. Разсуныце шторы.

ПРЭЗІДЭНТ. Так бы адразу і сказаў, а то мяне за дурня тут трымаеш. Глядзі, Мордагразнік! Гэта быў твой апошні даклад-жарцік. *(на хаду)* Значыцца, з бомбавымі ўдарамі пранесла — і то слава богу. А з сонцамі мы хутка разбярэмся. *(Падыходзіць да акна, збіраецца рассоўваць шторы — амаль адначасова звоняць дзясяткі тэлефонаў: адзін, другі, трэці... Аглядаецца на тэлефоны. Бяжыць да стала, хапаецца за трубку. Па ўнутранай сувязі чуюцца галасы):* «Таварыш прэзідэнт, дзіва! Два сонцы!» — «Узыходзяць два сонцы. Чакаем загаду. Устаноўка Град не бярэ. Можна паспрабаваць ракетай сярэдняй дальнасці? Чакаем загаду». — «Іх два, гаспадзін маршал! Адно з усходу, другое з захаду» — «Два! Два!!» — «Два сонцы» — «Дзіва!» *(Прэзідэнт падбягае да акна і нарэшце рассоўвае шторы. Праз акно*

бачна два сонцы. Генерал задаволенна ўсміхаецца, нібы яго толькі што ўзнагародзілі ордэнам. Прэзідэнт паварочваецца да генерала – вочы вялікія.)

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! А гэта не слава богу. Чаму ж ты адразу не далажыў?
(Абодва: і здзіўлены прэзідэнт і радасны генерал бранзавеюць у здранцвенні.)

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

(Вёска і поле, на якім дзед з унукам.)

ДЗЕД. Вось, скончылі работу. Цяпер можна і сонцамі заняцца. А то, помню, было калісі: метарыт у Ворэхаўне ўпаў. Прама з неба цопнуўся. Уся вёска кінула сенакос і пабегла глядзець. Ну і што, выгледзелі дзіва? Навальніца як хлынула... Ва ўсіх сена прапала. Ужо гатовенькае сянцо было — і вось энты цуд як на бяду, метарыт! Згніло сянцо. А я сваё ў стажок скідаў. Хоць бы што. А метарыт энты і так бачыў. І сёння там ляжыць, ідзі і глядзі колькі табе трэба.

УНУК. Што там метарыт, тут два сонцы!

ДЗЕД. Я і тады, унучак, думаў, што не з усякай хмары гром, а толькі маланка, а і выблісне ды не грымне, а калі і грымне — ды не ў нас, а і ў нас — дык наўдачу не заб'е, а толькі абсмаліць! Так і тут. Трэба, унучак, усякую работу даводзіць да ладу. А не так: цапу-лапу, кінулі-рынулі — пабеглі глядзець. Калі будзеш бегаць з канца ў канец ды на дзівосы глядзець — жыццё і праляціць кулай. Выстраліш — не паймаеш. Пшык, і няма яго, жыцця, паміраць трэба.

УНУК. Дзед, а гэта часта бывае, каб два сонцы адначасова?

ДЗЕД. Бывае, што і мядзведзь лятае, толькі не ўгару, а пад гару. А два сонцы? Не-а. Не помню я такога. Хоць і дасталася чарвяку на вяку, першы раз у жыцці. Метарыт быў. Зацямненне было. Гэта значыць, зусім сонца схавалася — зацямненне называецца. Думалі, канец свету прыйшоў: уяўляеш, цемра сярод дня раптам згусцілася, нібы ноч надыйшла...

УНУК. А што такое канец свету? Можа гэта і ёсць ён, канец?

ДЗЕД. Які ж гэта канец, калі з абодвух бакоў свеціць? Я кумекаю, тут пачатак нечага... Канец, калі зоркі пападаюць з неба, сонца знікне, «саўюцца нябёсы ў скрутак» — цемра егіпецкая! А тут цэлых два... Нешта значаць гэтыя сонейкі. Пачатак. Калі канец — усяму дзелу вянец, нікуды не збяжыш? Тады ў душу спускацца трэба, «царствіе ўнутры вас ёсць». На ўсё, унучак, у душы адказ трэба шукаць. Глыбокая яна, душа. А можа і сапраўды суд пачнецца? Пара ўжо, а то толькі грозьбы...

УНУК. А дзе ён будзе суд? Ці пусцяць паглядзець?

ДЗЕД. Хе-хе. Смешны ты малы.

УНУК. І пракуроры і адвакаты прыедуць?

ДЗЕД. Вось такіх, кажуць, і ёсць царстве. Суд — гэта калі душа судзіць. Вядома, малы ты яшчэ, толькі вучышся слухаць сумленне. Яно голас мае. Не разумееш граху. Няма яго ў цябе пакуль. А суд гэты страшным завецца, таму што апошні ён.

УНУК. А чаму ён страшны? Там што пужаюць чым-небудзь? Нібы ў фільмах жахаў?

ДЗЕД. Вось бачыш, незразумела для цябе. Няма чаго баяцца... Бязвінная душа, як галубок чыстая. На судзе тым, думаю, душу судзяць. А можа і сама душа сябе судзіць? А пракурор на небе. Ці мо адвакат ён? Заблыталіся людзі, адным словам: Гасподзь. З-за яго ўся каніцель і пачалася. Адны гавораць так, а другія гэтак — вось і ваююць дзве тысячы гадоў. Не жывуць, а даказваюць адно аднаму. У кожнага свая праўда. Чаго спрачацца? Не разумею. Жыць трэба. Розныя душы, розная і праўда гэтых душ. І суд, пэўна, розным і ўсякім будзе. Кожнаму сваё.

Нешта значаць гэтыя сонейкі. Знак нейкі. Вось выпражам каня, можа ў цэркаўку збярэмся. Напаіць каня трэба. Таксама грэх калі скаціну без дагляду пакінуць, а толькі пра сябе думаць. Не ведаем з чые ласкі жывем. Не мае мовы яна, немы язык — не скажа. Чалавек для яе ўсё адно што Бог. Мы за яе думаць павінны. А Бог, напэўна, і за нас думае іншы раз.

УНУК. Дзеду, а як душу судзяць?

ДЗЕД. Хто ж ведае, унучак. Не памёршы — не зразумееш: што там? Адтуль ніхто яшчэ не прыходзіў. Шмат баюць людзі, ды ўсё байкі. Не прайшоўшы праз суд, не скажаш, які ён. Пэўна, кожны сам сябе судзіць. Па сваіх справах: чаго хацеў, на што спадзяваўся — тое і мае. Вунь бантыст усіх пеклам пужае — яму і будзе пекла. Упэўнены. Не жадай таго людзям, што сабе не хочаш. Чалавек сам рыхтуе свой суд.

УНУК. А калі я нікога не судзіў, то і мяне судзіць не будуць?

ДЗЕД. Так, пэўна. Але ёсць яшчэ і Божы Суд. Лепш самому сябе строга судзіць, тады, магчыма, Бог апраўдае. Бог та Бог, дый сам не будзь плох. Бо калі чалавек лічыць, што ён заўсёды правы, то Бог возьме і асудзіць такога. Хаця не ведаю я — гэта мой суд... А Божы можа інакшым быць. Які ён правільны? Пакуль жывем — наш, памрэм — Божы. Што скажу табе: не ўмірае чалавек, проста праходзіць праз смерць. Смерць гэта парог, дзверы, за якімі іншы свет. Душа пакідае цела, як ітушка гняздо. Але спачатку трэба навучыцца лётаць. Бо калі галапупец лётаць намерыцца, тут жа вываліцца з гнязда, бразнецца аб зямлю і капець яму. Так і з чалавекам — цела гэта адно, а душа іншае. А ёсць яшчэ і Дух. Здароў, Гандзя!

ГАНДЗЯ. Здароў, Ягор! А што гэта вы пляцецеся як на паслязаўтра.

ДЗЕД. А куды спяшацца?

ГАНДЗЯ. Вунь усе ў царкву пабеглі. Светапрадстаўленія, кажуць, пачалася.

ДЗЕД. Хто кажа?

ГАНДЗЯ. Суседка мая, бабтыст... Людзі кажуць, Ягор.

ДЗЕД. Для тых, хто так гаворыць, можа і пачалася.

ГАНДЗЯ. Старшыня машыну выдзеліў. Як селядцоў набілася.

ДЗЕД. А ты чаго ж засталася?

ГАНДЗЯ. Не магу я так. Душыцца там. Як ламануліся ўсе, куды ўжо мне з нагою. Мар'ю Бултаву крыху насмерць не заціснулі. Усё кінулі. І гэты, сусед мой Руды, усё жыццё краў, а на суд дык першы пабег. Больш нагрэшлі, так я табе скажу, Ягор.

ДЗЕД. Блізка царква, ды далёка ад Бога.

ГАНДЗЯ. І то праўда. Каб ты бачыў, Ягор, што тут чаўнілося... З матамі-пераматамі, са сваркай. І сказаць каму сорамна. Старшыня як убачыў, што два сонцы зазяла, адразу машыну даў. То ж не дапрасіцца бывала. І сам на сваім «козліку» першы да бацюшкі паскакаў.

ДЗЕД. Ёсць людзі, а ёсць людзішкі. Заўжды так было. Дык ты, Гандзя, чаго ж усё-такі не паехала?

ГАНДЗЯ. І сама не ведаю, Ягор. Не пусціла штосьці. Вось хаджу з двара да двара: то веснічкі прычыню, то курэй з гарада турну. У Сцяпаніхі пірагі з печы дластала. А вы чаго ж?

ДЗЕД. Таксама клопаты. Бульбу абганялі. Скаціну ўпарадкуем, можа і збярэмся... Але ж я не пасціўся, не рыхтаваўся... Хто ж ведаў што два сонцы ўзыйдзе.

ГАНДЗЯ. А што ты думаеш, Ягор, пра гэтыя сонцы?

ДЗЕД. Цяжка сказаць. Боскае гэта. Як там у псалме: «Хто на даху, хто ў полі — не спяшайся». Адзін забіраецца, а другі застаецца. Забіраецца, Гандзя, а не сам ідзе. Чыя гэта карова рыкае?

ГАНДЗЯ. Суседкі маёй. Пайду хоць вады дам. Усё ж кінулі-рынулі, пабеглі душы ратаваць. Я ўсё жыццё пра душу думала. Здаецца мне, Ягор, што з аднаго прысесту душу не ўратуеш. Курыца і тая некалькі тыдняў на яйках сядзіць. А тут — душа! Ці можна ў царкву з бухты-баракты, як Панцялей у краму за гарэлкай пасля п'янкi.

ДЗЕД. Твая праўда.

ГАНДЗЯ. Не па-людску гэта. У царкву рыхтавацца трэба. Храм Божы! А яны як на дэфіцыт пабеглі... Бог ім суддзя. Не могу я так. Вядома, цёмная баба, што

з мяне ўзяць? Не пайшла! Калі не заслужыла ў Бога нічога за жыццё, то й гэта ўжо не дапаможа.

ДЗЕД. Усё так. Тут трэба павольна спяшацца. Колісь дзед Якаў, помніш яго?

ГАНДЗЯ. А то ж, забудзеш хіба такога.

ДЗЕД. Дык ён, бывала, казаў, сабака скоро дзеці робіць, ды сляпыя. А па радзіву што перадаюць?

ГАНДЗЯ. Што яны могуць перадаць? Тут яны не спецыялісты. Кажуць, афіцыйнае сабшчэнне будзе. Разводзяць рукамі. А пасля абеду прэзідэнт нараду склікае, міністраў, начальнікаў ентых, маўляў, такога ніколі не было. «Экстраанамальная» сітуацыя, вось! А то мы без іх, Ягор, не ведаем, што ўпершыню такое.

ДЗЕД. Я што кумекаю, Гандзя. Людзі як баюць: дасць бог грошык, а чорт дзірачку, і пакоціцца Богаў грошык акурат у чортавую дзірачку.

ГАНДЗЯ. Да чаго ты гэта? Мудрона неяк гаворыш, Ягор.

ДЗЕД. Што тут мудронага: даваў Бог клад, ды не ўмелі ўзяць. А то яшчэ кажуць, як Бог глядзіць на сляпога, так і сляпы на Бога.

ГАНДЗЯ. Нічога ўжо не разумею.

ДЗЕД. Пойдзем мы ўжо, Гандзя. Каня выпрагіці трэба. Дзе ж мой унук падзеўся? Андрэй! Андрэй-ка!!

ГАНДЗЯ. Ды вунь, з дзецьмі гуляе.

ДЗЕД. Гэта ж Купалле сёння. Рыхтуюцца.

ГАНДЗЯ. Пайду і я. Зажану карову, рыкае бедная.

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

(Гарадская плошча: прахожыя і паэт)

ПАЭТ. Пачакайце, людзі! Куды вы спяшаецеся? Няўжо вас не здзіўляе, я ж гаварыў раней... Бог пачуў мяне. Бачыце, іх два! Куды ж вы?.. Загінеце ўсе. Паглядзіце ўверх: на небе два сонцы! Вы ж не сляпыя, людзі!

ПЕРШЫ ПРАХОЖЫ. Ну бачым, бачым! Што з гэтага. Чаго крычыш? Каўбасы не прыбавіцца ад гэтых сонцаў. Ці, можа, гарэлка падзешавее? Якая нам карысць ад лішняга сонца? Толькі што загар хутчэй брацца будзе.

ПАЭТ. Гэта падказка набёсаў. Нас хочуць папярэдзіць. Нешта з намі не так, людзі! Каяцца трэба. Можа апошняя магчымасць надыйшла. Трэба ўспомніць: хто мы? Для чаго жывем? Трэба знайсці сябе! Хутка канец!

ДРУГІ ПРАХОЖЫ. Розум свой спачатку знайдзі. Награшыў — вось і кайся. Мне няма ў чым. Нікога не забіў, не краў...

ПАЭТ. Хіба ты бязгрэшны.

ДРУГІ. Якія ў мяне грахі? Адкуль ім узяцца?! Працуюю з ранку да вечара. Хіба работа грэх?

ПАЭТ. Шчаслівы.

ДРУГІ. Якое там шчасце. Хіба пры сённяшнім жыцці можа яно быць?

ПАЭТ. І ты не пакутуеш сумленнем? Ніколі?!

ДРУГІ. А з чым яго ядзяць, сумленне? Яго ўвогуле няма — выдумка інтэлігентаў. Я ж не дурны. Якая карысць ад пакутаў? Ніякай! Грошай не даюць. Вось калі б за пакуты плацілі, тады калі ласка! З году ў год мучыўся б.

ПАЭТ. Пачакай. Штосьці мне твой твар знаёмы...

ДРУГІ. Я ж сюдою кожны дзень на работу хаджу. А ты тут на лавачцы. Бугаёў маё прозвішча.

ПАЭТ. Бугаёў?

ДРУГІ. Так, Бугаёў. Звычайнае прозвішча, што тут такога? А я цябе ведаю: ты — вар'ят, хі-хі! Вершычкі пішаш, пракламаціі...

ПАЭТ. Вар'ят? Ха-ха! Цікава, першы раз чую такое пра сябе. Хто табе сказаў?

ДРУГІ. Хлопцы гаварылі.

ПАЭТ. Кажаш, Бугаёў? Чакай, штосьці прыпамінаецца...

ДРУГІ. Не крыўдуй. У вас жа, паэтаў, страху заўсёды набакір. На вас паглядзіш, хоць пасмяешся. Ёсць жа, маўляў, людзі дурнейшыя за мяне. Інстытуты паканчалі, а розуму не набылі. Нічога ім не патрэбна. Я нават спрачаўся з хлопцамі, што ніякі ты не вар'ят, проста рабіць лянуешся, вось і прыдурваешся... Вершычкі, песенькі... Не крыўдуй, што я цябе назваў так.

ПАЭТ. Успомніў. Крытык Панцялей Бугаёў ці не сваяк табе часам?

ДРУГІ. Не адзін Гаўрыла ў Полацку.

ПАЭТ. Быў такі вядомы крытык, маю першую кніжку зарэзаў.

ДРУГІ. Зарэзаў?!

ПАЭТ. Так, ушчэнт разбіў, толькі асколкі пасыпаліся.

ДРУГІ. Ого! Шкляная была ці што?

ПАЭТ. Ха-ха-ха! Раскрытыкаваў, значыць.

ДРУГІ. Ге-ге! Можа і ў нашым родзе вялікія людзі былі?

ПАЭТ. А бацьку твайго як звалі?

ДРУГІ. Іванам. Іванавіч я. Дзям'ян Іванавіч Бугаёў.

ПАЭТ. Ну а дзеда?

ДРУГІ. Дзеда? Майго дзеда звалі... Як жа? Цьфу! Выскачыла з галавы.

ПАЭТ. Не помніш хіба?

ДРУГІ. Не, не помню дзеда. Але ён ніякім крэцінам не быў. Коз пасвіў у кал-

гасе. Ён, можа, і граматы не ведаў. Выскачыла зусім... Саўрасій? Не. Севасцьян?.. Не, не так. Савасій, пэўна, так.

ПАЭТ. І ты не помніш дзеда?

ДРУГІ. Навошта? Ён жа памёр. Я васьмігодку скончыў, ён і сканаў. Даўно памёр. Што ты вылупіўся на мяне? Памёр ён, чаго табе яшчэ?

ПАЭТ. Ды я табе зараз...

ДРУГІ. Што ты, што ты! Калі жыў, дык помніў, а зараз выскачыла.

ПАЭТ. Я табе зараз выскачу!

ДРУГІ. *(Адскокваючы ў бок)* Ты і праўду вар'ят.

ПАЭТ. І ён гаворыць, бязгрэшны! Чаго неба копіш, трыбух! Ух, зараз бы вось так, мокрае месца!

ТРЭЦІ. Ты чаго, чаго да людзей чэпішся? У паліцыю такіх здаваць трэба. Парадак парушаюць.

ДРУГІ. Ваша праўда, допыт учыніў: як дзеда звалі?

ТРЭЦІ. Сімулянт няшчасны. Нідзе не працуе, да людзей чапляецца. Чаго прыстаў да хлопца?!

ДРУГІ. Хо-хо-хо! Што я з нябожчыкам гаварыць буду? Як дзеда звалі, пытаецца. Праўду казалі, вар'ят ён, не верыў на сваю галаву. Яшчэ абараняў прыдурка.

ТРЭЦІ. Лодыр ён, лодыр! Я б гэтых пісьменнікаў на кожным слупу вешаў. Гэта ўсё яны ваду каламуцяць. Дзень у дзень сядзіць на пераходзе, вершычкі людзям чытае. Старцуе, адным словам. Раней бы з вамі не цацкаліся, усіх бы на Салаўкі саслалі. А то развялі дэмакратыю, маць вашу.

ПЕРШЫ. Яна і ёсць матка іхняя. Бо спарадзіла іх — дэмакратыя, языкі ім паразвязвала. Свабоду слова ім падавай. І гэты ж туды: вучыць уздумаў. Саджаць такіх трэба.

ДРУГІ. Во-во! У турму, каб падалей ад людзей.

ТРЭЦІ. Так-так! А я зусім на кол саджаў бы такіх.

ДРУГІ. Каяцца, гаворыць, трэба. А сам хто? Хто сам?

ПАЭТ. *(Не звяртаючы болей на іх увагі)* Мне была відзежа. Людзі, я чуў голас. Паспейце змяніцца! Хутка канец! Калі зробіце намаганне, можа, тады Гасподзь і злітуецца.

ПЕРШЫ. Усе хочучь быць прарокамі. Бач, як заладзіў.

ПАЭТ. Няўжо не адчуваецца, што блізка канец?

ДРУГІ. Мой канец заўсёды пры мне і заўжды блізкі на гэтую справу.

ПАЭТ. Ніколі не было такога: два сонцы! Глядзіце!

ПЕРШЫ. Чаго крычыш на ўсю іванаўскую? Што тут адчуваць? Падумаеш, два сонцы? Калі б дзве зарплаты, тады іншая справа.

ПАЭТ. Гэта знак. Дапамога. Можа, апошні шанец.

ПЕРШЫ. Ага. Дапамога! Ху-ху! Гуманітарная. Як мёртваму прышпаркі... Ёсць улады, няхай і рашаюць. Мы падаткі плоцім, няхай думаюць: чаму два сонцы раптам з'явілася? Няхай растлумачаць мне, простаму чалавеку, што я павінен рабіць. Можа, ад гэтых сонцаў парасонам прыкрывацца трэба, можа там рады-яцыя якая?

(Падыходзіць нарад міліцыі.)

СЯРЖАНТ. Так. Несанкцыяніраваны мітынг! Хто дазволіў?

ПЕРШЫ. Мы нічога, нічога...

ДРУГІ. Гаворым сабе, проста гаворым.

ТРЭЦІ. Вось. Сонцы абмяркоўваемк..

СЯРЖАНТ. Абмяркоўвайце дома на кухні. Няма чаго паніку сеяць, пані-маіш, бучу чыніць тут. Разысціся!

ТРЭЦІ. Мы з работы ідзём.

СЯРЖАНТ. Ведаем, усё ведаем. Нават тое, куды ходзіце пасля работы.

ПЕРШЫ. А што і пагаварыць нельга?

СЯРЖАНТ. Калі ёсць санкцыя, падпісаная ўладамі, калі ласка, хоць глоткі па-надрывайце. А так — больш трох не збірацца! Я чалавек службовы. Ці, мо, не разумела гавару?

ПЕРШЫ. Што гэта за законы такія?!

СЯРЖАНТ. Пагаварыць хочацца, так? Ты на ўладу крычаў? Ты! Ты падаткамі папракаў? Ты! Пойдзем у аддзяленне. Значыць, ты і ёсць галоўны зачыншчык!

ПЕРШЫ. Я? Ды я ўвогуле слава КПСС! Нідзе нікому...

СЯРЖАНТ. Пройдзем у аддзяленне, грамадзянін! Там заадно і пагаворым.

ПЕРШЫ. Гэта ён усё заварыў! *(паказвае на паэта)*. Я не вінаваты. Гэта памыл-ка!

СЯРЖАНТ. Улада не памыляецца! Ты хочаш сказаць, што ўлада, выбраная народам, памыляецца? Так? Улада можа памыляцца? Чаго зенькі вылучіў? Ра-зысціся! Пяць хвілін даю на зборы! Вернемся зараз, будзеце тут, на сябе крыў-дуйце!

(Узяўшы Першага пад рукі, зводзяць яго са сцэны.)

ПАЭТ. Чаго ж свайго сябра не абаранілі? Не заступіліся?

ДРУГІ. Якая табе справа?

ПАЭТ. Мне да ўсяго ёсць справа. Папомніце яшчэ мяне! Успомніце, ды позна будзе.

ТРЭЦІ. Ды хто ты мне будзеш тут? Знайшоўся адстаўной казы барабаншчык.
ДРУГІ. Хто ты такі? Каб распытваць пра майго дзеда ?

ТРЭЦІ. Ён толькі пронаведзямі корміць. А нам хлеб патрэбен, разумееш ты?
Хлеб. Чорны ці белы. Хлеб! І гарэлка.

ДРУГІ. Табак, бабы і грошы... У нас «Кілішак» працуе, той таксама як пераг'е — розныя прывіды бачыць. А нядаўна зялёных чалавечкаў на прахадной угледзеў. Ху-ху-ху! Тут яго і заграблі.

ТРЭЦІ. Пляваць мне на тваю душу. Ты мне тут дай пажыць. Я на небе і без Бога разбяруся.

ДРУГІ. Хі-хі-хі! Атрымаў. Мессія. На сябе раглядзі!

ТРЭЦІ. Прарокаў паспладзілася: Вісарыён, Марыя-Дэві, Крышнамурці ўсякія... Вас бы ўсіх у наш цэх. А то морды параз'ядалі!

(Вяртаецца нарад міліцыі.)

СЯРЖАНТ. Хто-хто морды параз'ядаў?

ТРЭЦІ. Я... ну... Гэта...

СЯРЖАНТ. Вам, бачу, з першага разу не зразумела? Зноў мітынгуюце?

ДРУГІ. Ды мы нічога. Гэта ўсё ён! *(Паказвае на паэта)* Яго забірайце.

СЯРЖАНТ. Прашу мне не ўказваць, каго забіраць. Я пры выкананні. Сам разбяруся. Пройдзем, вось вы ўдваіх, пройдзем у аддзяленне.

ТРЭЦІ. Не пайду. Нікуды не пайду!

СЯРЖАНТ. Возьмем сілай. Вы ведаеце, што бывае пры супраціўленні ўладам?

ТРЭЦІ. Нічога не ведаю... Але як скажаце, як скажаце...

ДРУГІ. А яго чаго ж не забіраеце?

СЯРЖАНТ. Ха! А што з яго ўзяць? Адны аналізы. Бомж і жабрак. Бралі ўжо, нават штрафу няма чым заплаціць.

(Нарад міліцыі зводзіць са сцэны Другога і Трэцяга. Паэт застаецца адзін. Шум вуліцы, іранічныя галасы, смех і кліны. Магчыма, танец Светлых і Чорных ценяў.)

ПАЭТ. *(у роздуме)*

Шкада, што думка добрая й цяпер,
Нібыта прарастае скрозь асфальты,
Калі з глыбінь народу мкне наверх —
То не пускае бюракратаў галька.

Трэба запісаць. Што ж гэта творыцца? «Што ж то дзеянца на свеце, што не роўна дзеле Бог?» Вам проста дураць галаву — таму: не страляйце больш ва-

рон ротамі... Паглядайце лепш на трон: хто там е?... Хмг! І гэта запісаць можна. Хаця... Дрэнна, вельмі дрэнна! Хто там е з разумных?... Ха! А лепш за ўсё трымацца прэзуміцыі... А лепш за ўсё трымацца прэзуміцыі не-ві-на-ва-тас-ці. Але ж патрэбна мне далей ісці... Пайду! Пайду да прэзідэнта. Дзяржава пачынаецца з яго... Псуецца рыба з галавы... А як, скажыце, думаеце вы?.. Смярдзіць жа рыба з галавы, дзяржаву ўвасабляе прэзідэнт — хто ж растлумачыць гэты інцыдэнт? Дрэнна. Стыль, зусім бадай вульгарны стыль, бо ў душах мёртвы штэль...

КАРЦІНА ПЯТАЯ

(Кабінет прэзідэнта. На ўзвышшы, як на троне, сядзіць сам прэзідэнт, ніжэй стаяць усе вышэйшыя чыны дзяржавы: міністры і генералы.)

ПРЭЗІДЭНТ. Так, чубрыкі, слухаце сюды. Заяўляю з усёй адказнасцю! Рассаджвайцеся пакуль. Усе па сваіх месцах. Таварышы, адпаведна займаемай пасадзе. Будзем прытрымлівацца «рэкламенту».

ЛІТАРЧУК. Фактычна, не зразумела: хто ёсць хто?

МОРДАЧЫСЦІК. Так точно! Тут многа новых твараў.

ПРЭЗІДЭНТ. Што я гаварыў?

МОРДАЧЫСЦІК. Што будзем прытрымлівацца...

ПРЭЗІДЭНТ. Ага! Значыць, будзем прытрымлівацца «рэкламенту» і «субкардынацыі». Так, чаго ж не сядзеце? Прашу па сваіх месцах.

МОРДАЧЫСЦІК. Тры тыдні прайшло пасля апошняга паседжання. Шмат змянілася за гэты час.

ПРЭЗІДЭНТ. А-а-а... *(цісне кнопку на стале)* Зразумела. Даруйце. Мы правялі невялікую рэарганізацыю апарата. Зараз я вас усіх перазнаёмлю. *(заходзіць сакратарка.)*

САКРАТАРКА. Выклікалі, спадар прэзідэнт?

ПРЭЗІДЭНТ. Абвясціце прысутных... Зачытайце спіс новых назначэнняў, каб ведалі, каму і куды садзіцца. Вы разумееце, шануюныя, час вельмі складаны, патрабуюцца штомесячныя, панімаіш, рэарганізацыі апарата. Калі ласка, сонейка!

САКРАТАРКА. Генерал Мордачысік. *(Устае, шчаўчок абцасаў. Садзіцца.)* Камандуючы аб'яднанымі ўзброенымі сіламі дзяржавы.

ПРЭЗІДЭНТ. Ён нязменны, адзін з самых старых у апарате. Працуе другі квартал. Камандаваў узводам, ротай... Камандаванне ўзброенымі сіламі атрымаў за выключныя заслугі перад прэзідэнтам. Сядай, генерал. *(устае)* Тваё месца па правую руку ад мяне. *(Мордачысік з гонарам займае месца.)*

САКРАТАРКА. Спадар Заскокін (*той устае*) — міністр замежных спраў. Працуе тры месяцы.

ПРЭЗІДЭНТ. Зарэкамендаваў сябе не з лепшага боку, так і не прарваў інфармацыйную блакаду. А на цябе ўжо ёсць «кампрамант».

ЗАСКОКІН. Гэта зайздроснікі! Праціўнікі тонкай дыпламатыі.

ПРЭЗІДЭНТ. Сядай, сядай. Разбярэмся з усімі тоўстымі і тонкімі абставінамі, панімаіш, а пакуль табе слова не давалі. (*Заскокін займае месца.*)

САКРАТАРКА. Спадар Шукевіч (*устае*) — рэзыдэнт контразведкі, начальнік крымінальнага вышуку і іншых сыскных агенстваў.

ПРЭЗІДЭНТ. Ад мяне па левую руку. А вам, рыбачка, заўвага: я адмяніў некаторыя словы. (*Шукевіч з высока паднятай галавой праходзіць да месца.*)

САКРАТАРКА. Вінавата, таварыш прэзідэнт. Больш не буду.

ПРЭЗІДЭНТ. І яшчэ. Інфармацыя для ўсіх. Калі мяне няма на месцы, мае паўнамоцтвы аўтаматычна пераходзяць да сакратара. (*Сакратарка абводзіць прысутных знішчальным поглядам, усе недаўменна пераглядаюцца і паціскаюць плячыма.*)

САКРАТАРКА. Удзячна за давер, таварыш прэзідэнт. Апраўдаю. Служу прэзідэнту! (*выцягваецца па стойцы смірна*) Нованазначаны галоўны ідыёлаг прэзідэнта, таварыш Недаглуздаў. (*Падымаецца з месца.*)

ПРЭЗІДЭНТ. Гэта дзякуючы яму, таварышы, мы адмянілі архаічную сімволіку дзяржавы на прагрэсіўную. Сядай, Недаглуздаў, вось сюды.

САКРАТАРКА. Гісторык — спадар Верадовіч. (*устае і садзіцца*) Міністр эканомікі — Пралічылкін (*устае і садзіцца*), і галоўны, найгеніяльнейшы пісьменнік дзяржавы нашага любімага, звышнайгеніяльнага і абаяльнага прэзідэнта, таварыш...

ПРЭЗІДЭНТ. Усенароднаабранага.

САКРАТАРКА. Усенароднаабранага і ўсенародналюбімага.

ПРЭЗІДЭНТ. Гэта прашу ўлічыць і заўсёды помніць. Электарат за мной!

САКРАТАРКА. Таварыш Літарчук (*устае, раскланьваецца на ўсе бакі, садзіцца.*)

ПРЭЗІДЭНТ. Падзякуйце яму, таварышы! Мы маем сёння спіс геніяльных і таленавітых людзей дзяржавы. Геніяльны, праўда, у нас... Вам вядома хто. Маем таксама поўны і абгрунтаваны спіс забароненых слоў.

САКРАТАРКА. І... Хто ў нас там застаўся? А-а-а. Міністр унутраных спраў, начальнік міліцыі (*шчаўчок абцасаў*), камандуючы ўнутранымі войскамі (*два шчаўчкі абцасаў*), маёр Дубінкін (*тры шчаўчкі абцасаў*).

ПРЭЗІДЭНТ. Сюды, з правага боку. Тут ваша месца. Вось так. Дзякуючы Дубінкіну мы развіталіся з апазіцыяй, памахалі ручкай. Расквіталіся. Мы адзіная дзяржава, у якой апазіцыі няма, і след астыў. Так. Заўсёды вось так садзіцца

па сваіх месцах. Сонейка, прадажных журналістаў не пускаць. Увогуле — нікога не пускаць. У нас закрытае савішчання.

САКРАТАРКА. Я магу ісіці?

ПРЭЗІДЭНТ. Пачакайце. Маёр Дубінкін, ты аддаў распараджэнне аб трайным узмацненні рэжыма бяспекі?

ДУБІНКІН. Так точна! *(шчаўчок абцасаў.)*

ПРЭЗІДЭНТ. Каб ніякіх «баўкотаў», мітынгаў, акцый пратэсту... Ніякіх зборышчаў на вуліцах і плошчах.

ДУБІНКІН. Забяспечым.

ПРЭЗІДЭНТ. Дзякую за службу.

ДУБІНКІН. Служу прэзідэнту!

ПРЭЗІДЭНТ. Вольна. Сядай. Прыступім. *(Аглядае прысутных.)*

САКРАТАРКА. Мне ісіці, таварыш прэзідэнт?

ПРЭЗІДЭНТ. Канешне. Што за пытанне. У нас жа закрытае савішчання, дык і закрыйця дзверы. Каб ніводнай жывой душы сюды не пускалі.

САКРАТАРКА. Ёсць. Ёсць!!! *(выходзіць.)*

ПРЭЗІДЭНТ. Так, таварышы, прыступаем. Я сабраў вас па надзвычайнай справе. Вы ведаеце, што... Як тут падступіцца, каб не паступіцца гонарам першага прэзідэнта.

ВЕРАДОВІЧ. Фактычна, можна з самага галоўнага.

ЛІТАРЧУК. І так далей і да таго падобнае.

ПРЭЗІДЭНТ. Прашу не ўказваць. Станеце на маё месца, будзеце сядзець, як вяды ў рот набраўшы... Але вы ніколі не станеце, бо тут сяджу я. А захочаце стаць, то пасаджу, самі ведаеце куды. Мяне выбраў народ. Я ўвасабляю волю народа.

ЛІТАРЧУК. Мы хацелі як лепей.

ПРЭЗІДЭНТ. А атрымалася як заўсёды. І не перабіваць, калі гаворыць я! Першы і ўсенароднаабраны. Дзе «субкардынацыя»? Вось, калі ласка! *(рассоўвае шторы.)* Даперабіваліся. Палюбуйцеся! Дажыліся: два сонцы! Што гэта такое, я спрашваю? І адказваю: мы маем тое, з чым ні адной уладзе не даводзілася сутыкацца. А адказваць за гэтая безабразія павінны вы. У мяне ёсць, канешне, сваё тлумачэнне, але я хацеў бы спачатку выслухаць вашы адгаворкі. З каго пачнём? Так, безумоўна, пачаў я. Цяпер ваша очырэдзь. Вам жа не дарэмна дзяржава грошы плоціць? І не малыя, я скажу, грошы. Іх адрабляць трэба. Дык вось усё зразумела і нічарта не панятна. Як мы выглядаем на міжнароднай арэне? Так, слухаю міністра замежных спраў. Заскокін, табе слова. Што чутно ў суседзяў? Якія меры прымаюцца, скажам, у Швейцарыі, Германіі, Францыі? Ты звязваўся з акрэдытаванымі пасольствамі?

ЗАСКОКІН. Так. Але...

ПРЭЗІДЭНТ. Ну і раскажы нам, якія захады прымаюцца на Захадзе? Што ўзыходзіць, хе-хе, на Усходзе? Хо-хо-хо!!

МОРДАЧЫСЦІК. Хе-хе-хе!

ЛІТАРЧУК. Ху-ху-ху! Афарызмы харызмы.

ВЕРАДОВІЧ. Ха-ха! Захады на захадзе, ха-ха!

ПРАЛІЧЛКІН. Хе-ху! Хе-ху-ха!

ЗАСКОКІН. Спадар прэзідэнт, справа ў тым, што злева...

ПРЭЗІДЭНТ. Хо-хо-хо!!

МОРДАЧЫСЦІК. Хе-хе-хе!

ЛІТУРЧУК. Ху-ху-ху! Афігенныя афарызмы.

ВЕРАДОВІЧ. Ха-ха! Справа ў тым, што злева... Ха-ха!

ПРАЛІЧЫЛКІН. Хе-ху! Хе-ху-ха!

ПРЭЗІДЭНТ. Адставіць! (*грукае рабром далоні па стале.*) Адставіць, раз і навсёгда. Адставіць гэты зварот. А то ўсіх к сценкі пастаўлю. Зазірніце ў спіс забароненых для ўжывання слоў. Устроілі, панімаіш.

ЗАСКОКІН. Прабачце, я думаў...

ПРЭЗІДЭНТ. Індык таксама думаў... Вы міністр — вам думаць не паложана і шкодна. Выконваць дырэктывы не разважаючы — вось задача міністра. Дырэктывы прэзідэнта.

ЗАСКОКІН. Але ж...

ПРЭЗІДЭНТ. У нас тут усе роўныя, але раўнейшы за ўсіх — я! Ніякіх спадароў! Хочаце танцаваць пад дудку правых нацыяналістычных сіл? Цікава, цікава, колькі яны вам плацяць за «спадароў»? Га?

ЗАСКОКІН. (*Ускоквае з месца*). Ніхто мне не плаціў!

ПРЭЗІДЭНТ. А чаго ўскочыў? Хто свінню краў, у таго і ў вушах вішчыць. Так? Сядзь, а то пасаджу... сам знаеш куды.

ЗАСКОКІН. Акрамя зарплаты, таварыш прэзідэнт, ніякіх сродкаў фінансавання не маю.

ПРЭЗІДЭНТ. Не брашы. Дапусцім... Можам дапусціць і такое. А жонка? Зяць? Яны таксама нічога збоку не маюць? Праверым-праверым! Усё пераправерым, нават праверанае ўжо. Сядай-сядай! Рана яшчэ турбавацца. Але я думаю так, калі для цябе пастановы прэзідэнта, якога выбраў народ, — нішто, то і на руку ты не чысты. Ну, чаго вады ў рот набраў? Слухаем...

ЗАСКОКІН. (*Садзіцца*). Прашу прабачыць, забыўся. Толькі ўчора вечарам прынеслі інструкцыі і спісы забароненых слоў. Не паспеў завучыць. (*Устае*.) Дык вось, спа... вінаваты яшчэ раз, таварыш прэзідэнт.

ПРЭЗІДЭНТ. А то я не ведаю, што рыльця ў пушку. Я магу любога з вас паса-
дзіць. Віна знойдзецца. Лю-бо-га! Было б жадаанне, артыкул падбярэцца.

ЗАСКОКІН. Я не пра гэта. Не пра словы забаронення хачу. Пра сонцы.

ПРЭЗІДЭНТ. Як кажучь, бліжэй да цела. Чаму ў нас два сонцы?

ЗАСКОКІН. Справа ў тым, што ў суседніх дзяржавах другога сонца не вы-
яўлена, таварыш прэзідэнт! Калі мы звярталіся да...

ПРЭЗІДЭНТ. Вось табе і раз! Прыехалі. Дажыліся. Гэта праўда?

ЗАСКОКІН. Як Божы дзень, спа-... Прабачце, таварыш прэзідэнт! Калі мы
звярталіся, спад... Даруйце, таварыш прэзідэнт! Па тэлефоне калі звязваліся
з нашымі пасольствамі, спа-... Чорт бы мяне пабраў!

ПРЭЗІДЭНТ. Пабярэ, пабярэ.

ЗАСКОКІН. Не разумелі яны нас, «спаварыш трэзідэнт»!

МОРДАЧЫСКІК. Хе-хе-хе!

ЛІТАРЧУК. Ху-ху-ху! Трызненныя афігізмы.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Хе-ху-ха! Хе-ху-ха!

ПРЭЗІДЭНТ. Вас цяжка зразумець. Ха-ха! *(Усе дружна рагочуць як пасля дас-
ціпнага анекдота.)*

ЗАСКОКІН. Не разумелі, пра што мы гаворым, спа-спа... спадзяваліся, што
мы жартуем. Проста смяяліся.

ПРЭЗІДЭНТ. Ты бачыш, што і мы смяемся. Мальчышка! Нічога сур'эзнага
сказаць не можаш. А можа гэта, так сказаць, дэзынфармацыя? Зразумеў! Ім до-
бра заплацілі. Вось яны і прыхавалі сваё сонейка. Фальсіфікацыя відавочная ж.
Сядзь, Заскокін, з цябе як з казла малака.

Не можа ж такога быць! Неба адно на ўсіх, а сонцаў — толькі ў нас два,
а ў іх, бач ты, капіталістаў праклятых — адно. Ілгучь. І ў іх павінна ж столькі
быць, колькі ў нас. Што скажа разведка? Штосьці тут не зусім чыста і ясна... Ну?

ШУКЕВІЧ. Таварыш прэзідэнт! Мушу, так сказаць, я магу, так бы мовіць, ка-
жучы па-іншаму, гаварыць, што агенты «ікс № 1917-ць», «ігрэк № 1941-шы»
і «зэт № 1991-шы», так сказаць і, кажучы, так бы мовіць, кажучы па-іншаму га-
варыць, што агенты з нумарацыяй, асабліва пачынаючы з нумара 1993-га і па
№ 1999-ты, так сказаць, між іншым, і між імі агентурная сетка за нумарам «Пі
3,14 сотых», а яшчэ, так сказаць, агент «не пі нашча», так сказаць, прабачце,
памыліўся...

ПРЭЗІДЭНТ. Хопіць! Хопіць гэтых шыфраваных нумароў і вышэйшай
матэматыкі, спадар Шукевіч! Канкрэтна. Дзяржаўная справа не любіць левых
заскокаў, патрабуе канкрэтнасці і канкрэтыкі. Па справе, так сказаць, калі мож-
на так сказаць.

ШУКЕВІЧ. Дык вось, так сказаць, я і гавару па справе, так сказаць, калі можна так сказаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Лепш было б зусім не гаварыць!

ШУКЕВІЧ. Лепш было б зусім не гаварыць, як вы казалі, што агенты колькасцю ста дваццаці васьмі чалавек, так сказаць, калі можна так сказаць, даслалі шыфроўкі, так сказаць. Тэксты дэшыфруюцца. Але і з паловы расшыфраваных данясенняў, так сказаць, калі можна так сказаць, зразумела, так сказаць, лепш было б зусім не гаварыць, як вы казалі, што ў ста дваццаці васьмі дзяржавах, дзе акрэдытаваны нашы разведчыкі, так сказаць, калі можна так сказаць, так бы мовіць... Так?.. Што ж та? А, ага! Так сказаць, разведчыкі знаходзяцца там, падкрышай, прабачце, страхой, так сказаць, пад дахам прыкрыцця, так бы мовіць, нібыта консулаў, аташэ, паслоў, вадзіцеляў таксі, аднаго повара, чатырох вартаўнікоў, трох...

ПРЭЗІДЭНТ. *(Грукае рабрэм далоні па стале.)* Адставіць! Вы мне тут усю агентурную сетку засвеціце. Заўтра палова міністраў пабяжыць у апазіцыю... Канкрэтна, я сказаў. Не цягніце рэзіну, генерал. Усё адно бюджэт у яме. Не сёння, дык заўтра вылецім у трубу. І дадатковых сродкаў, на якія разлічваеце пералічэннем, не атрымаеце. Ні капейкі! Мне народ даверыў бюджэт, і я яго не падвяду пад манастыр. Вось так, так сказаць, калі можна так сказаць... Цьфу ты! Разведка павінна быць самаакупаемай! Хоціць транжырыць народныя грошы. Што прынёс твой вышук у дзяржаўную казну? Ну? Пшык на алеі! Што данесла яна, разведка твая, не ўкраўшы па дарозе? Ну, што?!

ШУКЕВІЧ. Так сказаць, калі можна так... Цьфу ты! У суседніх дзяржавах сонца не выяўлена.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! Зусім няма сонца?

ШУКЕВІЧ. Ёсць, так сказаць... Цьфу ты! Яно адно, як і паложана па штату.

ПРЭЗІДЭНТ. Вашы дзеянні? Тлумачэнне?

ШУКЕВІЧ. Думаем, так сказаць, калі можна так сказаць. Цьфу ты! Верагодна, што гэта дыверсія варожай разведкі.

ПРЭЗІДЭНТ. Не разумею?

ШУКЕВІЧ. Шпіён, так сказаць, калі можна так сказаць. Думаем, так ска-..

ПРЭЗІДЭНТ. Цьфу ты! Раней трэба было думаць, калі ў нас, як у людзей, адно сонца было, а цяпер... Цяпер дзейнічаць трэба. За што ты атрымліваеш дзяржаўныя грошы? І не малыя, я скажу, грошы. Генерал, я ў цябе пытаюся.

ШУКЕВІЧ. Па штату, так сказаць, паложана.

ПРЭЗІДЭНТ. Сядзь! Пасаджу, усіх пасаджу на бабы. Хоціць. Сядзь, я сказаў! Не табе. Ты сваё адгаварыў, так сказаць, нічога так і не сказаўшы. Генерал Чыстамордзік!

МОРДАЧЫСЦІК. Мордачысіцік, спадар прэзідэнт!

ПРЭЗІДЭНТ. Падумаеш, цаца! Не так назваў, ха! Хоць чыгуном, абы ў печ не ставіў. Ха! А вось за спадара не дарую.

МОРДАЧЫСЦІК. Вінаваты, таварыш маршал прэзідэнт!

ПРЭЗІДЭНТ. Сам ведаю, што вінаваты. Так, вы спрабавалі ліквідаваць сонца? Вашы дзействія? Яно ў мяне як бяльмо на воку. Гэта ж пазорышча.

МОРДАЧЫСЦІК. Спрабавалі, але на вялікі жаль...

ПРЭЗІДЭНТ. Ні ў кога няма, а ў нас з'явілася. Не чую адказу.

МОРДАЧЫСЦІК. Таварыш маршал прэзідэнт! (*грукат абцасаў*) Спрабавалі дастаць ракетай.

ПРЭЗІДЭНТ. Ну?

МОРДАЧЫСЦІК. Сярэняй дальнасці. Безвынікова. Ракеты, не даляцеўшы, згараюць датла.

ПРЭЗІДЭНТ. А кантынентальнай спрабавалі?

МОРДАЧЫСЦІК. Без асобага на тое загаду мы...

ПРЭЗІДЭНТ. А хто пытаўся ў мяне загаду выставіць сонца? Га?! На ўвесь свет мяне выстаўляюць дурнем. І так нікуды не пускаюць. А цяпер? Што мне рабіць цяпер з гэтым пазорышчам?

ШУКЕВІЧ. Ёсць ідэя. Можна?

ПРЭЗІДЭНТ. Валяй.

ШУКЕВІЧ. Калі сонца толькі ў нас... то і вылезці яно павінна было, так сказаць, з нашай зямлі. Так? Дзірка! Павінна быць дзірка!

ПРЭЗІДЭНТ. Хоць нешта сказаў. Ну і далей што? Ха! Ух ты! Так. Яе трэба замураваць і канцы ў бетон. Замураваць!!

НЕДАГЛЕЗДАЎ. Дазвольце, таварыш прэзідэнт.

ПРЭЗІДЭНТ. Не дазваляю... Але валяй, што тут зробіш.

НЕДАГЛУЗДАЎ. Па ўсіх правілах лагічнага мыслення, забетаніраваць дзірку можна, канешне, але ж... Лагічны вынік: куды сонца схваеціца на ноч? Наступіць вечны дзень.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! Які падарунак. Вось гэта эканомія. Гэта ж выхад з энергічнага крызісу. Навошта нам расійская нафта? Навошта атамная станцыя?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Можна сэканоміць на начным асвятленні.

МОРДАЧЫСЦІК. Супраць логікі не папрэш. Але што вы збіраецеся замураваць, спадар Недаглуздаў?

НЕДАГЛУЗДАЎ. Дзірку, з якое вытыркнулася гэтае праклятае сонца.

МОРДАЧЫСЦІК. Мае салдаты і салдаты маёра Дубінкіна абследавалі кожны «санцымектар» беларускай зямлі — не знайшлі ніякай дзіркі. Няма чаго бе-

таніраваць. (*Удумліва і сур'ёзна*) Генеральны штаб думае, што гэта зброя варожай арміі. Дакладней нават (*перасцерагальна*) сакрэтная зброя.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты-ы-ы... Можа быць, можа быць. Вакол нас адны ворагі. Так і сочаць за намі, так і падпільноўваюць, каб адабраць уладу. Што скажаш, таварыш Недаглуздаў? З пункту гледжання навукі і ідэялогіі, ці не спутнік-шпіён гэтае сонейка?

НЕДАГЛУЗДАЎ. Думаю, не. Хаця тое, што дзіркі няма, шмат мяняе. Можна сказаць, не сказаўшы нічога кепскага, не зразумейце мяне памылкова, калі дзіркі няма, значыць, яно прыйшло звверху!

ПРЭЗІДЭНТ. Эўрыка!

НЕДАГЛУЗДАЎ. Упала, так сказаць, на нашы галовы. Спусцілася вертыкальна.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! Вертыкаль? Значыць, і там вертыкаль! А гэта ж я першы выдумаў — укралі. Кругом адны варугі. Чакайце, на што гэта вы намякаеце?

НЕДАГЛУЗДАЎ. Я не намякаю. Проста засведчыў факт, што наша камандная структура, дакладней, ваша, таварыш прэзідэнт, бярэ пачатак у нябёсах. Гэта яшчэ раз падцвердзвае геніяльнасць Вашых ідэй, калі можна так сказаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Сказаць то можна, але трэба і адказаць за свае словы. А што скажа гісторык Верадовіч? Так сказаць, пра сонца?..

ВЕРАДОВІЧ. Фактычна, гэта выключны выпадак, факт. Такого не павінна быць, факт. Але фактычна такое ёсць — гэта пераканаўчы факт, а супраць фактаў «дэ факта» не вельмі разгонішся, бо «дэ юрэ» фактаграфія кульгае. Калі б не было гэтай нарады па прычыне наяўнасці другога сонца, можна было б і сумнявацца ў наяўнасці такога факта. Але ж нарада ёсць, значыць і два сонцы ёсць — гэта ўсё факты найноўшай гісторыі. Якія сёння ж стануць і пісьмовымі, і навуковымі.

ПРЭЗІДЭНТ. Разумна, канешне, але пажадана было б болей канкрэтна. Па сутнасці перакідка з пустога ў парожняе. Дзяржаўная справаздача патрабуе канкрэтыкі і канкрэтнасці.

ВЕРАДОВІЧ. Вінаваты, фактычна... Калі гаварыць канкрэтна, то канкрэтыка можа быць рознай. Але ў гісторыі быў факт. Хаця можа гэта і вымысел, фактычна — гэта пісьмовы факт з пісанняў, так сказаць, задакументаваны ў Бібліі. Забавоны фактычна, але там напісана, што Ісус Навін спыніў сонца. Факт. Такая канкрэтыка.

ПРЭЗІДЭНТ. Дык найдзіце гэтага Навіна — і справа з канцом. Папрасіце, загадайце ад майго імя... Заплаціце яму, яўрэі грошы любяць, добра адваліце.

ВЕРАДОВІЧ. Ну... Як бы... Не факт, што ён спыніў, гэта сумніўна, а факт, што гэта зафіксавана ў пісьмовым дакуменце: не скончыў, маўляў, бітву і загадаў сонцу спыніцца. Факт. Вось такая канкрэтнасць.

ПРЭЗІДЭНТ. Якім чынам загадаў? Калі? Няўжо і сонцы падпарадкоўваюцца дэкрэтам прэзідэнтаў?! Дык што мы тут засядаем, шманы праціраем і нічога не штанаем? Зараз я выдам дэкрэт, пісьмовы загад, прылажу пячатку, подпіс і...

ВЕРАДОВІЧ. Фактычна, калі канкрэтыкі болей, то Ісус Навін не быў прэзідэнтам.

ПРЭЗІДЭНТ. Тым больш у мяне козыраў. Я веруючы праваслаўны атэіст, бо многіх, што стаяць сённа са свечкамі ў царкве, я б на пушачны выстрал да царквы не падпускаў. А ён нават прэзідэнтам не быў.

ВЕРАДОВІЧ. Яны не ведалі дэмакратый. Лічыўся так сабе невялікім правадыром ізраільскага народа... Але сонца падпарадкавалася...

Прэзідэнт. Усё зразумеў. Вы намякаеце, што мне неабходна прайсці абрад абразання? Ды я вам па самыя вушы паабразаю галовы за такое, па самае нельга! Я ведаю, хто ўрот, а хто не ўрот. Я не люблю тых, хто ўрот.

ВЕРАДОВІЧ. Ніяк не, таварыш прэзідэнт! Ніякім разам! Проста давожу канкрэтыку канкрэтнай эпохі, канкрэтнага факта, як вы і хацелі.

ПРЭЗІДЭНТ. Далей што?

ВЕРАДОВІЧ. Што? А-а-а... Гэта адбылося каля пяці тысяч гадоў таму, калі быць канкрэтным. Калі верыць фактам.

ПРЭЗІДЭНТ. Гмх! Дык верыць? Ці не верыць? Яўрэі чаго хоч навядумляюць, абы кішэнямі даляры набіваць.

ВЕРАДОВІЧ. Ну, так. Усё задакументавана.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! Нічога сабе. Вось табе і на! Пяць тысяч гадоў таму. Ух ты! І там яны першымі ўлезлі. Чакайце! Дык што ж гэта атрымліваецца? Дзікуны маглі спыніць сонца, а мы сваёй тэхнікай, навейшымі тэхналогіямі не можам сцягнуць яго з небасхілу. Не! Гэтая халява ў вас не пройдзе. Хаця б адпіхнуць яго на якую Польшу. Не! Вы здэкваецеся, спадары, з мяне. Я ва ўсім разбяруся. І з усімі! Што гэта за хфакікі такія?! Адкуль яно ўзялося? За што я вам грошы плачу? Плачу і плачу! За слёзы свае плачу. Рэформы не ідуць! Эканоміка ляціць у трубу! Крызіс! Эканамічны, сацыяльны, палітычны... Крызіс улады. Правыя муцяць ваду. Левыя ловаць у ёй асятрыну і прадаюць красную ікру і чорную. Кішэні сабе набіваюць. А вы не можаце расправіцца з нейкім незразумелым нелегальным сонейкам? Хто дазволіў?! Хто тут кіруе?! Інфляцыя, дэнамінацыя, голад, холад... Хутка есці не будзе чаго, дармаеды! Што вы зрабілі, каб накарміць народ? Усіх пазвальняю! Усіх пад завязку! Пад адну грабёнку. Набяру новую каманду і буду па-новаму камандаваць. Дакуль у маёй дзяржаве будзе чварыцца бог ведама што. І гэта пад жыватом Еўропы? Колькі можна цярпець? Народ вас не зразумее. Вас зробіць казламі адпушчэння, не мяне — вас! Яшчэ невядома,

як на гэта паглядзіць Эўропа: што там дзеяцца ў яе падбрушшы? Па галоўцы не паглядзіць. Нам перакрыюць кісларод, закрываюць пастаўкі. І так абвінавачваюць, што мы ва ўсе бакі зброю распрадаём, а калі яшчэ і сонца з'явілася — чаго чакаць? Амба! Расія не дасць нафты. Агульны рынак і савет Еўропы пакажа дулю. З макам і са смакам пакажа, яшчэ і пряпярчыць зверху. Валютны фонд зрэжа крэдыты па самую макаўку. Вы гэтага хочаце? Хто за ўсё адкажа? Толькі не я! Я ўсенароднаабраны. Мне народ верыць. А вам?.. Чаму ў вас два сонцы? Калі ў гэты час у якой-небудзь Азііпе няма ніводнага і людзі пухнуць без святла і дыхаюць у цемры? Хто дазволіў такое? Разгільдзяіства, я так скажу. Разгільдзяства, таварышы генералы і міністры! Ніводнай думкі. У вас галовы мякінай панабіваны! Мне зноў за ўсё аддувацца? Дудкі! Што? Што вы руку цягнеце? Чаго ўсталі? Сядзь, а то назаўсёды пасаджу.

Упэўнены, яны праўдзіва лгуць. У іх таксама ёсць сонцы. Вешаюць лапшу. А вы вушы развесілі. Яны кажучь, у нас нічога няма. Маўчаць, як рыбы аб лёд. Маўляў, няхай дурныя беларусы самі раздолбваюцца. А мы паглядзім, якое выйсце лепшае. Загонім эканоміку у трубу і амба! Гэта ж рэсурсы. Патрацім усё, што можна было праесці. А яны на гатовенькае, хоц, і за дзве шчакі ўплятаць будуць. Чаго зноў устаў не па уставу? Га?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Ёсць адна думка, таварыш прэзідэнт.

ПРЭЗІДЭНТ. Адна думка. Сядзь, а то сядзеш назаўсёды. Вы павінны гэтымі думкамі парасіцца кожныя чатыры месяцы, як свіння парасятамі. Не адной, а дзясяткі думак ваша галава варыць павінна. Вось так. Па вас даўно турма плача, спадар Пралічылкін! Наеліся вашымі думкамі. На рыгу цягне. Дубінкін не дасць схлусіць. Трэцяя рэформа правальваецца ў прорву. А вы сабе вілу адгрохалі. Я хацеў бы спытаць: на чые грошыкі?

Чаму я, першы чалавек краіны, жыву на адну зарплату. А вы фірмы паадкрывалі, фазэнды збудавалі, будзь здароў і не кашляй! Утрая большыя фазэнды, чым лядовыя палацы, што мяне ўвекавечаць. Заўтра ж прадставіць усім дэкларацыі аб даходах. Усім!

Толькі ў кішэні цягнеце, і ўсё з маёй, з дзяржаўнай казны. Улічыце, што ўсе абяцанкі, якія я даваў народу, я выканаю. Будзеце пішчаць як вужы на скаварадзе. Народ за мяне прагаласаваў, і я не дазволю яму галасаваць у пакутах. Вы ўсе сядзеце ў турму. Ён мяне падтрымае. А з вас за ўсё спытае. Да якой пары я буду прыкрывацца і аддувацца за вас? Ух! Умучыўся з вамі... Усіх у расход хутка пушчу.

МОРДАЧЫСЦІК. Правільна! Дысцыпліна аснова асноў! Я цалкам падтрымліваю крытыку.

ЗАСКОКІН. Вы — геній! Геній вы, «спаварыш трэзыдэнт»! Прамова вымалявалася ў прыстойных рамках, хаця і з вострым крытычным пафасам. Вытанчаная дыпламатыя.

ВЕРАДОВІЧ. Фактычна, крытыка правільная. Я таксама «за». А розным забабонам, што напісалі яўрэйчыкі ў Бібліі, верыць не абавязкова. Не маглі яны спыніць сонца. Брахня!

ПРЭЗІДЭНТ. Ой, палягчала. А то я ўжо думаю: няўжо?...

ВЕРАДОВІЧ. Канешне брэшуць, ім галоўнае гешэфт заграбці — дзеля яго, яны на ўсё пойдучь.

ЛІТАРЧУК. Ды кінь ты свае энтысіметрызмы. Адарваў ад галоўнага. Я хацеў дадаць, што і стыль у таварыша прэзідэнта выбраны дакладны, убойны стыль. Сціслы, лапідарны і вобразны. Ну проста афарыстычны, рассыпаецца афарызмы, як гарох з мяха. У вас вялікія літаратурна-публіцыстычныя здольнасці, таварыш прэзідэнт, ці ведаецца?

ПРЭЗІДЭНТ. Ну я... Усё ж такі... Не лапцем шчы хлябтаў.

ЛІТАРЧУК. Мы падумваем у камітэце, каб вылучыць вас кандытатам на Нобелеўскую прэмію... на літаратуры.

ПРЭЗІДЭНТ. А што, я пісаў вершыкі... Калісьці. Нават друкаваўся. Але хопіць, хопіць... Не да гэтага січас. Дзякуй, канешне, за падтрымку. Дзякуй, што правільна зразумелі. А то, бывае, гаворыш, гаворыш, надрываешся як пракляты — ніхто ні ў зуб нагой. Ну, што вы там хацелі, Пралічылкін? Якая такая думка ў лабавую атаку на вас пайшла?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Думка такая, таварыш прэзідэнт: гэтую сітуацыю можна выкарыстаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Ну?!

ПРАЛІЧЫЛКІН. Прыкінуўшы, трэба павялічыць, напрыклад, уезд у дзяржаву, на ўвазе маю кош уязной візы, гэтак прыблізна... Прыкінуўшы як след, падлічыўшы як два, прыкладна... каб не накладна было, у разоў тысячу, а можа нават у дзесяць тысяч. Тады б мы вывелі эканоміку з крызісу.

ПРЭЗІДЭНТ. Які печаны дурань паедзе за такія грошы?! Ты з дуба ўпаў?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Паедуць! Яшчэ як паедуць. Ламануцца проста. Людзі любяць дзівосы і чуды. А тут...

ПРЭЗІДЭНТ. Не, ён упаў з дуба, ці камбайнам у дзяцінстве пераехалі.

НЕДАГЛУДАЎ. А што, яшчэ ў старажытнасці гаварылі: хлеба і відовішчаў!

ПРАЛІЧЫЛКІН. Правільна зразумелі маю думку: хлеба ў нас малавата, ёсць відовішча — яно і накорміць! Яны гавораць, што ў іх няма двух сонцаў. Вось і абавязаны, каб падцвердзіць гэтую ісціну, прыехаць да нас і паглядзець.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух ты! Ха! Ого-го-го! А што, можа і не ўпаў. Нарэшце хоць адну думку спарадзіла ваша ялавья галава. Карова, якая цялят не прыносіць, называецца ялаўка, — ведаць патрэбна сельскую гаспадарку.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Трэба толькі разумна падлічыць, галоўнае не пралічыцца. Наладзіць рэкламу другога сонца, распіярыць.

ПРЭЗІДЭНТ. Гэта ідэя! Можна сказаць, нацыянальная ідэя. Няўжо мы нарэшце зможам звесці канцы з канцамі?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Не толькі звесці, але і закруціць зможам, не толькі з канцамі, але і з пачаткамі. Патрэбна агарошыць свет. Дайце! Дайце мне рэзерўныя сорак мільярдаў і праз які тыдзень, прыкінуўшы як след, а падлічыўшы як дзесяць, вярну вам сорак тысяч мільярдаў.

ПРЭЗІДЭНТ. Ого-го-го! Зноў дайце! Дзе я вазьму? Каб хто сказаў — на. Не! Усе: дай-дай-дай! Во табе *(паказвае дулю)* сорак саракоў.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Ну... рэзерўныя. Усё роўна скрадуць.

ПРЭЗІДЭНТ. Ага. Уключыць станок? Дык і папера, шаноўныя, штосьці каштуе. Не дам. *(Адварочваецца ад усіх.)*

ПРАЛІЧЫЛКІН. Дайце. Дай. Вы ж разумееце, вы ж эканаміст. Трэба Сорак мільярдаў.

ЗАСКОКІН. Таварыш прэзідэнт, у развагах Пралічылкіна ёсць рацыянальнае зерне, калі яно прарасце, дасць важкі плод. А з пункту гледжання міжнароднай выкшталцонай дыпламатыі гэта, можа, адзіны правільны выхад.

ВЕРАДОВІЧ. Фактычна, гістарычная фактаграфія і факталогія разам з метадалогіяй прымушае да прыняцця такога рашэння. Вы ж бліскучы гісторык, таварыш прэзідэнт. Каб выняць, трэба папярэдне ўкласці. Трэба даць.

ПРЭЗІДЭНТ. Даць? Ага, лёгка сказаць. А вы ведаеце, як гэта цяжка адрываць свае кроўныя. А калі заўтра вайна? Рэвалюцыя? З чаго прыкажаце плаціць наёмнікам? Не трэба пароць гарачку. Узважыць неабходна, ці можна рызыкаваць... Перспектывы, канешне, зманлівыя, але ж... А ці паедуць за такую суму да нас? Гэта не авантура? Як з рублёвай зонай. Паедуць турысты да нас. А можа мы прадзешавілі? Не прагарэць бы.

ШУКЕВІЧ. Так сказаць, калі можна так сказаць, за мяжой любяць круізы, турнэ... Экскурсіі ўсякія.

ПРАЛІЧЫЛКІН. А мы цэны ўверх! Канкурэнцыі ніякай, у нас манаполія. Няхай плацяць капіталісты праклятыя. Хочаш бачыць другое сонейка — плаці. Паедуць. Вунь жа нядаўна, міліянер гэты — нават у космас паляцеў, страхоцце. А тут жа ніякай рызыкі, заплаціў — і глядзі сабе, хоць вочы спалі.

ПРЭЗІДЭНТ. Выходзіць, гэтае сонца — залатая жыла.

ШУКЕВІЧ. Залатое дно, так сказаць, калі можна так сказаць.

ПРЭЗІДЭНТ. А я сказаў жыла. І кропка. Будзе так, як я сказаў: жыла!

(Уваходзіць паэт, яго ніхто не заўважае ў час спрэчкі і ён прыпыняецца каля дзвярэй.)

ПРЭЗІДЭНТ. Дазвольце мне, так сказаць, калі можна так сказаць, фактычна зацвердзіць факт, што мы прагаласуем правільна... Вырашым тым самым справу дзяржаўнай важнасці і выведзем эканоміку, можна сказаць, з крызісу і з усіх спадарожных дэфолтаў. *(Заўважае паэта.)* А цябе хто сюды пусціў? У нас закрытае савішчання. Ахова! Куды глядзіць ахова?! Хто ты?

ПАЭТ. Я? Паэт Сук.

ПРЭЗІДЭНТ. Ха-ха-ха! Ух, ты! Калі б ты сказаў, што пастух свінней ці коз, я яшчэ зразумеў бы. А то – паэт сук. Ха-ха! Дык па-твойму выходзіць, што я — прэзідэнт сабак? Хе-хе...

ПАЭТ. Мож і так. Толькі дадаць трэба: шалёных сабак. Нічога дзіўнага. Прозвішча маё такое: Сук!

ПРЭЗІДЭНТ. Сук? Хі-хі. Сук...

ПАЭТ. Так. Піліп Сук. І туды і назад — Піліп, туды Сук, на якім вы сядзіце і які падсякаецца: бум-бразь, — і галавою ўніз: хрась! Амба. А назад чытаецца «кус», гэта значыць, калі ўзяцца з іншага боку, можна нешта адкусіць. Кус атрымаўся б, кусок вечнага жыцця, а так: Сук... Цюк-цюк, сякераю, а потым ботам бразь — і крышка. Ад дамавіны крышка, вечка. Капец, канец, трындзец...

ПРЭЗІДЭНТ. Штосьці цьмяна гаворыш, нічога не разумею.

ПАЭТ. Вобразы, вобразы... Абразы ды абразы — гэтым і жыву.

ПРЭЗІДЭНТ. Так. Дзе Літарчук?

ЛІТАРЧУК. Я тут.

ПРЭЗІДЭНТ. Хто такі паэт Сук? Ці ёсць чалавек гэты ў спісе таленавітых людзей, які ты склаў па майму загаду для службовага карыстання?

ПАЭТ. Наўрад ці... У спісе для ўрада не знойдзецца месца такому нябогу, як я. Паэтаў ад Бога пагоняць з парога. Бо спісы складае эліта, што вечна лыкае з карыта, і рада для ўрада па спісах распісваць сябе.

ПРЭЗІДЭНТ. Замаўчы ты! А ты чаго ў рот вады набраў, Літарчук?! Ёсць ён у спісе?

ЛІТАРЧУК. Ведаецца, усё залежыць ад дэфініцый... І гэтак далей і да таго падобнае. Што такое талент? Літаратура? Паэзія? А увогуле: чалавек — што ёсць ён у гэтым свеце? Паэзія — гэта лірычная рэалізацыя таленту, вядома, паэтычнага таленту. Іншым словам, таксама дэфініцыя. І чалавек дэфініцыя, у сэнсе лексічнай адзінкі, але сам чалавек не дэфініцыя, у сэнсе сутнасці яго. Бо чалаве-

ку трэба жыць, і жыць добра, а для гэтага патрэбны грошы. Грошы — галоўная дэфініцыя жаданняў. За грошы ўсё купляецца, і чалавек жыве. Хто як можа, так і жыве: хто добра, хто — кепска, каму як прыйдзецца, так і жыве. Як набяжыць. Але ўсё, паўтаруся, залежыць ад дэфініцыі. Возьмем для прыкладу дэфініцыю «грошы» — яна не пэўная, не дакладная. Па-беларуску — гэта скажоная дэфініцыя. Ведаем з арфаграфіі, што ў беларускай мове «О» пераходзіць у «А», — і гэтак далей, і да таго падобнае... Як чуеш так і пішаш. Атрымліваем грашы, а не грошы. Грашы і будзеш мець грошы, і не грашы — а вялікія грашышчы, баксы. І не назойнік гэта, а дзеяслоў загаднага ладу. І гэтак далей і да таго падобнае.

ПРЭЗІДЭНТ. Век бы слухай. Глядзі, паэт Сук, хі-хі! Якія таленавітыя людзі ў прэзідэнцкім урадавым спісе. Як па пісанаму гаворыць. Дарэчы, Літарчук! Дык ёсць у спісе Сук? Вось гэты паэта?

ЛІТАРЧУК. Я ж і кажу: усё залежыць ад дэфініцыі «грашы»! А ён хоча жыць па праўдзе, не хоча грашыць. А калі, як выказаўся я вышэй, нельга не грэшачы жыць, нельга без грошай, то ён, Сук гэты, сваім існаваннем сцвярджае, што і жыць не хоча. І не жыве, калі не грашыць. Як жа без грошай, без грахоў?... Мы думалі, ён памёр даўно.

ПРЭЗІДЭНТ. Цудоўна. Якія граматычныя рэчы. Але я так і не зразумеў: ёсць Сук у спісе таленавітых людзей дзяржавы?

ЛІТАРЧУК. Адкуль яму там узяцца. Няма. Паэта (*у бок паэта, сыкаючы*) Сс-сукка ў спісе няма. Усё залежыць ад дэфініцыі, я ж і кажу...

ПАЭТ. А я што казаў?

ПРЭЗІДЭНТ. Вось бачыш, ты не таленавіты чалавек. Няма цябе ў спісе. А чаго ж адразу да прэзідэнта? Га? Кругом шагам арш! Стаіць?! Бач ты яго. Стаіць. Ахова!

ПАЭТ.

Як гэта ўсё на праўду не падобна...

Магчыма, так сабе падумаеце вы:

«Нібыта пабылі ў краіне дапатопавай...» —

І ўсё ж не скочыць вышай галавы.

(Паціскае плячыма і выходзіць.)

ПРЭЗІДЭНТ. Што ён сказаў? Пра чыю галаву, ці не пра маю часам?

ЛІТАРЧУК. Не звяртайце ўвагі: трызненне!

ПРЭЗІДЭНТ. Ходзяць тут сукі ўсякія... Кусаюцца, у вочы лезуць. Так, шануючая грамада, ставім на галасаванне. Я думаю, знойдзем кансэнсус. Кворум у нас ёсць, і мы не дапусцім нонсэнса.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Таварыш прэзідэнт, навошта двойчы рабіць адну справу. Мы прагаласавалі ўжо. Знайшлі кансэнсус.

ПРЭЗІДЭНТ. Калі?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Калі вы размаўлялі з тым вар'ятам.

ПРЭЗІДЭНТ. А-а-а...

ПРАЛІЧЫЛКІН. Не трацілі дарма часу.

ПРЭЗІДЭНТ. Ну і якія вынікі?

ПРАЛІЧЫЛКІН. А якія вам патрэбны.

ПРЭЗІДЭНТ. Адказ гэта ці пытанне?

ЗАСКОКІН. Якія могуць быць пытанні.

ШУКЕВІЧ. Адказ вядома.

ДУБІНКІН. Вы ж за ўсё адказваеце.

НЕДАГЛУЗДАЎ. Прагаласавалі так, як вы падумалі.

ВЕРАДОВІЧ. Таму што нам думаць забаронена.

МОРДАЧЫСЦІК. Як вам трэба, так і прагаласвалі.

ВЕРАДОВІЧ. Знайшлі ваш кансэнсус.

ПРЭЗІДЭНТ. Малайцы, малыцы! Хвалю за службу, самцы!

УСЕ РАЗАМ. Служым прэзідэнту!

*(У кабінет урываюцца Чорныя цені. Усё кружыцца ў віхуры гукаў і рухаў.
Пад заслоны па радыё аб'яўляецца пастанова прэзідэнта. Уся свята
са шчаслівымі тварамі слухае пастанову.)*

ГОЛАС. З сядзеньняга дня ўсім жыхарам прайсці перарэгістрацыю па месцу жыхарства. Уводзіцца прагрэсіўны падатак на дабаўленае сонца. Свочасова паведамляць аб прыездзе замежных гасцей. Усім мытным службам павялічыць уязную візу ў сто дваццаць разоў. Праезд з горада ў вёску і наадварот таксама абкладаецца падаткам і прыраўніваецца да ўязной візы замежных краін. Парушэнні караюцца ў адпаведнасці з заканадаўствам, якое распрацоўваецца. Усім атрымаць спісы забароненых слоў. І не ўжываць спісавыя словы ні ў побыце, ні на рабоце, ні нават у сне. Парушэнне караецца штрафам, які прыраўноўваецца да ўязной візы замежнай краіны. Уводзіцца прэзідэнцкае праўленне.

(Світа пляскае ў ладкі. Заслона.)

КАРЦІНА ШОСТАЯ

(Той жа гарадскі парк і лавачка. На лавачцы сядзіць паэт Сук, падпёршы галаву рукамі. Да яго падыходзіць Другі прахожы.)

ПАЭТ. Ужо выпусцілі?

ДРУГІ. А чаго ж яны будуць трымаць? Штраф снагналі — і будзь здароў, каціся мячыкам!

ПАЭТ. Таму мяне ніколі і не забіраюць. Няма чым плаціць. Хоць грошы і не пахнуць, але служывыя носам чуюць, дзе можна пажывіцца.

ДРУГІ. Ведаеш... Я хацеў сказаць... Папрасіць цябе, ці што... Прабач мяне.

ПАЭТ. За што?

ДРУГІ. За ўсё... Мне раптам сорамна стала. Гэта ж мне павінна балець, што я не помню імя дзеда. А мне хоць бы што. Чалавек жа не жывёліна, праўда? Паеду ў вёску, распытаю ў старых... Можа, дакументы якія знайду. Генеалагічнае дрэва зраблю разам з сынам, навешу на сцяну на самым відным месцы. Гэта ж калі я не помню дзеда, і мяне ўнукі забудуць, так? Якое ж тады кароткае жыццё, калі не імкнецца яно ўвабраць у сябе мінуўшчыну і не прарываецца ў будучыню праз унукаў, нашчадкаў.

ПАЭТ. Галоўнае, што ты гэта сам зразумеў.

ДРУГІ. Дзякуй табе. Калі б не ты...

ПАЭТ. Быў бы іншы. Шчасліва табе. *(Другі зыходзіць са сцэны і яго месца займае нарад міліцыі, становяцца ўтрох паўкругам, закланіўшы паэта ад залы. Праз хвіліну зыходзяць і яны.)*

ПАЭТ. Падурэлі яны ці што? Пяць разоў за дзень дакументы правяраюць.

(Паказваюцца святыя.)

ТУРАЎСКІ. Рыцару сціла маё вітанне!

ПАЭТ. Дзень добры! Божа мой, Кірыла?.. Як жывы.

ТУРАЎСКІ. Пазнаў, пазнаў... А я і ёсць Кірыла Тураўскі — уласнаю пярсонай.

ПАЭТ. Хіба ўваскрэслі продкі? Ці Прышэсце пачалося?

ТУРАЎСКІ. Да ўваскрасення вам яшчэ далёка. Дзякуй Богу, што даў адтэрміноўку. Мы ў госцікі на некалькі гадзін. З сястрою Еўфрасінняй.

ПАЭТ. І вы? Дзень добры Вам, Заступніца святая.

ПОЛАЦКАЯ. Вітаю я цябе, гаротнік слова.

ПАЭТ. З якой прычыны гэтакі нам гонар, што вы да нас, сюды на грэшную зямлю?

ПОЛАЦКАЯ. Бяда нас прывяла, вялікая бяда.

ПАЭТ. Што чую я, няўжо і там ёсць беды?

ПОЛАЦКАЯ. Няба ў нябёсах горасцяў і бед. Ні жэняцца, ні замуж не выходзяць, але... І радасці вялікай пакуль што мы не можам адчуваць. Бо тут карэнне засталася, а ў каранях зямных хаваюцца нябесныя праблемы.

ТУРАЎСКІ. І ты, паэт, нам данаможаш разрашыць дылему часу.

ПАЭТ. Я б з радасцю. Ды як?

ТУРАЎСКІ. Хто ж можа лепш, як не паэт, разблытаць моўную праблему?

ПАЭТ. Праблему ведаю. Але ж ці слухае хто-небудзь беднага вар'ята?

ТУРАЎСКІ. Сказаць павінен ты. А з іх спытаецца за тое, што веры не далі, што не паслухаліся моўленага слова.

ПОЛАЦКАЯ. Бо грэх тады на чалавеку, як чуў абвінавачванне другога, і сам, адвергнуўшы напрок, праўдзівасць слова падмяніў хлуснёю. Калі паэт ёсць на зямлі, што плача словам — ёсць грэх на людзях гэтага народа, што зневажаюць мову. За ўсё адкажуць перад Богам — Ён строгі Судзія.

ТУРАЎСКІ. Спыніўся рух і рост, і слова болей не ўздымае. Магчыма, цяжка зразумець табе нябесныя праблемы — ды тое ёсць, што ёсць. Скажу па-простаму, ты бачыш сам, што сэнс са слова выхаласціўся, так як з калосся выбіваюць малацьбой літое зерне, палову з пацярухай пакідаюць, — так сэнсам слова абнікчэмнела. Гандлююць словамі, нібы манетай меднай, усё змяшалася: дабро і зло. І цяпер, калі б з людзей хто і наважыўся дайсці да ісціны праз слова — не зможа аніяк. Таму што разабрацца немагчыма: дзе праўда, дзе мана? Схавалі праўду і замкнулі на семдзесят замкоў, нібыта злодзея якога кінупі за краты, і ісціна ўцякае ад людзей. А ўсё таму што мову родную забылі, і грэбуюць, і ганьбяць... бэсцяць... Дарэчы, ты ж паэт, дык паспрабую вобразам сказаць, праз адно слова. Ну, што Пілат спытаўся ў Хрыста?

ПАЭТ. Пілат?... А, ну гэта ж... Во: што ёсць ісціна?

ТУРАЎСКІ. А цяпер прыслухайся да апошняга слова.

ПАЭТ. Ну, слова як слова... Ісціна, ісціна...

ТУРАЎСКІ. Ісці да ісціны патрэбна, дайсці да ісціны! Шукаць і зразумець яе праз слова, каб потым словам да нябёсаў вырастаць. Ну, зразумеў?

ПАЭТ. Прабачце, не зусім.

ТУРАЎСКІ. Бач, не зразу меў, хоць і паэт... А як жа мець павінны іншыя, якія на паўжыцця ад слова адстаюць? Яшчэ раз слухай: ісці на... Ісці на...

ПАЭТ. А-а-а!

ТУРАЎСКІ. Ага. Вось бачыш, як запляміліся сэнсы. Што толькі плакаць застаецца. А чалавек павінен радасцю крыліцца. Адкуль жа радасці ўзрасці, як не са слова? Вось хоць бы звычайнае ўзяць слова радасць, якой душа за воблакі ўзлятае.

ПАЭТ. У роднай мове тайну мне прыадкрываеш.

ТУРАЎСКІ. Бо словам творацца сусветы. Ты помніш як называлі егіпцяне Бога Сонца?

ПАЭТ. Бог Сонца? Ра — ён зваўся Ра.

ТУРАЎСКІ. Вось так. І самае натхнёнае пачуцце сэрца: ра-дасць! Бог дасць, калі па-нашаму сказаць.

ПАЭТ. Я адчуваў, што скарбы ў кожным слове ёсць. Але каб так? — ніколі не чакаў.

ТУРАЎСКІ. Ёсць скарбы, ды яшчэ якія! А вы тут рэфэрэндумы на мову. Як можна так?! Зусім скруцілі мазгаўню! Па-першае, калі б пастух распытваў у авечак, дзе пасвіць іх, — яны яго б далі паціхеньку, ды стрыглі воўну. А па-другое, як можна параўноўваць мову родную з чужой? «В одну телегу впрячь едва ли можно коня и трепетную лань», — так Пушкін некалі пісаў. Тут цяжка растлумачыць, тут адчуваць патрэбна сэрцам. Бадай, што быка на індыка памяняць. Вось так і тут. Жыла і жыццё мова, не вамі кончыцца народ. Але ўжо з году ў год не можаце вы болей да ісціны высокай падумацца, а ўсё таму, што не сярпом зжынаеце на жатве, махаеце сякерай, а дровы колеце вяслom. Ці разумееш ты мяне?

ПАЭТ. Чаго не ўцяміў галавой, дык тое сэрцам адчуваю.

ТУРАЎСКІ. Прышлося нам да вас спускацца, каб абудзіць яшчэ жывыя душы. Ты ведаеш як у бары растуць грыбы? Ці дрэва як пад неба кронай узрастае?

ПАЭТ. Звычайна, знізу ўверх.

ТУРАЎСКІ. Вось так звычайна, знізу ўверх. Пунышка першая, зрабіўшыся галінкай, на самым вільчыку красуецца, але што здарыцца калі, карэнне знізу перасохне?

ПАЭТ. Загіне дрэва.

ТУРАЎСКІ. Вось так: загіне. Бо што карэнне ёсць, ці голле ніжняе? То дзеці, ўнукі, праўнукі, якія сваім жыццём і жыцці продкаў падумаюць. Бо хто раней сыйшоў з зямлі, аддаўшы цела роднай глебе, душою ўзвіўся у нябёсы. Мы ўсе падпорка праайцу Адаму, і чалавецтвам выправіць правіны першы грэх. Жывое жыццё жывым і сілу мае. Цяпер ты разумееш, што ў небе гэтак жа спыніўся рух над нашаю зямлёю. Вось, да месца слова — «рух», «то бишь движение...». Дух на іўдзейскай мове, уважліва паслухай, ёсць «Руах», па-арамейску — гэта «руха», а па-арабску «рух» таксама. А ўсё перакладаецца, як Дух, як вецер! Цяпер заўважыў нітачку?

ПАЭТ. Ну так.

ТУРАЎСКІ. Так слова беларускае стаіць блізёханька да Ісціны Хрыстовай! І не таму, што беларускае бліжэй да Госпада, о не! Але для беларусаў па крыві і сэрцу, па прыродзе — няма бліжэйшай мовы. А ІСЦІНА — то дзея словаў, і прылічыць яе магчыма к дзеяслову, як Пушкін некалі сказаў: глаголом жгги сердца людей! Ад Бога быў паэт.

ПАЭТ. Дык мёртвым не баліць — даўно вядома. Як растлумачыць гэта трунам?

ПОЛАЦКАЯ. Сам будзеш сведкам. Вось наша тлумачэнне сонца. (*Паказвае на сонца. Падыходзіць нарад міліцыі.*) А ўслед ляцяць каметы і будзе суд... Пакуль што не апошні, а так сабе, нейкі прамежкавы.

СЯРЖАНТ. Зноў мітыnguеце? Ці вы не чулі пра дэкрэт, ці вы яго не прачыталі: больш трох нідзе, нікому і ніколі не збірацца?

ПАЭТ. Мы глупства не чытаем.

СЯРЖАНТ. Ого, крамола! Дазвольце дакуменцікі.

ПАЭТ. Колькі можна? Ўжо шосты раз за дзень.

СЯРЖАНТ. Калі патрэбна будзе, праверым і сто дваццаць шэсць. Пашпарт!

(Паэт нехаця працягвае пашпарт, сяржант вывучае старонкі, прыдзірліва разглядае фотаздымкі і чытае, быццам па складах.)

СЯРЖАНТ. А вашы дакументы, спадары астраномы?

ПАЭТ. Гэта мае людзі. Яны са мной.

СЯРЖАНТ. Грамадзянін Сук, *(вяртае пашпарт)* да вас не звяртаюцца! Вашы дакуменцікі.

ТУРАЎСКІ. Мы праездом.

СЯРЖАНТ. Квіток на аплату пошліны. Калі вы з-за мяжы, квіток аплаты падаткаў па ўязной візе, і ў інвалюце, калі ласка. Калі нелегалы, дык мы гэта можам дамовіцца на некалькі тысёнцаў.

ПОЛАЦКАЯ. Ды мы тутэйшыя.

СЯРЖАНТ. *(Глядзіць са здэкам)* Бачу, такія вы тутэйшыя, як я Маргарэт Тэтчэр. Бедуіны якіясці...

ПАЭТ. Вы што, не пазнаёце іх? Гэта ж нашы святыя!

СЯРЖАНТ. Ха! На гэтым участку я сам папа рымскі, і цар, і Бог, і воінскі начальнік і герой. Псіхушка па іх плача. Там Цэзар ёсць, два Леніны і шэсць Напалеонаў. Ёсць нават Іісус.

ТУРАЎСКІ. Не багахульствуй, раб!

СЯРЖАНТ. Што-што? Што ты сказаў, стары? Ты ведаеш, што я пры выкананні? А ты мяне абразіў!

ТУРАЎСКІ. Чарвяк ты, і не ведаеш пра гэта!

СЯРЖАНТ. Усё, бедуіны! Вы мяне дасталі. *(Хоча ўхапіць Тураўскага за руку.)* Иван, Сцяпан! Схапіце іх!

ТУРАЎСКІ. Ізыдзі, сотана! І-зы-дзі вон!

СЯРЖАНТ. *(па рацыі)* Камандзір, прышліце амапаўцаў. Тут бедуіны дэбош устроілі. Цягне на міжнародны скандал. Так, тры чалавекі ў парку *(да святых)* Хвіліначку, мы зараз разбярэмся, хто праў, хто вінаваты, і хто з нас грэшны, хто святы. Вось нашы аргументы важкія. *(Паляпвае па далоні міліцэйскай дубінкай. Пранізліва гучыць міліцэйская сірэна.)*

КАРЦІНА СЁМАЯ

(*Вёска. На лавачцы каля плоту сядзіць Гандзя. Да яе падыходзіць дзед Ягор.*)

ДЗЕД. Ну што, Гандзя, не прыйшлі яшчэ з царквы?

ГАНДЗЯ. Вунь, кажысь, ідуць па дарозе.

ДЗЕД. Ага, здаецца, так... Вецер папутны, прама ў зубы.

ПЕРШЫ ВЯСКОВЕЦ. А чаму гэта вы ў царкве не былі? Ай-яй-яй! Грэх які на душу ўзвалілі.

ДЗЕД. Наўздагон не накланяешся, а перад смерцю не надыхаешся. Штосьці раней я цябе там не бачыў.

ПЕРШЫ ВЯСКОВЕЦ. Ну і што? Галоўнае, што перад судом трапіў. Бацюшка казаў, хто сёння ў царкве не быў, той навекі выкраслены з кнігі жывых. Да сёмага калена.

ГАНДЗЯ. Ягор, што ён вярзе такое. Дзе ж справядліvasць тады?

ДЗЕД. Сабака брэша — вецер носіць. Язык без касцей вось і меле. Ды ўсё адна пацяруха. Было ў Бога спадзяванне на дурня, а дурань узяў дыў паразумнеў: у царкву падаўся. Ента, сам Гасподзь Бог тую кніжку бацюшку даверыў?

ПЕРШЫ ВЯСКОВЕЦ. Чаго зубы скаліш. Бяжы ў царкву, пакуль не позна. Можа яшчэ і запіша. Светапрадстаўленія ж пачалася.

ДЗЕД. Куды ўжо нам... Да соннага папа на споведзь не ходзяць.

ГАНДЗЯ. Яго, Ягор, пэўна, разумны індзюк выседзеў.

ДЗЕД. І не кажы, Гандзя, пераседжанае яйка заўсёды баўтун.

ПЕРШЫ ВЯСКОВЕЦ. Нехрысці.

УНУК. Я ж казаў, што трэба кідаць работу.

ПЕРШЫ ВЯСКОВЕЦ. Вуснамі немаўляці прамаўляе ісціна — а ён, бач ты, пень старагаловы, зубы на сонцы сушыць.

ДЗЕД. Ды не на адным, а на двух сонцах. Людзей слухай, унучак, а свой розум май. А ты давай-давай, шуруй адсюль, спасенец! Красно і пярэста гаворыш, ды ўсё пустацветам.

ДРУГІ ВЯСКОВЕЦ. Што ты, Яўхім, размаўляеш з ім? Іудзеі такіх пабівалі камнямі. Сказана: не мячыце бісер перад свіннямі.

ДЗЕД. Другі вынайшаўся. Паглядзі, Гандзя, на новаяўлена святога. Ці не ўчора ён у тваім хлявушку валяўся п'яным і цяля калашыну аджавала? А цяпер у праведнікі падаўся. Выць табе ваўком за тваю авечую працату.

ДРУГІ ВЯСКОВЕЦ. Не спакушай мяне! Я святых таінстваў спадобіўся.

ДЗЕД. Спадобілася цяля паспакушаць тваю калашыну. Пара апахмяляцца ісці.

ВЯСКОЎКА. Вай-вай-вай! Прапалі людзі! Ах, Божухна, загінулі грэшныя.

ДЗЕД. Чаго галосіш, як па нябожчыках?

ВЯСКОЎКА. Вас, дурных, шкада. Чаго ж гэта вы ў царкве не былі? Там сёння ў вечнае жыццё запісвалі.

ГАНДЗЯ. *(абыякава)* Я тваю карову адвязала, крыху не засілілася. Рыкала, дык я вады дала. Ты што, не пайла яе з ранку?

ВЯСКОЎКА. Што там карова. Прападзі яна прападам. Не патрэбна болей яна. Не сеюць, не аруць на нябёсах. Бацюшка казаў, хутка рэкі малочныя пацякуць... Бог выведзе сваіх улюбёных... Што ж ты, Гандзя, не пайшла? Шкада мне цябе, ой як шкада, вай-вай!

ГАНДЗЯ. Карову сваю пашкадуй: скура ды косці засталіся.

ДЗЕД. А цябе не возьмуць у рай!

ВЯСКОЎКА. Чаму ж гэта? Мяне запісалі, сямнаццатая па спісу.

ДЗЕД. Туды пускаюць толькі чыстапложных.

ВЯСКОЎКА. Ціпун табе на язык. *(Паказваеца прэзідэнт са світай.)*

ДЗЕД. Унь, паглядзі, за табою ўжо Ангелы прыйшлі.

ВЯСКОЎКА. Ой, людцы, гэта ж наш любімейшы прэзідэнт. А я ж яго таксама запісала. Пабягу паздароўкаюся.

ДУБІНКІН. Грамадзяне, разыдзіцеся. Усім разысціся. Тут зараз будзе праходзіць прэзідэнт і галоўнакамандуючы ўзброенымі сіламі дзяржавы.

ДЗЕД. Ну, паздароўкалася? Бяжы хутчэй, ён пацалавацца з табою хоча.

ВЯСКОЎКА. Трапilo старое, памаўчай бы.

ГАНДЗЯ. Пайшлі, Ягор. Далей ад начальства, бліжэй да Бога.

ДЗЕД. І то праўда. *(Зыходзяць са сцэны. Апошняя, аглядаючыся, збягае вяскоўка.)*

ПРЭЗІДЭНТ. Бюджэт павялічваеца?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Вельмі марудна...

ПРЭЗІДЭНТ. Чаму?... Вы абяцалі, панімаіш, што памножыце выдадзеную суму на тысячу.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Абяцаў. Але ж... Не хочучь плаціць падаткі.

ПРЭЗІДЭНТ. Хто канкрэтна не хоча, назавіце прозвішчы.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Ды ўсё злоўчваюцца неўзаметку паглядзець на наша сонца, кантрабандным, так сказаць, спосабам. Адзін, напрыклад, вочы павязаў чорнай хусцінкай і гаворыць, я не гляджу на ваша сонца, таму падаткі плаціць не буду. На сонца ж пячатку не паставіш і замок не павесіш.

ПРЭЗІДЭНТ. Я прасіў усіліць рэжым. Граніцу на замок, каб ні адна мыш не прашмыгнула. Каб ніводнай дзяржаўнай капейкі не прапала дарам. Гэта адзіная магчымасць, панімаіш, выцягнуць эканоміку з крызісу.

МОРДАЧЫСЦІК. Усё зробім, таварыш прэзідэнт! Ніводная капейка не прападзе. Кардоны выстаўлены, войскі ў баявой гатоўнасці. Але штосьці слабавата едзе замежны госць.

ДУБІНКІН. Слаўная прэзідэнцкая міліцыя арыштоўвае ўсіх падазроных. Але грошай у казну паступае катастрофічна мала.

ПРЭЗІДЭНТ. Трэба і не падазроных арыштоўваць, больш будзе грошай.

ДУБІНКІН. Будзем арыштоўваць усіх!

ПРАЛІЧЫЛКІН. І яшчэ. Мала квіткуў падрыхтавалі. Яны паедуць, як піцца даць паедуць, не хвалюйцеся, яшчэ сезон не пачаўся, пакуль здалёк прыглядаюцца.

ПРЭЗІДЭНТ. Я не хвалюся, гэта вам трэба хвалявацца. Бо я заяўляю з усё адказнасцю, што вам мала не пакажацца.

ПРАЛІЧЫЛКІН. А квіткуў усё адно малавата.

ПРЭЗІДЭНТ. Якіх яшчэ квіткуў?

ПРАЛІЧЫЛКІН. На аплату пошлін. Міністр папяровай прамысловасці прабуе папяровага загаду. Гаворыць, ніводнага кілаграма паперы не выдам без подпісу прэзідэнта. Вось так.

ПРЭЗІДЭНТ. Яму мала майго тэлефоннага званка?

НЕДАГЛУЗДАЎ. Кажы, тэлефонную размову да справы не падшыеш. Яму, маўляў, за вас, таварыш маршал, у турму садзіцца не ахвота.

ПРЭЗІДЭНТ. Ах, так! Сядзе сам на сабе і за сябе.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Так-так! Даўно пара, таварыш прэзідэнт. Неахвота, гаворыць, адувацца за прэзідэнта: сёння ён прэзідэнт, а заўтра — конюх.

ПРЭЗІДЭНТ. Так і сказаў?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Так, конюх, гаворыць.

ПРЭЗІДЭНТ. Хоціць паўтараць ужо. Спадабалася, бач ты! Падрыхтаваць загад... Два. Адзін аб звальненні папяровага міністра з займаемай пасады, а другі аб яго арышце. Усім зразумела? І на канюшню яго, на канюшню!

ПРАЛІЧЫЛКІН. Так точно!

НЕДАГЛУЗДАЎ. Вядома, усё зразумела.

ПРЭЗІДЭНТ. Так будзе з усякім, хто не будзе падпарадкоўвацца і баяцца сесці за прэзідэнта ў турму. Я гэта заяўляю з усёй адказнасцю.

ВЕРАДОВІЧ. За гонар павінны лічыць: пасядзець заместа прэзідэнта.

ПРЭЗІДЭНТ. Што ты сказаў? Пасядзець на месцы прэзідэнта?

ВЕРАДОВІЧ. Як можна падумаць такое? Я сказаў пасядзець за вас у турме.

ПРЭЗІДЭНТ. Ах, вось што. Пахвальна.

НЕДАГЛУЗДАЎ. Вось гэтае месца, таварыш генералісімус. Вёска ўсё адно бес-

перспектыўная. Дамы пазносім, расчысцім пляцоўку, крэслы паставім...

ПРЭЗІДЭНТ. Колькі чалавек плануеце прымаць за адзін раз?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Тысяча трыста за сеанс.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух, ты! Здрава, панімаіш! А колькі будзе каштаваць квіток?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Тысячы дзве даляраў.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух, ты! Ого! Якія грашышчы! Добра. Але я думаю, трэба падняць кошт. Скажам, тысячу і тры долары. Тры долары на падаткі.

ПРАЛІЧЫЛКІН. Зробім. Але, спадар прэзідэнт, мне б яшчэ мільярдаў дваццаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Што?! Хіба мала таго, што атрымалі?

ПРАЛІЧЫЛКІН. Малавата... Грошай ніколі не хапае. Можна таму і не едзе межны інтурыст, што на рэкламу пашкадавалі, трэба раскруціць, распырыць, раздурыць...

ПРЭЗІДЭНТ. Тавар выключнай якасці не патрабуе рэкламы. У нас унікальнае сонца, такога болей няма нідзе. Якая яшчэ рэклама?! Якая можа быць канкурэнцыя? Манаполія, олухі! Так што ніякіх грошай больш не атрымаеце! Міліпідрыкі няшчасныя. Кропка. Не, клічнік! І ні кашейкі болей.

ВЕРАДОВІЧ. Я думаю, спадар прэзідэнт, сонейкі яшчэ можна выкарыстаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Якім чынам?

ВЕРАДОВІЧ. Мільярдаў дваццаць на распрацоўку праекта патрэбна.

ПРЭЗІДЭНТ. Не дам! Зноў дай! Ніводнай кашейкі. Вы нас усіх у трубу загоніце.

ВЕРАДОВІЧ. Ну, таварыш прэзідэнт, дваццаць мільярдаў...

ПРЭЗІДЭНТ. Не!

ВЕРАДОВІЧ. Што вам стоіць падмахнуць.

ПРЭЗІДЭНТ. Тпру!

ШУКЕВІЧ. Таварыш прэзідэнт, мы ў штабе контразведкі нарадзілі ідэю.

ПРЭЗІДЭНТ. Ну?

ШУКЕВІЧ. Паірасіце застацца толькі сілавых міністраў. Абмеркаваць трэба вузкім колам, каб не было ўцечкі інфармацыі.

ПРЭЗІДЭНТ. Усе свабодныя. Маёр Дубінкін і генерал Чыстамордзік, застаньцеся.

МОРДАЧЫСЦІК. Я Мордачысцік!

ПРЭЗІДЭНТ. Ух, ты! Ца-ца! Зразумеў, што цябе просяць застацца, і хопіць. А ты куды, рэзідэнт?

ШУКЕВІЧ. Дык вы ж казалі, усім пакінуць.

ПРЭЗІДЭНТ. Акрамя сілавых міністраў. Разведка — гэта сіла, інфармацыя — гэта зброя, хто ёю валодае, валадарыць светам.

ШУКЕВІЧ. А-а-а!

ПРЭЗІДЭНТ. Бэ-э-э! Што за ідэя?

ШУКЕВІЧ. Сонейка гэтае можна выдаць за звышсакрэтную зброю.

ДУБІНКІН. Пусціць пагалоску. Што мы вынайшлі новую звышмагутную зброю. Напрыклад, псіха-лінгва-нейтронна-ментальную. Такім чынам можна будзе шантажыраваць суседнія дзяржавы.

МОРДАЧЫСЦІК. Не толькі суседнія, увесь свет.

ДУБІНКІН. І сваю не шкодзіла б пашантажыраваць, зусім ад рук адбіліся.

ПРЭЗІДЭНТ. Што нам дасць такі шантаж?

ШУКЕВІЧ. Як што?! Мы пашлём ультыматумы ўсім дзяржавам свету: калі хочаце міру — плаціце наяўнымі. Пералічвайце на нашы рахункі палавіну гадавога бюджэту. Вось так! А калі не, то... Ого-го-го!!!

ПРЭЗІДЭНТ. Што то? Што ого-ого-ого?

ШУКЕВІЧ. *(махае кулаком.)* Ого-го-го!

ПРЭЗІДЭНТ. *(Глядзіць у той бок.)* Не зразумеў?

ДУБІНКІН. *(Здымае чаравік і б'е па спіне Мордачысіка.)* Ого-го-го!

МОРДАЧЫСЦІК. Пакажам кузькіну маць, так сказаць, калі можна...

ПРЭЗІДЭНТ. А-а-а! Так бы адразу і сказалі. Дык шантажыруйце, усе казыры вам у рукі. Толькі лепш не «ого-го», а больш сціпла «эге-ге».

МОРДАЧЫСЦІК. Зразумела. Напужаем іх, што разнясем на кускі. Нібыта гэта бомба ў мільярд разоў страшнейшая за вадародную... Пералічаць.

ПРЭЗІДЭНТ. Думаеце, панімаіш, пералічаць?

ШУКЕВІЧ. А дзе яны дзенуцца.

ДУБІНКІН. Без сумневу, жыць-та хочацца.

МОРДАЧЫСЦІК. Абавязкова.

ПРЭЗІДЭНТ. Ух, ты! Добра! Выдатненька. Заўтра збярэм генеральны штаб і ўсё вырашым. Можа ваша ідэя акажацца больш дзейснай, чым турпраект таварыша Пралічылкіна. Заўтра будзем думаць, каб не пралічыцца. Хаця я ўжо ўсё рашыў і падумаў. А зараз, спадары сілавых міністры, слухайце мой загад: усіліць рэжым! Каб ніводнай дзяржаўнай капейкі не пранала. І прыступіць да шантажу!

ШУКЕВІЧ. Ёсць!

ДУБІНКІН. Ёсць!!

МОРДАЧЫСЦІК. Ёсць!!!

УСЕ РАЗАМ. Служым прэзідэнту дзяржавы!!!

(Разварочваюцца і маршыраваным крокам зыходзяць са сцэны, следам за імі, спрабуючы падабраць нагу ў такт, маршыруе прэзідэнт.)

КАРЦІНА ВОСЬМАЯ
(Аддзяленне міліцыі: за сталом маёр Дубінкін,
нарад міліцыянераў прыводзяць паэта і святых.)

СЯРЖАНТ. Вось, таварыш маёр, без квітка на аплату пошлін. Без дакументаў. Пры затрыманні аказалі супраціўленне.

ДУБІНКІН. Так, зразумела... Хаця не панятна: чаму без дакументаў? Вы чыталі ўказ прэзідэнта?

ПАЭТ. Якія ў іх могуць быць дакументы? Яны ж адтуль (паказвае пальцам у неба.)

ДУБІНКІН. З ААН?

ПАЭТ. Не. Бярыце вышэй.

ДУБІНКІН. Няўжо з сусветнай яўрэйскай арганізацыі?

ПАЭТ. Ды не, з неба яны.

ДУБІНКІН. Маўчаць, ідыёт! У цябе не пытаюцца. За сваё адказвай. Так, хто такія будзеце?

ТУРАЎСКІ. Я Кірыла Тураўскі, празваны ў народзе Златавустам.

ДУБІНКІН. Ага, значыць, залацішкам прамышляеце? Добра. А вы?

ПОЛАЦКАЯ. Полацкая Еўфрасіння. Святая.

ДУБІНКІН. Знаёмыя, знаёмыя прозвішчы. Цікавыя паганялы? Чуў штосьці пра вас... Кірыла Тураўскі і Еўфрасіння Полацкая... Па якой жа справе вы праходзілі?

СЯРЖАНТ. Можна ў картатэку.

ТУРАЎСКІ. Па справе Праваслаўнай царквы.

ДУБІНКІН. А-а-а... Гандаль алкаголем? У Епархіі цэлы склад выявілі. Бяспошлінны гандаль. Так?

ТУРАЎСКІ. Не. Мы з сястрой гэтага дурману не ўжываем. І не гандляры, у наш час гандлем толькі жыд займаўся.

ДУБІНКІН. Што гэта за антысемітызм? Што за расіальванне міжнацыянальных адносін? Як вашы прозвішчы? Па нашшарту.

ПОЛАЦКАЯ. Мы ж казалі.

ДУБІНКІН. Вы мне тут жарцікі кіньце! Разумеце, дзе знаходзіцеся?

СЯРЖАНТ. Можна ў картатэку глянуць і вызначыць прозвішчы па «кلیкуках»?

ДУБІНКІН. Знай сваё месца, сяржант! Так-ак... Дзе прапісаны?

ТУРАЎСКІ. На небесі.

ПОЛАЦКАЯ. Беларускі ўдзел Госнада нашага Ісуса Хрыста і яго Найсвяцейшай Маці Дзевы Марыі.

ДУБІНКІН. Каго ты прывёў? Гэта ж недавумкі нейкія.

СЯРЖАНТ. Можа іх у Навінкі? Прыкідваюцца. У КэПэЗэ іх, таварыш маёр, папарацца крыху — мігам пасмірнеюць.

ДУБІНКІН. Пашпарты ёсць?

ТУРАЎСКІ. Дазвольце спытаць, князь, што такое пашпарт? Каторы раз нейкі ўсё пашпарт пытаюцца.

ДУБІНКІН. Златавуст, што ты вальку валяеш? Косіш пад дурня. А потым скардзяцца самому прэзідэнту, што я голас павышаю. (*Выходзячы з сябе, але з паказной цярплівацю і ласкай*) Пашпарт — дакумент, які падцверджае асобу чалавека, які прыпісвае чалавека да вызначанага месца жыхарства. Глядзі, якое ў мяне цярпенне!

СЯРЖАНТ. Жалезнае.

ТУРАЎСКІ (*паглядваючы на дубінку*) Я б сказаў гумовае. Хіба на гэтай зямлі людзям на слова ўжо не вераць? Патрабуюць нейкай паперкі.

ДУБІНКІН. Маўчаць! Хто дазволіў крытыкаваць парадкі дзяржавы?! Гэта яшчэ адзін артыкул.

ПОЛАЦКАЯ. Не баіцеся кары нябеснай?

ДУБІНКІН. У іх што, крыша надта высокая? Што яны ўсё небам пужаюць.

СЯРЖАНТ. Ды не, здаецца. Заграблі ў гарадскім парку. Рэчаў ніякіх не было, нават без мабільнікаў. Якая ў іх можа быць крыша, бамжоўскі падвал.

ДУБІНКІН. Ха-ха! За пагрозы пры выкананні яшчэ артыкульчык. Я аднаго баюся, сударыня, калі мяне здымуць з работы. Усё астатняе для мяне — трын-трава.

ТУРАЎСКІ. Дажыліся. На роднай зямлі нейкай «прыпіскі» патрабуюць.

ПОЛАЦКАЯ. Браце, Кірыле! Досьць ужо. Трубі трывогу, пара!

СЯРЖАНТ. Таварыш маёр, што гэта з сонцамі?

ДУБІНКІН. Бачу-бачу...

СЯРЖАНТ. Яны сходзяцца.

ДУБІНКІН. Не сляпы.

СЯРЖАНТ. Зліліся. Глядзі, цяпер адно.

ТУРАЎСКІ. (*Грукае посахам у зямлю.*) Слухай, зямля бацькоў! Моц продкаў і пращчураў, што пад прастолам Госпада майго крычыць аб справядлівасці: дакуль! Дакуль славянскі Дух цярпецьме гэты здзек?! Дакуль?! Паўстань магутны Дух ад Белай Русі — і зачыні ім вусны.

ПОЛАЦКАЯ. Усе на суд! На плошчу Волі! Да Свята-Духава сабора.

ТУРАЎСКІ. Усім загадваю я валадарным Словам, уладаю, мне дадзенай Архангеламі Бога, усім на суд! (*грукае посахам.*)

ПАЭТ. Кірыле, што здарылася з імі?

ТУРАЎСКИ. Нічога страшнага. Яны ў жыцці занадта шмат бяздумна балбалі языкамі — прыйшла пара адказ трымаць, і заняло ім мову.

ПОЛАЦКАЯ. І змушаны на суд ісці, нібы авечкі безгалосыя.

ТУРАЎСКИ. Мо хоць цяпер уразумеюць, якімі скарбамі валодалі ў жыцці.

ПОЛАЦКАЯ. Пайшлі, паэце, з намі.

ТУРАЎСКИ. На суд паглядзіш.

ПОЛАЦКАЯ. І з цягам часу што-небудзь можа і напішаш.

ПАЭТ. Дазвольце зараз. Вось толькі нарадзіліся радкі.

ТУРАЎСКИ. Давай, парадуй сэрца рытмам.

ПОЛАЦКАЯ. Сапраўдны верш нібы малітва.

ПАЭТ.

Хлусня, што ўсе шляхі вядуць у Рым.

Я тысячы дарог пакінуў за плячыма,

Прайшоў зямлю, нібыта пілігрым,

Ніводзін шлях не скіраваў да Рыма.

Дарэмна ўсё!... І час ляціць наперад,

Як ігушка неразумная ў сіло —

Наступіць дзень — знямее ў сэрцы вера,

Даспее ў электронным вочку зло...

Жыццё цячэ...

Жыццё распісана ў паперах:

Інструкцыяй, законам і мяжой —

Ды зноў вясной вада зрывае бераг,

Да сонца зноў праз камень прабіваецца жывое!

Што гаварыць — калі змярцвела слова?

Што прычакаць — як замест сэрцаў — спуд?

Жыццё цячэ! І час ляціць нанова —

А ўсе шляхі, як не круці, вядуць на Суд!

(Танец Светлых і Чорных ценяў. Панура, як жывёлы на забой, апусціўшы галовы, ідуць людзі. Цягнуцца калонамі: міністры і чыноўнікі, прэзідэнт, міліцыянеры, прахожыя... У многіх, за выключэннем некаторых, завязаны павязкаю рот, вочы або вушы. Можна прыдумаць іншыя адзнакі пакарання, напрыклад жывёльныя хвасты, рогі, капыты. Кары пазбеглі адзінкі, сярод якіх дзед Ягор, Гандзя, Унук, Другі Прахожы. Яны перагаворваюцца паміж сабой, з чаго можна зрабіць выснову, што мова адабралася не ва ўсіх.

На ўзвышшы сядзіць Кірыла Тураўскі і Еўфрасіння Полацкая, каля іх ног — паэт.)

ТУРАЎСКИ. Ну як, паэце, параіш суд вяршыць?

ПАЭТ. Калі спыталіся ў мяне, лічу, што трэба навучыцца па прыродзе: усе расліны знізу цягнуцца да сонца.

ПОЛАЦКАЯ. Разважыў правільна паэт: ад дробных спраў — да больш вялікіх, ад люду простага — да першага ў дзяржаве чалавека.

ТУРАЎСКІ. Каму больш дадзена, з таго і запыт большы, хто быў апошнім — стане першым.

ПОЛАЦКАЯ. Каб розную і ўсякую на свеце спраўдзіць праўду.

ПАЭТ. Яшчэ дадам. Да прэзідэнта, помню, не дастаяцца ў чарзе, няхай сягоння пачакае.

ТУРАЎСКІ. Пачнём? Хто першы? А ты куды? Назад! Ты сёння, прэзідэнт, адным з апошніх будзеш, каб зведалі нарэшце людзі, што й прэзідэнтаў судзяць.

(У ланцужок выстройваюцца дзеючыя асобы містэрыі. На сцэну выбягаюць Белья цені і пачынаюць танец. Усё кружыцца. Калі цені раптам разбягаюцца, то адкрываецца: пасярэдзіне лаўкі на сцэне ляжыць паэт — гэтакжа, як і ў пачатку містэрыі.)

ЭПІЛОГ НА ЗЯМЛІ

(Паэт прачынаецца, садзіцца на лаўку і здзіўлена аглядаецца навокал.

Падымае галаву і ўзіраецца ў неба.)

ПАЭТ. Прыснілася?... Няўжо? Няўжо існуюць такія дзіўныя сны? Але ж... дзе праходзіць мяжа паміж сном і рэальнасцю? Столькі пачуццяў спаліў толькі што... Няўжо гэта звычайныя мроі? І калі чалавек жыве па-сапраўднаму: у сне ці калі расплюшчвае вочы? Бо душа многіх толькі і прачынаецца ў начных кашмаках, а днём яна, як лодыр, завальваецца спаць.

Якія дзіўныя сны...

Птушкі помняць гнёзды свае... А што помніш ты, чалавеча? Ці ведаеш, што ніколі не паміраеш?... Вечны вандроўнік прасторы і часу. Брыдзеш з мінуўшчыны ў будучыню праз стагоддзі і эпохі, не помніш нават, што было ўчора, і заўтра робіш сённяшнія памылкі. Нічога не помніш. Ці не забыўся дарогі назад, да сваёй вечнай дамоўкі? Што прынесеш туды ў сваім сэрцы? Што значыць імя тваё, ЧАЛА-ВЕК??!

(Выбліск маланкі, раскаты грому, людское шматгалоссе...)

Вось так бывае сапраўды:

Было, ці толькі будзе,

Як панясуць нас на клады

І ў рэшце рэшт — засудзяць?
Прамовіць Вечнасці Суддзя:
«Ты жыў не так, як трэба!»
Дзе апынуся, людцы, я,
Калі не пусціць Неба?
Абарані мяне, зямля,
Калі апошнім шляхам
У сіль нябёс памкнуся я
Безабаронным птахам.
Зямля бацькоў, зямля дзядоў,
Ты атулі мяне, як сына.
Усё вяртаецца дамоў
Сваёй апошняю часінай.

*(Гоман людскога шматгалосся. Выбліск маланкі і раскаты грому. Паэт хрысціцца.
Апускаецца на калені і цалуе зямлю.)*

ЭПІЛОГ НА НЯБЁСАХ

(Нябесная Белая Русь. На воблаках тры Архангелы: Міхаіл, Гаўрыіл і Рафаіл.)

МІХАІЛ. Так слова валадарыць над Сусветам,
Што словам вырастаюць чалавекі
І робяцца багамі праз гады.
Падзякуем вандроўнаму паэту —
Ён будзіць Дух, як сонца будзіць рэкі
Пасля зімовай спячкі, ломячы ільды.

ГАЎРЫІЛ. Скажы, Архістраціг,
Пазбавілі нас крылаў назаўсёды?

МІХАІЛ. О, не! Нічога назаўсёды не бывае,
Хоць кажуць, часам і мядзведзь лятае...

РАФАІЛ. Ды пад гару, калі дармовы мёд збірае.

МІХАІЛ. Вось я і гавару:
Прыступкай нам у вечным станаўленні
Паслужаць беларускія прыгоды.
А крылы?...

РАФАІЛ. Адрастуць і праз паўгода.

МІХАІЛ. Каб Богам стаць, трэ апусціцца на калені,

Бо нават дрэва, падпіраючы аблокi,
Спачатку ў глебу падае насеннем.
А чалавек да ісціны высокай
Падняцца можа толькі роднай мовай,
Бо слова для яго, нібы для птушкі крылы.
Арлу арлінае, салоўку — салаўінае.
Адвечна так. Ніколі не было,
Каб ластаўка арлінае прымерала крыло.
Вось так і тут, нібы для птушкі крылы
Для чалавека слова, як бы святло ад сонца.
Стагоддзямі маліўся Дух Кірылы
І хутка шлях расчыніцца ў бясконцасць,
І слова да вышынь уздыме беларусаў.
Містэрыю паэту падарылі
А самі засталіся зноў без крылаў.
Ахвяраваць жа нечым мусім.
Не аднаму паэту падарылі, а ўсяму народу
Мы ахвяруем правам на свабоду,
Каб разам вольнымі ўзяцець, нібы буслы над хатай,
Каб і апошні чалавек аднойчы стаў крылатым.

ГАЎРЫІА.

РАФАІА.

МІХАІА.

(Выбліск маланкі, раскаты грому, гоман людскога шматгалосся.)

(Заслона)

СУЛАДНЫЯ ГАЛАСЫ КІРЫЛЫ ТУРАЎСКАГА І ЕЎФРАСІННІ ПОЛАЦКАЙ
ЧЫТАЮЦЬ МАЛІТВУ: Ойча наш Нябесны! Сьвяціся імя Тваё, прыйдзі вала-
дарства Тваё ды станься воля Твая, як у небе, так і на зямлі. Хлеба нашага што-
дзённага дай нам сёння, і выбач нам правіны нашы, як і мы выбачаем вінаватым
прад намі, і ня дай нас у спакусу, але збаў нас ад злога.

Бо Тваё ёсць валадарства, і сіла, і слава, Айца, і Сына, і Святога Духа, ця-
пер і ўвесь час і на вякі вякоў. Амін.

К А Н Е Ц

(1996–1997 гг.)

9

Трыпціх «Снегавікоў» (новатвор, запавет)

(Неабходнае тлумачэнне)

«Снегавік» — фігурная форма верша па аналогіі са звычайным снегавіком, падобным да чалавека. Сцвярджаюць, што Бог — Трыадзіны, а чалавек створаны па «вобразу і падабенству», траісты: Дух, Душа, Плоць.

Верхні «круг-трохкутнік» верша-снегавіка пад № 1 — як бы аўтарскі зварот да чалавечага духу; сярэдні круг снегавіка (№ 2) — размова з чалавечай душой, і апошні ніжні круг (№ 3) — зварот да плоцкага чалавека. Паўсфера пад нумарам чатыры, на якую абаяраецца «чалавек-снегавік», — наша Зямля, створаная Усявышнім з данамогай чатырох першародных стыхій. Трыадзіны чалавек разам з планетай сукупна даюць сямёрку, як трывалае гарманічнае цэлае. Калі да Зямлі (4) дадаць чалавека (3) і данасаваць Усюдыісны Божы Дух (1) — то толькі тады адкрываецца бясконца вечнасць.

З верша вынікае, што вечнасць чалавека залежыць не толькі ад нябёсаў, але і ад зямлі: уратуе чалавек Маці-Карміцельку — будзе жыць вечно; а не выканае цяперашняя цывілізацыя свайго асноўнага прызначэння — чалавецтва растане як звычайны снегавік у часе: новы сусветны патап вынішчыць аблудных сыноў чалавечых — і ўсё вернецца на пачатак...

Верш можа падацца грубым, нават брутальным — але не будзьма крывадушнымі! Мы прыстойна дагаварыліся да таго, што гатовы знішчыць усё жывое дзеля таго, каб баляваць сёння.

Хопіць! Прыйшоў час моцных слоў і дзёрзкіх рашэнняў.

Снегавік першы – жонцы Вераніцы

1

Я

Н Е Б А

А Т Ы — З Я М Л Я !

КАЛІ Ж СА СВАІХ НЯБЁСАЎ

ТЫ ЗАХОЧАШ ПАЛІЦЬ МАЮ ЗЯМЛЮ,

НЕ ПАЛІВАЙ ЯЕ СЛАЗАМІ, КАЛІ ЛАСКА!

І НЕ СПАЛІ ДАШЧЭНТУ ЖЫВОЕ, ЯКОМУ БАЛІЦЬ.

2

Калі захочаш, каб на нашай Зямлі расцвіла Папараць-Кветка –
Не спалі яе жалобнымі слязамі ў попел, палівай вясёлкамі
Дажджамі радасці, бо РА-ДАСЦЬ усё, калі на дабро просіш.

3

Калі прагнеш, каб я спустыўся з нябёсаў высокіх і босымі нагамі дайшоў да
Ніцай зямлі тваёй, і крылы табе падарыў, якія ўздымуць у сонечныя нябёсы —
Можаш па мне заплакаць тады, але не слязьмі бяды, а слязамі Жывай Вады, і
Гаючыя кроплі сцякуць на карані парастка Дрэва Жыцця, і прарасцём з табою

У

4

В Е Ч Н А С Ц І

Снегавік другі – старэйшаму сыну Міколу

1

Я
не-ба
і ты неба,
але пакуль, сыноч,
слухайся Бацьку, які зро-
БІЦЬ з цябе Салдата і Воіна!
І НІКОЛІ НЕ ЖЫВІ ЧУЖЫНСКІМ РОЗУМАМ!

2

Я — Неба, а ты — Зямля! Слухайся бацьку, саплівец!
Рукі паадбіваю, калі будзеш лезці да агню! Ведай жа:
Агнём можна спаліць увесь свет, або растапіць ільды
Арктыкі. Што рабіць тады нам са сваім небам і зямлёй?
ПАЧУЙ СВАЁ СЭРЦА, ДЗІЦЯТКА, ЯКОЕ ПАЛАЕ АГНЁМ ЛЮБОВІ І ПЛАЧА
ГОРКІМІ СЛАЗАМІ ЗА РОДНУЮ ЗЯМЛЮ ПРОДКАЎ, ЗЯМЛЮ БАЦЬКОЎ ТВАІХ
І ДЗЯДОЎ. ПАЧУЙ, СЫНЕ, ВЫПЯЧЫ ВІЛЬГАЦЬ ПЛОЦІ І ПРЫХОДЗЬ ДАМОЎ.

3

Сыноч, запомні і ведай Веды дзядоў!
Ёсць на зямлі людзі, якіх трэба рас-
Ціснуць, як гнідаў. Ворагаў не трэба
Баяцца, бо ты салдат мой і Воін Неба.
ТАК ШТО, СЫНКУ, ІДЗІ ПАВУЧЫСЯ СТРАЛЯЦЬ!
ХТО Ж АБАРОНІЦЬ МАТУЛЮ, МАЦІ-РАДЗІМУ І
ЗЯМЛЮ НАШУ, КАЛІ НЕЧАКАНА НАСТУПІЦЬ
Ч А С

4

В Е Ч Н А С Ц І

Снегавік трэці – малодшаму сыну Андрэю

**І
Т Ы
НЕ ДАЙ
ГЭТКАГА НІ
КОЛІ, ГОСПАДЗЕ.
НІ АНДРЭЮ! НІКОМУ НЕ ДАЙ!**

1

Няма ў табе Неба пакуль, адна маладая
Зямля, якая яшчэ не зрабілася нівай.
Мы цябе на руках пагушкаем, а ты ціха засні.
Мы табе калыханачку паспяваем, а ты слухай.
Мы пра цябе казачку раскажам, а ты ўсяму вер.
І вернеш да нас Чалавека, і да высокага Выраю вырасцеш!

2

Няхай бы вочанькі не бачылі твае, сынку, што такое вайна
ЗА СВАЮ ЗЯМЛЮ.
Вучыся, дзіцятка, ваяваць за сваё жыццё і за вечнасць
СВАІХ ПРОДКАЎ.
Умей пастаяць, сыне, за Сваіх Багоў і за Сваё Неба пад Сонцам,
КАЛІ ПРЫЙДЗЕ ЧАС ВЕЧНАСЦІ.

3

Не бабская гэта справа! Так трэба!
Колькі ж можна гаварыць адно і тое ж!
Вось з-за такіх, як вы, і пражралі сваю

4

ЗЯМЛЮ ВЕЧНАСЦІ

10

Вертыкаліі*

(новатвор, спроба прароцтва)

*Жыццё куд свае Законы:
На кожны дзень, на кожны дзень...
Што заўтра будзе – невядома.
А час цячэ, а час ідзе...*

*Стварае Новыя Законы
На кожны дзень Жыццё!
Празьціць павінен ты сягоння –
Спазнаеш Заўтра Адкрыццё!*

(Часопіс «Крыніца», Антон Кудлаты. «Трынаццаць дзён з дзённіка»)

* ВЕРТЫКАЛІЯ – аўтарскі новатвор. Адна з асноўных прыкмет «вертыкаліі» — выдзялення шрыфтам словы, якія звычайна стаяць асобна ад іншых радкоў, складваюцца ў канцы верша ў ключны радок, а вертыкальна чытаюцца зверху ўніз. На думку аўтара, такая вершаваная форма найлепей падыходзіць да тэкстаў прароцтва, у такой форме мае значэнне і нумар радка, і колькасць радкоў у адным з пранумараваных сектараў, і лічбавы эквівалент сэнсу кожнай вертыкаліі.

вертыкалія першая

НАРАДЖЭННЕ 23—23

1. Ёсць вертыкалія, ёсць! Вер ты, калі Я ёсць!

ЧУЕШ,

Я ёсць заўжды! Цябе ж можа не быць ніколі, калі няма Сёння.

2. Ты рэдка бываеш дома. Спачатку знайдзі ў сэрцы Маё:

АЗЪ

ЕСМЬ, і тады скажаш: «Еси, Ты ЕСИ! — І толькі пагэтану есмь азъ».

3. Дзе твой ДОМ? Дзе твае скарбы? Ведаю Я — там і душа раскрыжаваная.

ЕСМЬ

Толькі АЗЪ — і нічога акрамя Мяне. Кажу, каб і ты Ведаў.

4. Азъ есмь Азъ: Альфа і Амега. Ёсць Планета – ПЛАН гэта: 7-«ля».

У ГЭТЫМ

Мой план: Зямля – толькі нота «ля» ў адной з сямі актаў.

5. Пяццю пачуццямі спасцігай Творцу Жывога, Адзінага Дойліда

СУСВЕТУ

Ёсць мая Сям'я, Гармонія: Сем вялікіх Я, і крыж на безмежных сэрцах.

У мяне два Сыны, Дачка і чатыры стыхіі — сем, са мною ВОсем.

6. Але мрояцца людзям шасціёркі, якіх можа не быць на Маёй волі:

«Лік іх шэсцісот шэсцідзсят шэсць, імя ім — легіён». Лічбу Я ведаю.

Не спадзявайся, што іменна ты чысты і не падаўся да іх у найміты,

Калі сам не халодны і не гарачы, а цёплы, з тэмпературай 36,66...

Даю Слова: «ВО-СЕМ», жанчыну (8), якая стаіць у бясконцасці (∞), —

І зноў усе да Крыжа прыходзяць: (+). Няма іншага Шляху. Вось Маё

сЛОВО людзям:

7. ЧУЕШ, АЗЪ ЕСМЬ У ГЭТЫМ СУСВЕЦЕ!

вертыкалія другая
СПАСЦІЖЭННЕ 31—54

1. З днём нараджэння цябе, чалавек! Ты зразумеў:

СПАСЦІЖЭННЕ

Адбываецца толькі праз Адзінага! Гэта Закон для ўсіх.

2. Запомні: з табою нічога, нідзе і ніколі не

АДБЫВАЕЦЦА

Выпадкова. Гармонія высывае плён кожнаму здарэнню, і плод высывае.

3. Нават птушка не заспявае без сур'ёзнай прычыны і, тым больш,

НЕ

Скажа табе чалавек патрэбнага слова, калі не захачу Я.

4. Я хачу тое, што і ты, бо Я — гэта ты ў росце да ідэала.

ТОЛЬКІ

Я заўсёды хачу, а ты часам нічога не жадаеш, калі не даю Я.

5. Прасі і атрымаеш. Навучыся прасіць на дабро, бо Я — Закон для цябе,

ПРАЗ

Які пазнаецца грэх. Але я не законы, бо Сам іх ствараю.

6. Я ёсць жыццё, якое творыць законы. Сусвет — гэта лічбы. Я жыццё для

ЦЯБЕ —

Для іншых Я магу быць і смерцю. Але я не смерць, хоць і мераю МЕРАЙ.

7. Я над Вечнасцю і ў Жыцці, над Часам і ў Прасторы, і Я ж —

ЗАКОН

Для аднаго і смерць для другога: усё, што пад Сонцам — ёсць Я!

Выбірай, што табе даспадобы. Ты вольны, бо выбіраеш сам.

8. Але помні: што абіраеш, тое табе і будзе — мера за Меру!

Ахвяруеш жыццём — і не ўбачыш смерці: будзеш жыць вечна.

Пашкадуеш жывот, і забяру жыццё: смерць сустрэнеш і памрэш назаўсёды.

Сем разоў падумай і адзін раз скажы, што ёсць бясконцасць.

Ты нічога не ведаеш. Я — ведаю ўсё: ёсць Ісціна і ёсць ПРАЎДА!

Разваж сем разоў, разМЕРАЙ і адзін раз НЕ скажы, што ёсць Бог,

Скажы, яго няма. І табе нічога не будзе. Скажы, я не бачыў Яго,

І будзеш жыць, калі шчыра прамовіў. Шчырасцю расцеш.

Бойся жанчыны бясконцай. Не бойся толькі Мяне, і сябе не бойся.

9. **СПАСЦІЖЭННЕ АДБЫВАЕЦЦА НЕ ТОЛЬКІ ПРАЗ ЦЯБЕ — ЗАКОН!**

в е р т ы к а л і я т р э ц я я

ТЛУМАЧЭННЕ 23-77+1(8)

1. Калі ёсць дактары навук —

ЗНАЧЫЦЬ:

Навукі чалавечыя моцна хворыя.

2. Навукі, якія патрабуюць урачоў, —

КАМУСЬЦІ

Надоўга калечаць чалавечы розум.

3. Людзей з хворым розумам

ТРЭБА

Лячыць уласнаю смерцю.

4. Каб вылечыцца смерцяй, трэба

ЗРАБІЦЦА

Мудрэй за сябе ранейшага.

5. Пакуль не знаходзіцца Чалавек,
Здольны аб'яднаць і прымірыць УСЁ, —

БОГАМ

Выбіраюцца варыянты знішчэння.

6. Таму што ўсё размерана Мерай:

Ад навукі хварэе і сам чалавек,

Ад чалавечай пошасці захварэла Прырода,

Якая, нібы навітуха, стаяла ПРЫ РОДАХ чалавека

І песціла ў ім надзею свайго будучага збаўлення.

Ад хворай прыроды заразілася планета Зямля.

7. **ЗНАЧЫЦЬ: КАМУСЬЦІ ТРЭБА ЗРАБІЦЦА БОГАМ!**

8. (Каб зноў спусціцца ў адавае пекла зямлі і стварыць Вечнасць!)

1. Адзіным выбіраюцца варыянты знішчэння ці,
Па-іншаму, — апакаліпсіса, які ужо даўно ідзе.

ЗЯМЛЯ

Не вытрымае болей ранейшага зла: агонь на сябе кліча!

2. Зямля, якая цябе баюкала казкай, прыгажосцю і дабрынёй узгадала,

ЯКАЯ

Помніць цябе маленькага, цяпер часта прыцягальна
І вабна заве па начах твае босыя ногі на згубу душы.

3. **ЦЯБЕ,**

Які нарадзіўся ў 61-ым годзе, пятага ВЕРАсня,
І не прысніў, а адпакутаваў шчырую ВЕРУ,
І жонку ж тваю празвалі ад вечнасці ВЕРАнікай,

4. Цябе, народжанага вёскай ТОЛмачава, з татарскага значыць «тлумачыць»,
У глухім куточку зямлі СТОЛінскай, дзе стол з ведамі чакае цябе,
Цябе, імя якому выбралі ТОЛЯ, каб і ў ЛОТа ты навучыўся,

УСКАРМІЛА

5. Чысцінёй чалавечых сэрцаў маленькая палеская вёска,
Якую цяжка адшукаць у балотах і на манах Радзімы.

ЁСЦЬ

Суседняя вёска пад Туравам з назвай загадкавай ВЕРАсніца.

6. Аднойчы падумаў ты, што «ВЕРА — усё адно як ТОЛ, закладзены ў душы
Людзей на жыццё вечнае, і ВЕРА — ЛОТ для вымярэнняў глыбіняў Духу».
Гэтую думку даў табе Я, каб болей ніколі ты не баяўся, бо навокал Гамора.

ТВОЙ

Бацька быў камуністам, атэістам быў —
Якому ж богу маліцца табе сёння?

7. **БОГ**

Часам нічога не чуе, хоць крычма крычы, толькі вечнасцю слухае Ён.
А навокал жывыя людзі, і збег ракавы абставін,
Што хочацца выбухнуць ядзернай бомбай, і ўсё скончыць!
Бацька (так людзі казалі) у Мiane не верыў, аде дабрынёю жыў
І ніколі не нішчыў святыняў Роду. Што могуць ведаць людзі пра гэта?
Нічога! Я забраў яго да Сябе, забраў праз тры дні...

Ты тады закаханым быў і, стаўшы дарослым, у бацькі спытаўся:
«Тато, што такое сумленне? Папко, ці ёсць Бог на небе?
Бацька, ці быў на зямлі Іісус Хрыстос?» —
Спытаўся _ — і не пачуў адказу... Праз тры дні бацька загінуў,
Адказы забраў з сабою у дамавіну. Роўна праз год пакараў іх Чарнобылем Я...

9. ЗЯМЛЯ, ЯКАЯ ЦЯБЕ ЁСКАРМІЛА, ЁСЦЬ ТВОЙ БОГ.

ПРЫЦЯГНЕННЕ РОДУ 24-140

1. Калі не пачуў адказаў ад бацькі —

ТЫ

Пачаў тараніць пытаннямі Неба.

2. Маўчала неба. Неба нема крычма крычала ў сэрцы тваім:

ПАВІНЕН

Сам адказаць на ўсе пытанні!

3. Уведаў: ніхто ні за кога не зможа

МАЛІЦЦА,

Не зразумее пакуль: чаго жыве на зямлі?

4. І ты ўсвядоміў: цябе не было б без бацькі!

СВАЙМУ

Паверыўшы сэрцу, сваёй Любові паверыў, і з верай у Чалавека

Ты пакланіўся нізка, да самай зямліцы

5. **РОДУ.**

Цябе не было б без маці і бацькі, без іх кахання,

Цябе не было б без дзядоў Пятра і Міколы, без іхніх пакут за Праўду,

Цябе не было б без бабы Марусі і бабы Мар'і, без іхняй веры,

Цябе не было б без прадзедаў: Паўла, Івана, Васіля і Антона,

Цябе не было б без прабабак: Ганны, Параскі, Васілісы і Лісаветы,

Цябе не было б без жонкі тваёй Веранікі і без сястры Надзеі,

Цябе не было б без сёстраў Святланы і Пашы, без сына Андрэйкі,

Цябе не было б без сына Міколы, без друга адзінага Славы,

Цябе не было б без Роду людзей, без Сонца... І без Мяне не было б!

7. **ТЫ ПАВІНЕН МАЛІЦЦА СВАЙМУ РОДУ.**

РЭЛІГІЙНАЕ ТЛУМАЧЭННЕ 31-171

1. Што табе да нейкага Іешуа, калі і ты Мой Сын? Што табе да Яго,

КАЛІ

Тройчы цябе ўкрыжоўвала жорсткая Калі-Юга, а Ісус зацята маўчаў.

2. Ці не можа быць так, што Іса, сын Майрам, — старыя байкі, бо

НЕ ЗАЎСЁДЫ

Ён дапамагае табе, хоць ты і прыняў Яго сэрцам? Думай!

3. Толькі тое, што дае табе крылы для палёту і што

ЖЫВІЦЬ

Моцай падняцца над зямлёю, — і ёсць на сёння твой бог. Веруй!

4. Дваццаць вякоў прайшло — а хто бачыў Госпада? Жыві!

ХРЫСТОС,

Магчыма, выдумка фарысеяў, кніжнікаў і левітаў? Помні!

5. Кажуць, Ён гаварыў сваім вучням: «Я шлях!

СТАНЬЦЕ

Такімі, як Я. Навучыцеся ад Мяне: Я — Ісціна!» Шукай!

6. А Я — ПРАЎДА! Каб зрабіцца Сынамі Праві і называцца Сынамі

БОЖЫМІ

Трэба спачатаку пачуць у сабе не жывёліну — а Чалавека. Слухай!

7. Усе вы дзеці Зямлі, і кожны — Ісціна. Усе з'яўляецеся камусьці

СЫНАМІ.

Два таці ў чалавеку: Зямля і Жанчына — дзве маці:

Адна нарадзіла і выхавала, другая ўскарміла і прыгажосць падарыла.

8. Два бацькі валадараць сэрцам кожнага чалавечага сына:

Бацька зямны і Бацька Нябеснай Айчыны, але адна Праўда!

Ты сын свайго бацькі і маці, яны — дзеці тваіх дзядоў...

І так без канца — у гэтым няма ратунку, бо і дзяды мелі сваіх бацькоў.

ЧАЛАвек, спароджаны жанчынай (8), ПРАГНЕ сігануць у бясконцасць (∞).

Зямля — ваша Маці. Айцец ваш — Неба над галавою: Адзіны ПраВЕДНЫ.

Каго выбраць табе ў памагатыя, калі захварэла Зямля-Матухна?

Вось і восем слоў, вакол восі якіх Я кручу сусветы і свет людзей:

9. **КАЛІ НЕ ЗАЎСЁДЫ ЖЫВІЦЬ ХРЫСТОС — СТАНЬЦЕ
БОЖЫМІ СЫНАМІ!**

СВЯТЛО 31-202

1. Слова хлусіць не ўмеє,
Слова свеціцца сэнсам,

СЛОВАМ

Водзіць Гасподзь на сечу!

2. Рукі ілгаць не могуць,
Рухі не ўмеюць падманваць —

РУХАМ

3. (Ruah)* Поўніцца рэхам сонца.
Свеціцца людзі ноччу,
На сёмыя ўсходзяць нябёсы —

РУКАМІ

Чакаю службы. Свяціце Духам.

4. Цыклы Мае лічыце,
Слухайце грукат сэрца —

РЫТМАМ

Душу лячыце.

5. Слова зніжайце ў сэрца,
Дыхайце светлым словам, —

РАБІЦЕ

Заўсёды смела.

6. Толькі аднойчы ноччу
Вам не заснуць гвалтоўна —

ПРАЎДЫ

Пачуеце славу.

7. Я падыду — і ўспомніш,
Я пакажу — і знаеш:

СПРАВУ

Не робіць Гасподзь налева.

8. Вось тваё золата — Слова,
І серабро — Маўчанне.

9. **СЛОВАМ, РУХАМ, РУКАМІ, РЫТМАМ РАБІЦЕ ПРАЎДЫ
СПРАВУ.**

* Яўрэйскае слова «ruah» мае два значэнні: і «Дух», і «вечер»; «Дух» на-арамейску «ruha», на арабскай мове — «ruh» (рух), што ў перакладзе з роднай мовы на рускую азначае «движение».

ХРЫСТОС 33-235

1. Справа Мая на зямлі і ў нябёсах — Жыццё і Радасць.
2. Але ў дуалізме хісткае сэрца чалавека цягне заўжды налева.

МОЙ

3. Хрыстос прыходзіў зрабіць вас сонечнымі Сынамі Бога:
Не паверылі вы, што РА-дасць усё, калі на дабро просіш!
І запісаліся ў рабы ЛЮ-тай ЦЫФЕРЫ, левабаковай логікі.

СЫН

4. Праўды — гэта не той Езус, якога ведаюць рэлігіі
І з кім спрабуюць гандлявацца і заключаць дамовы.
Кожнага чалавека Ён укрыжаваў і гаворыць: «Зыйдзі з крыжа!», Ён

5. **РАСКРЫЖАВАЎ**

На зямлі бясконцасць пяці пачуццяў. Каго ўсКАРМІла Ісціна, таго і
Звязала кармай. Ніхто не панясе чужое: кожны сваё нясе сам.
Не можа слон жывіцца нектарам, хоць і мае хобат. Ляжыць

6. **БЯСКОНЦАСЦЬ**

На вашай плоці, прыбітая хрыстовымі цвікамі. Ратунак

7. **ЗЯМЛІ**

8. Жанчына, якая здымае сляных хрыстосікаў з крыжа пакут.

9. **ДАЧКА**

Прыйдзе і стане сорамна мужчынам, што не дарабілі сваю справу.
Мала сапраўдных чалавекаў на зямлі засталася, але ёсць яшчэ ПРАЎДА:
Мужы абабіліся, а жанчыны забыліся, як нараджаюць багоў.

ПАДЫМЕ

10. Сямігаловы ЛЮ-ты ЦЫФЕР лапу злабы — і ўспомняць, што такое вайна.
Вырадзіўся Род чалавечы: няма каму пастаяць за зямлю ПРОДкаў.
Маўчыць Дух вечнасці — увесь чалавек зрабіўся прахам.

ВЕЧНАСЦЬ

11. Зробіць справядлівую справу, калі выйдзе да вас дачка Праўды,
Бо Яна — Сястра Вытокаў і Дзіця Сонца, не дам яе ў крыўду.
Абароніць Яе Зямля-Матухна, і ўсякі звер лясны і нябесны птах.
12. І ўспомніце, што і вы — Людзі, таму што ведае Прашчур ваш дарогу

У НЯБЁСЫ.

13. **МОЙ СЫН РАСКРЫЖАВАЎ БЯСКОНЦАСЦЬ ЗЯМЛІ —
ДАЧКА ПАДЫМЕ ВЕЧНАСЦЬ У НЯБЁСЫ.**

ЖЫЦЦЁ 21-258

1. Жывое баіцца агню. Але дзякуючы Агні жыве агонь: вечны зніч арыяў.

АГОНЬ

Звязвае людзей з багамі, бо і ў нябёсах гарыць: спраміце сцязю Яго!

2. Агонь яднае людзей Любоўю, бо палымнее і ў чалавечым сэрцы.

НАРАДЗІЎСЯ

І ў водах шматлікіх, і ў нябёсах высокіх узнік сам сабою,

3. Сам сябе спарадзіў ад самога сябе, і ў чарацінку ўвайшоў Праметэя,

І ЗЫЙШОЎ

На зямлю Трыадзіным, каб сэрцы любоўю спаліць,

4. І ў Храме зацэпліўся свечкай грамнічнай, каб

ПЛАКАЦЬ ПА ЛЮДЗЯХ

Слязамі гарачымі з воску, што ічолкі збіралі на кветках зямных.

5. А людзі не ўзгадваюць Лотаву жонку і самі даўно скамянелі.

І СПАЛІЦЬ

Мярцвячыну Агні, датла спаліць тое, што не стала душою жывою,

Бо смерць разсмярдзелася, не прадыхнуць — смерці просіць для

6. **ГАДАЎ**

Каменных Карміцелька-Маці Зямля: павінна агнём ачышчальным

Пазбавіцца набрыдзі ўсякай, каб і дзеткам ласкавае сонейка грэла,

А не 7, не 12, на словах жрацоў, што ўсныхнуць аднойчы і спаляць

жывое дашчэнтэ.

7. **АГОНЬ НАРАДЗІЎСЯ І ЗЫЙШОЎ ПЛАКАЦЬ ПА ЛЮДЗЯХ**

8. **І СПАЛІЦЬ ГАДАЎ.**

*(Верасень 1997, верасень 1998,
сакавік 1999 года.)*

(Усебеларускі літаратурна-мастацкі альманах «Гоман», № 3 за 2006 г.)

Змест

1. Трынаццаць дзён з дзённіка Антона Кудлатага	3
2. Сустрэча з Ярасветам.....	61
3. Ад Крыжыка да крыжа	77
4. Вазоны.....	90
5. «Жэзл Жалезны», або глядзіце, такога не бывае!	98
6. Здымай боцікі!	137
7. Халасты.....	145
8. «Сонкус»	241
9. Трышціх «Снегавікоў»	302
10. Вертыкалі.....	306

Літаратурна-мастацкае выданне

Кудласевіч Анатоль
Трынаццаць дзён

Адказы за выпуск *Зміцер Вішнёў*
Карэктар *Віктар Лупасін*
Вярстальнік *Яна Быліна*
Дызайн *Яўгенія Багдановіч*

Пры афармленні вокладкі выкарыстана карціна Р. Вашкевіча

Падпісана ў друк 19.11.2014.
Фармат 70x84^{1/16} Паперы афсетная. Друк афсетны.
Гарнітура NevaC. Ум. друк. арк. 21,4. Ул.-выд. арк. 17,8.
Наклад 500 ас. Замова 2452

Прыватнае выдавецкае ўнітарнае
прадпрыемства «Галіяфы».
Запіс № 1/48 ў Дзяржаўным рэестры выдаўцоў, вытворцаў
і распаўсюджвальнікаў друкаваных выданняў.
Вул. Валгаградская, 6-24, 220023, г. Мінск.
E-mail: vish@bk.ru,
<http://galiafy.by/>

Друкарня ТДО «НоваПрынт»
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі,
выдадзенае Міністэрствам інфармацыі РБ 25.02.2014 за №2/54.
Вул. Геалагічная, д. 59/4, к. 10, 220138, Мінск.

* * *

Што ж так да зорак прыцягвае нас?
Можа, і праўда: мы — дзеці нябёсаў?
Прагна і прутка чакаем Свой Час,
Каб пазбіваць басанож
серабрыстага Космаса росы?

Часта на шчасце я знічкі лічыў
І асабліваць такую заўважыў:
Толькі прывабіць душу далячынь
Зорных шляхоў, як адразу ж
(Колькі б да гэтага зор не хапаў) —
Грунт пад нагамі пасля цалаваў!

Колькі ж разоў я ляцеў стрымгалоў:
Бухаў з размаху аб цвёрдую глебу —
Іскры з вачэй... Божа мой!
Колькі ж разоў нам патрэбна упасці,
Каб вынянчыць Неба ў душы, а — не прапасці,
І зорнай дарогай аднойчы вярнуцца дамоў.

«Гэтую маленькую карцінку сто гадоў
таму я падараваў Анатолю Сысу.

Ён, узрадаваны, тыдзень паіў увесь
інтэрнат БДТМІ. Калі я працверазеў,
прышоў у Дом Літаратара і папрасіў

карцінку назад, Сус адказаў:

"Я шчаслівы, што яна пабыла
са мной увесь гэты час". Пасля гэтага
мы пілі яшчэ тыдзень. Мікола

Сцепаненка таму сведка.

Карцінка "Ладдзя" дасюль у мяне».

Руслан Вашкевіч

ВЫДАВЕЦТВА
ГАЛІЯФЫ

Кыргыз Республикасынын Тышкы Ишканаларынын Министрлиги

